

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією В. А. Дерія
Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 23
№ 2

Тернопіль
2016

Економічний аналіз

Том 23. № 2.

2016 рік

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 6 від 27 квітня 2016 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:

Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (наказ МОН України від 09.03.2016 р. № 241)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах

Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – 215 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Дерій В. А., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук О. В., к. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Почесний головний редактор

Шкарабан С. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Абуселідзе Г. Д., д. е. н., проф., Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Гуцал І. С., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Длугопольський О. В., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Іонін Є. Є., д. е. н., проф., Донецький національний університет, м. Вінниця (Україна)

Крик Барбара, д. габ., проф., Щецинський університет (Республіка Польща)

Крисоватий А. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крупка Я. Д., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф., Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)

Мартинюк В. П., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Монастирський Г. Л., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Панков Д. О., д. е. н., проф., Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Предеус Н. В., д. е. н., доц., Саратовський державний соціально-економічний університет (Російська Федерація)

Рудницький В. С., д. е. н., проф., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (Україна)

Сковронська Агнешка, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Чая Станіслав, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>

<http://www.nbu.gov.ua/>

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2016

© «Економічний аналіз», 2016

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2016

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.*

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

<i>Андрєєва Вікторія Геннадіївна, Карпова Тетяна Сергіївна</i> Механізм фінансової діагностики прийняття управлінських рішень	7
<i>Багацька Катерина Володимирівна, Шеремет Олег Олексійович, Розіна Яна Едуардівна</i> Прогнозування діяльності підприємств харчової промисловості в умовах ризику	13
<i>Волкова Ніна Анатоліївна</i> Визначення критеріїв оцінки інвестиційної привабливості підприємств АПК	22
<i>Гораль Ліліана Тарасівна, Шийко Віра Ігорівна, Бакай Максим Леонідович</i> Евентологія понять «обслуговування» та «сервіс»	27
<i>Довжик Олена Олександрівна, Гаркуша Сергій Анатолійович</i> Управління витратами як чинник підвищення прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств	37
<i>Єпіфанова Ірина Юріївна, Безрученко Ірина Вікторівна, Паламарчук Наталія Олександрівна</i> Фінансове планування діяльності вітчизняних підприємств за показниками рентабельності	45
<i>Єршова Наталя Юріївна</i> Методичний підхід до оцінювання стратегічної стійкості підприємств на основі інформаційної платформи стратегічного управлінського обліку	51
<i>Кацьма Васирина Іванівна</i> Сутність та роль логістичного управління в системі управління підприємством	60
<i>Крутогорський Ярослав Володимирович</i> Стимулювальні важелі створення енергозберігальної політики промислового підприємства	66
<i>Кузнецова Інна Олексіївна, Кюне Олена Олегівна</i> Стратегічний аналіз галузі як інструмент визначення загроз економічній безпеці підприємств хлібопродуктів	73
<i>Лаговська Олена Адамівна, Кучер Світлана Вікторівна, Якименко Марія Володимирівна</i> Ризик-орієнтований підхід до процесу бюджетування фінансових результатів	79
<i>Літошенко Андрій Володимирович</i> Проблеми визначення поняття ІТ-аутсорсингу та його особливості	88
<i>Максимова Олена Сергіївна, Максимов Сергій Володимирович, Темченко Ганна Володимирівна</i> Оптимізація виробничої програми підприємств гірничо-металургійного комплексу	93
<i>Маслак Ольга Іванівна, Сокурєнко Петро Іванович, Збиранник Оксана Миколаївна</i> Оцінювання інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: комплексний підхід	102
<i>Мних Ольга Богданівна, Гречин Богдан Дмитрович</i> Стратегічна роль екологістики в розвитку підприємства в умовах поглиблення екологічної кризи в Україні	108

Назаренко Тетяна Петрівна Служба внутрішнього аудиту: особливості організації	119
Карачарова Катерина Анатоліївна, Наливайко Людмила Віталіївна Сутність та особливості управління фінансовим станом підприємства	126
Петряєва Зоя Федорівна, Іващенко Ганна Анатоліївна, Петряєв Олексій Олександрович Управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки	131
Пілецька Саміра Тимофіївна Оцінка фінансово-економічного стану підприємства в системі актикризового управління	139
Піскунова Ніна Олександрівна Кількісна характеристика змінності грошових потоків підприємств України	146
Пісняк Моніка Моделювання рішення в управлінні організаціями	154
Пономаренко Тетяна Вадимівна Прогнозування імовірності банкрутства в контексті оцінювання економічної стійкості підприємства	160
Романуха Олександр Миколайович Роль неформальних організацій у розвитку формальних організаційних груп	169
Семотюк Л. Р. Аналітична оцінка поточного фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств	175
Скочиляс Світлана Мирославівна Економічні механізми розвитку інноваційної діяльності підприємств	181
Тимошенко Оксана Валеріївна, Буцька Ольга Юріївна, Сафарі Фарідаі Хушвахтзод Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства	187
Федоркевич Анатолій Вікторович Роль маржинального аналізу в управлінні діяльністю транспортних організацій	193
Шаркаді Маріанна Миколаївна Методика визначення рейтингу конкурентів з перевезення пасажирів	199
Щербань Олена Дмитрівна Стратегічні орієнтири управління ліквідністю та діловою активністю підприємства	206

РЕЦЕНЗІЇ

Рецензія на монографію “Функціонування інтелектуального капіталу: методологічне та методичне забезпечення” кандидата економічних наук, професора Журавльової І. В.	213
--	------------

CONTENT

ECONOMIC ANALYSIS IN THE MANAGEMENT OF ENTERPRISES

<i>Andryeyeva Victoria Gennadiivna, Karpova Tetyana Sergiivna</i> Mechanism of financial diagnostics of the administrative decisions acceptance	7
<i>Bagatska Kateryna Volodymyrivna, Sheremet Oleh Oleksijovych, Rozina Yana Eduardivna</i> Prediction of food enterprises activity under risk	13
<i>Volkova Nina Anatoliyivna</i> Determination of evaluation criteria of enterprise investment attraction in AIC	22
<i>Horal Liliana Tarasivna, Shyiko Vira Ihorivna, Bakay Maksym Leonidovych</i> Eventology of notions «maintenance» and «service»	27
<i>Dovzhyk Olena Oleksandrivna, Harkusha Serhii Anatoliyovych</i> Expenses administration as a factor that increases profitability of agricultural enterprises	37
<i>Yepifanova Iryna Yuriivna, Bezruchenko Iryna Viktorivna, Palamarchuk Nataliya Oleksandrivna</i> Financial planning of domestic enterprises by profitability indicators	45
<i>Yershova Natalya Yuriyivna</i> Methodological approach for the evaluation of the strategic stability of enterprises on the basis of information platform of strategic management accounting	51
<i>Katsma Vasylyna Ivanivna</i> The meaning and role of the logistics management in the management system of enterprise	60
<i>Krutohors'ky Yaroslav Volodymyrovych</i> Stimulating levers of the implementation of energy-saving policies at industrial enterprises	66
<i>Kuznetsova Inna Oleksiyivna, Kyune Olena Olehivna</i> Strategic analysis of the area as a tool of determination of enterprises threats to economic security of bread enterprises	73
<i>Lagovska Olena Adamivna, Kucher Svitlana Viktorivna, Yakymenko Mariya Volodymyrivna</i> The risk-oriented approach to the process of financial results budgeting	79
<i>Litoshenko Andriy Volodymyrovych</i> Problem of definition of the concept of it outsourcing and its characteristics	88
<i>Maksymova Olena Serhiyivna, Maksymov Serhiy Volodymyrovych, Temchenko Hanna Volodymyrivna</i> Optimization of the production program of mining and metallurgical complex	93
<i>Maslak Olga Ivanivna, Sokurenko Petro Ivanovych, Zbyrannyk Oksana Mykolayivna</i> Evaluation of the innovation development of the engineering enterprises: comprehensive approach	102
<i>Mnykh Ol'ha Bohdanivna, Hrechyn Bohdan Dmytrovych</i> Strategic role of ecologistics in business development in the conditions of deepening of ecological crisis in Ukraine	108
<i>Nazarenko Tetyana Petrivna</i> The internal audit department: features of organization	119

Karacharova Kateryna Anatoliyivna, Nalyvayko Lyudmyla Vitaliyivna The essence and characteristics of financial status management of the company	126
Petryayeva Zoya Fedorivna, Ivashchenko Hanna Anatoliyivna, Petryayev Oleksiy Oleksandrovych Financial resources management in the system of provision of financial and economic security support	131
Piletska Samira Tymofiyivna Estimation of financial and economic status of the enterprise in system of anticrisis management	139
Piskunova Nina Oleksandrivna Quantitative characteristic of variability of companies cash flows in Ukraine	146
Pišniak Monika Modelling of decision in management organizations	154
Ponomarenko Tetyana Vadymivna Prediction of probability of bankruptcy in the context of evaluation of the enterprise economic sustainability	160
Romanukha Oleksandr Mykolayovych Role of informal organizations in the development of formal organizational group	169
Semotyuk L. R. Analytical evaluation of the current financial and economic status of small and medium enterprises	175
Skochylyas Svitlana Myroslavivna Economic mechanisms of development of innovation activities of enterprises	181
Tymoshenko Oksana Valeriyivna, Butska Olga Yuriyivna, Safari Fariday Hushvahtzod Anticrisis management as prerequisite for the efficiency increase of enterprise activity	187
Fedorkevich Anatoliy Viktorovich The role of marginal analysis in management of transport organizations activities	193
Sharkadi Marianna Mykolayivna Method of competitors ranking for passenger transportation	199
Shcherban Olena Dmytrivna Strategic landmarks of management of liquidity and business activity of an enterprise	206

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

UDC 336.11:005.53

Victoria Gennadiivna ANDRYEYeva

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economics and Business Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics
E-mail: andreeva_vg@rambler.ru

Tetyana Sergiivna KARPOVA

PhD in Economics,
Senior Lecturer,
Department of Finance and Banking,
Donetsk National University, Vinnytsia
E-mail: t.karpova@donnu.edu.ua

MECHANISM OF FINANCIAL DIAGNOSTICS OF THE ADMINISTRATIVE DECISIONS ACCEPTANCE

Andryeyeva, V. G. Mechanism of financial diagnostics of the administrative decisions acceptance / Victoria Gennadiivna Andryeyeva, Tetyana Sergiivna Karpova // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 7-12. – ISSN 1993-0259.

Abstract

It is proved that management decision-making is a conscious choice of the available options or alternatives of actions that reduce the gap between current and desired future state of the enterprise. Management decisions making is a way of constant exposure of control of subsystem on a managed subsystem in order to achieve the set goals. It is discovered the necessity of diagnostic of decision making of financial and economic activity management of the enterprise and effective management decisions mechanism for completeness, consistency and establishing formal compliance and actual procedures for their adoption. In the article we have considered the diagnostics mechanism of making decisions in financial management of the enterprise, which includes the steps of management decision making, assessment of the status and determination of the necessary procedures. There are following steps in the process of formation the management decisions of the company: the definition of the enterprise's objectives, the identification of problems in the process of achieving the goals, the researching of problems and setting the diagnosis, the searching for solving problems, the evaluation of alternatives and selection the most appropriate, the coordination of decisions in the enterprise, approval of decisions, the preparation for the implementation of decisions, the management of application solutions, the checking the effectiveness of the taken decisions. The selection of the proper and effective management decision is the result of complex use of economic, organizational, legal, technical, information, logical, mathematical, psychological and other aspects. The description of the problem situation gives an idea about the factors that must be carefully analyzed and considered in the decision. It is identified quantitative and qualitative criteria, which contribute the process of selection the possible decisions of a problem. We have considered 14 main stages of development the administrative decisions. It is concluded that the effectiveness of management decisions should be described as efficiency set of development the administrative decisions and the effectiveness of their implementation.

Keywords: *management of the enterprise; finance activity; management problems; making management decisions; mechanism of diagnosis; efficiency; stages of development the administrative decisions.*

Вікторія Геннадіївна АНДРЕЄВА

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра економіки і фінансів підприємства,
Київський національний торговельно-економічний університет
E-mail: andreeva_vg@rambler.ru

Тетяна Сергіївна КАРПОВА

кандидат економічних наук,
старший викладач,
кафедра фінансів і банківської справи,
Донецький національний університет, Вінниця
E-mail: t.karpova@donnu.edu.ua

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОЇ ДІАГНОСТИКИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Анотація

У даній статті обґрунтовано, що ухвалення управлінського рішення є свідомим вибором керівника підприємства одного з наявних варіантів або альтернатив дій, які скорочують розрив між поточним і майбутнім бажаним станом підприємства. Управлінські рішення являють собою засіб постійного впливу керуючої підсистеми на керовану підсистему для досягнення намічених цілей. Виявлено необхідність діагностики процесу прийняття рішень в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства і запропоновано ефективний механізм прийняття управлінських рішень для повноти, логічності та встановлення відповідності формальних і реальних процедур їх прийняття. Представлений механізм діагностики прийняття рішень в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства включає етапи прийняття управлінських рішень, оцінку стану і визначення необхідних процедур. У процесі формування управлінських рішень на підприємстві виділяють наступні етапи: визначення цілей організації, виявлення проблем в процесі досягнення цих цілей, дослідження проблем і постановка діагнозу, пошук вирішення проблеми, оцінка всіх альтернатив і вибір найбільш придатної, узгодження рішень в організації, затвердження рішень, підготовка до реалізації рішень, управління застосуванням рішення, перевірка ефективності прийнятих рішень. Вибір правильного та ефективного управлінського рішення є результатом комплексного використання економічного, організаційного, правового, технічного, інформаційного, логічного, математичного, психологічного та інших аспектів. Опис проблемної ситуації дає уявлення про фактори, які необхідно ретельно проаналізувати та розглянути при вирішенні. Визначено кількісні та якісні критерії, за якими здійснюється процес вибору можливих варіантів рішень тієї чи іншої проблеми, розглянуто 14 основних етапів розробки управлінських рішень. Зроблено висновок, що ефективність управлінських рішень слід охарактеризувати як сукупність ефективності розробки управлінських рішень та ефективності їх здійснення.

Ключові слова: управління підприємством; фінансова діяльність; проблеми управління; прийняття управлінських рішень; механізм діагностики; ефективність; етапи розробки управлінських рішень.

JEL classification: D210, D810, M210

Introduction. In conditions of transformation the economy of Ukraine the financial management activities of the enterprise are characterized by many strategic and tactical problems, which are unsafe for business operation. That is why the identification and further solution of enterprise financial management problems requires a comprehensive investigation, while the decision-making is a key tool for managing the impact on the enterprise's management financial problems for the approximation the actual parameters to the object reference.

Despite the fact that the management decisions are always considered as a center point of management activities, and attracted the attention of famous scientists: G. B. Knorrning [1], M. A. Michael, H. Franklin [2], T. Peters and R. Waterman [3], B. G. Litvak [4] Y. G. Bersutskogo, N. N. Lepy [5], V. Shcherbakov [6] and others, there is no sufficient number of publications, which covering this issue.

The purpose of this article is the justification of the need of diagnostic the process of making decisions in the management of financial activities of the enterprise and the development of an effective mechanism for making management decisions for completeness, consistency and compliance for the conformity of formal and real procedures for their adoption.

Results. The adoption of the administrative decision is a choice of one of the available options or alternatives

of actions that reduce the gap between current and desired future state of the enterprise. The process of making decision is the basis of the planning of any enterprise, because the plan is a set of decisions about using the resources to achieve enterprise goals. The acceptance of solution by manager is a kind of art, and decision is not just a process, but also a type of mental activity and the manifestation of the man's will. The following features characterize this process: the ability to select the optimal variant from the alternatives, the availability of objectives, the necessity of decision maker's strong act.

Decisions should be based on accurate, current and forecasted data, the analysis of all factors, influenced the decision and take into account the possible foresight consequences. Managers are required to study thoroughly the incoming information for the preparation and adoption management decisions on its basis, which should be coordinated at all levels of intra-hierarchical management pyramid.

Making decision is a key tool for managing impact on the management problems of financial and economic activity of the enterprise, the purpose of which is to eliminate the problems and approximate the actual parameters of the control object to the reference. In this regard, the main objective of the diagnosis as an effective management tool is to solve the problems of rationalizing the process of making decisions in management the financial activities of the enterprise.

Diagnosics management mechanism of making decisions is presented on figure 1.

It should be noted that every management decision as a tool for effective management impact must correspond with some requirements. Among them we can distinguish the use of a scientific approach in management; management in accordance with economic laws; accounting the features of the managed object and resource security of perform the management solutions; management timeliness and flexibility; clarity and lack of contradictions in the management; multivariance of management decisions and insurance of their comparability; provision with quality information.

We select the main methods of making decisions to achieve target goals:

- method which is based on the intuition of the manager, because of previous experience and knowledge, that helps to select and make the right decision;
- method which is based on the concept of "common sense", when manager, making decisions, justify them by consistent evidence, the content of which based on his practical experience;
- method which is based on scientific and practical approach, which offers a selection of optimal solutions on the basis of processing large amounts of information in order to substantiate decisions. This method requires the use of modern technology and above all, electronic computers.

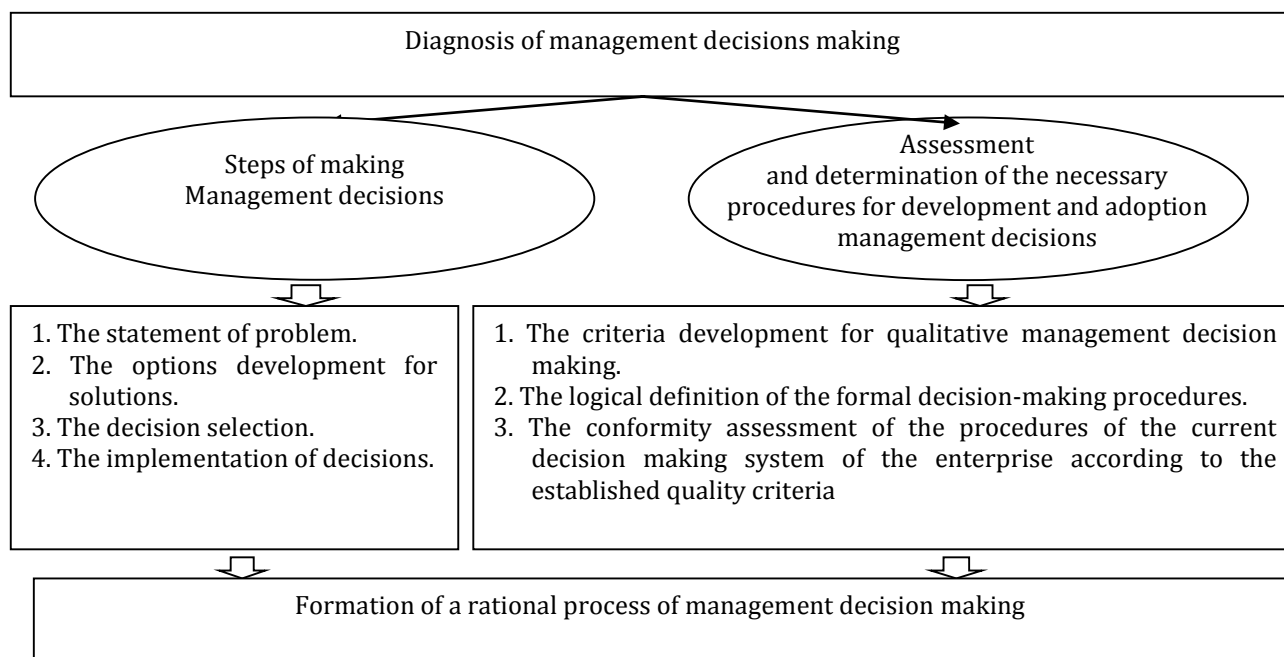

Fig. 1. The diagnostics management mechanism of decision making in financial activities of the enterprise

Selection of the proper and effective management decision is the result of complex use of economic, organizational, legal, technical, information, logical, mathematical, psychological and other aspects. Therefore, management decisions - is a way of constant exposure of the control subsystem on a managed subsystem, control subject on the control object. This action ultimately leads to the achievement of the set goals. Administrative decisions in the organization is an act of the management subject (head of the organization or

group of managers), aiming at selection the one variant of the enterprise development from the several alternative options the achieving set goals at the least cost [7].

All management decisions can be divided into two types: traditional solutions, which is repeatedly occurred, in order to select one of the existing alternatives; unconventional, innovative management solutions, development of which is related to the search for new alternatives. Correct diagnosis of enterprise financial management problems, the definition of the purpose of their solutions within the above restrictions is a prerequisite for the proper definition of models, development methods and management decisions. The choice of which depends on the specific situation and is determined by a combination of factors, which in combination form "configuration", depending on which process of making management decisions can be different: a formalized or intuitive (Figure 2) [7].

An important element in the development management decisions in financial and economic activity of the enterprise is the search and evaluation of possible variants of solutions of the problems and elimination of their emergence. No matter which method or methods are used for the synthesis of the development management decision on this issue, it should be suggested the largest possible number of alternative solutions. The management practices assume at least three solutions to the problem and at least two options for the individual measures [8].

Detailed structuring of management process of making decisions is presented in this algorithm: formulation of the problem, formation of the solutions, selection and implementation of the solution. Description of the problem situation gives a performance of the factors that must be carefully analyzed and considered in the decision. First of all, it is required to determine whether they are internal or external to the enterprise, because effects on these two groups of factors are different.

The internal factors that depend on the enterprise include objectives and development strategy, production and management structure, financial and human resources, volume and quality of work, etc. They form the enterprise as a system which achieves the set goals. Therefore, a change of one or more factors at the same time can cause adoption of administrative influence measures, aimed at preserving the properties of the system as a complete formation.

External factors not depend much from the enterprise, they create the environment in which the organization operates. In modern conditions it is characterized by great complexity, dynamism and uncertainty that makes it difficult to account environmental factors when making management decisions.

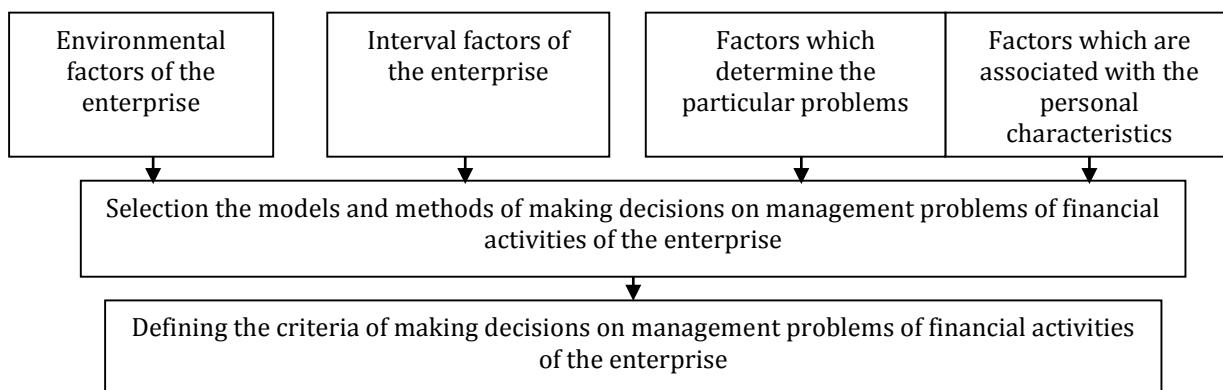

Fig. 2. Decision making in the management of the financial activities of the enterprise

A necessary element (and parameter) of making management decisions is the evaluation of the undertaken actions at its various stages. At the stage of formulation the problem of making decisions – it is an assessment of the boundaries, the scope and level of problems and problematic situations circulation; at the stage of solutions – it is evaluation of various options offered by the specialists; at the stage of decision – it is assessment of expected consequences for its implementation.

Before the selection of possible solutions of a problem, it is necessary to define the criteria that will be carried out this process, the choice of which is determined by the specific problem situation. All criteria are divided into quantitative and qualitative. Investigation in the field of management theory and practice have shown that as the most commonly used quantitative criteria for making management decisions can be: maximum profit for given limit of costs; minimum cost with set profit limits; risk and liquidity; a minimum period of investment return; maximum equity; increase in profitability; increase in turnover, etc. Qualitative criteria for determining the specificity of a particular individual problems can be defined as: conquest enterprise prestige; attraction of new clients; expansion of markets; settling interests for the groups of individuals within the enterprise; satisfying the ambitions of managers, etc. Qualitatively designed decision-making criteria for diagnosed problems of management financial activities of the enterprise allow to cut off unsuitable alternative solutions and thus significantly reduce the time, costs and the risk of making wrong decisions to a minimum.

A further stage of acceptance procedure of administrative decisions is a ranking of alternative management actions on the financial problems, depending on their degree of effectiveness. Moreover, the most popular is method of "cost - profit", characterizes the efficiency as the ratio of profit per unit of input.

The final stage of a process of making management decisions is a diagnosis for their implementation. The objects of monitoring implementation of management decisions are: compliance with the basic characteristics of implemented solutions (restrictions, resources, artists, etc.); the implementation deadlines; the state of the problem situation (clarification of its structure: the causes, factors, symptoms, consequences); identification of the causes of deviations in the implementation of decisions; the assessment of the effectiveness of solutions.

The effectiveness of management decisions becomes apparent only after their implementation, so the decision-making process does not end with the control of their implementation, and includes an analysis of the actual effectiveness of the decisions taken, which determines: strengths and weaknesses of the taken decisions; the additional opportunities and perspectives opened by solving problems; the additional risks associated with the solution of problems; the projected time of actions of administrative decisions.

Organization of development process of management solutions is a range of activities. The main stages of development the administrative decisions are below:

1. Obtaining information about the situation, which must be complete and accurate, in order to adopt errors or inefficient solutions, using not only quantitative but also qualitative information.

2. Setting goals, factors, mechanisms, laws, resources, which influence on the development of this situation. An important role is played here by identification of the priority objectives, because in management it is as always select some purpose.

3. Development of the evaluation system, when it is necessary.

4. Analysis of the situation, the aim of which is to establish the factors that influence on the development of this situation.

5. Diagnosis of the situation to determine the most important issues that should pay attention to the conditions of deliberate processes firstly. It is also necessary to explore the nature of the impact of these issues on these processes, which is aim of the diagnostic.

6. Development the forecast of situation, because it is impossible to manage the enterprise without predicting the development of events. Therefore, the main role in the decision-making process is related to the assessment of the expected development of the analyzed situations, as well as the expected results of the different alternatives of management decisions.

7. Generation of alternative management decisions. In this process, it is important to fully use the information on the decision-making situation, as well as the results of the analysis and evaluation of the situation, the results of its diagnosis and prognosis in various possible ways of developments.

8. The selection variants of administrative actions. After development the alternative management actions in a form of certain ideas, concepts, process workflows, as well as possible ways of implementation possible solutions, it is necessary to cull non-viable, non-competitive and inefficient option.

9. The development of situation scenarios. The most important task in the process of developing scenarios is to establish the factors that characterize the situation and tendencies of its development. In addition, one of the main problems here is the definition of alternative options for changing the situation and tendencies of its change over time, and identification of possible alternatives with control actions or with their absence.

10. The expert assessment of the main options for the management actions. Examination of giving comparative evaluation of alternative control actions, firstly, characterizes the feasibility of these effects, as well as the possibility of achieving a particular purpose, and secondly, makes it possible to carry out ranging management action using the available credit system in accordance with various level of achievement, necessary costs of labor, material and financial resources.

11. Collective expert assessment, that provide the greatest validity and effectiveness of the decisions.

12. Development of an action plan. At this step outlines specific organizational and technical measures aimed at implementing management decisions.

13. Monitoring implementation of the developed plan. Status of implementation of the plan should be regularly monitored and the changes should be systematically analyzed.

14. Development of managerial decisions, which carried out the analysis of the results of this situation development to assess the effectiveness of management decisions and their implementation.

Management decision making is an intermediate phase between management decisions and management actions. On this basis, the effectiveness of management decisions should be described as a set of development efficiency of administrative decisions and the effectiveness of the implementation of these management decisions. It is possible to evaluate the activities efficiency of the administrative staff of the enterprises as a whole and the effectiveness of individual management decisions. In order to assess the effectiveness of management actions we can use the concept of the total economic impact, because in obtained results there is some labor contribution of all members of the enterprise of different professions.

Conclusions. Thus, we can conclude that management decision making is a choice of one from several alternatives. The need for making management decisions is a conscious and purposeful human activity. This need arises in all stages of the control process and is a part of any management function. The nature of management decisions depends on the completeness and accuracy of information available on the situation. Accordingly, management decisions can be taken in conditions of certainty (deterministic solutions), and in conditions of risk or uncertainty (probabilistic decision). Diagnosis of financial and economic activity is the link between accounting and management decision making. The process of management decision making is a cyclic sequence of the manager action aimed at resolving the problems of the enterprise, analyzing the situation, generating alternatives and choosing the best option, and then we can talk about implementation of the selected management solutions.

Список літератури

1. Кнорринг, В. И. Теория, практика и искусство управления / В. И. Кнорринг. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 511 с.
2. Мескон, М. Основы менеджмента / Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури. – М.: Издательство «Дело», 1997. – 701с.
3. Питерс, Т. В поисках эффективного управления / Т. Питерс, Р. Уотерман. – М.: Прогресс, 1986. – 237 с.
4. Литвак, Б. Г. Разработка управленческого решения / Б. Г. Литвак. – М.: Издательство «Дело». – 2000. – 392 с.
5. Берсуцкий, Я. Г. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели / Я. Г. Берсуцкий, Н. Н. Лепа, А. Я. Берсуцкий. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2002. – 276 с.
6. Щербаков, В. Управленческие решения и экономический рост / В. Щербаков // Проблемы теории и практики управления. – 2002. - № 5. – С. 22-27.
7. Егоров, П. В. Диагностика управления финансовой деятельностью предприятия: монография / П. В. Егоров, В. Г. Андреева // Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 202 с.
8. Фатхутдинов, Р. А. Управленческие решения: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 283с.

References

1. Knorring, V. I. (1999). *The theory, practice and art of management*. Moscow: NORMA; INFRA-M.
2. Meskon, M., Albert, M., Hedouri, F. (1997). *Fundamentals of Management*. Moscow: Delo.
3. Peters, T., & Waterman, R. (1986). *In the search of effective management*. Moscow: Progress.
4. Litvak, B. G. (2000). *Development of management solutions*. Moscow: Delo.
5. Bersutsky, Y. G. & Lepa, N. N., Bersutsky, A. Y. (2002). Adoption the management decisions of economic entities: Methods and models. Donetsk: IEP National Academy of Sciences of Ukraine.
6. Scherbakov, V. (2002). Administrative decisions and economic growth. *Problems of the theory and practice of management*, 5, 22-27.
7. Egorov, P. V. & Andreeva, V. G. (2005). *Diagnosis of management the financial activities of enterprise*. Donetsk : South-East.
8. Fatkhutdinov, R. A. (2001). *Management decisions*. Moscow: INFRA-M.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Катерина Володимирівна БАГАЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій
E-mail: kbagatskaya@gmail.com

Олег Олексійович ШЕРЕМЕТ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій
E-mail: olsher@yahoo.com

Яна Едуардівна РОЗИНА

Національний університет харчових технологій
E-mail: yana.rozina.94@mail.ru

**ПРОГНОЗУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В
УМОВАХ РИЗИКУ**

Багацька, К. В. Прогнозування діяльності підприємств харчової промисловості в умовах ризику [Текст] / Катерина Володимирівна Багацька, Олег Олексійович Шеремет, Яна Едуардівна Розіна // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 13-21. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Діяльність підприємств в умовах невизначеності і ризику важко піддається прогнозуванню. Підприємства харчової промисловості, як і інших галузей, відчувають значний вплив зовнішніх макроекономічних факторів, які можуть суттєво вплинути на внутрішні плани і прогнози. Тому кількісна оцінка впливу макроекономічних факторів на галузь сприятиме розробці прогнозів і планів на мікроекономічному рівні.

Мета. Метою статті є розробка моделі впливу макроекономічних факторів на обсяги реалізації підприємств харчової промисловості.

Метод (методологія). У роботі використано такі методи, як: трендовий аналіз, кореляційно-регресійний аналіз і моделювання, використання формалізованих моделей, графічний метод дослідження.

Результати. Запропоновано ключові фактори впливу на обсяги реалізації підприємствами харчової промисловості, здійснено їх перевірку на можливість застосування у моделі. Побудовано лінійну регресійну модель впливу макроекономічних факторів на обсяги реалізації продукції харчової промисловості та розроблено прогноз обсягу реалізації галуззю до 2020 року.

Ключові слова: ризик; прогнозування; харчова промисловість; фактори; регресійна модель; обсяг реалізації.

Kateryna Volodymyrivna BAGATSKA

PhD in Economic,
Associate Professor,
Department of Finance,
National University of Food Technologies
E-mail: kbagatskaya@gmail.com

Oleh Oleksijovych SHEREMET

PhD in Economic,
Associate Professor,
Department of Finance,
National University of Food Technologies
E-mail: olsher@yahoo.com

Yana Eduardivna ROZINA

National University of Food Technologies
E-mail: yana.rozina.94@mail.ru

PREDICTION OF FOOD ENTERPRISES ACTIVITY UNDER RISK

Abstract

Introduction. Business activity of a company under uncertainty and risk is considered in the article. The food industry enterprises as well as the enterprises of other spheres experience the significant macroeconomic impact of external factors. Such factors can greatly affect internal plans and forecasts. Hence, the quantitative assessment of macroeconomic factors that influences the industry will facilitate the development of forecasts and plans at the microeconomic level.

Goal. The purpose of the article is to develop the model of macroeconomic factors impact on sales volume of the food industry.

The Methods. Such techniques as trend analysis, correlation and regression analysis and modeling, use of formalized, graphical research method are used in the article.

Results. The key factors that influence the sales volume of food industry are proposed. The verification of their applicability in the model is carried out. The linear regression model of macroeconomic factors on food industry sales volume is developed. The forecast of industry sales volume is made up to 2020.

Keywords: risk; forecasting; Food Industry; factors; regression model; sales.

JEL classification: L660, C330

Вступ

Сучасним економічним подіям властивий високий ступінь динамізму й непередбачуваності, стрімке ускладнення соціальних і технологічних процесів. Коливання цін на продукцію, невигідне співвідношення валютних курсів, непередбачуваний розвиток політичних подій, а також інші явища, які характеризуються багатоваріантністю свого розвитку, – усе це поширилось на більшість секторів вітчизняної економіки. Посилення впливу зовнішнього середовища на діяльність суб'єктів господарювання змушує останніх застосовувати сучасні методи фінансового менеджменту, які мають кількісно враховувати дію факторів впливу на основні фінансові показники діяльності. Проблемними аспектами оцінки, планування і прогнозування діяльності підприємства в умовах високого ступеня невизначеності присвячено праці багатьох вчених, зокрема Т. Л. Бартона [1], Б. Є. Грабовецького [3], В. І. Борисевича [2], О. О. Терещенка [10] та інших. Харчова промисловість України також підпадає під вплив багатьох ризикових чинників. Проте дослідники перспектив розвитку харчової промисловості України, зокрема Л. О. Пашнюк [4], Н. С. Скопенко [5], Л. Дейнеко та І. Романюк [6] роблять переважно емпіричні оцінки перспектив розвитку галузі на основі дескриптивних методів.

Мета і завдання статті

Метою статті є розробка прогнозу діяльності підприємств харчової промисловості на основі дослідження впливу зовнішніх загальноекономічних факторів методом регресійного аналізу в умовах невизначеності і ризику. Завданнями статті є оцінка сучасних економічних ризиків України на основі

аналізу експертних думок, визначення факторів впливу на обсяг реалізації галузі та встановлення кількісної залежності впливу обраних факторів на доходи харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наявність ризику є об'єктивною умовою функціонування ринкової економіки, але в умовах системної глибокої кризи актуальність дослідження діяльності підприємства в умовах ризику істотно зростає. Систематизація окремих думок науковців стосовно аналізу ризику та дій підприємства в умовах невизначеності та ризику наведена в таблиці 1.

Таблиця 1. Поведінка підприємства в умовах ризику

Поведінка	Дії підприємства	Джерело
1. Аналіз ризиків		
Моніторинг	Аналіз ринкової ситуації, визначення загрози для підприємства із зовнішнього чи внутрішнього середовища, розуміння джерела ризику, визначення, які дії менеджерів були порушені щодо попередження його появи та що зробити, щоб у майбутньому вберегти компанію від подібного ризику	Т. Л. Бартон [1], І. І. Вербіцька [7], П. Г. Грабовий [8], Н. А. Янковський [9],
Ідентифікація	Визначення, що стало причиною появи ризику, встановленн виду ризику. Від того, наскільки правильно буде визначена характеристика ризику, залежить наскільки виважені дії будуть впроваджені щодо подолання ризикової ситуації	О. О. Терещенко [10]
Оцінка	Які загрози несе ризик для компанії, яка серйозність настання та які можуть бути наслідки для підприємства. Також до цього етапу можна віднести і прийняття рішення щодо методів подолання ризикової ситуації.	
Контроль	Обрання конкретних дій щодо подолання ризику і контроль за їх виконанням. Наприклад, СРПР	
2. Дії в умовах ризику		
Запобігання ризику	Фактичне ухилення від ризикогенної, ризиконебезпечної діяльності або способу буття. Про запобігання або уникнення може йтися лише за наявності альтернативних вирішень, які є менш ризиковими.	О. О. Терещенко [10] А. В. Матвійчук [11]
Зменшення ризику	Попереджувальна (превентивна) діяльність, спрямована на зменшення ризику, здійснення якої потребує значних фінансових витрат на придбання різноманітних технічних засобів та проведення організаційно-технічних заходів, які могли б протистояти виникненню ризиків. Наприклад, страхування, хеджування, створення резервів	
Утримання чи обмеження ризику	Заходи, спрямовані на обмеження (локалізацію) ризику. Ці заходи здебільшого мають репресивний характер. Наприклад, скорочення витрат з метою недопущення збитків, згортання інвестицій	

Щодня господарюючі суб'єкти зазнають впливу від політичних, економічних, фінансових, геополітичних, техногенних ризиків. Безперечним фактом є і наростання результатів впливу зовнішніх ризиків на функціонування підприємств.

На думку експертів [13], внутрішні ризики розвитку економіки України, головним чином, пов'язані з:

- військовими діями на Донбасі, які призводять до скорочення виробництва у регіоні, погіршення умов залучення зовнішнього фінансування та зростання видатків бюджету на фінансування силових відомств і відновлення зруйнованої інфраструктури;
- зростанням боргового навантаження на бюджет через необхідність фінансування дефіциту та заборгованості НАК «Нафтогаз», сформованої у минулі роки;
- виснаженням міжнародних резервів, що ускладнює використання Національним банком інтервенцій як інструментів стримування зростання попиту на іноземну валюту, який виникає внаслідок панічних настроїв та спекулятивних атак.

Вторинні ефекти внутрішніх політичних та економічних потрясінь, анексії Криму та військових дій на Донбасі поширилися на більшість секторів вітчизняної економіки. Внаслідок цього поглиблюються диспропорції, прискорюється падіння ВВП, скорочення обсягів промислового виробництва, зовнішньої торгівлі, зниження обсягів освоєння капітальних інвестицій тощо [13].

Серед факторів, які перешкоджають розвитку підприємств, експертами інституту економічних досліджень та політичних консультацій (IER) шляхом опитування керівників підприємств визначені наступні: нестача обігових коштів та нестача сировини і матеріалів, низький попит на продукцію, несприятлива політична ситуація, висока ставка кредитів, високий рівень податків, високий регуляторний тиск, високий рівень конкуренції, проблеми з енергопостачанням [14]. Зазначимо, що фактори несприятливої політичної ситуації в країні, низького попиту на продукцію та проблеми з оборотним капіталом набули протягом 2014 року більшої ваги і залишились високо значущими і в 2015 році.

Негативними фінансовими наслідками впливу сукупності ризиків на діяльність господарюючих суб'єктів в Україні є брак оборотних коштів, що спричиняє проблеми з ліквідністю та брак замовлень, що має наслідком падіння доходів. Зменшення доходів від реалізації та інших доходів підприємства в умовах економічного спаду є вирішальним фактором розгортання кризових явищ на підприємстві, тому управління доходами, зокрема їх планування на основі ефективних прогнозів, є запорукою мінімізації фінансових втрат від кризи і збереження або відновлення прибутковості у майбутньому.

Проте, незважаючи на глибокий кризовий стан і вагомі фактори негативного впливу, певна кількість економічних суб'єктів мають позитивні очікування щодо майбутньої економічної ситуації, причому відсоток позитивних очікувань поступово зростає і станом на лютий 2015 р. склав 17,2 % проти 13,7 % станом на жовтень 2014 р. [14].

Так зменшення торговельних обмежень з боку країн ЄС надасть Україні базу для розширення експортної діяльності та допоможе товаровиробникам компенсувати збитки від втрати російського ринку лише у середньостроковій перспективі після сертифікації українських товарів згідно з європейськими стандартами. Крім того, внаслідок погіршення споживчих настроїв населення та падіння доходів домогосподарств через уповільнення зростання заробітних плат та девальвацію національної валюти, не варто очікувати на зростання темпів споживання, тому суттєва переорієнтація експортерів на внутрішній ринок у короткостроковій перспективі є малоімовірною [16].

У разі неможливості запобігання ризикам повторної відчутної девальвації національної валюти, можна сподіватися, що її здешевлення дещо стимулюватиме експортну діяльність товаровиробників та знижуватиме попит на імпорту продукцію, що в короткостроковій перспективі сприятиме певному коригуванню зовнішньоторговельного балансу. Додатковим фактором для зміцнення позицій національної валюти та зменшення амплітуди коливань стануть очікувані трансферти від МВФ та традиційні експортні поставки зернових на світові ринки та, зокрема, до країн ЄС, з огляду на надання ними торговельних преференцій.

Очікуваний високий рівень інфляції, хоча і значно вплине на рівень реальних доходів та витрат населення, може розглядатися як додатковий стимул для розвитку бізнесу українських товаровиробників. В умовах скорочення імпорту це може слугувати чинником подолання економічної кризи у середньостроковій перспективі [13].

Посилення впливу зовнішнього середовища на діяльність суб'єктів господарювання змушує останніх застосовувати сучасні методи фінансового менеджменту, які мають кількісно враховувати дію факторів впливу на основні фінансові показники діяльності. Необхідність планування зумовлена тим, що майбутня діяльність підприємства в умовах ринку завжди пов'язана зі значним ступенем невизначеності, адже економічне середовище, як зовнішнє, так і внутрішнє, характеризується високим динамізмом [15].

Фактично прогнозування повинно передувати плануванню і оцінювати безліч варіантів. За допомогою фінансового планування конкретизуються намічені прогнози, визначаються конкретні шляхи, показники, взаємозв'язані завдання, послідовність їх реалізації, а також методи, що сприяють досягненню вибраної мети. Основною відмінністю прогнозу від плану є те, що прогножуються ті показники, якими компанія не має можливостей керувати [12].

Невизначеність спричиняє появу низки чинників, які впливають на процес прогнозування показників діяльності підприємства, а саме:

- майбутнє може суттєво відрізнятись від теперішнього і, тим більше, від минулого. Відповідно, немає гарантії, що тенденції, які спостерігалися в минулому, спостерігатимуться і в майбутньому;
- складні статистичні моделі часто не дають точних прогнозів, незважаючи на підтвердження їхньої адекватності, тоді як найпростіші моделі, попри їх статистичну обмеженість, часто дають значно кращі результати з точки зору точності прогнозування;
- як формальні, так і неформальні методи не дають змогу врахувати й досягнути рівень невизначеності зовнішнього середовища функціонування організації.

Нами було поставлено задачу кількісного визначення впливу факторів зовнішнього середовища на виробництво продуктів харчування і розробки прогнозу обсягів виробництва харчовою промисловістю. На основі дослідження аналітичних звітів провідних організацій, думок експертів, наявності відкритих

даних та самостійних міркувань нами було обрано певні макроекономічні фактори і встановлено, що їх зв'язок з обсягом виробництва продуктів харчування є лінійним.

До цих факторів належать: річний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в харчову промисловість; вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України; витрати домогосподарств на продукти харчування у середньому на домогосподарство; доходи домогосподарств; офіційний курс гривні щодо іноземних валют (грн за 100 дол. США); індекс інфляції; індекс цін виробників промислової продукції.

Іноземні інвестиції в Україні є не лише вагомим фактором розвитку вітчизняної економіки, а й водночас важливим індикатором умов підприємницької діяльності у нашій державі. Водночас політичні фактори внесли дуже серйозні корективи у ділову мотивацію багатьох реальних і потенційних іноземних інвесторів щодо їх подальшої інвестиційної активності в Україні. Насамперед це стосується зростаючої ідентифікації інвестицій у нашу державу на сучасному етапі як високо ризикованих. Скорочення інвестицій в акціонерний капітал може призвести до нарощення позикового капіталу підприємствами, але висока ціна кредитних ресурсів також є стримувальним фактором розвитку підприємства.

Доходи домогосподарств дозволяють визначити потенційну суму їх споживчих витрат, а величина витрат на харчування конкретизує купівельну спроможність населення і безпосередньо впливає на попит на базові харчові продукти. Харчова промисловість України є вагомим експортером і імпортером серед інших галузей, тому зрозумілим є вплив валютних коливань на діяльність галузі. Зростання споживчих цін, як і цін виробників, чинять суттєвий вплив на реальні грошові потоки підприємств, відповідно - на їх реальні прибутки і майбутні можливості розвитку.

Зазначимо, що в процесі аналізу було розглянуто багато інших факторів, які під час кореляційного аналізу не показали лінійної залежності або ж показали незначну залежність.

Але для розробки достовірних прогнозів діяльності підприємства чи галузі недостатньо розуміння впливу вказаних макроекономічних факторів на діяльність, необхідно намагатися кількісно встановити цей вплив. Одним з методів визначення цього взаємозв'язку є регресійний аналіз як один з найбільш широко використовуваних методів багатовимірного статистичного аналізу. Термін «множинна регресія» пояснюється тим, що аналізу підлягає залежність однієї ознаки (результуючої) від набору незалежних (факторних) ознак [12]. Регресійний аналіз використовується з двох причин.

1. Опис залежності між змінними допомагає встановити наявність можливого причинного зв'язку.
2. За допомогою порівняння регресії можна передбачати значення залежної змінної за значеннями незалежних змінних, що дозволяє визначити предиктор для залежної змінної.

У таблиці 2 наведено перелік факторів, відібраних до аналізу з присвоєнням їм порядкових номерів.

Таблиця 2. Перелік факторів відібраних для побудови множинної регресії

Назва показника	Порядковий номер
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів) (тис. дол.)	Ф1
Витрат домогосподарств на продукти харчування у середньому на домогосподарство (тис. грн)	Ф2
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (грн за 100 доларів США)	Ф3
Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України (без урахування овердрафту), %	Ф4
Рівень інфляції, %	Ф5
Рівень цін виробників промислової продукції, %	Ф6
Доходи населення, тис. грн	Ф7

На другій стадії якісний аналіз доповнюється кількісними оцінками, які дозволяють відібрати статистично істотні фактори для розглянутих конкретних умов реалізації зв'язку. Для побудови множинної регресії було взято період з 2006 по 2014 рр. (таблиця 3).

Відбір факторів на другій стадії дослідження починають зазвичай з аналізу матриці парних коефіцієнтів кореляції, отриманих на першій стадії. Виявляються фактори, тісно пов'язані між собою. При наявності таких зв'язків між факторними ознаками один або декілька з них потрібно усунути таким чином, щоб між рештою факторів не було тісних зв'язків (при цьому коефіцієнти кореляції між результуючим ознакою Y і факторами можуть бути, звичайно, високими). Ця процедура дозволяє уникнути негативних ефектів мультиколінеарності (таблиця 4).

Отже, з матриці парних коефіцієнтів кореляції ми спостерігаємо присутність трьох міцних зв'язків: обсяг доходів населення (Ф7) з обсягом прямих іноземних інвестицій (Ф1); обсяг доходів населення (Ф7) з офіційним курсом гривні (Ф3); індекс цін виробників (Ф6) з індексом інфляції (Ф5).

Оскільки обсяг доходів населення має сильні кореляційні зв'язки з двома факторами, тому доцільніше усунути саме цей фактор з регресійного рівняння.

Таблиця 3. Вихідні дані для побудови моделі множинної регресії [17]

Роки	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4	Ф5	Ф6	Ф7
2006	180940	1,59	505	15	112	107	479 300
2007	100400	1,77	505	14	117	125	623 300
2008	289200	1,80	527	18	122	117	845 600
2009	124700	1,91	779	21	112	120	894 300
2010	151300	1,59	794	13	109	119	1 101 200
2011	357000	1,77	797	14	105	109	1 266 800
2012	846400	1,80	799	17	100	104	1 457 900
2013	187400	1,91	799	14	101	104	1 529 400
2014	-495600	2,10	1 189	16	125	127	1 603 500

Таблиця 4. Аналіз матриці парних коефіцієнтів кореляції

Фактори	Ф 1	Ф 2	Ф 3	Ф 4	Ф 5	Ф 6	Ф 7
Ф 1	1						
Ф 2	0,56	1					
Ф 3	0,69	0,68	1				
Ф 4	-0,01	0,45	0,09	1			
Ф 5	-0,47	0,30	0,04	0,21	1		
Ф 6	-0,39	0,32	0,22	0,11	0,82	1	
Ф 7	0,95	0,61	0,84	-0,03	-0,30	-0,18	1

З останнього зв'язку нами було усунуто індекс цін виробників (Ф6), бо взаємозв'язок індексу інфляції з обсягом виробництва є більш обґрунтованим, ніж індекс цін виробників. Отже, в модель лінійної регресії було залучено п'ять факторів з Ф1 по Ф5. У результаті ми отримали наступне рівняння лінійної регресії:

$$Y = -104317,9 + 63,17\Phi_1 - 22,91\Phi_2 + 157\Phi_3 - 1414,9\Phi_4 + 977,9\Phi_5 \quad (1)$$

Зазначимо, що статистичні характеристики отриманого рівняння, незважаючи на малу вибірку, показують гарні результати. Так $R^2 = 0,98$, що вказує на високу точність апроксимації, тобто отримана модель гарно описує процес; критерій Фішера $F = 0,0062$ набагато менше за 0,05; p-value за факторами Ф1 і Ф3 дозволяє говорити про достовірність цих факторів у описі процесу виробництва продукції харчової промисловості.

Тобто можна підсумувати, що обсяг виробництва продукції підприємств харчової промисловості найбільш суттєво залежить від прямих іноземних інвестицій в акціонерний капітал та офіційного курсу гривні щодо іноземних валют, тому, знаючи прогноз валютних курсів і інвестиційний вкладень, можна прогнозувати обсяги виробництва. Також можна з великим ступенем достовірності стверджувати, що стабілізація валютного курсу та зростання інвестицій в акціонерний капітал підвищать обсяги виробництва харчових продуктів.

На рівні окремого підприємства варто порекомендувати концентрувати увагу на моніторингу саме цих параметрів впливу (інвестиції та валютний курс) на обсяги реалізації продукції конкретного підприємства як найбільш значущих.

Для побудови прогнозу, наближеного до достовірності, необхідно мати прогнозні дані для усіх факторів моделі, отримані з достовірного і надійного джерела. Для нашого прогнозу ми скористалися звітом Міжнародного валютного фонду, де були наведені прогнози основних макроекономічних показників України.

За прогнозними даними МВФ було розраховано прогнозні складові моделі у відповідних одиницях виміру і побудовано прогноз обсягу реалізації продукції у харчовій промисловості на період до 2020 року (рис. 1).

З рисунку робимо висновок, що на період до 2020 року буде спостерігатися позитивна динаміка обсягу виробництва продукції, що характеризується повільним упевненим зростанням.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Однією з проблем функціонування підприємств в умовах ризику є ідентифікація, аналіз ризику, розробка заходів, спрямованих на його зменшення. Великі ризики ускладнюють планування і

прогнозування майбутніх показників діяльності підприємства, оскільки внаслідок високого ступеня невизначеності і значного впливу непоборних факторів зовнішнього середовища дуже складно розробляти достовірні і точні прогнози на майбутнє.

Таблиця 5. Прогноз основних макроекономічних показників економіки України [18]

Фактори / Роки	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Курс гривні (Hryvnia per U.S. dollar)	12	21,7	22,5	23,1	23,5	23,6	23,7
Індекс споживчих цін (Consumer prices)	24,9	26,7	8,7	7,2	5	5	5
Інвестиції в % від ВВП (Investment (percent of GDP)	13,6	11,4	13,1	13,6	14,4	15,5	17
Середня кредитна ставка, % (Credit percent)	16,8	18,5	15,1	14,8	14,5	12,6	12,1
Витрати домогосподарств на продукти харчування в % від ВВП (Food expenditure (percent of GDP)	2,1	2,5	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3

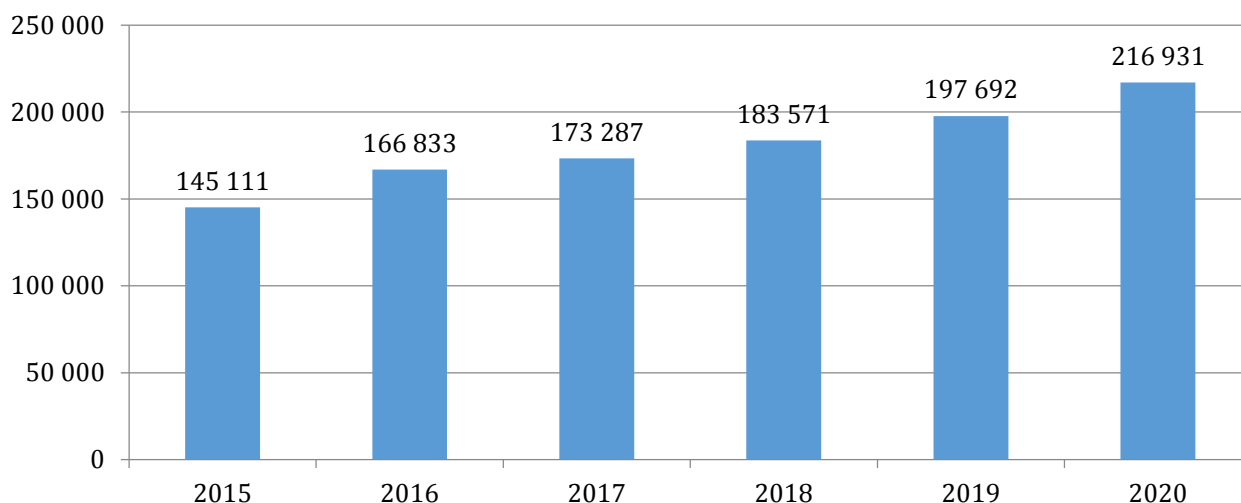

Рис. 1. Прогнозний обсяг виробництва підприємств харчової промисловості, млрд грн

У роботі було побудовано модель лінійної регресії за обраними факторами впливу для обсягу виробництва продукції харчової промисловості як залежної змінної. Встановлено, що іноземні інвестиції та валютний курс є найвагомішими факторами впливу на обсяг виробництва продуктів харчування.

За наявності розробленого прогнозу розвитку всієї галузі, в якій функціонує підприємство, можна зрозуміти перспективу розвитку галузі, очікування провідних фінансових установ світу, які, до речі, є ключовими кредиторами України, і вже на основі розроблених макроекономічних моделей будувати стратегічні і тактичні фінансові плани розвитку окремих суб'єктів.

Список літератури

1. Бартон, Т. Л. Риск-менеджмент. практика ведущих компаний [Текст] : пер с англ. / Т. Л. Бартон, У. Г. Шенкир, Пол Л. Уокер. – М.:«Вильямс», 2008. – 208 с.
2. Прогнозирование и планирование экономики [Текст] : учеб.пособие / В. И. Борисевич, Г. А. Кандаурова, Н. Н. Кандауров и др.; Под ред. В. И. Борисевича, Г. А. Кандауровой. – Мн.: Интерпрессервис; Экоперспектива, 2001. – 380 с.
3. Грабовецький, Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання [Текст] : монографія / Грабовецький Б. Є. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 171 с.
4. Пашнюк, Л. О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку [Текст] / Л. О. Пашнюк // Економічний часопис-XXI. — 2012. — № 9-10. — С. 60-63.
5. Скопенко, Н. С. Агропромисловий сектор: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку [Текст] / Н. С. Скопенко // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Част. 1. – С. 179–183.

6. Дейнеко, Л. Можливі Сценарії Розвитку Харчової Промисловості в Умовах Дії Режиму Вільної Торгівлі з ЄС [Електронний ресурс] / Л. Дейнеко, І. Романюк. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/10/30/mozhlyvi-scenarii-rozvytku-harchovoi-promtslovosti>.
7. Вербицька, І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур [Текст] / І. І. Вербицька // Сталій розвиток економіки. -2013. - №5[22]. – С.282-291
8. Грабовый, П. Г. Риски в современном бизнесе [Текст] / П. Г. Грабовый, С. Н. Петрова и др. – М. : Альянс, 2004. – 200 с.
9. Янковский, Н. А. Повышение эффективности ВЕД производственного комплекса [Текст] / Н. А. Янковский. – Донецк: Донеччина, 2000. – 430 с.
10. Терещенко, О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання [Текст] : навч. посіб. / О. О. Терещенко – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
11. Матвійчук, А. В. Аналіз і управління економічним ризиком [Текст]: навч. посібник / А. В. Матвійчук. – К. : ЦУЛ, 2005. – 224 с.
12. Єріна, А. М. Економічна статистика [Текст]: підручник : у 2 ч. — Ч. 1. Макроекономічна статистика / А. М. Єріна, І. Г. Манцуров, О. К. Мазуренко та ін. — К. : КНЕУ, 2013. — 325 с.
13. Махортих, Д. О. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014-2015 рр. [Текст] / Д. О. Махортих // Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – 2014. – Серія «Економіка». – № 32.
14. Олійник, Т. Діловий клімат та реформи – очікування українського бізнесу у 2015 році. [Електронний ресурс] / Т. Олійник, О. Кузяків, І. Федець. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//publications/Special_research/2015_Dilova_dumka.
15. Перспективи іноземної інвестиційної діяльності в Україні у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rda.dp.ua/?p=7523>.
16. Яблонська, А. Інвестиційний та економічний клімат України в умовах російської агресії [Електронний ресурс] / А. Яблонська. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/investitsiyiny-ta-ekonomichniy-klimat>.
17. Публікації: економічна статистика. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
18. Перспективи розвитку світової економіки: адаптація до зниження цін на біржові товари: звіт МВФ №15/69 – березень 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/text.pdf>.

References

1. Barton, T., Shenkir, W., Waker, P. (2008). *Risk-Management*. Moscow: Vilyams.
2. Borysevych, V. I., Kandaurova, G. A., Kandaurov, N. N. (2001). *Prohnozirovanie i planirovanie ekonomiki*. Minsk: Interpressservice; Ekoperspektiva.
3. Grabovetskiy, B. Y. (2010). *Metody ekspertnyh otsinok: teoriya, metodologiya, napryamky vykorystannia*. Vinnytsya: VNTU.
4. Pashnjuk, L. O. (2012). Kharchova promyslovist' Ukrainy: stan, tendenciji ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*, 9-10.
5. Skopenko, N. S. (2011). Agropromyslovij sector: Suchasnyj stan, tendentsiji ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomichnyi analiz*, 8 (1), 179-183.
6. Dejneko, L., Romanyuk, I. (2015). *Mozhlyvi scenarii rozvytku harchovoi promtslovosti*. Retrieved from: <http://voxukraine.org/2015/10/30/mozhlyvi-scenarii-rozvytku-harchovoi-promtslovosti-ua>.
7. Verbitska, I. I. (2013). Ryzik-management jak suchasna systema upravlinnya ryzykamy pidpryjemnytskyh struktur. *Stalij rozvytok ekonomiky*, 5(22), 282-291
8. Grabovyy, P.G. (2004). *Riski v sovremennom biznese*. Moscow: Alyans.
9. Yankovskij, N. A. (2000). *Povyshenie effektivnosti VED proizvodstvennogo kompleksa*. Donetsk: Donetchina.
10. Tereschenko, O. O. (2003). *Finansova dij'al'nist' subjektiv gospodarjuvannia*. Kyiv: KNEU.
11. Matvijchuk, A. V. (2005). *Analiz i upravlinnya ekonomichnym ryzikom*. Kyiv: Center of educational literature.
12. Jerina, A.M., Manzurov I. G., Mazurenko O. K. (2013). *Ekonomichna statystyka*. Kyiv: KNEU.
13. Makhortykh, D. O. (2014). Schodo tendencij rozvytku ekonomiky Ukrainy u 2014-2015 rr. *National Institute of Strategic Studies. Economics*, 32.
14. Olijnyk, T., Kuziakiv, O., Fedez', I. (2015). *Dilovyj klimat ta reform – ochikuvannja ukrajins'kogo biznesu u 2015 r.* Retrieved from: http://www.ier.com.ua/files//publications/Special_research/2015_Dilova_dumka.
15. *Perspektyvy inozemnoji investycijnoji dij'al'nosti v Ukraini u 2014 r.* (2014). Retrieved from: <http://www.rda.dp.ua/?p=7523>.

-
16. Yablonska, A. (2015). *Investytsijnyj ta ekonomichnyj klimat Ukrainy v umovah rosijskoji agresiji*. Retrieved from: <http://iac.org.ua/investitsijnyj-ta-ekonomichnyj-klimat>.
 17. *Publications: Economic statistics*. (2015). Official site of State Statistics Service of Ukraine. <http://ukrstat.gov.ua>.
 18. IMF World Economic Outlook (WEO). (2015). *Adjusting to Lower Commodity Prices*: Report № 15/69, October 2015. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/textr.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.

Ніна Анатоліївна ВОЛКОВА

кандидат економічних наук,
доцент,
доцент кафедри економічного аналізу,
Одеський національний економічний університет
E-mail: na_volkova@mail.ru

**ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ АПК**

Волкова, Н. А. Визначення критеріїв оцінки інвестиційної привабливості підприємств АПК [Текст] / Ніна Анатоліївна Волкова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 22-26. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Прийняття рішення про інвестування має суб'єктивний характер, проте для особи, яка його ухвалює, актуальним залишається вироблення об'єктивних критеріїв, на основі яких визначають ступінь привабливості конкретного інвестиційного проекту.

Мета. Метою нашого дослідження є обґрунтування основних параметрів оцінки інвестиційної привабливості, які характеризують виробничо-фінансову діяльність, та розробка методики визначення рейтингу підприємств АПК.

Результати. У статті обґрунтовано необхідність розробки методики аналізу інвестиційної привабливості підприємств АПК. У сучасних умовах вкладення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у підприємства сільського господарства є найбільш актуальними. З метою визначення рейтингу інвестиційної привабливості підприємств запропоновано методику, яка містить групи показників, що характеризують виробничо-фінансову діяльність. Результати розрахунків дозволяють виявити рівень інвестиційної привабливості, визначити слабкі і сильні аспекти діяльності підприємства. Застосування цієї методики дозволить потенційним інвесторам, не проходячи підготовчого етапу, використовувати лише дані фінансової і статистичної звітності, дати оцінку інвестиційної привабливості підприємствам АПК, у тому числі сільськогосподарським підприємствам. Запропонована методика проста в розрахунках, не вимагає використання інформаційних джерел, що мають конфіденційний характер, характеризує як виробничу, так і фінансову сторони діяльності підприємства.

Ключові слова: інвестиції; сільськогосподарські підприємства; виробничий потенціал; фінансові показники; прибутковість; рейтинг.

Nina Anatoliyivna VOLKOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Analysis,
Odessa National Economic University
E-mail: na_volkova@mail.ru

**DETERMINATION OF EVALUATION CRITERIA
OF ENTERPRISE INVESTMENT ATTRACTION IN AIC**

Abstract

Introduction. Determination of evaluation criteria of enterprise investment attraction in AIC is considered in the article. The decision on investment is a subjective thing, but for the person who accepts this decision it is important to develop objective criteria. On its basis he or she can determine the degree of attractiveness of a particular investment project.

Goal. The aim of our research is to develop methods of ranking agricultural enterprises and to study the basic parameters of investment attractiveness. These parameters characterize the industrial and financial activities.

© Ніна Анатоліївна Волкова, 2016

Results. In the article the need to develop methods of analysis of investment attractiveness of agricultural enterprises is considered. In modern conditions of investing both domestic and foreign investments in agricultural enterprises are the most relevant. To determine the rating of investment attractiveness of the company we have proposed the method which includes a group of indicators of the industrial and financial activities. The calculation results reveal the level of investment attractiveness, identify weak and strong aspects of the company. The use of this technique will allow to evaluate the investment attractiveness of the agricultural enterprises without going through the preparatory phase. The only things the companies will base on will be the financial and statistical reports. The proposed technique is simple in calculation. It does not require the use of information sources that are confidential. This technique describes the production as well as the financial aspects of the enterprise.

Keywords: investments; agricultural enterprises; production capacity; financial performance; profitability; rating.

JEL classification: Q10, F21

Вступ

Інвестиції є головним фактором розвитку як окремого підприємства, так і всього суспільства. Тому особливе зацікавлення викликає аналіз можливостей приросту капіталу. Особливо гостро постають питання підвищення ефективності окремих галузей національної економіки. Сучасний стан підприємств аграрно-промислового комплексу характеризується значною зношеністю основних засобів, дефіцитом оборотних коштів, а в окремих випадках ускладнюється низькою платоспроможністю. В умовах системної кризи галузі особливої уваги вимагають питання структурних змін у господарській діяльності підприємства. Ці зміни насамперед залежать від ефективності реалізації інвестиційних проектів. На практиці прийняття рішення про інвестування має суб'єктивний характер, проте для особи, яка приймає його, актуальним залишається вироблення об'єктивних критеріїв, на основі яких визначають ступінь привабливості конкретного інвестиційного проекту.

Дослідженню теоретико-методологічних засад і розробці методики аналізу інвестиційної привабливості підприємств присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених І. О. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, В. В. Ковальова, Л. А. Лахтіонової, Є. В. Мниха, Г. В. Савицької, В. К. Савчука, Є. Хелфферта, Ю. С. Цал-Цалка та інших.

Однак, як правило, створені системи досить складні для використання на рівні підприємства. На нашу думку, в умовах ризику і кризи довгострокові рішення зумовлюють необхідність нових підходів аналітичного забезпечення. Тому актуальними є питання вдосконалення методики аналізу, які б ураховували особливості діяльності та систему показників інвестиційної привабливості підприємства.

Мета статті

Метою нашого дослідження є обґрунтування основних параметрів оцінки інвестиційної привабливості, які характеризують виробничо-фінансову діяльність, та розробка методики визначення рейтингу підприємств АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із найважливіших завдань агропромислового виробництва постіндустріального типу є не тільки істотне збільшення обсягів сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки держави, а й значне підвищення прибутковості та конкурентоспроможності галузі на базі більш ефективного використання економічного потенціалу агроєкосистем, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Сільськогосподарське виробництво характеризують уповільнений рух капіталу, низька господарська маневровість, сприйнятливість до змін природно-кліматичних умов. Тобто йому притаманний підвищений ступінь ризику, який повинен компенсуватися більш високою ставкою прибутковості порівняно з іншими галузями. Однак у сільському господарстві норма прибутку на вкладений капітал утричі менша, ніж у середньому по економіці країни. Ці порівняння переконливо свідчать про те, що в Україні не відпрацьовані паритетні міжгалузеві економічні відносини, які робили б галузь сільського господарства інвестиційно привабливою для бізнесу.

Інвестиційні можливості підприємства можна визначити як узагальнену оцінку умов і результатів реалізації інвестиційного проекту, які формуються під дією зовнішніх і внутрішніх факторів, з позиції їх відповідності критеріям ефективності і безпеки, системі цінностей і пріоритетів інвестора як внутрішнього, так і зовнішнього. Оцінка значущості очікуваних наслідків і умов реалізації інвестиційного проекту показала, що найважливішими серед них є: отримання доходів, прибутку, рентабельності; збереження (підвищення) фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності; прискорення оборотності оборотних активів; забезпеченість джерелами фінансування; ефективність упровадження проекту, виконання умов його абсолютної (відносної) пріоритетності.

Аналіз фахових джерел свідчить про наявність різних підходів методики аналізу об'єкта інвестиції. Так Бланк І. О. пропонує використовувати для оцінки інвестиційної привабливості об'єкта чотири групи показників. Перша група містить оборотність активів, друга – аналіз прибутковості підприємства, третя – аналіз фінансової стійкості, четверта – аналіз ліквідності [1, с. 106-111].

Вергун А. І. запропонував проводити аналіз за такими напрямками: оборотності активів; ліквідності і фінансової стійкості підприємства; грошових потоків; рентабельності. Аналіз абсолютної і відносної пріоритетності інвестиційних проектів проводити на основі таких показників, як період окупності, чиста теперішня вартість капіталу, внутрішня норма рентабельності [3, с. 5.]

Гуторов О. І., Крамаренко К. М. пропонують параметри визначення інтегральної оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарського підприємства, які враховують такі групи показників: майновий стан, ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність, прибутковість, стан і ефективність використання землі в ринкових умовах [4, с. 70].

Низка методів оцінки та аналізу інвестиційної привабливості суб'єктів господарської діяльності базується на багатьох окремих або об'єднаних у певні групи показниках за напрямками діяльності. Сукупність різних показників зводиться до єдиної системи оцінки через визначення одного або декілька інтегральних показників. Визначення певного інтегрального показника і своє позиціонування за встановленою шкалою дає можливість інвестору зрозуміти, наскільки інвестиційно привабливим є те або інше підприємство. Важливим стає також визначення відносної значущості окремих показників або їх груп за допомогою методів ранжування або визначення їх вагомості.

Нами погруповано показники, які характеризують виробничо-фінансову діяльність, застосування яких дозволить потенційним інвесторам, не проходячи підготовчого етапу, використовуючи лише дані фінансової і статистичної звітності, дати оцінку інвестиційної привабливості підприємствам АПК, у тому числі сільськогосподарським підприємствам (таблиця 1). Запропонована методика проста в розрахунках, не вимагає використання інформаційних джерел конфіденційного характеру, характеризує як виробничий, так і фінансовий бік діяльності підприємства.

Багаторічні дослідження діяльності підприємств сільського господарства дали можливість виокремити шість основних груп показників, аналіз яких дозволить встановити доцільність вкладення інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх. Ці групи показників характеризують виробничо-фінансову діяльність підприємства і містять найбільш значущі показники.

Так до групи виробничого потенціалу увійшли показники, які характеризують частку коштів, які беруть участь у виробництві підприємства, ступінь зношення основних засобів, співвідношення оборотних і необоротних активів, а також ефективність використання засобів виробництва. У другій групі відображено показники платоспроможності підприємства і рівня втрати можливості платити за поточними боргами. Третя група характеризує фінансову стійкість підприємства. Найбільш значущими показниками тут є коефіцієнти фінансової незалежності та фінансової стійкості. Це обумовлено тим, що важливим моментом при прийнятті рішення про інвестування є частка власного капіталу, вкладеного в джерела формування коштів підприємства та ступінь покриття запасів власними оборотними засобами. Ділову активність підприємства характеризує четверта група показників, у якій найбільша вага належить коефіцієнтам оборотності власного капіталу, оборотних активів і запасів.

Найбільш значущими, на наш погляд, є групи п'ята і шоста, які характеризують прибутковість підприємства та стан і ефективність використання землі. На ці групи припадає найбільший відсоток вагомості, тому що вони найбільшою мірою відповідають за рівень конкурентоспроможності виробничо-господарської діяльності, є вирішальними при ухваленні рішення про вкладення в підприємство.

Зважену бальну оцінку слід трактувати таким чином: від 0 до 39 балів – підприємство інвестиційно непривабливе, вкладення коштів дуже ризиковане; від 40 до 79 балів – підприємство має середній рівень інвестиційної привабливості та відповідний ступінь ризику; від 80 до 100 – підприємство інвестиційно привабливе.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Показники, які внесені в групи, охоплюють основні види діяльності підприємства, дають характеристику ефективності використання землі, виробничого потенціалу, фінансової стійкості, платоспроможності та ділової активності. Такі розрахунки дозволяють самому підприємству визначити слабкі і сильні аспекти діяльності з метою мобілізації свого виробничо-фінансового потенціалу, а отже, і підвищення своєї інвестиційної привабливості.

Основними проблемами інвестиційного процесу в АПК є нестабільність і суперечливість законодавства, яке не сприяє зростанню інвестиційної та ділової активності; недостатність розвитку інфраструктурної мережі забезпечення інвестиційної діяльності; територіальні диспропорції в надходженні інвестиційних ресурсів. Слід розробляти та реалізовувати модель інвестиційно-інноваційну, яка буде ґрунтуватися на максимально можливому залученні інвестицій у галузь і пошуку

стратегічних резервів зростання з метою створення умов для пріоритетного розвитку окремих галузей аграрного сектору, а також галузей з найбільш високою вартістю в обсязі виробництва.

Подальші дослідження стосуватимуться пошуку дієвої методики та вдосконалення підходів проведення аналізу інвестиційної привабливості підприємств АПК з урахуванням їх специфічних особливостей.

Таблиця 1. Основні критерії оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств

Групи показників та їх вагомість, %	Показники у групах	Вагомість показника, %	Нормативне значення і (або) напрямок оптимізації
Виробничий потенціал, 15	Коефіцієнт виробничого потенціалу	30	max
	Коефіцієнт зношення основних засобів	30	min
	Коефіцієнт мобільності	20	max
	Коефіцієнт віддачі основних засобів	20	max
Ліквідність, 15	Коефіцієнт покриття	25	1,8 – 2,0
	Коефіцієнт швидкої ліквідності	25	0,8 – 1,0
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	25	0,25
	Коефіцієнт втрати (відновлення) платоспроможності	25	>=1
Фінансова стійкість, 15	Коефіцієнт автономії	20	>0,5
	Коефіцієнт фінансового левериджу	15	<1
	Коефіцієнт маневровості власного капіталу	15	>0
	Коефіцієнт фінансування	15	<1
	Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними засобами	20	>=1
	Коефіцієнт інвестування	15	max
Ділова активність, 15	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	20	max
	Коефіцієнт оборотності активів	20	max
	Коефіцієнт оборотності запасів	20	max
	Тривалість обороту дебіторської заборгованості	15	min
	Тривалість обороту кредиторської заборгованості	15	min
Прибутковість, 20	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	20	>0 max
	Коефіцієнт рентабельності оборотних активів	20	>0 max
	Коефіцієнт рентабельності виробництва	20	>0 max
	Коефіцієнт рентабельності продажу	20	>0 max
	Коефіцієнт рентабельності активів	20	>0 max
Стан і ефективність використання землі, 20	Бал бонітету ґрунту	40	max
	Співвідношення на 100 га сільськогосподарських угідь:	20	max
	чистого доходу;	20	min
	виробничих витрат;	20	min
	трудоу витрат	20	min

Список літератури

1. Бланк, И. А. Инвестиционный менеджмент [Текст] / И. А. Бланк. – Киев.: МП «ИТЕМ» ЛТД, 1995. – 448с.
2. Бригхем, Ю. Финансовый менеджмент [Текст] / Ю. Бригхем, Л. Гапенски. – [пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева]. – СПб: Экономическая школа, 2000. – Том 2. – 669с.
3. Вергун, А. И. Фінансовий аналіз привабливості реальних інвестиційних проектів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук "08.00.09. – бухгалтерський облік, аналіз та аудит" [Текст] / Вергун А. И. – Київ, 2010. – 20 с.
4. Гуторов, О. І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств [Текст] / О. І. Гуторов, К. М. Крамаренко. // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С. 69–73.
5. Хелферт, Э. Техника финансового анализа [Текст] / Э. Хелферт. – [пер. с англ. под ред. Л. П. Бельх]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 663с.

References

1. Blank, I. A. (1995). *Investicionnyj menedzhment*. Kiev: ITEM. (in Russian)
2. Brighem, Ju. & Gapenski, L. (2000). *Finansovyj menedzhment*. St. Petersburg: Jekonomicheskaja shkola. (in Russian)
3. Verhun, A. Y. (2010). *Extended abstract of PhD dissertation (Accounting, Analysis and Audit)*. Institute of Agricultural Economics, Kiev. (in Ukrainian)
4. Hutorov, O. I., & Kramarenko, K. M. (2009). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti silskohospodarskykh pidpryemstv. *Ekonomika APK*, 10, 69-73. (in Ukrainian)
5. Helfert, Je. (1996). *Tehnika finansovogo analiza*. Moscow: Audit, JuNITI, 1996. (in Russian)

Стаття надійшла до редакції 24.02.2016 р.

Ліліана Тарасівна ГОРАЛЬ

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів,
Інститут економіки та управління у нафтогазовому комплексі ІФНТУНГ
E-mail: LilianaG@ua.fm

Віра Ігорівна ШИЙКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Інститут економіки та управління у нафтогазовому комплексі ІФНТУНГ
E-mail: viraSh@i.ua

Максим Леонідович БАКАЙ

ПАТ «Укртрансгаз» НАК «Нафтогаз України»
E-mail: 75bakay@mail.ru

ЕВЕНТОЛОГІЯ ПОНЯТЬ «ОБСЛУГОВУВАННЯ» ТА «СЕРВІС»

Гораль, Л. Т. Евентологія понять «обслуговування» та «сервіс» [Текст] / Ліліана Тарасівна Гораль, Віра Ігорівна Шийко, Максим Леонідович Бакай // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 27-36. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є процесний розвиток понять «обслуговування», «сервіс», теоретичні підходи до їх визначення. Актуальність теми обумовлена тим, що в період формування конкурентоспроможної ринкової економіки ефективно та якісно функціонування сучасних економічних систем дедалі частіше детермінується з розвитком сфери обслуговування, часто поза увагою дослідників залишаються питання визначення принципової сутності цих понять, що призводить до відсутності єдності концепцій розвитку підприємств.

Мета статті полягає у пошуку діалектичних співвідношень між поняттями «обслуговування» та «сервіс», дослідженні евентології, діалектики та етимології дефініції «обслуговування виробництва», формуванні чітких основ сприйняття цих економіко-управлінських категорій.

Результати роботи. Проведено критичний аналіз наукових та практичних підходів до визначення дефініцій «сервіс» та «обслуговування», визначено їх економічну природу та зміст. Визначено необхідність застосування поняття «сервіс виробництва». Виокремлено основні компоненти обслуговування виробництва, які поділяються на формальні та неформальні. Визначено роль підсистеми обслуговування виробництва у системі промислового виробництва. Розроблено модель формування різних його видів, яка ґрунтується на основі синтезу матеріальної і нематеріальної сфери. При визначенні евентології понять «сервіс» та «обслуговування» застосовано процесний підхід і побудовано алгоритм розвитку у контексті життєвого циклу виробництва. Отже, в економічному дефініційному просторі варто розмежовувати поняття «обслуговування» і «сервіс». Поняття «обслуговування» слід розглядати у взаємозв'язку з виробничим процесом як систему, яка забезпечує ефективно внутрішнє виробництво. Коли обслуговування здійснюється для зовнішнього користувача або надається сторонньою організацією для внутрішнього забезпечення ефективної виробничої діяльності, то зазначене поняття об'єктивно набуває форми «сервісу» – надання послуг зовнішньому користувачу на комерційній основі, самостійна діяльність.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні особливостей застосування інноваційних підходів до організації обслуговування виробництва, таких, як аутсорсинг, аутстафінг, кластеризація.

Ключові слова: обслуговування виробництва; сервіс; процесний розвиток; ремонт; газотранспортне підприємство; економічна система.

Liliana Tarasivna HORAL

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Director,
Institute of Economics and Management in the Oil and Gas Sector,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
E-mail: LilianaG@ua.fm

Vira Ihorivna SHYIKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance,
Institute of Economics and Management in the Oil and Gas Sector,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
E-mail: viraSh@i.ua

Maksym Leonidovych BAKAY

PJSC «Ukrtransgaz» NJSC «NaftogazofUkraine»
E-mail: 75bakay@mail.ru

EVENTOLOGY OF NOTIONS «MAINTENANCE» AND «SERVICE»**Abstract**

The subject of the article is a processing development of the concepts "maintenance", "service". The theoretical approaches to their definition are considered. The urgency of the topic is explained by the fact that during the formation of an effective competitive market economy, the effective and qualitative functioning of modern economic systems is increasingly determined by the development of the service sector, leaving behind the researchers' questions of determining the nature of these concepts. It can lead to a lack of concepts unity of enterprise development.

The aim of the article is to find out the dialectical relations between the categories of "maintenance" and "service", to study eventology, dialectic and the etymology of the term "service production", to form a clear perception of the fundamentals of economic data and management categories.

The results. The critical analysis of scientific and practical approaches to determining the definitions of "maintenance" and "service" has been done. Their economic nature and content have been defined. The necessity of the concept "service production" application has been determined. The main components of service production have been singled out, which are divided into formal and informal. The role of service production subsystem in the system of industrial production has been defined. The model of the formation of different kinds of service production, based on the basis of synthesis of material and immaterial sphere has been worked out. The process approach has been applied while defining the eventology of the concepts of "maintenance" and "service", and the algorithm of the development has been made in the context of the production life cycle. Therefore, in the economic definitional space the concepts "maintenance" and "service" should be separated. The concept of "maintenance" should be considered in relation to the production process, as a system that provides efficient domestic production when the services are provided for an external user, or provided by a third-party organization to ensure effective domestic manufacturing activities; this concept objectively takes the form of "service" which means providing services to an external user on a commercial basis, independent activity.

Keywords: *service production; service; process development; repair; gas transmission companies; the economic system.*

JEL classification: D20

Вступ

Ефективне та якісне функціонування сучасних економічних систем дедалі частіше детермінується розвитком сфери обслуговування. У період становлення конкурентоспроможного ринкового середовища виробничі системи починають зосереджувати увагу більшою мірою на вдосконаленні обслуговування виробництва, що пов'язано з необмеженими можливостями мобілізації національного зростання, підвищення якості та рівня життя населення [1]. Вітчизняна сфера обслуговування значно відстає від більшості економічно розвинених держав. Важливість дослідження проблеми сервісу та обслуговування

виробництва полягає у виокремленні великих резервів покращення самого виробничого процесу через удосконалення відповідних обслуговувальних підсистем.

Пильна увага вчених традиційно зверталась на ефективність матеріального виробництва, проте питанням ефективності у сфері обслуговування присвячено вкрай мало наукових робіт. Ця обставина обумовлена ставленням, яке склалося в нашій країні, до матеріального виробництва як до домінуючого сектора національної економіки.

Водночас у вітчизняній економічній науці вивчення аспектів обслуговуючого чи сервісного управління як галузі наукових знань лише формується, але динамічний розвиток сфери обслуговування та сервісу в українській економіці зумовив гостру необхідність появи таких розробок.

Існує багато фахових досліджень систем сервісу та обслуговування виробництва, різновидів її організації, ефективності функціонування. Серед українських та закордонних вчених досить вичерпно розкривають зазначене питання такі вчені, як: Таньков К. М. [2], Кучинський В. А. [3], Березняцький В. В. [4], Ведмідь Н. І. [5], Грудз В. Я. [6], Гораль Л. Т. [7] та ін. Проте недостатньо дослідженою залишається категоріальна сутність понять «обслуговування» та «сервіс».

У багатьох наукових працях поняття обслуговування виробництва часто ототожнюється з поняттям ремонтно-технічного обслуговування. Таким чином ця дефініція втрачає свою системну сутнісну наповнюваність, тому важливо досліджувати економічну категорію «обслуговування» як комплексну та самостійну. Часто розглядаються окремі різновиди обслуговування, а саме технічне (інколи його ще ідентифікують як ремонтно-технічне обслуговуванням виробництва), транспортне, матеріальне, інструментальне, складське, логістичне чи енергетичне обслуговування виробництва. На нашу думку, слід наголосити на самодостатності поняття «обслуговування виробництва», суть якого зводиться до наступного: це є система заходів, які забезпечують ефективний виробничий процес і містять надання матеріальних і нематеріальних послуг, а саме інформаційних, консультативних та інших.

Правильне та повне змістове навантаження і теоретичне обґрунтування економічних категорій є важливим науковим завданням, адже від цього залежать подальші дослідження відповідної проблематики та її розвиток.

Мета та завдання статті

Загалом сервіс розглядається як надання послуг для населення, тоді як опускається поняття сервісу виробництва, тому наша стаття присвячена пошуку діалектичних співвідношень між поняттями «обслуговування» та «сервіс». У сучасних умовах розвитку ринкового конкурентного середовища важливо дослідити еволюцію, діалектику та етимологію поняття «обслуговування виробництва». Часто поза увагою дослідників залишаються питання визначення принципової сутності понять «обслуговування» та «сервіс», що призводить до відсутності єдності концепцій розвитку підприємств. Ми сформулюємо чіткі основи функціонування окреслених економіко-управлінських категорій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Загальновідомо, що ефективна виробнича діяльність будь-якого суб'єкта господарювання значною мірою залежить від якості організації його обслуговування. Загалом, якщо розглядати будь-яке виробництво як систему, то можна виокремити три взаємопов'язані та взаємодоповнювані підсистеми: виробнича система (основна), ціллю якої є здійснення безпосереднього виробничого процесу, тобто створення нової продукції, послуги чи роботи; система забезпечення виробництва – та, яка забезпечує ефективно і якісно здійснення виробничого процесу всіма необхідними ресурсами та обслуговувальна, яка інтегрується через дві попередні шляхом задоволення потреб і вимог виробничої системи на основі раціонального організування забезпечення виробництва, вона є ключовою і зв'язувальною ланкою між двома попередніми системами (див. рис. 1). Досить часто можна спостерігати таке явище, коли ефективність діяльності будь-якого підприємства більшою мірою залежить від налагодження діяльності між допоміжними підсистемами та виробничою, а не тільки від самого процесу виробництва. Тому важливо так організувати процес забезпечення та обслуговування виробництва, щоб досягти максимальної ефективності діяльності суб'єкта господарювання при мінімальних витратах на їх функціонування.

Система забезпечення виробництва пов'язана з матеріальним світом і визначає наявність необхідних ресурсів, у той час, коли категорія обслуговування більше пов'язана з якісним використанням цих ресурсів для забезпечення надійного виробництва і її характеризують більше якісні, аніж кількісні критерії, на противагу першій. На рис. 1 темнішим кольором позначено оптимальну зону взаємодії підсистем виробничого процесу.

Також часто систему обслуговування ототожнюють із системою забезпечення виробництва. Діалектика цих понять полягає у тому, що система забезпечення є складовою системи обслуговування, це ніби доставка чогось важливого для виробничого процесу, наприклад, матеріалів, енергетичних ресурсів, інструментів тощо для виробництва і воно має кількісні вимірники, тоді як обслуговування – це правильне оформлення подачі зазначених елементів вчасно, відповідної якості і в необхідній кількості,

тому ця система оцінюється якісними показниками. Система обслуговування виробництва інтегрується із системи забезпечення. Тобто стартовою точкою обслуговування виробництва є закінчення процесу забезпечення, доставки необхідних ресурсів. Обслуговування інтегрує і взаємопов'язує речовий світ і неречовий, як це зображено на рис. 2.

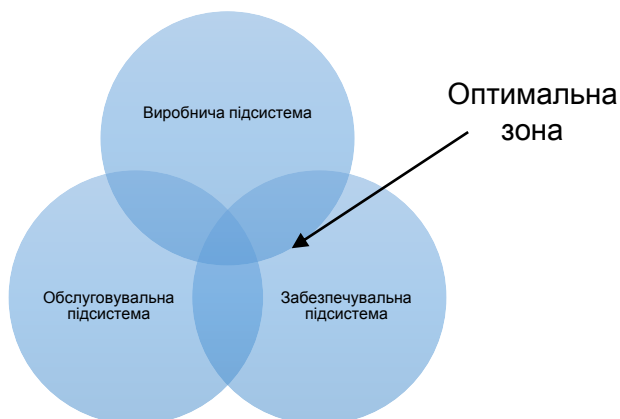

Рис. 1. Система промислового виробництва

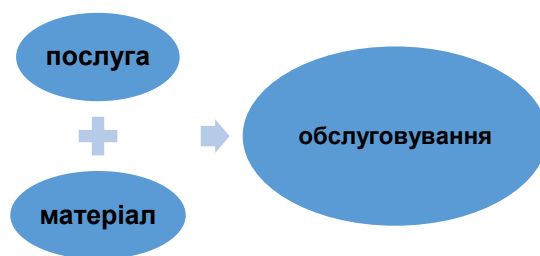

Рис. 2. Схема формування категорії «обслуговування»

Отже, поняття обслуговування охоплює нематеріальну та матеріальну сферу, містить послугу, яку надає конкретна особа, і матеріал – чим надає певну послугу, за допомогою чого надає відповідну послугу. Сутність послуги можна розглядати з різних точок зору: як економічну категорію, як сферу, як вид діяльності, як грошовий потік [8]. Інтерпретуючи поняття обслуговування та сервісу через сутнісне наповнення такої категорії, як послуга, можна стверджувати, що це діяльність, у процесі виконання якої в більшості випадків не створюється новий, раніше не існуючий продукт, а тільки змінюється стан або якість уже наявного. Деякі науковці дають таке визначення послуги – продукт сервісної діяльності, корисна дія або процес впливу на людину, її майно або навколишні умови, з метою задоволення її потреб. Потреба - те, що вимагає задоволення, стан залежності людини від зовнішнього середовища, і є основою мотивації поведінки людини [9]. У промисловому виробництві потреба визначається станом виробничого процесу і, по суті, відбувається задоволення потреб виробництва на основі його діагностики. На рисунку 3 відображено процес формування різноманітності видів обслуговування на промисловому підприємстві залежно від різних комбінацій складових матеріальної та нематеріальної сфери. Для забезпечення раціонального обслуговування виробництва важливо організувати якісний сервіс-менеджмент виробництва, суть якого полягає в оптимальному поєднанні управлінських технологій і послуг.

Система обслуговування виробництва має структуру та матеріальний вимір, за яким можна визначити витрати на здійснення обслуговування і, відповідно, ефективність системи обслуговування. В ефективності та якості виробничого процесу відображається мультиплікативна взаємодія системи забезпечення та обслуговування виробництва через результуючі показники: прибутковість, рентабельність. Як показано на рисунку 4, система забезпечення характеризується кількісними вимірниками, тобто відбувається визначення потреби (кількості) в матеріальних ресурсах, які повинні забезпечити безперервний виробничий процес. Система обслуговування характеризується якісними показниками, що реалізуються через якість подання послуги вчасно, необхідної кількості і оптимальних параметрів. Налагоджена співпраця двох попередніх систем впливає на загальновиробничу ефективність промислового підприємства через покращення результативних показників.

Загалом проводячи дослідження наукових джерел відповідної проблематики, можна зазначити, що традиційно виокремлюють такі основні види обслуговування виробництва (див. рис. 5) [1-7]:

енергетичне; ремонтно-технічне; логістично-транспортне; інформаційне; інструментальне; складське тощо.

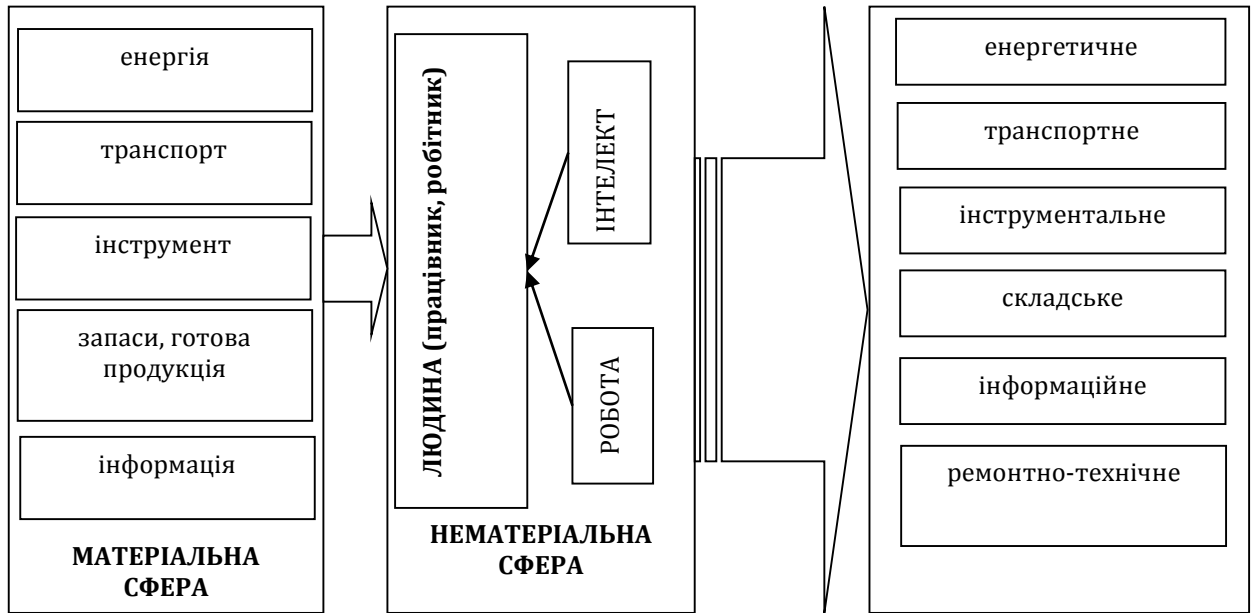

Рис. 3. Формування систем обслуговування

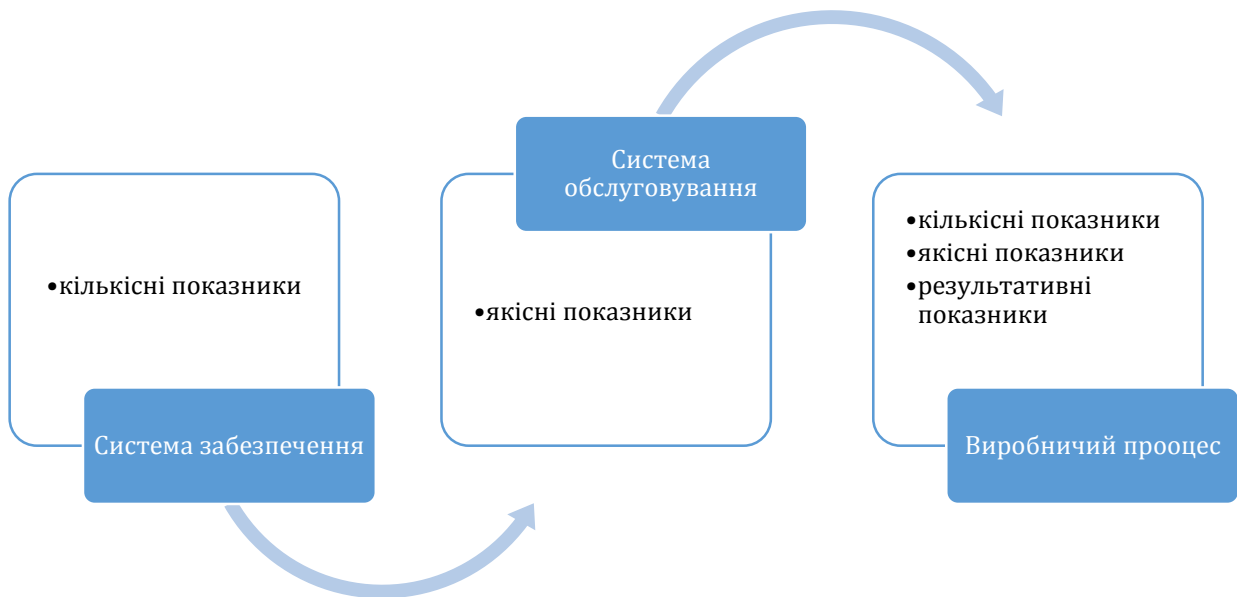

Рис. 4. Взаємозв'язок забезпечення та обслуговування виробничого процесу

Серед традиційних систем обслуговування чільне місце посідають неформальні форми обслуговування – інформаційна та маркетингова. Зі становленням ринкової економіки, яку досить часто асоціюють з конкурентним середовищем, багато підприємств почали звертати увагу на такі неформальні види обслуговування виробництва, як інформаційне та консультативне, тобто це не виражене матеріально, але дуже необхідне в конкурентному середовищі обслуговування виробництва. Аналіз сучасного розвитку інформаційного ринку вказує на тенденцію збільшення частки посередницьких послуг сервісних інформаційних фірм і фірм, що здійснюють програмне забезпечення. Поступово відбувається зсув сервісного обслуговування у бік генерації інформаційних баз даних. Інформаційні посередники використовують такі форми взаємовідносин із замовниками інформації: поширення інформації за передплатою; відкритий продаж інформаційного продукту; інформаційні замовлення; постійне (сервісне) інформаційне обслуговування; користування базами даних.

Щодо маркетингового обслуговування, то, перш за все, воно пов'язане з просуванням визначеного продукту на існуючому ринку та пошуку нових ринків збуту. Швидкий розвиток маркетингових технологій і їх значна роль у формуванні ефективної діяльності виробничого процесу зумовили появу

сервісних центрів маркетингового обслуговування виробництва, які працюють на основі укладання договорів надання маркетингових послуг.

Рис. 5. Компоненти обслуговування виробництва

Зараз у систему обслуговування виробництва залучають, окрім забезпечувальних підсистем, ще й систему створення доцільного якісного споживчого попиту продукції, що виготовляється, тобто існує ще й підсистема маркетингового забезпечення виробництва.

Якщо поняття обслуговування розглядати через призму надання послуг, то існують дві ситуації: коли послуга надається для власного виробничого процесу, то вона об'єктивно набуває форми обслуговування, а коли забезпечується потреба зовнішнього споживача, то можна говорити про сервіс (сервісне обслуговування).

Здійснюючи етимологічне дослідження категорії «сервіс», слід наголосити, що впродовж усієї історії існування і розвитку сфери послуг сервіс розглядався в контексті економічного і соціально-економічного знання. Тобто категорія «сервіс» трактувалась як сфера економічної (соціально-економічної) діяльності, де виробляються блага, корисний ефект яких виявляється в самому процесі їх створення [5]. Відповідно, виробництво економічних (обмежених) благ ділиться на дві сфери – сфера матеріального виробництва і сфера послуг. У першій сфері вжиток створеного блага відокремлений від його виробництва, у другій – поєднано. У такому трактуванні термін «сервіс» і «послуга» розглядають як такі, що мають однаковий сенс, або використовують словосполучення «сервісна послуга», маючи на увазі тип сучасного обслуговування [5].

Березняцький В. В. стверджує, що, вживаючи поняття «сервіс», слід розуміти транслітерацію французького слова «servis» і його значення повинно відповідати його споконвічному значенню – обслуговувати людину, і припускає, що провідником слова «service» в нашу мову було слово «сервіз», «сервірувати», яке означає прислужувати людині [4].

У тлумачному словнику С. І. Ожегова [12] визначення поняття «сервіс» ґрунтується на визначенні поняття «обслуговування» в значенні 1, тобто – працювати для задоволення чийх-небудь потреб.

Отже, термін «сервіс» можна застосовувати для надання послуг по обслуговуванню виробництва стороннім організаціям, тоді як поняття «обслуговування» або «забезпечення» необхідно застосовувати для внутрішнього виробництва.

Аналіз наукових робіт за досліджуваною проблематикою свідчить про те, що у більшості випадків фахівці де-факто не розмежовують поняття «обслуговування» і «сервіс». Окрім того, у намаганні визначити практичний аспект сучасного типу обслуговування ними використовується словосполучення «сервісне обслуговування» [2], що призводить до відсутності єдності методичних підходів до формування системи обслуговування виробничих підприємств та управління складними виробничо-економічними відносинами на основних етапах. У табл. 1 зведено основні тлумачення понять «обслуговування» та «сервіс».

Автор [5] розглядає дефініцію «сервіс» як діяльність, що пов'язана з виробництвом послуги з метою продажу (товару чи послуги), спрямована на задоволення потреб споживачів та налагодження довготривалих взаємовідносин. Сервісна діяльність - це процес з'єднання та налагодження взаємозв'язків виробника товарів та послуг з індивідуальним споживачем.

Поняття «сервіс» у багатьох випадках асоціюється із задоволенням потреб споживача, тобто, якщо розглядати життєвий цикл виробництва, то сервіс знаходиться на кінцевому етапі, а обслуговування є його початком (рис 6).

Узагальнюючи, можемо сформулювати, що обслуговування – це процес забезпечення працездатності будь-якого об'єкта, підвищення рівня його надійності, а сервіс – надання послуг із забезпечення ефективної діяльності виробничого процесу на комерційній основі для забезпечення іміджу, що може розглядатися як супровідна послуга при продажі продукції.

Вважаємо, щодо газотранспортних підприємств поняття «обслуговування» та «сервіс» слід систематизувати і конкретизувати, зокрема вживаючи поняття «ремонтно-технічне обслуговування», «сервісне обслуговування», «сервісне забезпечення», «ремонт». У науковій літературі відсутні глибокі дослідження цих дефініцій.

Система ремонтно-технічного обслуговування газотранспортного обладнання (газоперекачувальні агрегати, апарати повітряного охолодження, крани тощо) максимально повно використовується для забезпечення ефективного функціонування газотранспортної системи, оскільки зміна (погіршення) початкових властивостей об'єкта основних засобів під впливом діючих експлуатаційних навантажень і (або) чинників навколишнього середовища зумовлює зростання потреби в поточних витратах ресурсів, необхідних для виробництва продукції; погіршення екологічних і ергономічних параметрів функціонування основних засобів; зниження експлуатаційної надійності; погіршення зовнішнього вигляду об'єкта основних засобів. Економічним наслідком впливу цих чинників є зростання собівартості транспортування природного газу [11].

Таблиця 1. Визначення економічних категорій «обслуговування» та «сервіс» у наукових джерелах

Джерело	Сутність
ОБСЛУГОВУВАННЯ	
Словник української мови [14]	Ідентично обслуговувати; 1. Виконувати роботу, функції, пов'язані із задоволенням чиїх-небудь запитів, потреб. 2. Забезпечувати, налагоджувати роботу певних знарядь, машин, механізмів і т. ін.
Толковий словарь русского языка [15]	Задоволення побутових потреб населення. Працювати для задоволення чиїх-небудь побутових, поточних або постійних потреб.
СЕРВІС	
Словник української мови [14]	1. Обслуговування населення, забезпечення його побутових потреб. 2. Сукупність організацій, обов'язком яких є обслуговування побутових потреб населення і створення різноманітних вигод для нього.
Толковий словарь русского языка [15]	Сфера обслуговування населення; сукупність установ для задоволення побутових потреб і надання таких послуг
Ведмідь Н. І. [5]	Це діяльність, пов'язана з виробництвом послуги з метою продажу (товару чи послуги), спрямована на задоволення потреб споживачів та налагодження довготривалих взаємовідносин. Сервісна діяльність - це процес з'єднання та налагодження взаємозв'язків виробника товарів та послуг з індивідуальним споживачем
Коробкова С. Н., Кравченко В. И., Орлов С. В., Павлова И. П. [15]	Особливий вид людської діяльності, спрямований на задоволення потреб шляхом надання послуг як окремому споживачу, соціальній групі, так і організації загалом. При цьому, на їх думку, при визначенні сутності поняття «сервіс» необхідний розгляд трьох ключових понять: діяльності, потреби та послуги
Шоул Дж. [17]	Це враження покупця, те, що думає про нас покупець
Лук'янець Т. І. [18]	Сервісне обслуговування товару — це сукупність функцій та видів діяльності підприємства, які забезпечують зв'язок «підприємство—споживач» і є необхідною складовою маркетингової комунікаційної політики підприємства

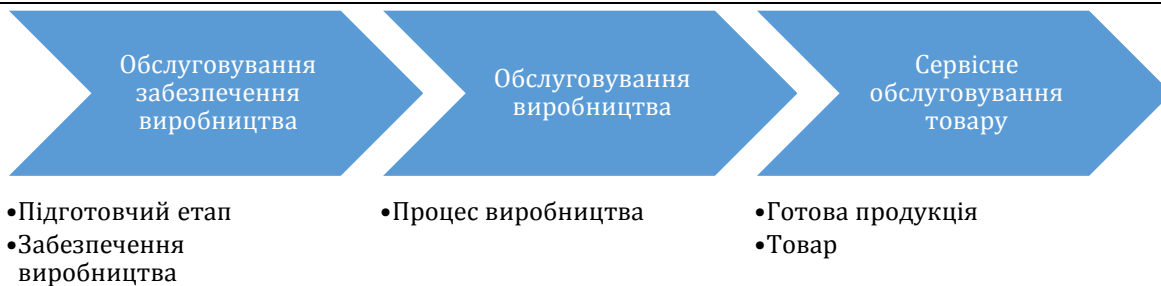

Рис. 6. Процесний розвиток обслуговування та сервісу

Сервісне обслуговування є ширшим поняттям, ніж ремонтне обслуговування. Сервісне обслуговування ще ототожнюють з сервісним забезпеченням – це доцільна сукупність функціональних процесів, засобів й предметів праці, ресурсів і капіталу, яка спрямована на забезпечення встановлених у процесі виробництва характеристик продукції на етапах її споживчого використання в конкретних часових і просторових параметрах середовища відносин підприємства і споживача з метою отримання ними очікуваних переваг і вигод [2].

На підставі аналізу сучасної структури сервісу автор [2] вважає, що доцільно виокремити класифікаційні угруповання сервісу виробничого призначення за ознакою «ступінь взаємозв'язку процесів виробництва продукції і сервісного забезпечення»: сервіс технологічно-експлуатаційного забезпечення, сервіс забезпечення споживчого попиту та сервіс інформаційно-консультаційного забезпечення. Ми цілком погоджуємось з ним, але хочемо доповнити ще ознакою «сервіс якісного забезпечення», позаяк сучасний розвиток світової економіки свідчить, що якість продукції (послуг) стала визначальним чинником успішної господарської діяльності підприємств. В останнє десятиріччя у забезпеченні якості сталися докорінні зміни, які адекватно відображають прискорення технічного розвитку промисловості та сфери послуг [7].

Необхідність удосконалення організації ремонту і технічного обслуговування виробництва на підприємствах магістрального транспорту газу обумовлена тим фактором, що витрати на ремонт (без урахування матеріалів і запчастин) у газотранспортній галузі дорівнюють майже 11 % річного обсягу експлуатаційних витрат транспортування природного газу по ПАТ «Укртрансгаз» і близько 66 % становлять витрати на матеріали і запчастини, у т. ч. - витрати на енергоресурси. Водночас у якісній організації процесу обслуговування виробництва зосереджені найбільші резерви скорочення валових витрат газотранспортних підприємств.

Висновки та перспективи подальших розвідок

З переходом до ринку виникає необхідність вдосконалювати діяльність виробничих підприємств, підвищити якість і оперативність їх роботи, зменшити витрати на організацію їх діяльності, впроваджувати нові ефективні форми і засоби взаємодії із зовнішнім середовищем. З проведених досліджень можна зробити висновок, що в економічному дефініційному просторі варто розмежовувати поняття «обслуговування» і «сервіс». Перше слід розглядати у взаємозв'язку з виробничим процесом як систему, що забезпечує ефективне внутрішнє виробництво. Коли обслуговування здійснюється для зовнішнього користувача або надається сторонньою організацією для внутрішнього забезпечення ефективної виробничої діяльності, то таке поняття об'єктивно набуває форми «сервісу» – надання послуг на комерційній основі, самостійна діяльність. В умовах підвищення ефективності традиційного управління діяльністю підприємства особливого значення набуває проблема формування системи обслуговування, яка здатна об'єднати виробництво, маркетинг та логістику сервісу у вирішенні завдань формування найвищої споживчої задоволеності [3]. Тому доцільно на основі якісної оцінки ефективності діяльності системи обслуговування виробництва знайти нові шляхи її покращення через використання інноваційних підходів до її організації, таких, як аутсорсинг, аутстафінг та кластеризація.

Список літератури

1. Гораль, Л. Т. Системно-цільове забезпечення технологічного оновлення підприємств магістрального транспорту газу [Текст]: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Л. Т. Гораль; МОНМС України, Терноп. нац. екон. ун-т. - Т., 2012. - 38 с. - укр.
2. Таньков, К. М. Формування системи обслуговування машинобудівного підприємства за маркетингово-логістичним підходом [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / К. М. Таньков; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2008. — 20 с. — укр.

3. Кучинський, В. А. Підвищення ефективності систем організації ремонтно-технічного обслуговування обладнання на машинобудівних підприємствах [Текст] / П. Г. Перерва, В. А. Кучинський // Економіка розвитку. – Харків: ХНЕУ. – 2009. - №2(50). – С. 52-56.
4. Березняцький, В. В. Щодо етимології та тлумачення термінів «сервіс», «автосервіс», «обслуговування» [Електронний ресурс] / В. В. Березняцький // Вісник Національного транспортного університету. – 2010. – № 21(2). – С. 9-10. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vntu_2010_21\(2\)_4.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vntu_2010_21(2)_4.pdf).
5. Ведмідь, Н. І. Термінологічні підходи до визначення категорії «сервіс» та його роль в економіці країн [Текст] / Н. І. Ведмідь // Економіка та управління підприємствами. – 2012. – №3-4. – С. 49-52.
6. Грудз, В. Я. Обслуживание газотранспортных систем [Текст] / В. Я. Грудз, Д. Ф. Тымкив, Е. И. Яковлев. – Киев: УМКВО, 1991. – 159 с.
7. Гораль, Л. Т. Система управління якістю в магістральному транспорті газу [Текст] / Л. Гораль // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – №3(29).– 2011.– С. 71-75.
8. Данилюк, Т. І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / Т. І. Данилюк // Ефективна економіка. – 2014. –№ 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
9. Моргулець, О. Б. Діалектичний зв'язок сервісології та сервіс-менеджменту [Текст] / О. Б. Моргулець // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(25).– С. 188-192.
10. Економіка ремонтного підприємства [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. К. Аветісян, В. А. Бантковський, А. П. Луценко, В. Г. Ришков. – Х. : ХНТУСГ, 2005. - 390 с.
11. Тридід, О. М. Система обслуговування споживача: теорія і практика [Текст]: монографія / О. М. Тридід, К. М. Таньков, Г. Я. Дутка; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К., 2008. – 184 с.
12. Мельникова, К. В. Логістичне обслуговування [Текст]: конспект лекцій / К. В. Мельникова, К. М. Таньков; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2006. – 156 с.
13. Гораль, Л. Т. Вплив ремонтів газоперекачувальних агрегатів на основні економічні показники діяльності газотранспортних підприємств [Текст] / Л. Гораль // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. –2011. –№ 1(27). – С. 131-136.
14. Словник української мови: в 11 томах. — Том 5, 1974. – Стор. 581.
15. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://formaslov.ru>.
16. Сервисная деятельность / С. Н. Коробкова, В. И. Кравченко, С. В. Орлов, И. П. Павлова под заг. ред. В. К. Романович. – СПб.: Питер. - 156 с., 2005.
17. Шоул, Дж. Первоклассный сервис как конкурентное преимущество: перевод с английского [Текст] / Джон Шоул. - 2-е изд., испр. и доп. Москва: АльпинаБизнес Букс, 2008 - 337 с. ил.; 24 см - Указ.. - Пер.: Tschohl, John. Achieving excellence through customer service.
18. Лук'янець, Т. І. Маркетингова політика комунікацій [Текст] : навч. посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2003. – 524 с

References

1. Goral, L. T. (2012). *System-targeted ensure technological renovation of enterprises main transport gas. Extended abstract of PhD dissertation (Economics and Enterprise Management)*. Ternopil National Economic University, Ternopil. (in Ukrainian)
2. Tankov, K. M. (2008). *Formation of engineering service company for marketing and logistics approach. Extended abstract of PhD dissertation (Economics and Enterprise Management)*. Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv. (in Ukrainian)
3. Kuchinsky, V. A., & Pererva, P. G. (2009). *Pidvyshchennia efektyvnosti system orhanizatsii remontno-tekhnichnoho obsluhovuvannia obladnannia na mashynobudivnykh pidpriemstvakh. Ekonomika rozvytku*, 2(50), 52-56. (in Ukrainian)
4. Berezniatskyi, V. V. (2010). *Shchodo etymolohii ta tлумachennia terminiv «servis», «avtoservis», «obsluhovuvannia»*. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu*. 21(2), 9-10. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vntu_2010_21\(2\)_4.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vntu_2010_21(2)_4.pdf). (in Ukrainian)
5. Vedmid, N. I. (2012). *Terminolohichni pidkhody do vyznachennia katehorii «servis» ta yoho rol v ekonomitsi krain*. *Ekonomika ta upravlinnya pidpriemstvamy*, 3-4, 49-52. (in Ukrainian)
6. Hrudz, V. Y., & Timkiv, D. F. (1991). *Obsluzhivanie gazotransportnyh sistem*. Kyiv: UMKVO. (in Ukrainian)
7. Horal, L. T. (2011). *Systema upravlinnia yakistiu v mahistralnomu transporti hazu*. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu*, 3(29), 71-75. (in Ukrainian)
8. Danyliuk, T. I. (2014). *Sutnist poniattia «posluha»: teoretychni aspekty*. *Efektyvna ekonomika*, 8. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (in Ukrainian)
9. Morhulets, O. B. (2011). *Dialektychnyi zviyazok servislohii ta servis-menedzhmentu*. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 3(25), 188-192. (in Ukrainian)

-
10. Avetisian, V. K., Bantkovskiy, V. A., Lutsenko, A. P., & Ryzhkov, V. H. (2005). *Ekonomika remontnoho pidpriemstva*. Kharkiv : KhNTUSH. (in Ukrainian)
 11. Trydid, O. M., Tankov, K. M., & Dutka, H. Ya. (2008). *Systema obsluhovuvannia spozhyvacha: teoriia i praktyka*. Kyiv. (in Ukrainian)
 12. Melnykova, K. V., & Tankov, K. M. (2006). *Lohistychne obsluhovuvannia*. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics. (in Ukrainian)
 13. Horal, L. T. (2011). Vplyv remontiv hazoperekachuvalnykh ahrehativ na osnovni ekonomichni pokaznyky diialnosti hazotransportnykh pidpriemstv. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu*, 1(27), 131-136. (in Ukrainian)
 14. *Slovyk ukrainskoi movy*. (1974). (in Ukrainian)
 15. *Tolkovyi slovar russkoho yazyka*. (n. d.). Retrieved from: <http://formaslov.ru>. (in Russian)
 16. Korobkova, S. N., Kravchenko, V. Y., Orlov, S. V., & Pavlova, Y. P. (2005). *Servysnaia deiatelnost*. SPb.: Pyter. (in Russian)
 17. Shoul, Dzh. (2008). *Pervoklassnyi servis kak konkurentnoe preimushchestvo*. Moscow: Alpyna Byznes Buks. (in Russian)
 18. Lukianets, T. I. (2003). *Marketynhova polityka komunikatsii*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 14.12.2015р.

Олена Олександрівна ДОВЖИК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Сумський національний аграрний університет
E-mail: lgamanenko@mail.ru

Сергій Анатолійович ГАРКУША

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Сумський національний аграрний університет
E-mail: sa-garkusha@yandex.ua

**УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ І
РЕНТАБЕЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Довжик, О. О. Управління витратами як чинник підвищення прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств [Текст] / Олена Олександрівна Довжик, Сергій Анатолійович Гаркуша // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 37-44. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Проблема управління витратами є однією з найактуальніших, найскладніших для кожного суб'єкта господарювання, адже від рівня і динаміки витрат залежать не тільки фінансові результати окремих підприємств та їх структурних підрозділів, але й ефективність формування національного доходу на рівні держави загалом. Кінцева мета будь-якої виробничої діяльності – одержання прибутку. Зважаючи на те, яку роль відіграють витрати у вирішенні цього завдання, постає потреба побудови ефективної системи управління витратами підприємства. Необхідна така система управління, яка б створювала умови для збереження майна підприємства і забезпечувала керівників інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень.

Мета. Метою статті є теоретичні дослідження особливостей та проблем управління витратами сільськогосподарських підприємств в Україні.

Метод (методологія). У процесі роботи використано такий метод, як логічний, що дало змогу проаналізувати наукові праці у галузі управління витратами.

Результати. Зроблено висновок про те, щоб система управління витратами була ефективною, в основу її формування має бути покладена концепція, яка враховує особливості діяльності підприємства, його структуру, стадію життєвого циклу продукції та підприємства загалом. Також підприємство має самостійно вибрати концепцію управління витратами, яка максимально сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності та прибутковості на ринку.

Ключові слова: витрати; управління витратами; система управління витратами; прибутковість; рентабельність; планування.

Olena Oleksandrivna DOVZHYK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting,
Sumy National Agrarian University
E-mail: lgamanenko@mail.ru

Serhii Anatoliyovych HARKUSHA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting,
Sumy National Agrarian University
E-mail: sa-garkusha@yandex.ua

**EXPENSES ADMINISTRATION AS A FACTOR THAT INCREASES PROFITABILITY
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES****Abstract**

Introduction. *The problem of cost management is one of the most urgent, the most difficult for each entity because the level and dynamics of the cost depend not only on the financial results of individual enterprises and their divisions, but also on the efficiency of formation of national income at the state level in general. The ultimate aim of any industrial activity is profit. Considering its role, there is a need for an effective system of management costs. There is a need for such management system, which would create conditions for storage of property companies and provide information on the basis of which the managers can make the effective management decisions.*

Goal. *The article is a theoretical study of the characteristics and problems of cost management of agricultural enterprises in Ukraine.*

The method (methodology). *In this article we have used such methods as the method of logics that allows us to analyze scientific papers in the field of cost management.*

Results. *That system is considered to be effective which is based on concept that takes into account the peculiarities of the company, its structure, the stage of the product life cycle and enterprise in general. The company also has to choose the concept of cost management, which will increase its competitiveness and profitability in the market.*

Keywords: *cost; expense management; system management costs; profitability; planning.*

JEL classification: M40, C67

Вступ

Нині вітчизняні підприємства активізували пошук резервів підвищення економічної ефективності виробництва, що зумовлено їхнім переходом на нові умови господарювання. Збільшення обсягів виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції на основі підвищення продуктивності праці та зменшення витрат має пріоритетне значення для національного господарства.

На проблеми управління витратами сільського господарства в ринкових умовах науковці і практики звертають значну увагу. Їм присвячено фахові дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, а саме: П. Атамаса [1], Ф. Бутинця [2], Ю. Великого [3], М. Голова [4], І. Давидовича [5], К. Друрі [6], О. Крушельницької [7], А. Турила, Ю. Цал-Цалка [8] та ін. Водночас зазначимо, що особливості управління витратами сільськогосподарських підприємств залишаються недостатньо опрацьованими та потребують подальшого вивчення.

У сільському господарстві виробництво продукції пов'язане з використанням виробничих ресурсів галузі – трудових, земельних, водних, матеріальних, у процесі якого вони частково або повністю споживаються і переносяться на новостворену продукцію. Сукупність спожитих і перенесених на продукцію виробничих ресурсів становить витрати виробництва. Проблема управління витратами є однією з найактуальніших, найскладніших проблем кожного суб'єкта господарювання, адже від рівня і динаміки витрат залежать не тільки фінансові результати окремих підприємств та їх структурних підрозділів, але й ефективність формування національного доходу на рівні держави загалом.

Мета та завдання статті

Метою статті є теоретичні дослідження особливостей та проблем управління витратами сільськогосподарських підприємств в Україні. Головним завданням роботи є визначення особливостей діяльності підприємства, при якій управління витратами буде ефективним.

Попри значну кількість досліджень, присвячених проблемам управління витратами, подальшого вивчення потребують наукові засади процесу формування стратегії управління витратами.

На вітчизняних підприємствах існують такі проблеми щодо управління витратами, як: створення нової системи обліку, контролю та аналізу, спрямованої на задоволення потреб управління; переорієнтацію вітчизняної практики з урахуванням зарубіжного досвіду на вирішення завдань, поставлених перед управлінням у ринкових умовах; створення нових систем отримання інформації про витрати і застосування нових методів контролю і аналізу [9].

Ринкова орієнтація економіки України потребує інтенсивної роботи з удосконалення управління витратами і собівартістю. Облік і розподіл витрат за видами продукції посилює контрольні функції управління витратами в процесі виробництва. Тим самим діяльність підприємства переорієнтовується на кінцевий фінансовий результат. Важливо підкреслити, що дані обліку витрат повинні використовуватись не тільки для їхнього визначення, але й для подальшого аналізу результатів діяльності підприємства. Також ці дані можуть слугувати основою для розробки заходів щодо контролю виконання планових завдань структурними підрозділами підприємства.

З огляду на роль виробничих витрат у розвитку та ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств постає проблема формування ефективної стратегії управління витратами, що є процесом розробки та прийняття управлінських рішень за всіма напрямками їхнього формування й розподілу на підприємстві. Формування стратегії управління витратами слід розглядати як комплексну тему управління чинниками, що прямо або опосередковано впливають на розмір прибутку підприємства.

Стратегічне управління господарською діяльністю підприємств має здійснюватися на основі управління основними видами його діяльності, охоплюючи основні функції та об'єкти управління. До основних функцій управління належать: планування і прогнозування, організація і регулювання, мотивування, контролювання, аналіз. Об'єктами управління є: інформаційні ресурси, матеріальні і технічні ресурси, персонал, фінансові ресурси, технологія виробництва, організаційна структура підприємства.

Управління витратами можна визначити як взаємопов'язаний комплекс робіт, які формують і впливають на процес виникнення та поведінку витрат під час здійснення господарської діяльності й спрямовані на досягнення оптимального їх рівня у всіх підсистемах підприємства [10].

До інформаційної системи управління витратами ставлять такі вимоги: відповідність інформації потребам управління; забезпечення мінімальним, але достатнім обсягом інформації для прийняття управлінських рішень; забезпечення оперативного реагування на відхилення; достовірність інформації; регулярність інформації для простеження динаміки; багатоваріантність інформації для розгляду альтернативних рішень; результативність інформації, яка полягає у зіставленні результатів із витратами; комплектність інформації [9].

Удосконалення системи управління витратами повинно бути спрямоване на постійний пошук і виявлення резервів економії ресурсів, нормування їх витрат, планування, облік і аналіз витрат за їх видами, стимулювання ресурсозбереження і зниження витрат з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

З огляду на останні тенденції в сільськогосподарському виробництві України, зокрема підвищення ролі великотоварного укладу, основними суб'єктами таких відносин будуть сільськогосподарські підприємства, що робить їх об'єктом глибокого та всебічного вивчення як з боку науки, так і практики. Тому належне регулювання економічних відносин вимагатиме відповідного методичного забезпечення – інструментарію, побудованого на використанні певних методів і прийомів. У його основі лежатимуть базові економічні категорії, первинними серед яких будуть витрати та собівартість. Первинний характер цих категорій робить їх універсальними, що якнайповніше задовольняє вимоги, які ставить процес регулювання економічних відносин. Тому чимало вітчизняних та зарубіжних вчених розглядали таке регулювання саме з позицій місця та ролі в ньому витрат і собівартості [11].

Витрати мають особливу значущість у відтворювальному процесі і відіграють надзвичайну роль у досягненні економічного ефекту. Саме тому для всіх суб'єктів господарювання, незалежно від умов їх функціонування, питання формування витрат завжди були і залишатимуться пріоритетними. Подібний стан речей цілком закономірно постійно підтримує інтерес до процесу формування витрат як практиків, що безпосередньо на своїй дохідності відчувають вплив цієї економічної категорії, так і теоретиків, які досліджують питання витрат з позицій економічної науки.

Узагальнюючи основні визначення категорії витрат, приходимо до висновку, що витрати – це витрачені ресурси, які можуть виступати у формі грошових коштів або ж мати грошову оцінку, а в межах обраного напрямку дослідження можна додати, що це ресурси, витрачені підприємством у результаті господарської діяльності для досягнення визначеної ним цілі.

Оскільки для ефективного управління виробництвом величина витрат, що припадає на одиницю продукції, є більш важливою, ніж загальна їх сума, то в практику господарської діяльності були введені

показники середніх витрат та відповідно середніх постійних і середніх змінних. Вони розраховуються діленням загальної суми відповідних витрат на кількість продукції. Попри безперечну корисність вказаних показників, варто звернути увагу на певні суперечності в загально визначених їх назвах. Справа в тому, що при незмінності постійних витрат, середні постійні витрати незмінними не будуть, оскільки вони зменшуватимуться при зростанні обсягів продукції та зростатимуть при їх скороченні. Тобто визначення для постійних витрат, яке вказує на їх незалежність від обсягів виробництва, вже не витримує. Це ж стосується і окремих ситуацій для середніх змінних витрат. Якщо змінні витрати змінюватимуться пропорційно до обсягів виробництва, то величина середніх змінних витрат залишатиметься постійною при будь-яких обсягах, тобто не залежатиме від них. Таким чином, користуючись показниками середніх постійних та середніх змінних витрат, варто пам'ятати про умовність їх назв та особливості поведінки.

З витратами тісно пов'язана собівартість продукції. Вона виступає як результативний показник стосовно витрат і продукції. Окрім своїх кількісних характеристик, собівартість є важливим якісним показником, що характеризує результати виробничо-господарської діяльності. Ця теза обов'язково підкреслюється в усіх роботах, присвячених собівартості. За певних умов остання є основою для встановлення цін на вироблену продукцію; її розмір має безпосередній вплив на величину прибутку, що уособлює мету господарської діяльності. Крім того, показник собівартості є основою для раціонального розташування і спеціалізації виробництва. Його використовують для аналізу господарської діяльності, собівартість дозволяє порівнювати ефективність застосування різних технологій та знаходити напрями оптимального використання ресурсів.

Оскільки рентабельність є узагальнювальним показником результативності господарювання, який акумулює в собі також і вплив зовнішніх чинників, то для повноти аналізу вияву стимулювальної функції ринку варто розглянути і ті показники, які формуються переважно під дією внутрішньогосподарських факторів. Поза всяким сумнівом одним із основних показників у такому аналізі буде собівартість одиниці продукції. Опосередковано собівартість залежатиме і від зовнішніх факторів, особливо від цін на закуплені ресурси, проте, на нашу думку, визначальну роль при формуванні її розміру матиме все ж внутрішня політика підприємства.

У 1990 р. формування собівартості сільськогосподарської продукції відбувалося в умовах нормального міжгалузевого товарообміну і цінової політики, що створювало передумови для прибуткової діяльності практично кожного виду продукції, окремих галузей і сільськогосподарських підприємств загалом. Не випадково, що розвиток більшості підприємств у той час відбувався в умовах самоінвестування і самофінансування. Цей висновок підтверджується і відносно високим рівнем рентабельності основних видів продукції.

У 90-ті роки розвиток сільськогосподарських підприємств відбувався в умовах гострої економічної кризи, гіперінфляції в 1992–1995 рр. і дефолту в 1998 р. Тому неможливо одержати від аналізу собівартості позитивні результати. Підвищення собівартості продукції обумовлено як зовнішніми (диспаритет цін), так і внутрішніми умовами і факторами. Швидко і випереджувальне (порівняно з цінами на продукцію сільського господарства) зростання цін на промислову продукцію, послуги і роботи сторонніх організацій, а також тарифів призвели до значного зростання матеріальних витрат.

У дореформовий період в умовах відносно нормального міжгалузевого товарообміну структура витрат у сільськогосподарських підприємствах наближалася до країн з розвинутим аграрним сектором економіки, в яких питома вага витрат на оплату праці знаходиться в межах 30-40 %. У нашій державі з початком ринкових трансформацій все відбувалося навпаки. Унаслідок гіперінфляції ціни, перш за все на промислову продукцію, неконтрольовано зростали спочатку в сотні, а потім у тисячі разів. З іншого боку, стрімко почав знижуватися абсолютний розмір заробітної плати, що в сукупності з лібералізацією цінової політики і кризою веде не тільки до стрімкого зростання собівартості продукції, але і до деформації структури витрат.

Загалом в Україні спостерігається значна поляризація сільськогосподарських підприємств за результатами господарської діяльності. Одні з них постійно знаходяться в групі стабільно прибуткових, інші – в групі хронічно збиткових. Зростання прибутковості і рентабельності по підприємствах забезпечують здебільшого прибуткові підприємства. Аналогічно до збиткових, більшу чи меншу "забезпечує" група хронічно збиткових підприємств, фінансовий стан яких при зростанні дохідності господарств загалом суттєво не покращується [11].

Це явище є прикладом ілюстрації двох моментів. Перший – ми добре бачимо, яким чином ринок може регулювати дохідність сільськогосподарських підприємств. Тобто покращання ситуації в галузі означатиме підвищення дохідності лише певної групи найбільш успішних підприємств, а отже, створення передумов для їх подальшого ефективного господарювання. Водночас неефективно працюючі підприємства залишаються збитковими, опосередковано недоотримуючи вигоду, перерозподілену ринком на користь більш успішних. Щоправда таку ситуацію ми можемо спостерігати лише останні кілька років.

Другий момент полягає в тому, що, незважаючи на певні результати від дії селективної функції ринку – стабільної поляризації сільськогосподарських підприємств, - говорити про її повноту не доводиться. Так, як уже зазначалося, до завдань цієї функції належить не лише розподіл підприємств на більш та менш ефективні, але й усунення менш ефективних з ринкової арени. Останніми роками незалежно від дохідності галузі частка збиткових підприємств залишається практично незмінною. Те ж скорочення абсолютної кількості збиткових підприємств, яке ми можемо спостерігати, важко зарахувати до вияву винятково селективної функції, оскільки воно ніяк не узгоджується зі скороченням кількості прибуткових підприємств. Тому сказати, що питома вага прибуткових та збиткових підприємств залишається стабільною, оскільки найбільш збиткові банкрутують, а найменш прибуткові поступово переходять до групи збиткових, що повинна забезпечувати селективна функція ринку, на основі наявної інформації не можна.

Водночас теоретично все ж існує ймовірність, що в групі збиткових сільськогосподарських підприємств кожного року виявляються такі, для яких збитковість є радше випадковістю, аніж закономірністю. Якщо це дійсно так і кількість таких підприємств є досить великою, то наявність ринкового регулювання дохідності буде досить сумнівним, оскільки виходитиме, що будь-яке підприємство, незалежно від ефективності його функціонування може стати як прибутковим, так і збитковим. Цілком очевидно, що збиткові підприємства є «заслуженими», тобто не випадковими аутсайдерами і доцільність подібного їх існування на ринку є дуже сумнівною. Безперечно, подібне твердження має певний елемент умовності, оскільки в такому випадку ми не враховуємо соціальну складову існування таких підприємств. Проте, якщо під виведенням з ринку найменш успішних його операторів розуміти не їх банкрутство та ліквідацію, а заміну керівництва та стратегії господарювання, то належне виконання ринком селективної функції дає підстави говорити і про вирішення соціальних питань.

Таким чином, стосовно регулювання дохідності сільськогосподарських підприємств на основі селективної функції ринку цілком обґрунтовано можна сказати, що у практиці господарської діяльності України воно є, але не в тих межах, як це передбачає теорія (рис. 1).

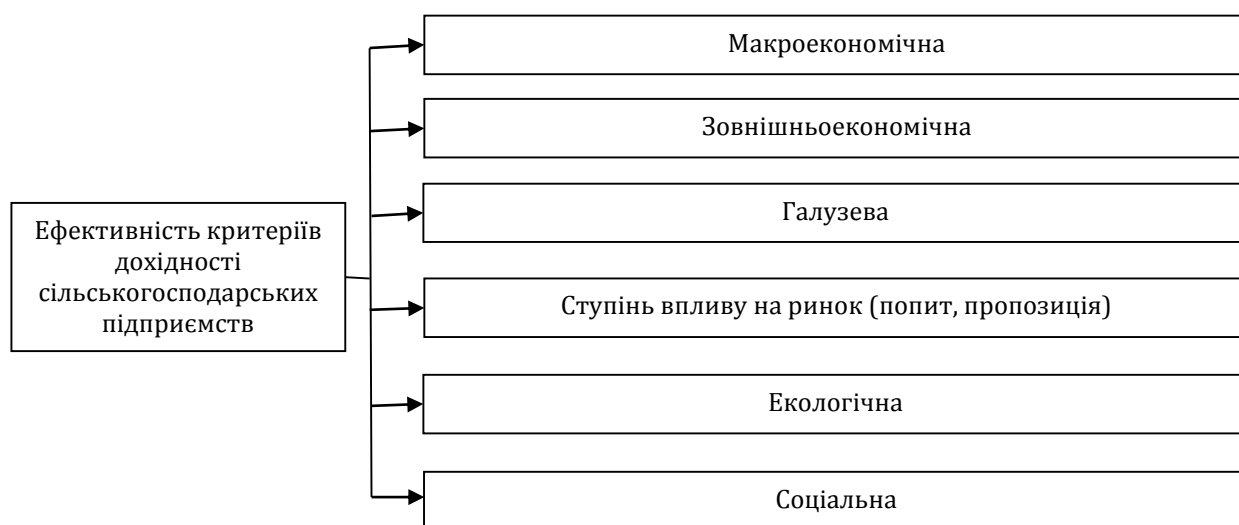

Рис. 1. Регулювання дохідності сільськогосподарських підприємств*

**Узагальнено авторами*

Кожне сільськогосподарське підприємство для того, щоб утриматися на ринку, буде змушене постійно контролювати свою господарську діяльність, весь час намагаючись займатися пошуком додаткових резервів зниження собівартості продукції.

Слід підкреслити, що всі сільськогосподарські підприємства знаходяться в однакових зовнішніх умовах господарювання, тобто в умовах однакового міжгалузевого товарообміну, цінової політики, державної підтримки тощо.

Як доводить економічна наука, у практичній діяльності підприємств зустрічається різні варіанти економічної ефективності послідовних витрат. При першому (найбільш доцільному) темпі збільшення урожайності випереджують зростання виробничих витрат на одиницю площі, у результаті чого собівартість продукції знижується), а ефективність сукупних і додаткових вкладень зростає. При другому – виробничі витрати і урожайність змінюються в однакових темпах або можливо навіть деяке перевищення перших. Ефективність витрат при цьому залишається незмінною або трохи знижується, а чистий дохід у розрахунку на одиницю площі збільшується. Цей варіант також є прийнятним і

зустрічається найчастіше в галузях з високим рівнем інтенсивності виробництва. І, нарешті, характерна особливість третього (недоцільного) варіанту – випереджувальні темпи зростання виробничих витрат, зниження їх окупності, а надалі – і ефективності загалом. Цей варіант нині є переважним у практиці не тільки в рослинництві, а і в тваринництві.

Рівень рентабельності або збитковості відповідних видів продукції знаходиться в прямій залежності від їх собівартості. Оскільки рентабельність є узагальнювальним показником результативності господарювання, який акумулює в собі також і вплив зовнішніх чинників, то для повноти аналізу вияву стимулювальної функції ринку варто розглянути і ті показники, які формуються переважно під дією внутрішньогосподарських факторів. Поза всяким сумнівом одним із основних показників у такому аналізі буде собівартість одиниці продукції. Опосередковано і собівартість залежатиме від зовнішніх факторів, особливо від цін на закуплені ресурси, проте, на нашу думку, визначальну роль при формуванні її розміру матиме все ж внутрішня політика підприємства.

У 2014 р. рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції і послуг у Сумській обл. склав 28,3 %. Господарствами області отримано прибутку на суму 1635756,0 тис. грн. Сільськогосподарська діяльність була прибутковою для 83,6 % господарств. У середньому одне прибуткове господарство отримало 6980,3 тис. грн прибутку, а одне збиткове – 6314,7 тис. грн збитку (табл. 1).

Таблиця 1. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у Сумській області у 2014 році*

Показник	Чистий дохід (виручка) від реалізації, тис. грн	Прибуток, збиток (-), тис. грн	Рівень рентабельності, %	Довідково: рівень рентабельності у 2013 році, %
Продукція сільського господарства і послуги	7425509,0	1635756,0	28,3	5,4
Рослинництво та тваринництво	7218207,1	1592140,3	28,3	5,5
Рослинництво	6265718,2	1593552,4	34,1	8,1
Зернові та зернобобові культури	4178905,7	1172869,4	39,0	2,9
Насіння сояшнику	1267023,6	361616,3	39,9	34,5
Цукрові буряки (фабричні)	13829,2	1981,6	16,7	-
Картопля	14752,3	1739,1	13,4	33,4
Овочі відкритого ґрунту	3223,5	392,0	13,8	75,3
Тваринництво	952488,9	-1412,1	-0,1	-5,1
Худоба та птиця на м'ясо				
велика рогата худоба	161361,9	-47623,9	-22,8	-34,0
свині	139056,0	9683,4	7,5	-9,3
вівці і кози	768,1	-723,0	-48,5	-43,8
птиця	6606,1	-7022,9	-51,5	-21,8
Молоко	469191,2	35560,6	8,2	8,6
Яйця курячі	147223,2	17105,8	13,1	11,6
Вовна	47,6	-102,9	-68,4	-79,0

*За даними Головного управління статистики у Сумській області [12]

У 2014 р. на підтримку та розвиток сільськогосподарського виробництва господарствами Сумської області отримано 384324,9 тис. грн, у т.ч. за рахунок бюджетних дотацій – 18061,2 тис. грн і за рахунок податку на додану вартість – 366263,7 тис. грн. У середньому одним підприємством отримано 53,0 тис. грн коштів за рахунок бюджетних дотацій і 1074,1 тис. грн – за рахунок податку на додану вартість (табл. 2).

Аналізуючи собівартість продукції, можна вирішити наступні завдання:

- оцінити виконання плану за собівартістю продукції загалом по підприємству, а також за окремими видами продукції;
- вивчити причини відхилення фактичних витрат від планових за статтями, а також за окремими видами продукції;
- виявити резерви зниження собівартості продукції та розробити відповідні заходи.

**Таблиця 2. Собівартість виробництва основних видів сільськогосподарської продукції
Сумської області***

(у розрахунку на 1 ц, грн)

Види продукції	Станом на 2014 р.	Станом на 2013 р.
Зернові та зернобобові культури	101,26	94,61
Насіння соняшнику	215,85	182,68
Цукрові буряки (фабричні)	30,99	-
Картопля	145,16	110,67
Овочі відкритого ґрунту	141,67	51,97
Худоба та птиця на м'ясо		
велика рогата худоба	2142,82	2008,47
свині	1542,60	1489,03
вівці і кози	2837,27	2733,46
птиця	1983,99	1599,92
Молоко	280,76	258,33
Яйця курячі, за тис. шт.	569,67	481,52
Вовна	799,75	2557,00

*За даними Головного управління статистики у Сумській області [12]

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для того, щоб система управління витратами була ефективною, в основу її формування має бути покладена концепція, яка враховує особливості діяльності підприємства, його структуру, стадію життєвого циклу продукції та підприємства загалом. Підприємство має самостійно вибрати концепцію управління витратами, яка максимально сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності та прибутковості на ринку. Варто зазначити, що в управлінні витратами в сільськогосподарських підприємствах слід також ураховувати не тільки особливості виробничих процесів, але й зв'язок витрат виробництва з показниками ефективності виробництва.

Для того, щоб ефективно управляти витратами на сільськогосподарських підприємствах, потрібно вирішити наступні основні завдання, такі, як: планування собівартості, облік витрат та визначення собівартості сільськогосподарської продукції, калькулювання собівартості одиниці продукції, визначення напрямів та реалізація заходів щодо зниження собівартості продукції.

Список літератури

1. Атамас, П. Й. Управлінський облік [Текст]: навч. посібн. / П. Й. Атамас. – Д. – К.: Центр учбов. літ-ри, 2006. – 440 с.
2. Голов, С. Ф. Управлінський облік [Текст]: підручник для ВНЗ. – 4-е вид. / С. Ф. Голов. – К.: Лібра, 2008. – 704 с.
3. Давидович, І. Є. Управління витратами [Текст]: навчальний посібник / І. Є. Давидович. – К.: Центр учбової літератури. – 2008. – 320 с.
4. Друри, К. Управленческий и производственный учет: [Текст] / К. Друри; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 1071 с.
5. Золотарьова, А. М. Напрями підвищення ефективності управління виробничими витратами на вітчизняних підприємствах [Текст] / А. М. Золотарьова // Управління розвитком. – 2012. – №5. – С. 21-22.
6. Крушельницька, О. В. Управління витратами [Текст]: навч. посіб. для студентів / О. В. Крушельницька. – Житомир: ЖДТУ. – 2005. – 196 с.
7. Турило, А. М. Управління витратами підприємства [Текст]: навч. посібн. / А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 20 с.
8. Цал-Цалко, Ю. С. Витрати підприємства [Текст]: навч. посібн. / Ю. С. Цал-Цалко. – К.: Вид-во ЦУЛ, 2002. – 656 с.
9. Кулинич, М. Б. Управлінський облік як інформаційна система ефективного управління витратами підприємства [Текст] / М. Б. Кулинич, С. В. Сорока // Науковий вісник – 2010. – С. 98- 103.
10. Мокієнко, Т. В. Формування стратегії управління витратами в сільськогосподарських підприємствах [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Т. В. Мокієнко; Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава, 2011. – 20 с.

-
11. Охріменко, І. В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств [Текст]: монографія / І. В. Охріменко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 360 с.
 12. Основні показники діяльності виробників сільськогосподарської продукції Сумської області за 2014 рік : [Електронний ресурс] : Статистичний збірник / Головне управління статистики у Сумській області, 2015. – Режим доступу: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=33&level=3>.

References

1. Atamas, P. Y. (2006). *Upravlins'kyy oblik*. Donetsk – Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury.
2. Holov, S. F. (2008). *Upravlins'kyy oblik*. Kyiv : Libra.
3. Davydovych, I. Ye. (2008). *Upravlinnya vytratamy*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury.
4. Drury, K. (2005). *Upravlenchesky y proyzvodstvennyi uchet*. Moscow: YuNYTY- DANA.
5. Zolotar'ova, A. M. (2012). Napryamy pidvyshchennya efektyvnosti upravlinnya vyrobnychymy vytratamy na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh. *Upravlinnya rozvytkom*, 5, 21-22.
6. Krushel'nyts'ka, O. V. (2005). *Upravlinnya vytratamy*. Zhytomyr: ZhDTU.
7. Turylo, A. M., Kravchuk, Yu. B., Turylo, A. A. (2006). *Upravlinnya vytratamy pidpryyemstva*. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury.
8. Tsal-Tsalko, Yu. S. (2002). *Vytraty pidpryyemstva*. Kyiv: TsUL.
9. Kulynych, M. B. & Soroka, S. V. (2010). Upravlins'kyy oblik yak informatsiyna systema efektyvnoho upravlinnya vytratamy pidpryyemstva. *Naukovyy visnyk*, 98-103.
10. Mokiienko, T. V. (2011). *Formuvannya stratehiyi upravlinnya vytratamy v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh*. Poltava.
11. Okhrimenko, I. V. (2009). *Vytraty ta sobivartist' sil's'kohospodars'koyi produktsiyi v rehulyuvanni ekonomichnykh vidnosyn sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv*. Kyiv : NNTs IAYe.
12. *Osnovni pokaznyky diyal'nosti vyrobnykiv sil's'kohospodars'koyi produktsiyi Sums'koyi oblasti za 2014 rik*. (2015). : statystychnyy zbirnyk. Retrieved from: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=33&level=3>.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2016 р.

Ірина Юрїївна ЄПІФАНОВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Вінницький національний технічний університет
E-mail: epifanovairene@gmail.com

Ірина Вікторівна БЕЗРУЧЕНКО

Вінницький національний технічний університет
E-mail: hotaru.uke@gmail.com

Наталія Олександрівна ПАЛАМАРЧУК

Вінницький національний технічний університет
E-mail: nataly.desemy@gmail.com

**ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА
ПОКАЗНИКАМИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ**

Єпіфанова, І. Ю. Фінансове планування діяльності вітчизняних підприємств за показниками рентабельності [Текст] / Ірина Юрїївна Єпіфанова, Ірина Вікторівна Безрученко, Наталія Олександрівна Паламарчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 45-50. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Актуальність теми полягає в тому, що ефективність діяльності будь-якої організації визначається наявним рівнем фінансового планування. Планування зосереджене на найвищому рівні управління та має за мету визначення тенденцій розвитку різних аспектів діяльності підприємства, розрахунок та вибір найбільш сприятливих умов його діяльності.

Існує багато методик, за допомогою яких можна ефективно визначити фінансовий стан підприємства. Проте для того, щоб найефективніше відобразити та спланувати фінансову діяльність підприємства, слід урахувати ті показники та фактори, які максимально покажуть розмір прибутку, отриманого підприємством на одиницю витрачених ресурсів, визначать ефективність вкладення коштів у підприємство, раціональність їх використання та здатність до конкурентоспроможності. Отже, слід відобразити фінансовий стан підприємства за показниками рентабельності.

Мета. Метою роботи є систематизація підходів до здійснення фінансового планування діяльності підприємства за показниками рентабельності.

Завданням нашої статті є: визначення сутності прибутку та рентабельності, аналіз необхідності та сутності фінансового планування рентабельності, узагальнення методів аналізу рівня рентабельності.

Метод (методологія). За допомогою абстрактно-логічного аналізу досліджено сутність фінансового планування на підприємстві. Системний аналіз отриманих результатів забезпечує можливість визначити загальні тенденції та необхідність фінансового планування рентабельності підприємства.

Результати. У статті розглянуто методи планування фінансового стану підприємства за показниками рентабельності.

Методи дають можливість створювати більш гнучкі засоби оцінювання фінансового стану підприємства, а також відображають здатність певного підприємства до випуску високорентабельної продукції та можливості до конкурування.

Ключові слова: фінансова діяльність; планування; фінансовий стан підприємства; прибуток; рентабельність.

Iryna Yuriivna YEPIFANOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance,
Vinnytsia National Technical University
E-mail: epifanovairene@gmail.com

Iryna Viktorivna BEZRUCHENKO

Vinnytsia National Technical University
E-mail: hotaru.uke@gmail.com

Nataliya Oleksandrivna PALAMARCHUK

Vinnytsia National Technical University
E-mail: nataly.desemy@gmail.com

FINANCIAL PLANNING OF DOMESTIC ENTERPRISES BY PROFITABILITY INDICATORS

Abstract

Introduction. *Actuality of this topic is caused by the effectiveness of any organization and is determined by the existing level of financial planning. Planning has to identify trends of various aspects of business and to consider the calculation and selection of the most favorable conditions for its activities.*

There are many methods by which you can effectively determine the financial position of the company. However, in order to effectively reflect and plan the financial activities of the company you should consider those factors and indicators that show the maximum amount of profits which can be earned by one enterprise and the effectiveness of investing in the company (rational use of these investments and and company's ability to compete should also be considered). Thus, it should reflect the financial position of the company in terms of profitability.

Goal. *The aim of the article is to systematize the approach to financial planning of the company in terms of profitability.*

The objective of this article is to determine the nature of profit and profitability, to analyse the need and nature of financial planning profitability.

The method (methodology). *With the help of abstract logical analysis the essence of financial planning at the enterprise is investigated. A systematic analysis of the results provides the opportunity to identify common trends and the need for financial planning of company's profitability.*

Results. *The article deals with methods of planning of enterprise financial state in terms of profitability.*

The methods make it possible to create a more flexible means for evaluation of the financial conditions of the company and reflect the ability of the company to release some high value products and opportunities to compete.

Keywords: *finance; planning; financial position; profits; profitability.*

JEL classification: D24, O16, O49

Вступ

В умовах ринкової економіки особливе місце займає фінансове планування. Саме стратегічне фінансове планування сприяє розвитку підприємства та забезпечує відносно стабільне отримання бажаного рівня доходів та прибутку. Прибуток є основою фінансування всіх видів діяльності, а його максимізація – важливим завданням підприємства і кінцевою ціллю поточного та стратегічного планування. Однак абсолютна величина прибутку не характеризує рівня ефективності діяльності підприємства: формування висновку щодо рівня ефективності господарювання вимагає порівняння прибутку з понесеними витратами або активами, які забезпечують діяльність підприємства.

Вимірювання прибутковості діяльності підприємства зводиться до проблеми правильного вибору показників рентабельності. Дослідження сутності та оцінювання рентабельності здійснювались такими відомими вітчизняним і зарубіжними ученими, як: В. В. Кобець [1], С. І. Надточій [2], Орлов В. В. [3], Данильчук І. В. [4], О. М. Ястремська [6], Т. А. Обушак [7], В. С. Марцин [8], В. В. Васильєв [9], В. П. Савчук [10], Н. М. Богацька [13], О. І. Гоменюк [14]. О. Й. Шевцова [15]. Водночас недостатньо висвітленим залишається питання фінансового планування за показниками рентабельності.

Мета та завдання статті

Метою статті є систематизація підходів до здійснення фінансового планування за показниками

рентабельності.

Завданням статті є: визначення сутності прибутку та рентабельності, аналіз необхідності та сутності фінансового планування рентабельності, узагальнення методів аналізу рівня рентабельності.

Виклад основного матеріалу дослідження

У ринковій економіці фінансові ресурси вкладаються в будь-яку діяльність за критерієм максимального прибутку. Через це рентабельність або, інакше кажучи, ефективність використання капіталу, відіграє важливу роль при визначенні фінансових результатів роботи підприємства. Адже менеджери та власник капіталу підприємства повинні завжди проводити оцінку будь-якого рішення у сфері управління коштами за допомогою порівняння витрат з прибутком. Важливим моментом також є те, що фінансові ресурси обмежені, а одержаний прибуток – це важливий фінансовий ресурс, який дозволяє знову вкладати кошти та отримувати нові прибутки.

В умовах ринкової економіки роль фінансового планування значно змінилася порівняно з часами централізовано керованої економіки. Нині підприємства самі зацікавлені в реальній оцінці свого фінансового стану як сьогодні, так і на найближчу перспективу. Це відбувається тому, щоб, по-перше, досягти певних успіхів у своїй господарській діяльності; по-друге – забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань перед бюджетом, соціальними фондами, банками та іншими кредиторами і, як наслідок, захистити себе від штрафних санкцій.

Існують різні підходи до визначення сутності фінансового планування (табл. 1).

Отже, фінансове планування — це складний процес, який містить обробку та систематизацію даних щодо власних можливостей підприємства та пошук нових джерел формування і напрямків їх цільового використання для покращення функціонування підприємства на теперішньому етапі та в майбутньому.

Таблиця 1. Підходи до визначення сутності фінансового планування

Автор	Визначення
Кобець В. В. [1]	Фінансове планування – це процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їх цільового використання згідно з виробничими та маркетинговими показниками підприємства у плановому періоді.
Надточій С. І. [2]	Планування — це складний методично-організаційний процес, за якого відбуваються безперервний пошук, оброблення й систематизація інформації та її перетворення в знання про зовнішнє середовище та власні можливості підприємства в контексті його нинішнього функціонування та майбутнього розвитку.
Орлов В. В. [3]	Планування – це розроблення і встановлення керівництвом підприємства системи кількісних і якісних показників його розвитку, в яких визначаються темпи, пропорції і тенденції розвитку підприємства як у поточному періоді, так і на перспективу.
Данильчук І. В. [4]	Планування — це вид, сфера діяльності органів управління підприємства по передбаченню майбутнього стану його економіки на основі врахування дії законів розвитку природи і суспільства, а також тенденцій розвитку підприємства, галузі і національної економіки. Процес планування полягає у визначенні мети, якої підприємство прагне досягнути за певний період, а також засобів, шляхів та умов її досягнення.

Фінансове планування належить до найбільш важливих виявів фінансово-господарської діяльності підприємства, тим самим забезпечуючи попередній контроль за утворенням і використанням трудових, матеріальних і грошових ресурсів та створюючи умови для зміцнення фінансового стану підприємства. Об'єктами планування є: дохід підприємства, відносини з державним бюджетом і державними позабюджетними фондами, обсяг капіталовкладень, інші форми інвестування фінансових ресурсів, обсяг довгострокових кредитів банків на інвестиційні заходи, потреба підприємства у власних оборотних коштах і джерела її покриття [5].

Існує взаємозалежність між фінансовим плануванням на підприємстві, яке ґрунтується на системі виробничопланових показників (обсягу виробництва, реалізації, кошторису витрат на виробництво, плану капітальних вкладень та ін.) та плануванням господарської діяльності [6]. Але аналіз стану фінансового плану – це не простий арифметичний перерахунок показників із виробничого плану у показники фінансові. У процесі аналізу критично оцінюються показники виробничого плану, визначаються раніше не враховані внутрішньогосподарські резерви та визначаються шляхи ефективнішого використання виробничих потужностей та підвищення якості продукції, розширення асортименту та ін. [7].

За допомогою фінансового планування вираховуються внутрішні резерви підприємства,

визначається необхідність дотримання режиму економії. Тобто підприємство ефективніше використовує власні виробничі потужності, підвищує якість продукції, дотримується планових норм затрат праці та матеріальних ресурсів. Як наслідок цього, виконуються плани з отримання певних розмірів прибутку й інших фінансових показників, а запланований обсяг фінансових ресурсів не дає змоги підприємству створювати надмірні запаси матеріальних ресурсів, робити незаплановані капітальні вкладення.

Зважаючи на фінансовий стан вітчизняних підприємств, суттєве зростання постійних витрат (на енергоносії), падіння попиту, спричинене зниженням купівельної спроможності, першочерговим стає питання фінансового планування показників рентабельності.

Рентабельність — це відносний показник, який характеризує рівень доходності (ефективності) підприємства [8]. Економічною сутністю рентабельності є те, що цей показник відображає частку прибутку, що отримується на одну одиницю витрачених ресурсів, і визначається відношенням прибутку до витрачених ресурсів.

Відносний показник рентабельності (на відміну від показника прибутку, який є абсолютним) відображає ступінь прибутковості підприємства. Таким чином, рентабельність означає як економічну категорію, результативний показник, так й інструмент розрахунку чистого доходу суспільства, джерело формування різних фондів.

Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів у підприємство та раціональність їхнього використання. Кожне підприємство зацікавлене в підвищенні рентабельності. Для цього підприємства підвищують якість виробленої продукції, знижують собівартість і втрати трудових і матеріальних ресурсів, більш продуктивно використовують обладнання та ін.

Таким чином можна підсумувати, що показники рентабельності – це відносні характеристики фінансових результатів підприємства і ефективності його діяльності. Вони описують доходність підприємства з різних боків і групуються за інтересами учасників економічного процесу та ринкового обміну [9].

Економічний аналіз зміни рівня рентабельності відіграє важливу роль при виявленні резервів підвищення ефективності роботи підприємства.

Показники рентабельності дають уявлення про достатність (недостатність) прибутку порівняно з іншими окремими величинами, які впливають на виробництво, реалізацію і на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Поняття «рентабельність» з позиції підприємства, держави або іншого споживача має різні значення, але в кожному з випадків воно означає вигоду. Коли певне підприємство працює рентабельно, то це показує, що клієнт, купуючи товар або отримуючи певні послуги саме в цього підприємства (його магазинах, складах чи офісах), одержує задоволення від покупки або послуги, і за рахунок податків на рентабельність держава може підтримувати збиткові об'єкти та вирішувати пріоритетні соціальні задачі [10].

Показники рентабельності відіграють важливу роль при оцінці факторного середовища формування прибутку (доходу) підприємства. Вони є важливими елементами при здійсненні порівняльного аналізу та оцінці фінансового стану підприємства та використовуються як інструмент інвестиційної політики і ціноутворення при аналізі виробництва.

Є кілька великих груп показників, які складають систему показників рентабельності:

- показники, що базуються на витратному підході (витратні) - характеризують окупність витрат підприємства та інвестиційних проектів (рентабельність витрат, рентабельність операційної діяльності, рентабельність звичайної діяльності, рентабельність господарської діяльності);
- показники, які характеризують прибутковість продажу (дохідні) - характеризують ефективність комерційної діяльності та відображають суму прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні продажу (валова рентабельність реалізації, чиста рентабельність реалізації, операційна рентабельність реалізації);
- показники, засновані на ресурсному підході (ресурсні) - використовуються для визначення прибутковості ресурсів або капіталу підприємства (рентабельність активів, рентабельність власного та залученого капіталу, рентабельність оборотних та необоротних активів [11-12]).

У практиці фінансового аналізу при оцінці рівня рентабельності проводять факторний аналіз із застосуванням три- та п'ятифакторних моделей. Особливої уваги заслуговують моделі рентабельності власного капіталу.

Трифакторна модель рентабельності була запропонована фінансовими менеджерами фірми «Дюпон», які запропонували визначення рентабельності власного капіталу як добуток чистої рентабельності реалізації, оборотності активів та коефіцієнт фінансового левериджу, тобто за формулою [13]:

$$P_{BK} = P_{чис} \times K_{ОбА} \times K_{ФЛ}, \quad (1)$$

де $K_{обл}$ – коефіцієнт оборотності активів;

$K_{фл}$ – коефіцієнт фінансового левериджу.

З наведеної трифакторної моделі було визначено залежність між рентабельністю та збільшенням частки залученого капіталу, тобто так званого фінансового левериджу, який супроводжується ризиком втрати фінансової незалежності підприємством.

Рентабельність власного капіталу залежить від рівня зміни рентабельності продукції, швидкості обороту капіталу і співвідношення власного і залученого капіталу. З наведеної залежності видно, що віддача капіталу буде зростати при збільшенні частки залученого капіталу у складі сукупного.

Отже, виявлено, що показники рентабельності найефективніше відображають фінансовий стан підприємства. Вони показують розмір прибутку, отриманого підприємством на одиницю витрачених ресурсів, а також розмір прибутку, одержаного з кожної одиниці активів і вкладеного капіталу. Іншими словами, за допомогою аналізу рентабельності визначають ефективність вкладення коштів у підприємство, раціональність їх використання, а також встановлюють здатність певного підприємства до випуску високорентабельної продукції та можливості підприємства до конкурування.

Таким чином фінансове планування показників рентабельності забезпечує ефективність діяльності та підвищує рівень ділової активності та конкурентоспроможності підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, з викладеного вище можна зробити висновок, що показники рентабельності є ефективним фактором, який ідентифікує фінансовий стан підприємства. Показники рентабельності розраховуються як відношення різноманітних показників прибутку і вкладеного капіталу, обсягу продажу, використаних ресурсів, здійснених витрат та інше.

Одним з важливих показників результативної діяльності підприємства в умовах ринку є прибуток. Абсолютна сума прибутку, яка отримана підприємством, є важливим показником його прибутковості. При цьому використовують показник рентабельності. Рентабельність як показник дає уявлення про достатність (недостатність) прибутку порівняно з іншими окремими величинами, що впливають на виробництво, реалізацію і взагалі на фінансово-господарську діяльність підприємства. При визначенні показника рентабельності прибуток співвідносять з чинниками, які найбільш впливають на його отримання. Існує три великих групи показників рентабельності (дохідні, витратні, ресурсні).

На зміну рівня показників рентабельності впливають економічні та організаційно-технічні фактори виробництва. Тому при аналізі стану рентабельності визначають, які з факторів вплинули на зміну рівня останнього та розробляють відповідні заходи для забезпечення ефективної діяльності підприємства.

Список літератури

1. Кобець, В. В. Бюджетування як інструмент управлінського планування діяльності підприємства [Текст] / В. В. Кобець, П. А. Фісуненко // Економічний форум . – 2014. – Вип. 3. – С. 130-132.
2. Надточій, С. І. Прогнозування та планування (бюджетування) грошових потоків підприємства як складові елементи системи управління ними [Текст] / С. І. Надточій // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – №11. – С.65-69.
3. Орлов, В. В. Планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Текст] / В. В. Орлов // Управління розвитком. - 2013. - № 12. - С. 11-13.
4. Данильчук, І. В. Сутність фінансового стану підприємства та пошук управлінських рішень щодо забезпечення його ефективності [Текст] / І. В. Данильчук // Економічний вісник університету : збірник наукових праць. – 2014. – № 17/2.
5. Сутність бізнес-планування та призначення бізнес-плану / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/29678>.
6. Ястремська, О. М. Якість формування фінансової стратегії підприємства [Текст] / О. М. Ястремська // Фінанси України. – 2012. – №6. – С. 121-128.
7. Обушак, Т. А. Сутність фінансового стану підприємства / Т. А. Обушак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 92-98.
8. Марцин, В. С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства / В. С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2011. – №7. – 26-29 с.
9. Васильєв, В. В. Шляхи підвищення результативності українських підприємств / В. В. Васильєв // Фондовий ринок. – 2014. - №12. – С. 11-14.
10. Савчук, В. П. Вплив інфляції на оцінку показників прибутковості підприємства / В. П. Савчук, О. В. Москаленко // Фінанси України. – 2002. - №1.– с.50-60.
11. Єпіфанова, І. Ю. Формування та використання прибутку в системі забезпечення сталого розвитку підприємств// І. Ю. Єпіфанова, О. О. Сьома // Економічний простір: зб. наук. праць. – №67. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 248-254.

-
12. Зянько, В. В. Фінансовий аналіз та звітність: практикум / В. В. Зянько, І.Ю. Єпіфанова. – Вінницький національний технічний ун-т. – Вінниця : ВНТУ, 2008. – 83с.
 13. Богацька, Н. М. Рентабельність підприємства та шляхи її підвищення / Н. М. Богацька, Ю. В. Боб // За матеріалами міжнародної конференції - [Електронний ресурс] - <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13188> – Ключові аспекти національної діяльності – 2010.

References

1. Kobets', V. V., & Fisunenکو P. A. (2014). Byudzhetuvannya yak instrument upravlins'koho planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva. *Ekonomichnyy forum*, 3, 130-132.
2. Nadtochiy, S. I. (2013). Prohnozuvannya ta planuvannya (byudzhetuvannya) hroshovykh potokiv pidpryyemstva yak skladovi elementy systemy upravlinnya nymy. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, 11, 65-69.
3. Orlov, V. V. (2013). Planuvannya zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstva. *Upravlinnya rozvytkom*, 12, 11-13.
4. Danyl'chuk I. V. (2014). Sutnist' finansovoho stanu pidpryyemstva ta poshuk upravlins'kykh rishen' shchodo zabezpechennya yoho efektyvnosti. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 17/2.
5. *Sutnist' biznes-planuvannya ta pryznachennya biznes-planu*. Retrieved from: <http://buklib.net/books/29678>.
6. Yastrems'ka, O. M. (2012). Yakist' formuvannya finansovoyi stratehiyi pidpryyemstva. *Finansy Ukrayiny*, 6, 121-128.
7. Obushchak, T. A. (2012). Sutnist' finansovoho stanu pidpryyemstva. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 9, 92-98.
8. Martsyn, V. S. (2011). Nadiynist', platospromozhnist' ta finansova stiykist' - osnovni skladovi otsinky finansovoho stanu pidpryyemstva. *Ekonomika, finansy, pravo*, 7, 26-29.
9. Vasyl'yev, V.V. (2014). Shlyakhy pidvyshchennya rezul'tatyvnosti ukrayins'kykh pidpryyemstv. *Fondovyy rynek*, 12, 11-14.
10. Savchuk, V. P., Moskalenko, O. V. (2002). Vplyv inflyatsiyi na otsinku pokaznykiv prybutkovosti pidpryyemstva. *Finansy Ukrayiny*, 1, 50-60.
11. Yepifanova, I. Yu., S'oma, O. O. (2012). Formuvannya ta vykorystannya prybutku v systemi zabezpechennya staloho rozvytku pidpryyemstv. *Ekonomichnyy prostir*, 67, 248-254.
12. Zyan'ko, V. V., Yepifanova, I. Yu. (2008). *Finansovyy analiz ta zvitnist'*. – Vinnyts'kyy natsional'nyy tekhnichnyy un-t. Vinnytsya : VNTU, 83s.
13. Bohats'ka, N. M., & Bob, Yu.V. (2010). *Rentabel'nist' pidpryyemstva ta shlyakhy yiyi pidvyshchennya*. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13188>.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2016 р.

Наталя Юріївна ЄРШОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
E-mail: natalia_jershova@mail.ru

**МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО
ОБЛІКУ**

Єршова, Н. Ю. Методичний підхід до оцінювання стратегічної стійкості підприємств на основі інформаційної платформи стратегічного управлінського обліку [Текст] / Наталя Юріївна Єршова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 51-59. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Забезпечення стійкого розвитку підприємства у довгостроковій перспективі актуалізує запровадження дієвих механізмів оцінювання загроз внутрішнього та зовнішнього середовища з метою нівелювання їх впливу на стійкість підприємства. Це потребує пошуку методичних підходів до оцінювання стратегічної стійкості підприємств, котрі б давали можливість із високим ступенем достовірності визначати її рівень, виявляти своєчасно загрози. Формування та розвиток стратегічного управлінського обліку має сприяти вирішенню проблеми формування та подання інформації при оцінюванні стратегічної стійкості підприємств.

Мета. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні авторської методики оцінювання стратегічної стійкості підприємств на основі обліково-аналітичних даних стратегічного управлінського обліку.

Методологія дослідження. Методологія ґрунтується на системному підході, за допомогою якого здійснювалось поєднання складних економічних явищ у єдиний процес. Структурний підхід застосований для розробки послідовного алгоритму дій як основа методичного підходу до оцінювання стратегічної стійкості. Концепція збалансованості лежить в основі декомпозиції показників. Теорію нечітких множин використано для оцінки стратегічної стійкості підприємств.

Результати. Методичний підхід до оцінювання стратегічної стійкості підприємств базується на поєднанні прийомів діагностики з інструментарієм теорії нечітких множин і передбачає ранжування стратегічної стійкості підприємств залежно від рівня досягнутого ними значення на дуже низький, низький, достатній, високий, граничний рівні. Запропоновано алгоритм оцінювання стратегічної стійкості підприємства, який структурно містить підготовчий, аналітичний та оцінювальний етапи. Обґрунтовано використання теорії нечітких множин до завдання оцінювання стратегічної стійкості підприємства, що надало можливість, з одного боку, звести якісні експертні оцінки до кількісних, числових (правда, нечітких). З іншого боку – дозволило внести в модель поряд з фінансовими показниками нефінансові. Використання пелюсткової діаграми надало можливість унаочнення результатів оцінювання стратегічної стійкості за всіма складовими з можливістю проведення порівняльного аналізу. Проведені дослідження засвідчують, що застосування запропонованої методики в практичній діяльності вітчизняних підприємств підвищить аналітичні можливості діагностики та забезпечить здійснення багаторівневого оцінювання стратегічної стійкості підприємств.

Ключові слова: стратегічна стійкість; алгоритм оцінювання стратегічної стійкості; стратегічний управлінський облік; теорія нечітких множин.

Natalya Yuriyivna YERSHOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of economic analysis and accounting,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
E-mail: natalia_iershova@mail.ru

**METHODOLOGICAL APPROACH FOR THE EVALUATION
OF THE STRATEGIC STABILITY OF ENTERPRISES
ON THE BASIS OF INFORMATION PLATFORM OF STRATEGIC MANAGEMENT
ACCOUNTING**

Abstract

Introduction. Ensuring the sustainable development of the company in the long run actualises the introduction of effective mechanisms for threats evaluation of the internal and external environment in order to neutralize their impact on the stability of the company. This fact requires the necessity to look for methodical approaches to the evaluation of strategic stability of enterprises that have enabled a high degree of reliability in order to determine its level and to detect threats in time. Organisation and development of strategic management accounting should contribute to the formation and presentation of information in the process of assessing the strategic stability of enterprises.

Goal. The purpose of the study is to substantiate the author's methods of enterprises strategic stability evaluating on the basis of accounting and analytical data of the strategic management accounting.

Research Methodology. The methodology is based on a systems approach. With the help of this approach it is implemented a combination of complex economic phenomena in a single process. The structural approach is used to develop a consistent algorithm acts as a basis methodical approach to the evaluation of strategic stability. The concept of balance is the basis for decomposition of indicators. The theory of fuzzy sets has been used to assess the strategic stability of enterprises.

Results. The methodical approach to the evaluation of strategic stability of enterprises is based on a combination of methods of diagnostics tools of the theory of fuzzy sets. It provides strategic sustainability ranking of companies. According to the level they have achieved their value can be determined as very low, low, adequate, or high one. We have proposed the algorithm for the evaluation of strategic stability of the company, which includes structural preparatory, analytical and evaluation stages. The application of the theory of fuzzy sets to the task of evaluating the strategic stability of the company has been grounded. This fact made it possible, on the one hand, reduce quality expert evaluation to quantitative or numerical (though they are unclear). On the other hand it allowed to introduce non-financial indicators along with financial indicators into the model. The use of petal chart has provided an opportunity to illustrate the results of the evaluation of strategic stability of all components with the ability to conduct a comparative analysis.

Our results of the investigation show that the proposed method in practice of domestic enterprises can raise analytical capabilities of diagnostics and implement multi-evaluation of strategic stability of enterprises.

Keywords: strategic stability; evaluation algorithm of strategic stability; strategic management accounting; theory of fuzzy sets.

JEL classification: D22, M41, C81

Вступ

Забезпечення стійкого розвитку підприємства у довгостроковій перспективі актуалізує запровадження дієвих механізмів оцінювання загроз внутрішнього та зовнішнього середовища з метою нівелювання їх впливу на його стійкість. Це потребує пошуку методичних підходів до оцінювання стратегічної стійкості підприємств, котрі б давали можливість із високим ступенем достовірності визначати її рівень, виявляти своєчасно загрози. Формування та розвиток стратегічного управлінського обліку може сприяти вирішенню проблеми формування та подання інформації при оцінюванні стратегічної стійкості. Питання оцінювання стійкого розвитку підприємства неодноразово піднімалися у працях таких відомих економістів, як І. Ансофф [1], В. Пастухова [2], В. Пономаренко [3], О. Василенко [4], І. Ермоленко [5], В. Галушко [6] та ін. Розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного управління та управління стійким розвитком присвячені праці С. Голова [7], А. Глушенко [8], Е. Самєдової [8], А. Пилипенка [9] та ін. За результатами досліджень, звітність у галузі стійкого розвитку у 2012 році складає відповідно 35 %, у 2013 році 41 %, у 2014 році 45 % компаній, при цьому, за даними досліджень, майже третина великих компаній ринків, що розвиваються, при підготовці фінансових звітів

використовують систему звітності «Глобальна ініціатива зі звітності (GRI)», тобто вважають за доцільне аналізувати свою діяльність комплексно: з позицій економічної, екологічної та соціальної результативності [11]. Динамічність бізнесу, посилення конкурентного ландшафту впливають на стійкість функціонування та розвитку підприємств, тому вдосконалення методичного забезпечення оцінювання стратегічної стійкості є актуальним.

Мета та завдання статті

Мета полягає в обґрунтуванні авторської методики, яка базується на поєднанні прийомів діагностики з інструментарієм теорії нечітких множин і передбачає ранжування стратегічної стійкості підприємств залежно від рівня досягнутого ними значення на дуже низький, низький, достатній, високий, граничний. Завданнями є розробка алгоритму дій як основи методичного підходу до оцінювання стратегічної стійкості підприємств; проведення апробації запропонованого методичного підходу для оцінювання стратегічної стійкості машинобудівного підприємства.

Методологія ґрунтується на системному підході, за допомогою якого здійснювалось поєднання складних економічних явищ у єдиний процес. Структурний підхід застосований для розробки послідовного алгоритму дій як основа методичного підходу до оцінювання стратегічної стійкості. Концепція збалансованості використана при декомпозиції показників.

Виклад основного матеріалу дослідження

Стійкий розвиток підприємства визначається можливостями підприємства адаптуватися до впливів зовнішнього середовища на основі вибору найбільш обґрунтованих управлінських дій в інтересах самого підприємства і суспільства загалом. При цьому необхідно враховувати, що підприємство – це складна система, яка володіє внутрішньою цілісністю, має свої внутрішні зв'язки, так і зв'язок із зовнішнім середовищем. Тому зміна однієї із складових цієї системи обов'язково торкнеться і викличе зміни в інших складових.

Вирішення завдань обліково-аналітичного забезпечення управління стратегічною стійкістю підприємства може бути отримане в системі стратегічного управлінського обліку, тому що: по-перше, така система орієнтована на збір стратегічно важливої інформації фінансового і нефінансового характеру; по-друге, система функціонує у тісній взаємодії з фахівцями вищої ланки, що дозволяє акумулювати їх знання; по-третє, з'являється можливість вирішення слабо формалізованих задач із залученням відповідного інструментарію.

Методичний підхід до оцінювання стратегічної стійкості підприємства структурно містить наступні етапи (рис. 1):

Етап 1 – підготовчий (розробка методичного інструментарію оцінювання стратегічної стійкості підприємства).

Етап 2 – аналітичний (здійснення аналітичних процедур з метою визначення інтегральної оцінки стратегічної стійкості підприємства).

Етап 3 – оцінювання.

На першому етапі формуються агреговані показники стратегічної стійкості (I_i) відповідно до концепції збалансованості. Функціонування підприємства в межах концепції стійкого розвитку передбачає, насамперед, збалансований розвиток трьох складових – економічної (I_A), екологічної (I_B) та соціальної (I_C). Агреговані показники визначаються підприємством самостійно і формуються в межах кожної зі складових з урахуванням особливостей та специфіки діяльності окремого підприємства. Необхідно зазначити, що складність формування інформаційної бази оцінювання стратегічної стійкості підприємства полягає:

- в її багатопрофільності, пов'язаній із здійсненням підприємством різних видів діяльності і комплексом різного роду робіт з управління цими видами діяльності;
- у відмінних одна від одної умовах та правилах формування інформації в підсистемах: бухгалтерської, фінансової, управлінської (виробничої) звітності;
- у відмінності цільової спрямованості сформованої інформації: у часі (щодо діяльності у минулих звітних періодах, про поточну діяльність, про діяльність на перспективу), за напрямками використання (у плануванні, аналізі та ін.), щодо внесення в інформацію кількості об'єктів та ін.;
- в можливостях систематизації і обробки інформації за допомогою професійних, локальних, загальноприйнятих і стандартизованих комп'ютерних програм і баз даних.

Слід зазначити, що, крім перерахованих факторів, на формування інформаційної бази оцінювання стратегічної стійкості підприємства впливають технології її формування і організація інформаційних потоків, що забезпечують зв'язок інформаційних підсистем. Під технологічним процесом розуміється упорядкована послідовність взаємопов'язаних дій, які виконуються з моменту виникнення інформації до отримання результатів. Технологічний процес складається з операцій, які складають комплекс здійснюваних технологічних дій по перетворенню інформації.

До переліку показників для оцінювання агрегованих показників стратегічної стійкості підприємства (x_j) доцільно залучати показники як фінансового, так і нефінансового характеру, які формуються в системі стратегічного управлінського обліку.

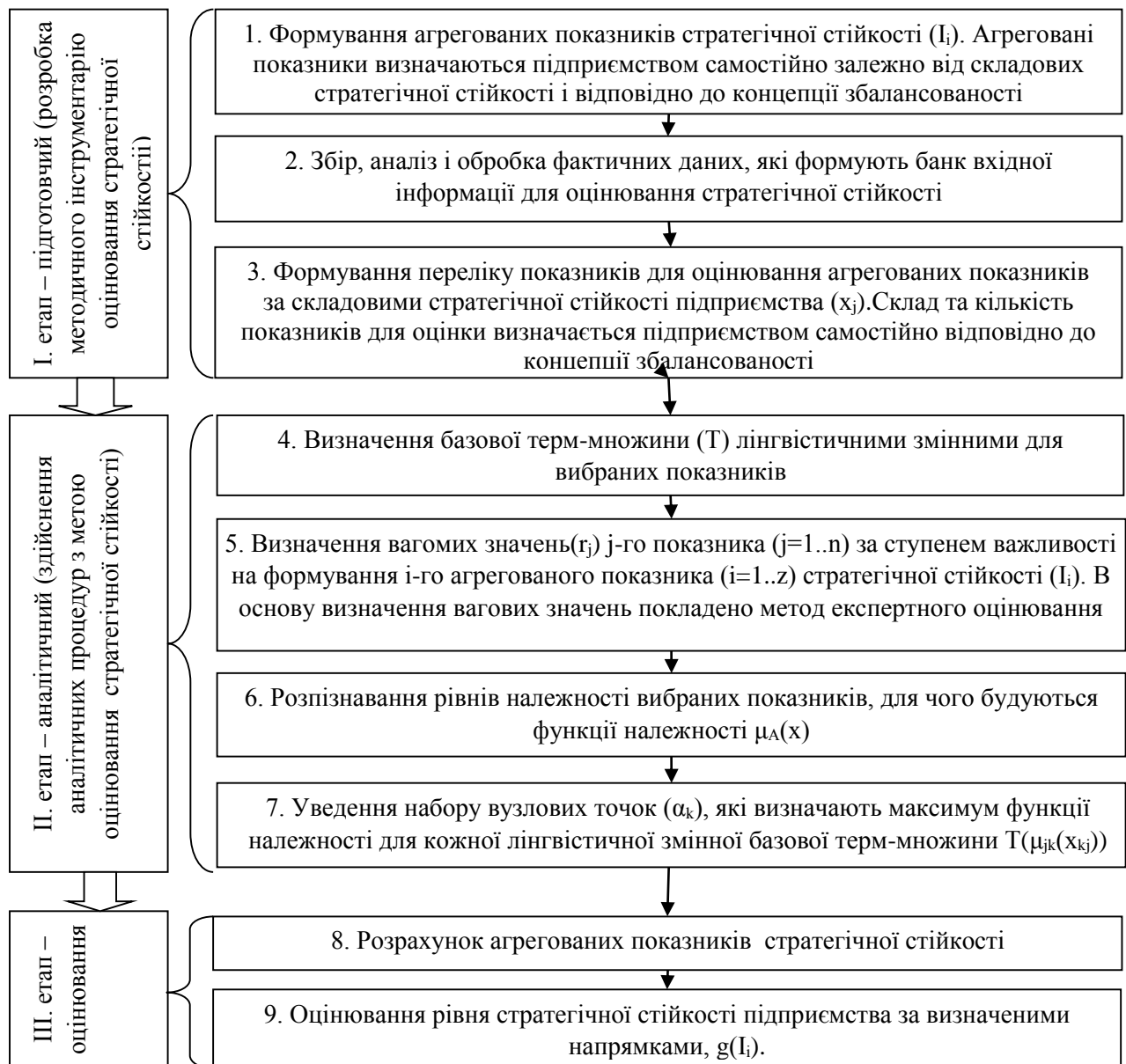

Рис. 1. Алгоритм оцінювання стратегічної стійкості підприємства (авторська розробка)

Необхідність урахування значної кількості різnorodних і взаємопов'язаних факторів в умовах, коли ці взаємозв'язки не завжди зрозумілі і очевидні і можуть залишатися невідомими до деякого моменту часу, вимагає застосування особливого методологічного інструментарію оцінювання стратегічної стійкості підприємства. Таким інструментом, на нашу думку, може виступати апарат теорії нечітких множин (ТНМ). Теорія нечітких множин є апаратом формалізації одного з видів невизначеності, яка виникає при моделюванні реальних об'єктів. У межах теорії нечітких множин розроблений апарат формалізації змістовно значущих понять, прикладами яких є «стійка ситуація», «високий рівень безпеки», «стійкий фінансовий стан» та інші. Таким чином, з'являється можливість звести якісні експертні оцінки до кількісних, числових (правда, нечітких). З іншого боку, нечіткі множини надають експерту більшу гнучкість при оцінюванні кількісних показників і дозволяють залучити в модель поряд з фінансовими показниками нефінансові. У межах ТНМ формується терм-множина (T) – це множина всіх можливих значень лінгвістичної змінної (A), значеннями якої можуть бути слова або словосполучення природної мови [12; 13]. Моделювання передбачає побудову бінарної (добре-погано, високий-низький), три -

(низький, середній, високий) або п'ятирівневої (занадто низький, низький, середній, високий, занадто високий) базової терм-множини [13].

Далі визначається система ваг (r_j) відібраних показників, тобто для кожного показника x_i зіставляється рівень його значущості для оцінки r_j . Якщо рівні значущості всіх показників приймаються як рівнозначні, то коефіцієнт r_j при розрахунках буде дорівнює $1/m$. Якщо рівні значущості нерівнозначні, r_j розраховується за правилом Фішберна [14]:

$$r_j = 2(m - j + 1) / m(m + 1) \quad (1)$$

де m – кількість показників, j – рівень значущості показника.

Розпізнавання рівнів належності вибраних показників відбувається за функцією належності $\mu_A(x)$ для кожної лінгвістичної змінної базової терм-множини T . Функція належності $\mu_A(x)$ – функція, областю визначення якої є носій x , а областю значень – одиничний інтервал $[0,1]$. Що вище $\mu_A(x)$, то вище оцінюється ступінь належності елемента носія до нечіткої множини A .

На наступному етапі необхідно сформувати набір вузлових точок (α_k), які визначають максимум функції належності для кожної лінгвістичної змінної $\mu_{jk}(x_{kj})$. Тоді лінгвістичні змінні в сукупності з набором вузлових точок за теорію нечітких множин є дво-, три-, п'ятирівневим нечітким 01-класифікатором, залежно від результатів моделювання [12; 13].

Далі для кожного з відібраних на кроці 3 (рис.1) показників будується класифікатор (дво -, три -, п'ятирівневий нечіткий 01-класифікатор), завдяки чому можна перейти від набору окремих показників до агрегованого показника стратегічної стійкості I_i , значення якого розпізнається також завдяки класифікатору. Кількісне значення агрегованого показника стратегічної стійкості визначається за формулою подвійної адитивної згортки:

$$g(I_i) = \sum_{k=1}^p \alpha_k \sum_{j=1}^m r_j \mu_{jk}(x_{kj}), \quad (2)$$

де α_k – вузлові точки класифікатора ($k=1..5$), r_j – вага j -го фактору у згортці ($j=1..7$), $\mu_{jk}(x_{kj})$ – значення функції належності k -го якісного рівня відносно поточного значення j -го фактора.

Результати оцінювання стратегічної стійкості підприємства за складовими пропонуємо проводити на відповідних осях пелюсткової діаграми, яка надає можливість порівнювати величини декількох значень, кожна з яких відповідає точці на осі, декільком періодам, еталонним значенням. Кількість осей відповідає кількості складових стратегічної стійкості. За результатами оцінювання стратегічної стійкості приймаються управлінські рішення і рекомендації, коригуються цілі і методи управління стійким розвитком.

Надалі стисло представлено розрахунок оцінювання стратегічної стійкості машинобудівного підприємства м. Харкова, яке проведено при розробці Стратегії розвитку Харківської області [15]. Експертна група з 10 експертів з числа фахівців та керівників цього підприємства визначили наступні складові стратегічної стійкості: економічну, екологічну, соціальну. Далі наведено оцінювання стратегічної стійкості за агрегованим показником економічної стійкості. Оцінювання інших складових відбувалося аналогічним шляхом. Експертами був визначений набір показників для оцінювання рівня агрегованого показника за економічною стійкістю за фінансовими та нефінансовими показниками. Для відібраних показників інтервали значень нечітких лінгвістичних змінних: «дуже висока», «висока», «середня», «низька», «дуже низька», - визначені експертами. Для кожної лінгвістичної змінної введені параметри основних функцій належності (3-7) і вузлові точки $\alpha_k = (0,1; 0,3; 0,5; 0,7; 0,9)$ [12, 13].

$$\mu_1(x) = \begin{cases} 1, & 0 \leq x < 0,15; \\ 10(0,25 - x), & 0,15 \leq x < 0,25; \\ 0, & 0,25 \leq x \leq 1. \end{cases} \quad \mu_2(x) = \begin{cases} 1, & 0 \leq x < 0,15; \\ 10(x - 0,25), & 0,15 \leq x < 0,25; \\ 1, & 0,25 \leq x < 0,35; \\ 10(0,45 - x), & 0,35 \leq x < 0,45; \\ 0, & 0,45 \leq x \leq 1. \end{cases} \quad (3)$$

(4)

$$\mu_3(x) = \begin{cases} 1, & 0 \leq x < 0,35; \\ 10(x - 0,35), & 0,35 \leq x < 0,45; \\ 1, & 0,45 \leq x < 0,55; \\ 10(0,65 - x), & 0,55 \leq x < 0,65; \\ 0, & 0,65 \leq x \leq 1. \end{cases} \quad (5)$$

$$\mu_4(x) = \begin{cases} 1, & 0 \leq x < 0,55; \\ 10(x - 0,55), & 0,55 \leq x < 0,65; \\ 1, & 0,65 \leq x < 0,75; \\ 10(0,85 - x), & 0,75 \leq x < 0,85; \\ 0, & 0,85 \leq x \leq 1. \end{cases} \quad (6)$$

$$\mu_5(x) = \begin{cases} 1, & 0 \leq x < 0,75; \\ 10(x - 0,575), & 0,75 \leq x < 0,85; \\ 1, & 0,685 \leq x < 1. \end{cases} \quad (7)$$

З метою визначення ваг (r_j) відібраних показників, експертним методом оцінювалися рівні значущості показників. У результаті рівні значущості були визначені як нерівнозначні. З метою ранжування показників та визначення ступеня узгодженості думок експертів проведено ранжування показників за ступенем важливості при оцінюванні стратегічної стійкості, побудовано матрицю перетворюваних рангів і матрицю нормованих ваг. Групова думка експертів побудована центроїдним методом [16]. Оцінка узгодженості думок експертів проведена на основі розрахунку множинного коефіцієнта рангової кореляції при наявності зв'язаних рангів (W). У результаті отримано значення коефіцієнта конкордації $W=0,742$. Перевірка статистичної значущості коефіцієнта конкордації проведена за χ^2 критерієм Пірсона. Розрахункове значення χ^2 при рівні значимості $p=0,05$ і відповідному рівні свободи 9, дорівнює: $22,2 > 12,6$, що з довірчою вірогідністю 98 % підтверджує статистичну значущість розрахованого коефіцієнта конкордації і висновок про узгодженість думок експертів [17]. Результати ранжування відібраних показників центроїдним методом та визначення ваги кожного з показників за методом Фішберна наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Результати ранжування показників та вага кожного з показників за методом Фішберна (авторська розробка)

Показники для оцінювання економічної стратегічної стійкості(I_A)	Вага, r_j	Ранг	Значущість за формулою Фішберна
динаміка іміджу і ділової репутації (x_1)	0,221	1	0,25
динаміка частки ринку підприємства (x_2)	0,121	4	0,1429
коефіцієнт фінансової стійкості (x_3)	0,079	7	0,0357
рентабельність реалізованої продукції (x_4)	0,099	5	0,1071
коефіцієнт поточної ліквідності (x_5)	0,089	6	0,0714
рентабельність власного капіталу (x_6)	0,201	2	0,2143
ефективність стратегічного управління (x_7)	0,19	3	0,1786

Далі, відповідно до алгоритму, зображеного на рисунку 1, для оцінювання стратегічної економічної стійкості підприємства розраховано рівні належності μ_{jk} нечітким підмножинам із терм-множини значень змінної. В основі – матриця з відібраними якісними рівнями: «дуже висока», «висока», «середня», «низька», «дуже низька», – це стовпчики матриці, відібрані показники – її строки, клітинки їх перетину – рівні належності до якісних рівнів. Результати розрахунку наведено у таблиці 2.

Таблиця 2. Матриця рівнів належності μ_{jk} нечітким підмножинам із терм-множини значень змінної

Показник	Функції належності для рівнів стратегічної економічної стійкості				
	занадто висока, μ_1	висока, μ_2	середня, μ_3	низька, μ_4	занадто низька, μ_5
x_1	0	1	0	0	0
x_2	1	0	0	0	0
x_3	1	0	0	0	0
x_4	1	0	0	0	0
x_5	1	0	0	0	0
x_6	0	1	0	0	0
x_7	0	1	0	0	0

Розрахунок агрегованого показника оцінювання стратегічної економічної стійкості проводився за формулою (2). Результати його розрахунку наведено у таблиці 3. Лінгвістичне розпізнавання рівня стратегічної економічної стійкості підприємства проведено на основі таблиці 4.

За визначеним рівнем агрегований показник стратегічної економічної стійкості підприємства належить до високого. За аналогічним алгоритмом для підприємства розраховані агреговані показники стратегічної екологічної та соціальної стійкості з відповідними рівнями 0,38 та 0,522. Результати оцінювання та порівняння з еталонними значеннями по підприємству зображено на рисунку 2.

Розвиток аналітичних функцій стратегічного управлінського обліку спрямований на забезпечення інформацією керівників з метою управління стратегічною стійкістю і відображення інформації в управлінській звітності. Інформацію щодо стратегічної стійкості можна подати у вигляді відкритої звітності. Таким чином отримують свій подальший розвиток принципи повноти та релевантності звітних даних, за рахунок того, що поряд з відомостями поточного або загального характеру в ній з'являються дані про можливості і загрози для підприємства. Вибір методу оцінювання стратегічної стійкості залежить від точності одержуваних оцінок, складності проведених обчислень, інтуїтивного розуміння алгоритму розрахунків та інших факторів, що забезпечують зручність у практичному застосуванні методу. Так у багатьох роботах стверджується, що нечітко-множинний інструментарій у багатьох випадках простіше імовірнісних методів. Навіть дослідники, які стверджують спорідненість двох підходів, вказують, що теорія нечітких множин може бути більш доступною для практичного використання.

Таблиця 3. Результати розрахунку агрегованого показника економічної стратегічної стійкості підприємства

Якісні рівні, k	Вузлові точки, α_k	Розрахунок внутрішньої згортки $\sum_{j=1}^m r_j \mu_{jk}(x_{kj})$	Агрегований показник економічної стратегічної стійкості, I_A
1	0,9	0,3571	0,771
2	0,7	0,6429	
3	0,5	0	
4	0,3	0	
5	0,1	0	

Таблиця 4. Класифікатор рівнів агрегованого показника стратегічної економічної стійкості підприємства, I_A (авторська розробка)

Інтервал значень	Лінгвістичне значення змінної, A
[0; 0,2]	Дуже низький рівень стратегічної економічної стійкості
[0,2; 0,4]	Низький рівень стратегічної економічної стійкості
[0,4; 0,6]	Достатній рівень стратегічної економічної стійкості
[0,6; 0,8]	Високий рівень стратегічної економічної стійкості
[0,8; 1,0]	Граничний рівень стратегічної економічної стійкості

Рис. 2. Результати оцінювання стратегічної стійкості підприємства та порівняння з еталонними значеннями (авторська розробка)

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведені дослідження засвідчують, що застосування запропонованої методики в практичній діяльності вітчизняних підприємств підвищить аналітичні можливості діагностики та забезпечить здійснення багаторівневого оцінювання стратегічної стійкості підприємств. Перевага цього методу полягає в можливості отримання результирующего значення, що визначається як середньозважена за всіма вибраними показниками, з одного боку, і за усіма якісними рівнями цих показників, з іншого. Запропонований метод дозволяє залучати в модель поряд з фінансовими показниками нефінансові. При цьому формалізація процесу оцінювання, по-перше, уможливить коректне використання аналітичних прийомів на основі збалансованого підходу, по-друге, підвищить обґрунтованість та надійність стратегічних управлінських рішень із забезпечення стійкого функціонування та розвитку підприємств.

Список літератури

1. Ансофф, И. Н. Стратегический менеджмент: классическое издание [Текст] / И. Ансофф. — СПб.: Питер, 2011. — 344 с.
2. Пастухова, В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність : монографія [Текст] / В. В. Пастухова. – К.: Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2002. – 302 с.
3. Пономаренко, В. С. Стратегічне управління розвитком підприємства : монографія [Текст] / В. С. Пономаренко. – Х.: ХДЄУ, 2002. – 639 с.
4. Василенко, О. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий [Текст]: монография / О. В. Василенко. – К. : Центр учебной лит-ры, 2005. – 648 с.
5. Ермоленко, И. И. Стратегическая устойчивость корпоративных предпринимательских объединений [Текст]/ И. И. Ермоленко, Г. С. Мерзликина // Российское предпринимательство. – 2009. – № 12. – Вып. 1 (148). – С. 52-56.
6. Галушко, В. Б. Механізм забезпечення стратегічної стійкості підприємства : автореф. дис. ... канд. екоп. наук : 08.00.04 / В. Б. Галушко / Київ. нац. екоп. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 20 с.
7. Голов, С. Ф. Управлінський облік [Текст] / С. Ф. Голов. – 3-те вид. – К.: Лібра, 2006. – 704 с.
8. Глущенко, А. В. Концептуальные основы управленческого учета [Текст] / А. В. Глущенко, Э. Н. Самедова // Финансы. Бухгалтерский учет. – 2012. – №2(12). – С.181-187.
9. Пилипенко, А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства [Текст] / А. А. Пилипенко. – Х.: ХНЕУ, 2007. – 276 с.
10. Корпоративний Регістр [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: CorporateRegister.com
11. Global Reporting Initiative. Руководство по отчетности в области устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.globalreporting.org/.../Russian-G3-Reporting-Guidelines.pdf>.
12. Zadeh, L. A. Fuzzy sets as a basis for a theory of possibility / L. A. Zadeh // Fuzzy Sets and Systems, 1978, – Vol. 1.– P. 3-28.
13. Недосекин, А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний: автореф. дис. ... доктор екоп. наук. / А. О. Недосекин. – СПб, 2004. – 28 с
14. Фишберн, П. Теория полезности для принятия решений [Текст] / П. Фишберн. – М. : Наука, 1978. – 352 с.
15. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf>.
16. Темнышов, А. А. Математическое моделирование адаптивных экспертных систем статистической обработки информации: автореф. дис. ... канд. техн. наук/ А. А. Темнышов. – Воронеж: Воронежский институт МВД России, 2010. – 16 с.
17. Гмурман, В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика [Текст] / В. Е. Гмурман. – 9-е изд. – М.: Высшая школа, 2003. – 479 с.

References

1. Ansoff, Y. N. (2011). *Stratehicheskiy menedzhment: klassicheskoe izdanie*. Sankt-Peterburg: Pyter.
2. Pastukhova, V. V. (2002). *Stratehichne upravlinnya pidpryyemstvom: filosofiya, polityka, efektyvnist'*. Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy torhivelno-ekonomichnyy universytet.
3. Ponomarenko, V. S. (2002). *Stratehichne upravlinnya rozvytkom*. Kharkiv: KhDYeU.
4. Vasylenko, O. V. (2005). *Menedzhment ustoychyvoho razvytyya predpryyatyuy*. Kyiv : Tsentr uchebnoy lyteratury.
5. Ermolenko, Y. Y. & Merzlykyna, H. S. (2009). *Stratehicheskaya ustoychivost' korporativnykh predprinimatel'skikh obyedineniy*. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo*, 12, 1 (148), 52-56.
6. Halushko, V. B. (2010). *Mekhanizm zabezpechennya stratehichnoyi stiykosti pidpryyemstva*. Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy ekonomichnyy universytet imeni V. Het'mana.

-
7. Holov, S. F. (2006). *Upravlins'kyi oblik*. Kyiv: Libra.
 8. Hlushchenko, A. V. & Samedova, E. N. (2012). Kontseptual'nye osnovy upravlencheskoho ucheta. *Fynansy. Bukhhalterskiy uchet*, 2(12), 181-187.
 9. Pylypenko, A. A. (2007). *Orhanizatsiya oblikovo-analitychnoho zabezpechennya stratehichnoho rozvytku pidpryyemstva*. Kharkiv: KhNEU.
 10. *Korporatyvnyy Rehistr*. (2015). Retrieved from: CorporateRegister.com
 11. *Global Reporting Initiative. Rukovodstvo po otchetnosti v oblasti ustoychivoho rozvytyya*. (2015). Retrieved from: <https://www.globalreporting.org/.../Russian-G3-Reporting-Guidelines.pdf>.
 12. Zadeh, L. A. (1978). Fuzzy sets as a basis for a theory of possibility. *Fuzzy Sets and Systems*, 1, 3-28.
 13. Nedosekyn, A. O. (2004). *Metodolohichskie osnovy modelirovaniya finansovoy deyatel'nosti s ispol'zovaniem nechetko-mnozhestvennykh opisaniy*. SPb
 14. Fyshbern, P. (1978). *Teoriya poleznosti dlya prinyatiya resheniy*. Moscow : Nauka.
 15. *Stratehiya rozvytku Kharkivs'koyi oblasti na period do 2020 roku*. (n.d.). Retrieved from: <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf>.
 16. Temnyshov, A. A. (2010). *Matematicheskoe modelirovanie adaptivnykh ekspertnykh sistem statisticheskoy obrabotki informatsii*. Voronezh: Voronezhskiy institut MVD Rossii.
 17. Hmurman, V. E. (2003). *Teoriya veroyatnostey i matematicheskaya statistika*. Moscow: Vysshaya shkola.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2016 р.

Василина Іванівна КАЦЬМА

аспірантка кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: v.katsma@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Кацьма, В. І. Сутність та роль логістичного управління в системі управління підприємством [Текст] / Василина Іванівна Кацьма // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 60-65. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Економіка України останніми роками функціонує на межі дефолту. «Відірваність» її від світової з кожним роком зростає. Постійна та затяжна криза, нестабільність політичної та соціально-економічної ситуації, військові дії в країні негативно впливають на стан та розвиток підприємств усіх галузей економіки. Для збереження та розширення своїх позицій на ринку підприємство повинне мобільно й адекватно реагувати на всі зміни зовнішнього середовища. Знаходження та запровадження новітніх методів управління дали б змогу забезпечити сталий розвиток підприємства та закріпити його позиції на ринку. До одного з таких методів належить логістична концепція управління.

Мета. Метою статті є теоретичне обґрунтування переваг застосування логістичної концепції управління підприємством.

Результати. У статті розглянуто проблему логістичного управління підприємством. Проаналізовано причини, які зумовлюють труднощі впровадження нових методів управління. Визначено та розкрито суть основних наукових підходів до логістичного управління. Систематизовано та охарактеризовано підсистеми організації логістичного управління на підприємстві. Зроблено висновок про необхідність застосування принципів управління на засадах логістики для забезпечення стійких конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності власної продукції.

Ключові слова: логістична концепція; логістичний ланцюг; логістичні підсистеми; логістичні цілі; логістичні принципи; конкурентоспроможність; конкурентна перевага.

Vasylyna Ivanivna KATSMA

PhD Student,
The Department of Economics of Enterprise,
The Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: v.katsma@gmail.com

**THE MEANING AND ROLE OF THE LOGISTICS MANAGEMENT
IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISE**

Abstract

Introduction. In recent times Ukrainian economy has operated on the edge of default. The gap between the Ukrainian and the world economy becomes wider every year. Continuous crisis, political, social and economic uncertainty, war actions in the county have a detrimental effect on the current stage and development of all economic sectors. To save and strengthen its positions on the market the enterprises should respond quickly and adequately to the changes of the external environment. Defining and implementing new methods of administration will maintain sustainable development of enterprise and strengthen its positions on the market. The concept of Logistics Management is one of such methods.

Purpose of the article. This article aims to justify the advantage of applying the concept of Logistics Management.

Results. The challenge of logistics management is presented in the article. The main principles which pose difficulties in the implementation of the new management methods have been analysed. The main scientific approaches to the logistics management are defined and described. The organizational subsystems of logistics management at the enterprise are also systemized and described. We have come to the conclusion that it is

reasonable to implement the management principles which are based on logistics in order to provide competitive advantages and increase the competitiveness of its own production.

Keywords: *logistics concept; logistics chain; logistics subsystem; logistics goals; logistics principles; competitiveness; competitive advantage.*

JEL classification: M2

Вступ

Економіка України останніми роками функціонує на межі дефолту. «Відірваність» української економіки від світової з кожним роком зростає. Постійна та затяжна криза, нестабільність політичної та соціально-економічної ситуації, воєнні дії в країні негативно впливають на стан та розвиток підприємств усіх галузей економіки. Для збереження та розширення своїх позицій на ринку підприємство повинне мобільно й адекватно реагувати на всі зміни зовнішнього середовища. Знаходження та запровадження новітніх методів управління дали б змогу забезпечити сталий розвиток підприємства та закріпити його позиції на ринку. До одного з таких методів належить логістична концепція управління підприємством.

На управління підприємствами на засадах логістичних підходів в Україні звертають поки що недостатню увагу. Дослідженням окремих його аспектів займалися такі вчені, як Долішній М. І., Забуранна Л. В., Крикавський Є. В., Ларіна Р. Р., Фролова Л. В., Хаджинова О. В., Чумаченко О. М. та інші.

Незважаючи на значну кількість робіт з логістики й менеджменту, цим працям бракує моделей визначення ефективності логістичного управління, які б дозволяли всебічно оцінювати результат логістизації діяльності підприємства та розробляти заходи скорочення ризиків і запобігання банкрутству.

Мета та завдання статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування переваг застосування логістичної концепції управління підприємством. Завдання дослідження: проаналізувати причини, які зумовлюють труднощі впровадження нових методів управління; визначити та розкрити суть наукових підходів до логістичного управління; систематизувати та охарактеризувати підсистеми логістичного управління; виокремити принципи логістичного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження

Постіндустріальний етап розвитку економіки України та необхідність побудови інтелектуального суспільства в умовах інтеграції, інформатизації та глобалізації світових господарських процесів потребують не тільки його демократизації, а й істотних змін в організації та управлінні всіма ієрархічними рівнями господарювання на основі інноваційно-інвестиційної моделі сталого розвитку економіки країни. З огляду на це принципово значущим стає застосування інноваційної моделі управління, яка зможе надати нові імпульси у розвиток економіки, вдосконалити механізми управління і забезпечити підвищення ефективності кожного суб'єкта підприємницької діяльності [1].

Для ефективного існування підприємств, завоювання ними конкурентних переваг на ринку необхідна обов'язкова, безперервна організаційно-технічна перебудова. Це дасть змогу наблизити рівень реально існуючого виробництва до його оптимального проекту, який відповідатиме досягнутому рівню знань, техніки, технології, організації і управління виробництвом. Така перебудова неможлива без безперервної та гнучкої адаптації підприємства до умов ринку, що постійно змінюються, до нестабільного податкового законодавства та методів державного регулювання.

Основоположним підходом до розробки такої моделі виступає логістизація економіки загалом і управління зокрема, яка неможлива без трансформування існуючої системи менеджменту й опанування прогресивних методів управління підприємницькою діяльністю на засадах логістики.

Пошук інноваційних моделей розвитку й управління підприємством, однією з яких є застосування логістичного підходу до управління підприємством, є важливою умовою досягнення стійкої конкурентоспроможності на ринку.

Основні передумови входження економіки України у сферу логістичного управління мають свою специфіку, зумовлену як тимчасовими факторами, пов'язаними з перехідним характером української системи господарювання, так і з більш тривалими та постійно діючими факторами, зокрема такими, як розміри і географічне розташування країни; види, обсяги, якість і доступність природних ресурсів; наявність інтелектуального потенціалу і кваліфікованих трудових ресурсів; розміри, спеціалізація і розподіл по території країни виробничих комплексів і центрів; рівень інтеграції у світовий економічний простір [2].

Труднощі імплементації основних положень логістики на вітчизняних підприємствах полягають насамперед у нестабільності економіки України, а найважливіші проблеми, пов'язані з ефективним

використанням логістики у вітчизняному підприємстві, на думку науковців [3, 4], можна поділити на об'єктивні й суб'єктивні.

Об'єктивними причинами є недосконалість методологічної бази впровадження логістики в реальний сектор економіки України; невизначеність меж використання логістики в існуючих господарських системах; нестійке правове поле діяльності підприємницьких структур, а також непродумана система оподаткування; відсутність необхідної структуризації діяльності господарських систем, яка потрібна для впровадження логістики; значне моральне і фізичне зношення виробничого устаткування; слабозвинена транспортна інфраструктура, яка не відповідає сучасним вимогам (високий ступінь фізичного і морального зношення транспортних засобів і, як наслідок, низька ефективність їх функціонування); низький рівень розвитку виробничо-технічної бази складського господарства; недостатній рівень розвитку й використання сучасних систем електронних комунікацій, електронних мереж, систем зв'язку та телекомунікацій.

Суб'єктивними причинами є відсутність кваліфікованих фахівців з логістики і потенційне небажання менеджерів змінювати сталі стереотипи роботи на тлі загальної низької правової й управлінської культури. Начальники служб постачання, доставки, продажів, які звикли виконувати свої традиційні функції, перешкоджають упровадженню наскрізної схеми управління матеріальними потоками підприємства, оскільки цілі логістики не збігаються з цілями окремих функціональних підрозділів. Більше того, окреме підприємство, оптимізоване з погляду логістики, може виявитися неоптимальною ланкою в загальному логістичному ланцюзі у зв'язку з тим, що логістичний підхід передбачає залучення в ланцюг безпосередньо виробничого підприємства і пов'язаних з ним постачальників, посередників, клієнтів. Саме координація роботи логістичного ланцюга, що складається з різних підприємств, є найважчою при використанні логістичних методів управління.

Організація логістики на підприємствах, у логістичних системах, логістичних ланцюгах поставок є істотним чинником організаційного забезпечення ефективного логістичного управління як у вузькому (управління переміщеннями матеріальних ресурсів), так і в широкому розумінні як сутність управління підприємством, філософія управління. Зростання значення організації логістики в ефективності логістичного управління відбувалося у безпосередньому зв'язку з масштабами поширення концепції логістики на процеси та сфери діяльності підприємства [5, с. 365].

При традиційному підході до управління кожна ланка логістичного ланцюга має власну систему управління, зорієнтовану на власні цілі та критерії ефективності. Вихідний матеріальний потік кожної попередньої ланки логістичного ланцюга, сформований під впливом системи управління цієї ланки з урахуванням його цілей та критеріїв, є вхідним для наступної ланки. Результуючим матеріальним потоком усього логістичного ланцюга є вихідний потік останньої ланки. Її параметри отримують у результаті незалежних управлінських дій, які здійснюються послідовно в кожній з ланок логістичного ланцюга. Тому з точки зору загальних цілей управління вони є спонтанними.

Згідно з логістичним підходом управлінські дії додаються з боку єдиної логістичної системи управління до нового об'єкта – наскрізного матеріального потоку. Ці дії формуються з урахуванням загальних цілей та критеріїв ефективності логістичного ланцюга, що досліджується, тому параметри вихідного матеріального потоку є передбачуваними.

Логістичний підхід до управління підприємством спрямований на забезпечення раціоналізації поточкових процесів у межах керованої системи з позиції єдиного матеріалопровідного ланцюга, інтеграція окремих частин якого здійснюється на технічному, технологічному, економічному, методологічному рівнях, а мінімізація витрат часу і ресурсів досягається шляхом оптимізації наскрізного управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками. Таким чином, логістичне управління полягає в цілеспрямованому впливі на логістичні потоки з метою синхронізації їхньої взаємодії і досягнення ефекту синергізму [2].

Логістичне управління – це процес формування стратегії, планування, управління і контролю за переміщенням і складуванням сировини, матеріалів, виробничих запасів, готових виробів та формуванням інформації від пункту виникнення до пункту використання (споживання) з метою найефективнішого пристосування та задоволення потреб споживача [6].

Логістичне управління – це цілеспрямований вплив на просторово-часове балансування бізнес-процесів, пов'язаних з формуванням потоків матеріальних і нематеріальних цінностей, метою якого є ефект синергізму, що проявляється в чистому грошовому потоці підприємства [1].

Логістичне управління можна розглядати як замкнений управлінський цикл, який постійно повторюється. Логістичне управління як циклічний процес розглядають з позицій структурного, процесного та функціонального підходів, які тісно пов'язані між собою [7, с. 12].

Логістичне управління – це процес або діяльність, яка підпорядкована наперед окресленим цілям, здійснюється у логічній послідовності, може бути організована на стратегічному та тактичному рівнях, здійснюється безперервно і включає планування, організацію, реалізацію та контроль товаропросування – руху сировини, матеріалів і напівфабрикатів, готової продукції (швидкості руху,

об'ємів руху, адаптивності) на виробництво, у процесі виробництва та до споживача на основі формування логістичної системи товаропросування та логістичної сітки [6].

Логістична концепція проголошує необхідність виявляти індивідуальні потреби споживачів і відповідати на них, спрямовуючи наявні ресурси на їх повне задоволення. Основоположна ідея полягає в тому, що найбільшого успіху досягають ті компанії, всі продуктивні дії яких у поєднанні дозволяють виправдати очікування споживачів [8, с. 114]. Оскільки логістика забезпечує запити споживачів, пов'язані з часом і місцем наявності продуктів, а також до супутніх послуг, можна стверджувати, що управління логістикою – це управління обслуговуванням споживачів.

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення терміну «логістичне управління», можемо сформулювати узагальнене визначення цього поняття: логістичне управління – це підхід до організації діяльності підприємства, який базується на засадах та принципах логістики, характеризується системною комплексністю управління товарно-матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками задля досягнення ефекту синергії з метою задоволення потреб підприємства та запитів споживачів з мінімальними витратами ресурсів та часу.

Загалом принципова відмінність логістичного підходу до управління від традиційного полягає у виокремленні єдиної функції управління колись розрізненими матеріальними потоками: у технічній, технологічній, економічній і методологічній інтеграції окремих ланок матеріалопровідного ланцюга в єдину систему, що забезпечує ефективне управління наскрізними матеріальними потоками. Якщо раніше об'єктом управління були масові окремі матеріальні об'єкти, то при логістичному підході основним об'єктом стає потік, тобто множина об'єктів, що сприймаються як ціле [6].

Особливими характеристиками логістичного управління, як і управління загалом, можна окреслити наступні: один із специфічних видів діяльності, що відрізняє його від інших видів діяльності; головною формою логістичного управління виступає вплив відповідних суб'єктів управління (керівників) на його об'єкт (логістичну систему); вид діяльності, що здійснюється безперервно у часі та просторі; здійснюється як процес, що відбувається у чіткій структурно-логічній послідовності окремих його етапів; завжди підпорядкований визначеним цілям та завжди характеризується певним результатом; управлінська діяльність потребує раціонального використання необхідних ресурсів та відбувається в умовах ризику і невизначеності [9].

Функціональними галузями сучасного логістичного управління є: закупівельна логістика; виробнича логістика; розподільча логістика; транспортна логістика; логістика запасів; логістика складування; логістика сервісу; інформаційна логістика [6, с. 72].

Загальною метою логістичного управління є реалізація й узгодження економічних інтересів безпосередніх і опосередкованих учасників підприємницьких процесів через найефективніше використання ресурсів в існуючих на даний момент умовах господарювання. Загальна мета діяльності кожного підприємства конкретизується у підцілях, які визначаються потребами оптимізації і раціоналізації підприємницької діяльності, розвитком інфраструктури логістичної системи з урахуванням чинного законодавства про створення сучасної матеріально-технічної бази виробництва і товарного обміну, активного використання прогресивних інформаційних технологій.

Незважаючи на багатоаспектність і широту цілей логістичного управління, науковці-логісти [5] визначають спільні цілі, властиві всім учасникам логістичних систем. Головними серед них вважаються: удосконалення процесів фізичного переміщення ресурсів і готової продукції в усіх структурах, охоплених логістичним управлінням; гармонізація стратегічних, тактичних і оперативних логістичних цілей із загальними цілями і стратегіями підприємств або інших учасників логістичного ланцюга; спрямування інтегрованої діяльності учасників логістичного ланцюга на ефективне обслуговування клієнта за принципом «висока користь – припустимі витрати».

У процесі логістичного управління на підприємстві виокремлюють такі підсистеми організації логістичного управління: постачання, складська, транспортна, виробнича, збутова.

Підсистема постачання спрямована на удосконалення ефективності роботи шляхом вибору компетентних постачальників, оптимізації процесу закупівлі, розробки процесу управління закупівлями, використання стандартних робочих методик, дослідження ринку, формування стратегії та тактики закупівлі.

Складська підсистема передбачає удосконалення процесів складування за допомогою впровадження складських технологій, підвищення якості складських послуг, їхньої стандартизації та раціонального розміщення.

Транспортна підсистема забезпечує розробку раціональних схем поставок, маршрутизацію перевезень, оптимальне завантаження транспорту, забезпечення єдності процесу транспортування з виробничим та складським процесами, забезпечення обліку на транспорті.

Виробнича підсистема здійснює впровадження методів управління запасами, планування виробництва, забезпечення виробництва, облік матеріального потоку, дотримання виробничого циклу, підвищення якості продукції.

Збутова підсистема спрямована на системне дослідження ринку, підвищення швидкості оформлення та обробки замовлень, підвищення рівня логістичного сервісу, зменшення кількості рекламацій, штрафів тощо.

Завдання логістики полягає в комплексному управлінні наскрізним матеріальним потоком, утворення логістичної системи підприємства доцільно починати зі сфери постачання, оскільки саме вона організовує вхід матеріального потоку до логістичної системи.

Логістична концепція управління впливає майже на кожен аспект формування прибутків і збитків фірм. Тому відповідні зміни в логістичній стратегії впливають на фінансові результати діяльності фірм і роблять свій внесок у забезпечення їхньої довгострокової життєздатності.

Як головна підсистема загальної системи управління підприємством, логістичне управління спрямоване на досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства. Логістичне управління інвестиційною, інноваційною, виробничою, фінансовою, кадровою та інформаційною сферами діяльності сприяє реалізації стратегічних, а всіма потоковими процесами в ланцюзі «закупівля ресурсів – транспортування – виробництво – складування – реалізація – сервісне обслуговування кінцевих споживачів» – тактичних цілей підприємства.

Науковцями визначено великий комплекс принципів реалізації логістичного управління, зокрема: принцип системного підходу; тотальних витрат; глобальної оптимізації; логістичної координації і інтеграції; використання теорії компромісів для перерозподілу витрат; відмова від випуску універсального технологічного та підйомно-транспортного обладнання; принцип розвитку логістичного сервісу; моделювання та інформаційно-комп'ютерної підтримки; розробки необхідного комплексу підсистем; TQM (total quality management) – загального управління якістю; гуманізації всіх функцій і технологічних рішень у логістичній системі; стійкості і адаптивності [10].

Діяльність підприємства як логістичної системи, тобто такої, що підлягає логістичному управлінню, може бути подана за фазовим поділом трьома блоками [7]:

- логістика постачання, під якою розуміють комплексне планування, управління та фізичне опрацювання потоку матеріалів, сировини, комплектуючих та відповідного інформаційного потоку від їх переміщення від постачальників до початкового виробничого складування;
- логістика виробництва, яка містить управління процесами від початку виробництва до передавання продукції у сферу збуту;
- логістика збуту охоплює управління переміщенням готових виробів до замовника.

Відмінною рисою логістичного управління є системний, цілісний підхід до організації та здійснення переміщень матеріалів і готових виробів на всьому шляху від виготовлення до кінцевого споживання. Логістичний підхід надає можливість розглядати рух вантажу від постачальника до споживача як систему, що становить поєднання взаємодіючих логістичних ланцюгів.

Логістичне управління здійснюється на основі загальних принципів управління з урахуванням специфіки логістичної діяльності. Серед принципів логістичного управління можна виокремити такі [5]:

- системність і комплексність, які полягають в управлінні всіма потоковими процесами у взаємодії та узгодженні окремих етапів бізнес-процесів з метою оптимізації всієї логістичної системи;
- узгодження критеріїв оцінки ефективності функціонування окремих ланок логістичного ланцюга на мікро- і макрологістичному рівнях;
- організацію обліку витрат на управління матеріальними й пов'язаними з ними інформаційними, фінансовими та сервісними потоками вздовж усього логістичного ланцюга;
- активніше використання інформаційних технологій та сучасних методів моделювання в управлінні логістичними системами та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи, можна стверджувати, що застосування принципів логістичного управління дало б змогу підприємству забезпечити високу конкурентоспроможність своєї продукції і послуг через оптимізацію витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією товарів, прискорити оборотність обігового капіталу, найбільш повне задоволення споживачів у якісних товарах та сервісі. Такий ефект досягається шляхом значного скорочення запасів матеріальних ресурсів і готової продукції у сферах виробництва, постачання і збуту, скорочення тривалості виробничого циклу і циклу виконання замовлень клієнтів, упровадження гнучких автоматизованих і роботизованих виробництв, що дозволяють швидко переходити на випуск нових видів продукції, створення дистрибутивних каналів збуту тощо.

Список літератури

1. Фролова, Л. В. Логістичне управління торговельним підприємством: теорія та методологія : дис... д-ра екон. наук [Текст] / Л. В. Фролова - Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. - Донецьк, 2005. <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/136901.html>.

2. Забуранна, Л. В. Логістичне управління підприємством: сутність та передумови розвитку [Текст] / Л. В. Забуранна // Сталій розвиток економіки. – 2010. – № 7. – С. 120–123.
3. Амітан, В. Н. Логістизація процесів в організаційно-економічних системах [Текст] / В. Н. Амітан, Р. Р. Ларіна, В. Л. Пілюшенко. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 73 с.
4. Антонюк, Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації [Текст] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
5. Крикавський, Є. В. Логістика. Основи теорії: підруч. [Текст] / Є. В. Крикавський. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, Інтелект-Захід, 2006. – 454 с.
6. Моделі і методи логістичного управління суб'єктами господарювання й економікою регіону: монографія [Текст] / Р. Р. Ларіна, О. Г. Череп, І. Ю. Грішин, А. О. Ілаєва. – Сімферополь: ВД «АРИАЛ», 2011. – 234 с.
7. Хаджинова, О. В. Логістична стратегія управління витратами великого багатoproфільного промислового підприємства [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 „Економіка, організація і управління підприємствами” / О. В. Хаджинова. – Донецьк, 2006. – 23 с.
8. Пономарьова, Ю. В. Логістика: навч. посіб / Ю. В. Пономарьова. – К.: ЦНЛ, 2003. – 189 с.
9. Поканевич, Ю. В. Управління, як складна багатовимірна категорія / Ю. В. Поканевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/files/404/11824824.pdf>.
10. Мельник, О. В. Нові концептуальні підходи в логістиці [Електронний ресурс] / О. В. Мельник // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

References

1. Frolova, L. (2005). *Lohistychnе upravlinnia torhovelnym pidpriemstvom: teotiiа ta metodolohiia*. [dysertatsiia doctorа ekonomichnykh nauk. Donetskyy derzhavnyi universytet ekonomiky ta torhivli imeni M.Tuhan-Baranovskoho]. Donetsk. Retrieved from: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/136901.html>.
2. Zaburanna, L. (2010). Lohistychnе upravlinnia pidpriemstvom: sutnist ta peredumovy rozvytku. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 7, 120-123.
3. Atamin, V., Larina, R., Piliushenko, V. (2003). *Lohistyziatsiia protsesiv v orhanizatsiino-ekonomichnykh systemakh*. Donetsk: Yuho-vostok, 73.
4. Antoniuk, L., Poruchnyk, A., Savchuk, V. (2003). *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii*. Kyiv: KNEU, 394.
5. Krykavskyy, Ye. (2006). *Lohistyka. Osnovy teorii*. Lviv: Natsionalnyi Universytet “Lvivska Politekhnikа”, Intelеkt-Zahid, 454.
6. Larina, R., Cherep, O., Hrishyn, I., Ilaieva, A. (2011). *Modeli i metody lohistychnoho upravlinnia subiektamy hospodariuvannia ta ekonomikoiu rehiony*. Simferopol: VD “Arial”, 234.
7. Khadzhynova, O. (2006). *Lohistychna stratehiia upravlinnia vytratamy velykoho bahatoprofilnoho promyslovoho pidpriemstva*. [avtoreferat dysertatsii kandydata ekonomichnykh nauk: spetsialnist 08.06.01 “Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy”]. Donetsk, 23.
8. Ponomariova, Yu. (2003). *Lohistyka*. Kyiv: TSNL, 189.
9. Pokanevych, Yu. *Upravlinnia yak skladna bahatovymirna katehoriia*. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/files/404/11824824.pdf>.
10. Melnyk, O. (2013). *Nova kontseptualni pidkhody v lohistrytsi*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Ярослав Володимирович КРУТОГОРСЬКИЙ

аспірант,
кафедра обліку та аудиту,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
E-mail: yarkrutogor@mail.ru

**СТИМУЛОВАЛЬНІ ВАЖЕЛІ СТВОРЕННЯ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Крутогорський, Я. В. Стимулювальні важелі створення енергозберігальної політики промислового підприємства [Текст] / Ярослав Володимирович Крутогорський // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 66-72. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Ринкові принципи використання енергоресурсів спонукають вітчизняних виробників шукати нові шляхи розвитку підприємств. Упровадження енергозберігальних заходів надає змогу підвищити ефективність використання енергоресурсів, знизити негативний вплив на довкілля, займати провідні позиції як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному рівні.

Мета. Метою дослідження є наукове обґрунтування стимулів впровадження енергозберігальних заходів на промислових підприємствах та організаційних умов щодо формування внутрішньої енергозберігальної політики підприємства.

Метод (методологія). У процесі дослідження використано метод аналізу та синтезу при визначенні мотиваційних факторів впливу; метод порівняння при дослідженні джерел фінансування; матричний підхід для оцінки рівнів енергозберігальної політики; абстрактно-логічний - для формування висновків дослідження.

Результати. Обґрунтовано фактори впливу на керівництво підприємства щодо впровадження енергозберігальних заходів. Зроблено висновки та запропоновано шляхи розв'язання проблем мотиваційної та інформаційної політики держави у сфері енергозбереження. Визначено засади внутрішньої енергозберігальної політики.

Ключові слова: енергозберігальні заходи; фактори впливу; енергозберігальна політика; інформаційна політика; енергоменеджмент.

Yaroslav Volodymyrovych KRUTOHORS'KYY

PhD Student,
Department of Accounting and Auditing,
SHEI “Donbass State Pedagogical University”, Slavyansk
E-mail: yarkrutogor@mail.ru

**STIMULATING LEVERS OF THE IMPLEMENTATION OF ENERGY-SAVING POLICIES
AT INDUSTRIAL ENTERPRISES**

Abstract

Introduction. Market-based energy usage encourages domestic manufacturers to seek new ways of business development. Implementation of energy saving measures provides an opportunity to increase energy efficiency, reduce environmental impact, occupy a leading position in both the domestic market and internationally.

Goal. This research work is a scientific justification of incentives of implementation of the energy saving measures in industrial and organizational conditions for a domestic energy saving policy of the company.

The method (methodology). In this study we have used a method of analysis and synthesis (to determine the motivational factors of the impact); method of comparison (to study the sources of funding); method of matrix approach (to assess the levels of energy saving policies); abstract and logical method (to draw the conclusions of the research).

Results. The factors of impact on the company's management as for the implementation of energy saving measures

are grounded. The conclusions have been made. The proposals for the solution of the problems of motivation and information policy in the field of energy efficiency have been formulated. We have defined the principles of domestic energy saving policy.

Keywords: *energy-saving measures; factors of influence; implementation; energy saving policy; information policy; energy management.*

JEL classification: O32, Q40

Вступ

Енергозбереження стає пріоритетним напрямком ефективного розвитку багатьох провідних країн світу. З кожним роком все більше енергії виробляється з використанням альтернативних і відновлюваних джерел та зберігається шляхом введення енергозберігальних заходів в усі сфери економіки та життєдіяльності людини. Всебічна інформативність з проблеми енергозалежності, поява нових енергоефективних технологій, обмеженість енергоресурсів, вичерпність та вплив на довкілля прискорює процес упровадження енергоефективних заходів у промислове виробництво. Співпраця державних установ, бізнесу, банків, громадських, міжнародних організацій, мотиваційна та інвестиційна політика – усе це стало чинниками того, що енергетична безпека цих країн значно підвищилася.

Проте в Україні спостерігається значне відставання у реалізації енергозберігальних заходів, а це насамперед пов'язано зі слабкою мотивувальною політикою держави, низьким рівнем освіченості керівників підприємств, недостатньою кількістю експертів у галузі енергозбереження.

Вихід з цієї ситуації лежить у застосуванні міжнародного досвіду управління енергозбереженням, залученні провідних науковців, фахівців, підготовці вітчизняних кадрів, збалансованості співпраці держави, бізнесу, інвесторів, створенні сприятливої державної політики підтримки переходу на енергозберігальні технології та інвестування.

В умовах сьогодення ця проблема є вкрай актуальною, тому науковці звертають значну увагу на дослідження новітніх економічних важелів для створення сприятливого організаційного середовища щодо запровадження енергозберігальних технологій та застосування альтернативних джерел енергії.

Окремі положення цієї проблеми знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних та закордонних дослідників, таких, як Афонченкова Т. М., Бабанов Є. О., Бернер М. С., Воррел Е., Галицька Х., Гребнева І. Л., Каплан Р., Кравцова Л. В., Кравченко В. А., Нікітін А. А., Онищук Г. І., Праховник А. В., Суходоля О. М. та ін. [1-9].

Так у своїй роботі Гребнева І. Л. обґрунтовує підвищення енергоефективності та енергомодернізації шляхом удосконалення механізму управління енергозбереженням на основі мотивації споживачів [3].

У дослідженні Кравцової Л. В. обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до економічної мотивації впровадження енергозберігальних технологій у ЖКГ і організаційно-економічних форм управління інтересами виробників і споживачів житлово-комунальних послуг [4].

Однак, за значної кількості публікацій, мотиваційні аспекти залишаються поза увагою науковців, що спричиняє перешкоди в процесі втілення інновацій у промисловості та залишає низку невирішених проблем, які спонукають фахівців до подальшого їх аналізу й вивчення.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є наукове обґрунтування стимулів упровадження енергозберігальних заходів на промислових підприємствах та організаційних умов щодо формування внутрішньої енергозберігальної політики промислового підприємства. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати наукові підходи до мотиваційних аспектів енергозбереження;
- охарактеризувати складові елементи стимулювання упровадження енергозберігальної політики;
- визначити напрямки діяльності ініціативної групи з проблем реалізації енергозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження

Значною проблемою світової економіки залишається ефективне використання енергоресурсів, подолання енергетичної залежності від країн-гігантів експортерів нафти, газу, вугілля. Усвідомлення значущості проблеми в Україні відбулося лише після розпаду Радянського Союзу, оскільки діяльність господарських суб'єктів на той час характеризувалась відсутністю мотиваційних механізмів оновлення енергетичних потужностей і ринкових принципів використання енергоресурсів. Ринкова економіка висунула нові умови, до яких не були готові пострадянські країни, серед них – підвищення вартості енергоресурсів.

Повільний процес переходу на енергозберігальні технології пов'язаний зі слабкою мотивацією керівників промислових підприємств, які здебільшого віддають перевагу збільшенню собівартості

продукції як способу покриття витрат на зростаючі в ціні енергоресурси. Відсутність довгострокової внутрішньої політики енергозбереження стає причиною не конкурентоспроможності підприємства як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному рівні.

Для того, щоб визначити причини виникнення означеної проблеми, необхідно виокремити фактори впливу на мотивацію управлінського складу підприємства та безпосередньо керівників, які приймають рішення щодо втілення енергозберігальних заходів (рис.1).

Рис. 1. Мотиваційні фактори впливу на керівництво підприємства щодо введення енергозберігальних заходів

**Складено автором дослідження*

Кожен з наведених факторів істотно впливає на мотивацію керівництва підприємства. На окремі з них звертається значна увага з боку вчених та держави, а деякі висвітлені недостатньо.

Останніми роками чинне законодавство України в галузі енергозбереження все більше стає схожим на європейське. Однак про якісну зміну ситуації мова не йде. Причина полягає у відсутності єдиного механізму реалізації енергозберігальної політики держави. Між іншим, слід наголосити на таких недоліках, як:

- використання застарілих норм та стандартів;
- відсутність авторитетних державних організацій, які в змозі надати послуги проектного менеджменту;
- відсутність єдиного порядку розподілу грошових коштів, отриманих від економії між учасниками проектів;
- нерозвинена мотиваційна складова законодавства;
- корупція в державних установах та ін.

Постійне підвищення тарифів на енергоресурси як один з цінових факторів зумовлює збільшення енергетичної складової у ціні кінцевого продукту. Обмеженість ресурсів спонукає до пошуку нових шляхів задоволення потреб підприємства відповідно до обсягів виробництва.

Технологічні фактори пов'язані з новими енергоефективними технологіями, інноваціями у виробництві, технічною модернізацією, використанням альтернативних видів палива, впровадженням інтелектуальних енергосистем.

Галузеві фактори визначають профіль підприємства та асортимент продукції, його взаємозв'язки з іншими представниками галузі, тривалість виробничого циклу. Найкращі економічні результати в галузі слугують флагом для інших підприємств.

Негативна дія на довкілля, добова та сезонна циклічність, раціональне поводження з відходами, екологічність обладнання та технологічних процесів, наявність альтернативних джерел енергії та можливість їх використання пов'язані з природними факторами впливу на мотивацію керівного складу підприємства щодо впровадження енергозберігальних заходів.

Наступний фактор – це джерела фінансування, необхідні для впровадження енергозберігальних заходів. Здебільшого це – фінансові і капітальні інвестиції, які відіграють вирішальну роль для втілення інновацій. Джерела та обсяги фінансування енергозберігальних заходів у Донецькій області наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Обсяги фінансування заходів енергозбереження у Донецькій області за 2012-2015 роки (млн грн)

Джерела	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього, в тому числі:	1318,72	1150,72	1742,98	376,96
Власні кошти	688,66	500,18	411,73	165,01
Інвестиції	482,43	560,38	1316,92	121,99
Кошти державного бюджету	83,49	44,59	0,66	45,5
Кошти обласного та місцевого бюджету	64,14	45,57	13,68	44,46

**Складено автором на підставі даних [10].*

Основними джерелами фінансування заходів енергозбереження є власні кошти установ та залучені інвестиції. Підтримка держави значно нижча та складає у середньому 10 % від загального обсягу вкладень. Це свідчить про значну розбіжність між заявленою політикою підтримки енергозбереження з боку держави та практичною реалізацією заходів. Як видно з таблиці 1, у 2015 році відбувся значний спад. Можливо, зниження фінансових показників інвестування такої важливої проблеми, як енергозбереження, пов'язано з ще більш актуальною проблемою, а саме проведенням антитерористичної операції на сході України та зниженням інтересу інвесторів до вкладень у регіон, де ведуться бойові дії.

Рушійною силою впровадження інновацій завжди залишаються кадри. Обізнаність персоналу щодо енергетичних проблем підприємства, зацікавленість у вирішенні питань, матеріальні винагороди, зменшення навантаження, моральне задоволення від результатів та інші стимули стають дієвими важелями успішної реалізації енергоменеджменту на підприємстві.

Згідно з оціночною матрицею, запропонованою Воррелом Е. та Галицькою Х., можливо порівняти рівень управління енергозбереженням своєї організації з рівнями, визначеними дослідниками. У матриці окреслено основні елементи енергоменеджменту, ступінь упровадження яких оцінюється трьома рівнями: управління елементом відсутнє, управління не є комплексним, програма управління повністю реалізовується. Після виявлення ймовірних розбіжностей необхідно визначити пріоритети та подальші кроки розвитку енергоменеджменту на підприємстві [8].

Наявність високоосвічених кадрів у колективі у сфері енергозбереження є запорукою успіху з ефективною реалізацією політики енергозбереження підприємства, яка є однією з цілей енергоменеджменту.

Енергозберігальна політика підприємства – це принципи та обов'язки підприємства, на основі яких встановлюється мета, завдання, основні положення та відповідальність у сфері енергозбереження.

Оцінити рівні впровадження енергозберігальної політики можливо, користуючись рисунком 3.

Вище керівництво затверджує політику у сфері енергозбереження та визначає посадових осіб, відповідальних за реалізацію окремих напрямків, проектів, терміни виконання, та забезпечує умови для її успішної реалізації.

Першим кроком є створення ініціативної групи співробітників, які мають стимули та заохочення у питанні зниження енерговитрат та розумного використання енергії. Робота в групі підвищує моральний дух колективу, збільшує знання робітників про енергетичні процеси, спонукає їх інтегрувати ефективні дії та заходи щодо зниження витрат енергії кожного дня. У результаті співпраці ці кадри будуть відігравати важливу роль у постійному забезпеченні енергоефективності підприємства.

Серед основних аспектів роботи групи необхідно виокремити: укорінення енергозберігальної моделі поведінки; зниження витрат на обслуговувальний персонал; більш комфортні умови роботи; ефективні довгострокові зв'язки зі співробітниками; поліпшення корпоративного іміджу; визнання самого себе як свідомого громадянина у ставленні до довкілля.

Рис. 3. Рівні впровадження енергозберігальної політики на підприємствах

**Складено автором на підставі [11]*

Щоб отримати підтримку усього колективу підприємства, співробітники групи повинні добре розумітися у причинно-наслідкових зв'язках щодо змін, пов'язаних з енергетикою та брати в них участь.

Для ефективного управління групою потрібно обрати координаторів та керівників, які мають авторитет, спеціальну освіту та мають повноваження щодо реалізації заходів. Широке поєднання навичок – запорука успіху комплексного підходу, тому залучати людей потрібно також із: відділу маркетингу для комунікаційної підтримки; планового відділу щодо планування та організації заходів; відділу контролю якості; інженерів – для надання інформації про існуючий рівень споживання енергії і потенціалу поліпшення; фінансового відділу – для складання бюджету тощо. Окремо слід призначити координатора для інших співробітників з усіх підрозділів, які не мають спеціальних вмій та навичок, але мають бажання працювати над енергозбереженням підприємства. Координатори повинні визначити конкретні цілі, завдання для того, щоб учасники знали свої ролі і обов'язки у групі.

Другим кроком є встановлення плану дій групи і подальша їх реалізація. План повинен містити обґрунтування цілей, завдань енергозбереження, визначати відповідальних осіб, необхідні інструменти реалізації, дані про наявний стан використання енергії, перспективи та вартість впровадження.

Наступним кроком є моніторинг та оцінка виконання плану. Контроль потрібен для відстеження ступеня реалізації енергозберігальних заходів та допомагає зрозуміти, наскільки продуктивно ведеться робота групи у досягненні цілей, поставлених під час її створення. Після отримання висновків необхідно проінформувати колектив про зміни у використанні енергоресурсів на підприємстві, такі як, наприклад: скорочення витрат, нераціональне використання енергії, зменшення негативного впливу на довкілля тощо та про продовження заходів модернізації.

З цього випливає, що створення ініціативної групи по вирішенню енергетичних проблем підприємства стає дієвим важелем реалізації енергозберігальної політики підприємства.

Однак слід визнати, що нововведення та рішучі зміни політики підприємства нехарактерні для української сучасності, оскільки є перешкоди інформаційного та освітнього рівня. Перехід до епохи індустрії інформації свідчить про якісно новий рівень розвитку – створення інформаційного суспільства, яке базується на інформатизації, спрямованій на досягнення найбільшої ефективності розвитку й прийняття на основі цього управлінських рішень [12].

Як показує досвід, керівники неохоче сприймають пропозиції щодо введення інновацій, оскільки прямо пов'язують це з надвеликими грошовими витратами, "туманністю" перспектив, нестабільною ситуацією в країні. Це пов'язано зі слабкою інформаційною політикою підтримки енергозбереження у державі та низьким рівнем освіченості керівництва підприємства, оскільки не всі енергозберігальні заходи мають бути надто витратними. Організаційні зміни потребують значно менше витрат, ніж застосування нових технологій, які здебільшого пов'язані із залученням певних інвестиційних внесків.

Інформаційна політика України щодо популяризації енергозбереження має здебільшого декларативний характер, а час вимагає реальних дій.

Для більш ефективного та широкого впровадження енергозберігальних технологій на підприємствах, необхідно постійно й цілеспрямовано вести інформаційну роботу з керівництвом та управлінським складом цих установ, а саме - реалізувати низку заходів, наведених на рисунку 4.

Проведення цих заходів конче необхідно як на місцевому рівні, так і на рівні області і держави.

У ході дослідження було обгрунтовано основні фактори впливу (галузеві, фінансові, юридичні, цінові, природні, технологічні, кадрові) на прийняття управлінського рішення керівництвом промислових підприємств щодо реалізації енергозберігальних заходів. Встановлено, що вплив юридичних, фінансових та кадрових факторів має вирішальне значення для вибору енергетичної стратегії. Виявлено чинники, які перешкоджають збільшенню енергоефективності підприємств, а саме: відсутність єдиного механізму реалізації енергозберігальної політики держави; слабка інформаційна політика підтримки; нестабільне фінансування інновацій; низький рівень освіти та інформованості керівників; відсутність зацікавленості персоналу до вирішення енергетичних проблем підприємства.

Рис. 4. Заходи інформаційної політики держави щодо популяризації впровадження енергозберігальних технологій

**Складено автором дослідження*

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проаналізовано умови для запровадження енергетичного менеджменту та енергетичної політики підприємства. Запропоновано створювати ініціативні групи з числа співробітників колективу підприємства, які мають зацікавленість та ідеї щодо реалізації заходів енергозбереження.

Ефективне впровадження енергозбереження можливе лише за умови вагомої підтримки з боку керівництва та персоналу підприємства.

Список літератури

1. Суходоля, О. М. Методологічні засади прийняття управлінських рішень у сфері енергоефективності / О. М. Суходоля // Науковий вісник Академії муніципального управління. – Сер. Управління. – 2010. – Вип 3.
2. Афонченкова, Т. М. Економічна модель вибору варіантів енергопостачання на основі відновлюваних джерел енергії / Т. М. Афонченкова, Є. О. Баганов // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6.
3. Гребнева, И. Л. Разработка организационно-экономического механизма управления энергосбережением многоквартирных домов на основе мотивации потребителей: дисс... кандидата экон. наук: 08.00.05 / Гребнева Ирина Леонидовна. – Москва, 2013.
4. Кравцова, Л. В. Економічний механізм мотивації впровадження енергозберігаючих технологій у житлово-комунальне господарство: дис...кандидата экон. наук: 08.10.01 / Кравцова Любовь Вікторівна. – Донецьк, 2006.

-
5. Практичний посібник з енергозбереження для об'єктів промисловості, будівництва та житлово-комунального господарства України. / під ред. А. М. Беленького, В. В. Прокопенко, А. В. Праховника. – Луганськ: Місячне сяйво, 2009. – 696с.
 6. Кравченко, В. А. Методика анализа стимулирования труда в инновационной деятельности управленческого персонала / В. А. Кравченко // Бизнес-Информ. – №4(3). – 2009. – С. 25-29.
 7. Никитин, А. А. Мотивация персонала в структуре сбалансированной системы показателей / А. А. Никитин // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – №2(3). – С. 5-8.
 8. Worrell, E. Energy Efficiency Improvement and Cost Saving Opportunities for Cement Making. An Energy Star Guide for Energy and Plant Managers / E. Worrell, C. Galitsky // United States Environmental Protection Agency, 2013.
 9. Гущина, Е. Г. Мотивация энергосбережения: проблемы формирования и опыт внедрения через образование / Е. Г. Гущина, Н. Ю. Бадрак // Местное устойчивое развитие. – 2012. – № 6.
 10. Підсумки виконання Програми енергоефективності Донецької області на 2010-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://donoda.gov.ua>.
 11. Енергоаудит [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://esco.co.ua/journal/2012_5/art142.pdf.
 12. Лазаренко, Д. О. Інформаційна складова системи управління харчовими підприємствами / Д. О. Лазаренко, Л. В. Гончар, Я. В. Крутогорський // Problems of social and economic development of business. – Volume 1. Montreal, Canada, 2014. – 388 с. – С. 266-271.

References

1. Suhodolja, O. M. (2010). Metodologichni zasady priijnjattja upravlins'kih rishen' u sferi energoefektivnosti. *Naukovij visnik Akademii municipal'nogo upravlinnja*, 3.
2. Afonchenkova, T. M. & Baganov, E. O. (2007). Ekonomichna model' viboru variantiv energopostachannja na osnovi vidnovljуваних dzherel energii. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 6.
3. Grebneva I. L. (2013). *Razrabotka organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma upravlenija jenergosberezheniem mnogokvartirnyh domov na osnove motivacii potrebitelej*. Moscow.
4. Kravcova L. V. (2006). *Ekonomichnij mehanizm motivacii vprovadzhenija energozberigajuchih tehnologij u zhitlovo-komunal'ne gospodarstvo*. Donec'k.
5. Byelyen'kyu, A. M., Prokopenko, V. V., Prahovnik, A. V. (2009). *Praktichnyj posibnyk z energozberezhenija dlja ob'yektiv promyslovosti, budivnyctva ta zhytlovo-komunal'nogo gospodarstva Ukrayiny*. Lugans'k: Misjachne sjajvo.
6. Kravchenko, V. A. (2009). Metodika analiza stimulirovanija truda v innovacionnoj dejatel'nosti upravlencheskogo personala. *Biznes-Inform*, 4(3), 25-29.
7. Nikitin, A. A. (2008). Motivacija personala v strukture sbalansirovannoj sistemy pokazatelej. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2(3), 5-8.
8. Worrell, E. & Galitsky, C. (2013). *Energy Efficiency Improvement and Cost Saving Opportunities for Cement Making. An Energy Star Guide for Energy and Plant Managers*. United States Environmental Protection Agency.
9. Gushhina, E. G., Badrak, N. Ju. (2012). Motivacija jenergosberezhenija: problemy formirovanija i opyt vnedrenija cherez obrazovanie. *Mestnoe ustojchivoe razvitie*, 6.
10. *Pidsumky vikonannya Programy energoefektivnosti Donec'koyi oblasti na 2010-2015 roky*. (2015). Retrieved from: <http://donoda.gov.ua>
11. *Jenergoaudyt*. (2012). Retrieved from: http://esco.co.ua/journal/2012_5/art142.pdf.
12. Lazarenko, D. O., Gonchar, L. V., Krutogors'kij, Ja. V. (2014). Informacijna skladova sistemy upravlinnya harchovymu pidpryyemstvamy. *Problems of social and economic development of business*, 1, 266-271.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2016 р.

Інна Олексіївна КУЗНЕЦОВА

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності,
Одеський національний економічний університет
E-mail: inna.stream@mail.ru

Олена Олегівна КЮНЕ

викладач кафедри інформаційних систем в економіці,
Одеський національний економічний університет
E-mail: euona@mail.ru

**СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ГАЛУЗІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГРОЗ
ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ ХЛІБОПРОДУКТІВ**

Кузнєцова, І. О. Стратегічний аналіз галузі як інструмент визначення загроз економічній безпеці підприємств хлібопродуктів [Текст] / Інна Олексіївна Кузнєцова, Олена Олегівна Кюне // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 73-78. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Нині загальні теоретичні питання економічної безпеки піднімаються в науковій літературі досить часто, однак залишаються недостатньо висвітленими аспекти діяльності специфічних галузей, які вимагають особливого підходу. Діяльність хлібопродуктових підприємств супроводжується вузькогалузевою специфікою, викликану унікальністю як самої сировини, якою вони розпоряджаються, так і особливостями її обробки і зберігання. Через це існує необхідність формування унікального переліку загроз економічній безпеці підприємств хлібопродуктів. Проведення стратегічного аналізу галузі має сформувати уявлення щодо характеристик галузі та покласти основу для створення системи економічної безпеки підприємств хлібопродуктів. Можливість своєчасного визначення факторів загроз є необхідною умовою задовільного рівня здатності протистояти негативним для виробництва обставинам, забезпечувати стабільність функціонування підприємства, стійкість його розвитку, досягнення цілей діяльності підприємства та здатності уникати загроз й ліквідувати негативні впливи. Питання стратегічних загроз набувають у цій галузі відмітного значення, що призводить до доцільності проведення стратегічного аналізу галузі із метою формування переліку самобутніх стратегічних загроз за специфікою галузі.

Мета. Метою цієї статті є доведення необхідності проведення стратегічного аналізу галузі хлібопродуктів для структурування її ключових сегментів, які є специфічними, виявлення галузевих характеристик та формування за ними переліку загроз економічній безпеці. Аналіз та структурування класифікації мають поліпшити порозуміння загроз економічній безпеці підприємствам хлібопродуктів та оптимізувати їх здатність до протистояння руйнівним процесам.

Результати. Проведено стратегічний аналіз галузі хлібопродуктів, а саме: складено характеристику досліджуваної галузі за п'ятьма зазначеними напрямками стратегічного аналізу, що дозволило сформувати перелік специфічних загроз економічній безпеці хлібопродуктових підприємств. Ефективне застосування цього переліку дозволить створити основу працюючої системи дотримання економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека; безпека підприємства; стратегічний аналіз; аналіз галузі хлібопродуктів; загрози безпеці; підприємство хлібопродуктів; напрями стратегічного аналізу.

Inna Oleksiyivna KUZNETSOVA

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Head,
Department of Management and Organizations foreign trade,
Odessa National Economic University
E-mail: inna.stream@mail.ru

Olena Olehivna KYUNE

Lecturer
Department of Information Systems in the Economy,
Odessa National University of Economics
E-mail: eyona@mail.ru

STRATEGIC ANALYSIS OF THE AREA AS A TOOL OF DETERMINATION OF ENTERPRISES THREATS TO ECONOMIC SECURITY OF BREAD ENTERPRISES

Abstract

Introduction. Nowadays general theoretical economic security issues are investigated in the scientific literature. Nevertheless, there are a lot of aspects of the specific areas activity that require special treatment. The activity of bakery enterprises is accompanied by specific narrow specialization which is caused by the uniqueness of both the raw materials, which they dispose, and of the peculiarities of its processing and storage. Due to this fact, there is a need for the formation of a unique range of threats to bakery businesses economic security. The conduction of strategic analysis of the industry has to create the idea as for the characteristics of the industry and lay the foundation for the creation of economic security of bakery companies. Timely determination of threat factors is a prerequisite for a satisfactory level of ability to withstand adverse circumstances for production, to ensure stability of the company, the stability of its development, the objectives of the company and the ability to avoid threats and eliminate the negative impacts. Issues of strategic threats of this area become very important. It leads to the necessity of conduction of strategic analysis of the industry for the purpose of drawing up a list of distinct strategic threats for specific industries.

Goal. The purpose of this article is to ground the need for strategic analysis for bakery industry, for structuring its key segments that are specific, for identification of sectoral characteristics and for creation of the list of threats to economic security. Analysis and structuring of the classification should improve the understanding of threats to economic security and bakery businesses and to optimize their ability to confront the destructive processes.

Results. A strategic analysis of the bakery industry has been conducted. The characteristics of the industry in five specified areas of strategic analysis are defined. It allowed to create a list of specific threats to economic security of bakery enterprises. Effective use of this list will create a basis for economic security compliance system.

Keywords: economic security; security company; strategic analysis; bakery industry analysis; security threats; bakery company; areas of strategic analysis.

JEL classification: D22

Вступ

Хлібоприймальні підприємства (ХПП), до складу яких належать елеватори, хлібоприймальні пункти, хлібні бази, зерносховища, здійснюють послуги з приймання, доробки, зберігання та відвантаження зерна. Зерно підлягає технологічній обробці з низки операцій, за результатами якої його приводять у стійкий для зберігання стан, покращують якісні характеристики зернових партій і готують їх для переробки на зернопереробних підприємствах (борошномельних, круп'яних, комбікормових) або для експортування.

Хлібоприймальні підприємства є невід'ємною частиною зернового ринку, отже, вони потребують формування надійної системи, яка зможе надати їхньому функціонуванню надійного захисту.

Мета та завдання статті

Унікальність середовища функціонування підприємств хлібопродуктової галузі потребує створення специфічної системи забезпечення економічної безпеки. Завданнями цього дослідження є провести стратегічний аналіз хлібоприймальної галузі, характеризувати її стан за сегментами та виявити загрози економічній безпеці хлібоприймальних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проведемо стратегічний аналіз галузі хлібопродуктів, результати якого надають можливість ідентифікувати фактори, що впливають на її розвиток та визначити специфічні загрози, які існують у галузі. Його проводять за напрямками[1]:

- розмір ринку та темпи його зростання;
- чисельність підприємств у галузі;
- завантаженість потужностей;
- характеристика продукції;
- прибутковість галузі та її привабливість.

Розмір ринку в цій галузі визначається обсягами виробництва зерна. З 2007/08 маркетингового року він постійно зростає, збільшуються валові обсяги виробництва зерна і темпи його експорту [2].

Україна з'явилася на світовому ринку у 1998/99 маркетинговому році. У сезоні 2002/03 року вона стала шостою країною за обсягами експорту і дотепер входить у десятку найбільших експортерів зерна у світі. За підсумками 2014/15 маркетингового року, Україна посідає третю позицію серед основних країн-експортерів зерна, забезпечивши 10 % світового експорту. Таку тенденцію спричиняє низка факторів. З одного боку, Україна має сприятливі природні умови для його виробництва. З іншого – збільшується попит на зерно на світовому ринку, що обумовлено низкою базових чинників [3]:

- відставання темпів виробництва зерна від темпів зростання чисельності населення;
- збільшення його споживання в тваринництві (як корм для худоби та птиці), що пов'язано із зростанням середнього класу серед населення світу, головним чином за рахунок країн зі швидкозростаючою економікою
- розширення використання зернових культур в індустрії біопалива.

Усе це призвело до зростання інвестицій у сільськогосподарське виробництво. Як наслідок, збільшилася врожайності зернових з 21,78 ц/га (у середньому за 1995-1999 рр.) до 35,74 ц/га (в середньому за 2010-2014 рр.).

Можна дійти обґрунтованого висновку, що розмір ринку й надалі буде збільшуватися, цьому сприяють перелічені фактори.

Чисельність підприємств у галузі. До 2014 року в Україні була обов'язковою процедура сертифікації зернових складів. За даними реєстру, у 2010 р. нараховувалося 790 зерносковищ загальною ємністю 35,5 млн т [4].

Прийнятий 9 квітня 2014 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру»[5] відмінив обов'язкову сертифікацію, тому офіційної статистики кількості хлібоприймальних підприємств немає. Проте за даними моніторингу «АПК-Інформ» на сьогодні в Україні функціонує 830 хлібоприймальних підприємств загальною ємністю 38 млн т (без урахування АР Крим, Луганської та Донецької областей) [6].

Темпи зростання вирощування й експорту зернових сприяють збільшенню кількості хлібоприймальних підприємств та вертикальній інтеграції в галузі; за кількістю елеваторів у компанії державні об'єднання посідають лідерські місця[6].

Отже, кількість підприємств у галузі збільшується, що відповідає тенденції зростання валових зборів зерна.

Завантаженість потужностей. Із зростанням кількості елеваторів збільшилися і їх потужності. Фактично за 20 років ємність одночасного зберігання зерна виросла у 1,5 рази: з 28,2 млн т до 41 млн т. Можливості перевалки зерна у портах збільшилися більше ніж у 3 рази.

Ємність зерносковищ зростає неоднаково за областями [2]. Найбільше її зростання відбулося у Вінницькій, Одеській, Полтавській, Дніпропетровській та Харківській областях. Елеватори з найбільшими ємностями (більше ніж 200 тис. т) були побудовані в Одеській, Полтавській, Сумській, Чернігівській та Вінницькій областях. У 2015 році до трійки лідерів за потужностями зерносковищ увійшли Полтавська, Одеська та Вінницька області [7, 8, 6].

Нерівномірність приросту ємностей хлібоприймальних підприємств можна пояснити тим, що регіони України поділяються на зерновиробляючі і зерноспоживаючі.

Якщо зіставити одночасну ємність хлібоприймальних підприємств із середнім валовим збором зерна за три останні роки (62,3 млн т), то задоволеність зерносковищами буде: $38 / 62,3 * 100 = 61 \%$.

Аналіз даних показує, що забезпеченість обсягів виробництва зерна зерносковищами найбільша в Одеській, Дніпропетровській, Херсонській та Запорізькій областях. В інших областях - їх дефіцит – від 77 % у Львівській області до 25 % у Вінницькій.

На дефіциті місткостей наголошують низка дослідників, зважаючи на питому вагу одночасної ємності елеваторів у валовому обсязі виробництва зерна. Ми вважаємо, що реальний дефіцит потужностей зі зберігання за цими даними не можна встановити, оскільки в такому разі не враховано перенавантаження хлібоприймальних підприємств у зв'язку із відпусканням зерна на експорт та у переробку. З іншого боку, існує фактор нерівномірного приймання збіжжя через сезонність його

вирощування.

Окремо треба зупинитися на потужності зернових терміналів. Вона на сьогодні становить 2,3 млн тонн. За оцінками фахівців, це є недостатнім, проте збільшити їх неможливо через низку причин:

- території портів обмежені міською забудовою, оскільки у багатьох містах порти знаходяться практично в центрі;
- є логістичні проблеми, пов'язані із обмеженням під'їздів до портів тією ж міською забудовою та неможливістю прокласти нові залізничні гілки і побудувати нові або розширити наявні автомагістралі;
- через обмеженість площ неможливо збільшити фронт прийому вагонів та збільшити майданчик для прийому автотранспорту.

Характеристика послуг. Хлібоприймальні підприємства надають однаковий перелік послуг, які пов'язані із доробкою та зберіганням зерна, тобто вони є вузькоспеціалізованими і на ринку відсутня явна диференціація товарів.

Важливим є те, що безпосередньо зерно, з яким працюють хлібоприймальні підприємства, має специфічні властивості, які виокремлюють його з переліку інших сировинних ресурсів:

- зерно використовують для найбільш масових продуктів повсякденного вживання;
- немає заміників цього сировинного ресурсу;
- зерно має тривалий термін зберігання, який може сягати декількох років;
- немає потреби у спеціальній кошторисній тарі для транспортування.

Тобто хлібоприймальні підприємства працюють із сировиною, яка має високу цінність.

Послуги відрізняються лише за видами ХПП. На лінійних зерноскладах, які розташовані поблизу сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на виробництві зерна, виконують послуги з післязбиральної доробки і зберігання зерна. Портові елеватори готують партії зерна на експорт і відвантажують його на морські судна.

Прибутковість галузі. Проведений вище аналіз підтверджує перспективність галузі зберігання. Рентабельність послуг у ній коливається від 20 до 28 %. Розвиток аграрного сектору сприяє тому, що у наступний момент ведеться активне будівництво нових зерноскладів і проводиться переоснащення наявних. Починаючи з 2005 року почали утворюватися аграрні вертикально інтегровані холдинги, що сприяло притоку інвестицій у сільське господарство. У результаті стали застосовуватися раніше виведені і невикористовувані землі, зростає врожайність сільгоспкультур, змінюється система сівозміни, збільшується валовий збір зернових культур. Протягом останніх 5 років тричі фіксувався урожай, який перевищує 60 млн тонн - у 2013/2014, 2014/2015 та 2015/16 маркетингових роках. І хоча ці показники не відповідають державній програмі Міністерства аграрної політики «Зерно України» [9], у якій передбачено збільшення виробництва зернових у 2015/2016 МР до 70-80 млн тонн, цей сценарій імовірно буде реалізований. У зв'язку з подальшим розвитком зернового ринку, що обумовлено підвищеним попитом на зерно на світовому ринку та впровадженням сучасних агротехнологій і збільшення врожайності, галузь і надалі буде розвиватися за кількома напрямками:

- розвиток сучасних потужних хлібоприймальних підприємств у системі зберігання агрохолдингів,
- будівництво мініелеваторів та ангарів й модернізація складів напільного зберігання для дрібних і середніх сільгоспвиробників,
- розвиток портових та річкових зернових терміналів.

Таким чином, проведений нами аналіз галузі дозволяє дійти висновку, що загалом вона є прибутковою і на сьогодні система підприємств хлібопродуктів є одним з секторів економіки, що найбільш динамічно розвивається. Проаналізовані дані дозволяють нам за кожним напрямком сформулювати галузеві загрози економічній безпеці підприємств, що мають відповідно стратегічний характер. Виокремлені нами загрози наведено в таблиці 1.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, у статті було зроблено стратегічний аналіз хлібоприймальної галузі за п'ятьма напрямками, проаналізовано та систематизовано її характеристики. У ході дослідження створено класифікацію загроз економічній безпеці хлібоприймальних підприємств, виокремлено елементи економічної безпеки за кожною характеристикою галузі. Систематизовано основні ознаки, за котрими класифікують загрози економічній безпеці, та доведено доцільність використання стратегічного аналізу як основи формування системи економічної безпеки для хлібоприймальних підприємств.

Таблиця 1. Загрози економічній безпеці хлібоприймальних підприємств, спричинені детермінантами стратегічного стану галузі

Напрями стратегічного аналізу	Характеристика галузі	Загрози економічній безпеці хлібоприймальних підприємств
Розмір ринку та темпи його зростання	Розмір ринку залежить від обсягів валового виробництва зерна, яке має тенденцію до зростання (останні 3 роки в середньому валовий збір становить 62 млн т, що більше ніж у 2004-2006 рр. у 1,5 рази)	- залежність від врожайності зерна, яка має коливання за роками; - легке входження нових конкурентів через зростання ринку;
Чисельність підприємств у галузі	Чисельність підприємств у галузі має тенденцію збільшуватися. Досить значну частку за ємністю та за чисельністю мають державні підприємства	- легке входження нових конкурентів; - державне регулювання, у т.ч. через значну частку державних підприємств на ринку
Завантаженість потужностей	Ємність хлібоприймальних підприємств має тенденцію до збільшення (за 20 років ємність одночасного зберігання зерна виросла у 1,5 рази). Вона неоднаково розподілена по областях держави, що пов'язано із коливаннями обсягів виробництва за областями. За результатами проведеного експериментального розрахунку можна стверджувати, що на сьогодні потужностей підприємств вистачає, проте при подальшому нарощуванні валових зборів зернових їх буде недостатньо	- загроза відсутності ємностей для зберігання в окремі пікові періоди; - загроза дефіциту ємностей при подальшому збільшенні валових зборів зернових; - загроза дефіциту ємностей зернових терміналів
Характеристика послуг	Послуги однорідні. Відрізняються за типами зерносховищ	- легкість заміни послуг для споживачів за умови рівних транспортних витрат;
Прибутковість галузі та її привабливість	Загалом галузь є прибутковою. У галузі застарілі основні фонди, що впливає на формування тарифів. Переважно використовується витратний метод формування тарифів	- загроза збільшення конкурентів на ринку через привабливість галузі

Список літератури

1. Томпсон, А. А. Стратегический менеджмент: Искусство разработки и реализации стратегии [Текст] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. – М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1998. – 111-161 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Кузнецова, І. О. Організаційно-економічні передумови модернізації підприємств хлібопродуктів [Текст] / І. О. Кузнецова // Науковий вісник ОНЕУ. – Одеса, 2015. – №6 (226). – С. 132-145.
4. Кузнецова І. О. Економіка підприємств хлібопродуктів [Текст] : навчальний посібник / І. О. Кузнецова. – Одеса: Атлант, 2013. – 86 с.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру [Електронний ресурс] : закон України від 09.04.2014 р. № 2436а. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

-
6. Офіційний сайт інформаційно-аналітичного агентства „АПК-Інформ“: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com>.
 7. Зерновий та хлібопродуктовий товарообіг в Україні [Текст] : енциклопедичний довідник. – К.: АртЕк, 2000 – 448 с.
 8. Рыбчинский Р. С. Характеристика зернозаготовительной отрасли Украины [Текст] / Р. С. Рыбчинский // Наукові праці ОНАХТ. – Одеса, 2006. – Вип.29. – Т.2 – с.4-8
 9. Програма Міністерства аграрної політики «Зерно України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mir.zavantag.com/kultura/356738/index.html>.

References

1. Thompson, A. A. Jr., Strickland, A. J. (1998). *Strategic Management: Concepts And Cases*. Moscow: Banki i birzhi: YUNITI.
2. *Ofitsijnyj sajt Derzhavnoho komitetu statystyky*. (2015). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Kuznetsova, I. O. (2015). Orhanizatsijno-ekonomichni peredumovy modernizatsii pidprijemstv khliboproduktiv. *Naukovyj visnyk ONEU*, 6 (226), 132-145.
4. Kuznetsova, I. O. (2013). *Ekonomika pidprijemstv khliboproduktiv*. Odesa: Atlant.
5. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo skorochennia kil'kosti dokumentiv dozvil'noho kharakteru*. (2014). zakon Ukrainy vid 09.04.2014 r. № 2436a. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.
6. *Ofitsijnyj sajt informatsijno-analitychnoho ahentstva „APK-Inform“*. (2015). Retrieved from: <http://www.apk-inform.com>.
7. *Zernovij ta khliboproduktovij tovaroobih v Ukraini: Entsyklopedychnyj dovidnyk*. (2000). Kyiv: ArtEk.
8. Rybchynskij, R. S. (2006). Kharakterystyka zernozahotovytel'noj otrasly Ukrainy. *Naukovi pratsi ONAKhT*, 29 (2), 4-8.
9. *Prohrama Ministerstva ahrarnoi polityky «Zerno Ukrainy»*. (2015). Retrieved from: <http://mir.zavantag.com/kultura/356738/index.html>.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2016 р.

Олена Адамівна ЛАГОВСЬКА

доктор економічних наук, професор,
декан факультету обліку і фінансів,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: lagovskaya1@meta.ua

Світлана Вікторівна КУЧЕР

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

Марія Володимирівна ЯКИМЕНКО

здобувач кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: mashay1990@ukr.net

**РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ БЮДЖЕТУВАННЯ
ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

Лаговська, О. А. Ризик-орієнтований підхід до процесу бюджетування фінансових результатів [Текст] / Олена Адамівна Лаговська, Світлана Вікторівна Кучер, Марія Володимирівна Якименко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 79-87. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Предметом статті є вивчення особливостей здійснення бюджетування фінансових результатів вітчизняними суб'єктами господарювання при провадженні діяльності в ризиковому середовищі.

Мета дослідження полягає у вивченні сучасних тенденцій організації процесу бюджетування фінансових результатів за умов ризик-орієнтованого управління та на цій основі побудові авторської моделі процесу бюджетування фінансових результатів, з використанням сучасних підходів до організації цього процесу.

Результати. Встановлено, що в останні роки популярності набуває досить новий для вітчизняних суб'єктів господарювання підхід до «бюджетування з урахуванням ризиків». Він передбачає побудову бюджетів таким чином, щоб визначені в ньому вхідні параметри відображались не однією цифрою, а діапазоном значень з оцінкою їх ймовірності. Враховуючи особливості використання такого підходу, побудовано модель процесу бюджетування фінансових результатів за умов ризик-орієнтованого управління підприємством. В основу запропонованої моделі процесу бюджетування фінансових результатів покладено концепцію управління Target-Profit System та системи мотивації Key Performance Indicators (KPI). Відповідно до концепції Target-Profit System загальні витрати підприємства визначають шляхом різниці прогнозованих доходів та прибутку суб'єкта господарювання. Використання системи мотивації KPI дозволяє встановити рівні відповідальності працівників за виконанням бюджету, з метою здійснення контролю у разі виявлення значних відхилень фактичних показників від запланованих. Розрахунок вхідних параметрів бюджету фінансових результатів запропоновано здійснювати шляхом використання методів математичної статистики та розрахунку історичної волатильності сукупного доходу підприємства, на основі аналізу аналогічних параметрів, які було досягнуто в минулих звітних періодах. За умов ризик-орієнтованого управління запропоновано відображати в бюджеті загальних витрат підприємства окремою статтею непередбачувані витрати, з огляду на ймовірні, спричинені виникненням ризику та витрат на заходи щодо усунення наслідків дії останнього. На підставі проведених аналітичних розрахунків та з використанням сценарного підходу побудовано приклади бюджету непередбачуваних витрат та узагальненого бюджету фінансових результатів.

Ключові слова: бюджетування; ризик-орієнтоване управління; волатильність; математична статистика; target-profit system; фінансові результати; непередбачені витрати; планування; сценарний підхід.

Olena Adamivna LAGOVSKA

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Dean,
Faculty of Accounting and Finance,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: lagovskaya1@meta.ua

Svitlana Viktorivna KUCHER

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Audit,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

Mariya Volodymyrivna YAKYMENKO

PhD student,
Department of Accounting and Audit,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: mashay1990@ukr.net

THE RISK-ORIENTED APPROACH TO THE PROCESS OF FINANCIAL RESULTS BUDGETING**Abstract**

Introduction. *The subject of this article is to study the peculiarities of financial results budgeting by the national business entities which operate in conditions of risky environment.*

The purpose of the study is to examine the current trends of budgeting process of financial results within the risk-oriented management and, on that basis, to build the author model of budgeting process of financial results using modern approaches to the organization of this process.

Results. *It has been found out that in recent years the quite new approach of "risk-based budgeting" becomes popular for domestic business entities. This approach involves the construction of budget in way that defined input parameters in it appear not only by one digit, but by the range of values with the assessment of their probability. Taking into account the peculiarities of using this approach, the model of budgeting process of financial results within the risk-oriented management of enterprise has been worked out. The management concept Target-Profit System and motivation system Key Performance Indicators (KPI) have been taken as the basis of the proposed model of budgeting process of financial results. According to the concept of Target-Profit System the overall expenses of the enterprise is determined by the difference of projected revenues and profit of business entity. The use of motivation system KPI allows to set the levels of responsibility of personnel for budget accomplishment in order to monitoring in case of significant deviations of actual indicators from planned. It has been proposed to carry out the calculation of input parameters of budget of financial results through the use of methods of mathematical statistics and calculating the historical volatility of the total income of the enterprise based on an analysis of similar parameters achieved in previous reporting periods. In conditions of risk-oriented management the reflection of separate article for unforeseen expenses in terms of the probable expenses caused by the risk and expenses for measures to eliminate the effects of risk has been proposed for the budget of total expenses. On the basis of analytical calculations and scenario approach the examples of budget of unforeseen expenses and summary budget of financial results have been worked out.*

Keywords: *budgeting; risk-oriented management; volatility; mathematical statistics; target-profit system; financial results; unforeseen expenses; planning; scenario approach.*

JEL classification: M49, G32

Вступ

Сучасні глобалізаційні процеси здійснюють значний вплив на діяльність суб'єкта господарювання, а також продукують нові, більш жорсткі вимоги до планування та управління ресурсами. Це викликає необхідність створення єдиної ефективної скоординованої системи бюджетування з метою досягнення конкурентних переваг на ринку, необхідністю оптимізації та скорочення накладних витрат, що є вимогою сучасної концепції інтегрованого управління.

Останніми роками бюджетування є найпопулярнішою управлінською технологією серед вітчизняних суб'єктів господарювання. Управлінський персонал загалом розуміє важливість використання бюджетування в управлінні бізнесом, проте при його розробці та впровадженні часто зіштовхується з проблемами різного характеру. Значна кількість питань виникає при налагодженні єдиної системи бюджетування в корпораціях або промислово-фінансових групах, оскільки в такому випадку доводиться зводити в єдине ціле різнорівневі системи бухгалтерського обліку, враховувати галузеві особливості, специфіку виробничої діяльності та багато інших супутніх факторів.

Гнилицька Л. В. [1, с. 89] зазначає, що лише у 2 % випадків ідентифікація ризику відбувається на основі облікових даних, у зв'язку з тим, що процес управління ризиками переважно здійснюється менеджерами, висновки яких ґрунтуються лише на особистому досвіді та інтуїції.

За таких умов корисно побудувати таку модель, яка б чітко характеризувала усі основні господарські процеси в діяльності підприємства та містила: структуру ієрархічної підпорядкованості, джерела залучення ресурсів та центрів фінансування, центри вхідних фінансових потоків за їх видами тощо.

Проблеми особливостей здійснення бюджетування за умов ризик-орієнтованого управління піднімали у своїх працях О. О. Андрєєва, К. Т. Бясов, Л. В. Гнилицька, А. С. Горохова, А. Гриценко, Г. Ю. Костіна, Г. В. Ларіонов, О. П. Карліна, А. Кузьміщев, І. І. Потопова, Г. В. Савицька, С. Ю. Чеснокова, Н. І. Яшина та ін. У результаті аналізу наукових праць вищезазначених науковців, встановлено, що на питання методики здійснення бюджетування в умовах ризик-орієнтованого управління зверталось недостатньо уваги.

Мета та завдання статті

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей функціонування системи бюджетування за умов ризик-орієнтованого управління та, на цій основі, побудові власної моделі процесу бюджетування з використанням сучасних підходів до здійснення цього процесу за умов функціонування в ризиковому економічному середовищі. Відповідно до встановленої мети окреслено наступні завдання: дослідити основні складові елементи моделі процесу бюджетування, визначити економіко-математичні методи побудови системи бюджетів за умов ризик-орієнтованого управління.

Виклад основного матеріалу дослідження

Однією з найважливіших умов функціонування ефективної системи бюджетування є її глобальне використання у взаємозв'язку з елементами і процедурами ризик-менеджменту на усіх рівнях організаційної структури підприємства. Залучення до процесу бюджетування та управління ризиками достатньої кількості співробітників з чітко визначеними «межами відповідальності» дозволить вирішити наступні завдання: знизити складність процесу впровадження та супроводу бюджетування його децентралізацією; збільшити кількість напрямів та ділянок виявлення, моніторингу та первинної ідентифікації ризиків, які впливають на діяльність підприємства; підвищити відповідальність конкретних виконавців, делегуючи їм повноваження та відповідальність за виконання окремих показників бюджету; удосконалити систему мотивації елементами, пов'язаними з оцінкою результатів виконання планових показників.

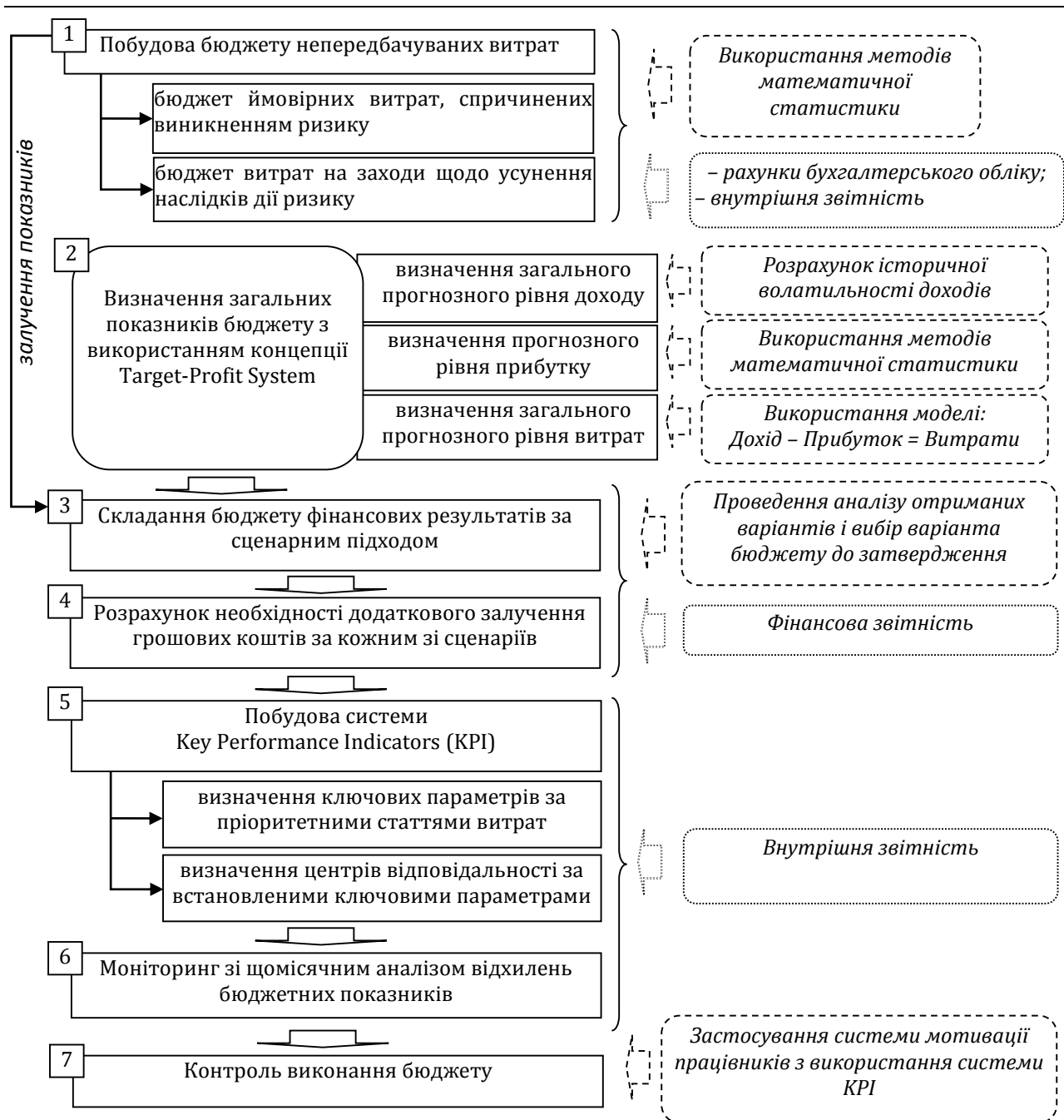
Основним завданням бюджетування як управлінської технології є підвищення ефективності виробничої діяльності підприємства на основі цільової орієнтації та координації усіх подій, а також підвищення гнучкості функціонування підприємства в умовах трансформації економічної системи.

На Заході декілька років тому почав застосовуватись підхід «бюджетування з урахуванням ризиків». За такого підходу будь-який вхідний параметр для бюджету задається не однією цифрою, а діапазоном значень. Такий діапазон може бути заданий 2-3 значеннями та експертною оцінкою їх ймовірності (наприклад, песимістичний, оптимістичний та реалістичний сценарії), а може бути заданий більш складно у вигляді статистичного розподілу [2].

За допомогою імітаційного моделювання зібрану інформацію про фактори невизначеності можна консолідувати у фінансову модель. На виході буде отримано бюджет, у якому підсумкові дані буде подано не в єдиному значенні, а у вигляді розподілу ймовірності в певному діапазоні. Інформація, наведена таким чином, дає особам, які приймають рішення, розуміння повної картини можливого майбутнього та дозволяє прийняти обґрунтовані рішення про реалістичні цільові показники, необхідні резерви.

Варто зауважити, що при формуванні та використанні резервів необхідно взяти до уваги наступне: непередбачені витрати необхідно залучати до бюджету як самостійну статтю; резерви не повинні використовуватись для покриття витрат, які виникли внаслідок недбайливого виконання обов'язків посадовими особами тощо.

Враховуючи вищевикладене та результати проведених досліджень, пропонуємо модель процесу бюджетування фінансових результатів за умов ризик-орієнтованого управління підприємством (рис. 1).

Умовні позначення:

□ - джерела облікової інформації

□ - ключові дії етапу

Рис. 1. Модель процесу бюджетування фінансових результатів за умов ризик-орієнтованого управління

В основу запропонованої на рис. 1 моделі процесу бюджетування фінансових результатів покладено концепцію управління Target-Profit System та системи мотивації Key Performance Indicators (KPI).

Так, відповідно до концепції Target-Profit System, загальні витрати підприємства визначають шляхом різниці прогнозованих доходів та прибутку суб'єкта господарювання. Бюджетування фінансових результатів пропонуємо здійснювати за підходом «згори-вниз», оскільки ключові значення за показниками доходів, витрат та фінансових результатів повинні відповідати стратегічним напрямкам розвитку підприємства.

У зв'язку з тим, що при складанні бюджетів існує ймовірність визначення запланованих показників, які підприємство ризикує не виконати, варто використовувати історичний підхід до розрахунків основних планових показників. Такий підхід полягає в тому, що задля розрахунку показників на плановий період необхідно здійснити аналіз розмірів аналогічних, які було досягнуто в минулих звітних періодах. Слід зауважити: за такого підходу, що більше проаналізовано минулі звітні періоди, то точнішою буде здійснена вибірка. Розрахунок планових показників пропонуємо здійснювати шляхом використання методів математичної статистики та розрахунку історичної волатильності сукупного доходу підприємства.

Використання системи мотивації KPI дозволяє встановити рівні відповідальності працівників за виконанням бюджету, що дозволить здійснювати більш ефективний контроль у разі виявлення значних відхилень фактичних показників від запланованих.

За умов ризику при здійсненні бюджетування є обов'язковим відображення в бюджеті загальних витрат підприємства окремою статтею непередбачуваних витрат, які пропонуємо подавати таким чином: ймовірні витрати, спричинені виникненням ризику; витрати на заходи щодо усунення наслідків дії ризику.

Для визначення планових показників ймовірних непередбачуваних витрат пропонуємо використовувати методи математичної статистики до витрат, які здійснювались у минулих звітних періодах та пов'язані з настанням ризикової ситуації. У таблиці 1 наведено ризикові господарські операції, які відбувались на досліджуваному підприємстві протягом 2010-2014 рр., з розподілом ймовірності їх виникнення.

Таблиця 1. Розрахунок коефіцієнта ймовірності виникнення господарського ризику на досліджуваному підприємстві*

№ з/п	Кількість подій (i) Податковий Ризик (X)	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
		1.	Поява прострочених платежів контрагентами, тис. грн, X_p	11,33	41,29	-
	P_i , коефіцієнт	0,25	0,25	-	0,25	0,25
2.	Помилкове перерахування коштів на рахунки третіх осіб, тис. грн X_k	-	100,00	-	-	-
	P_i , коефіцієнт	-	1,00	-	-	-
3.	Порушення податкового законодавства, тис. грн, X_z	191,88	428,95	52,12	-	-
	P_i , коефіцієнт	0,33	0,33	0,34	-	-
4.	Банкрутство контрагентів, тис. грн, X_b	-	-	-	-	12,77
	P_i , коефіцієнт	-	-	-	-	1,00
5.	Сплата штрафних санкцій, тис. грн, X_s	101,00	242,00	242,00	48,00	148,00
	P_i , коефіцієнт	0,20	0,40	-	0,20	0,20

*За даними [3].

Використовуючи розраховані в таблиці 1 коефіцієнти ймовірності для кожного виду ймовірного ризику, який існував на підприємстві за результатами попередніх років, визначаємо за допомогою математичного очікування випадкової величини прогнозний розмір витрат, які може понести підприємство у випадку повторного виникнення ризикованої операції в господарській діяльності (формули 1-10):

$$M(X_p) = 11,33 \times 0,25 + 41,29 \times 0,25 + 849,30 \times 0,25 + 610,20 \times 0,25 = 378,03 \text{ (тис. грн.)} \quad (1)$$

$$M(X_k) = 100,0 \times 1,0 = 100,00 \text{ (тис. грн.)} \quad (2)$$

$$M(X_z) = 191,88 \times 0,33 + 428,95 \times 0,33 + 52,12 \times 0,34 = 222,59 \text{ (тис. грн.)} \quad (3)$$

$$M(Xb) = 12,77 \times 1,0 = 12,77 \text{ (тис.грн)} \quad (4)$$

$$M(Xs) = 101,0 \times 0,2 + 242,0 \times 0,4 + 48,0 \times 0,2 + 148,0 \times 0,2 = 156,20 \text{ (тис.грн)} \quad (5)$$

$$M(Xp^2) = 11,33^2 \times 0,25 + 41,29^2 \times 0,25 + 849,30^2 \times 0,25 + 610,20^2 \times 0,25 = 273871,94 \text{ (тис.грн)} \quad (6)$$

$$M(Xk^2) = 100,0^2 \times 1,0 = 10000,00 \text{ (тис.грн)} \quad (7)$$

$$M(Xz^2) = 191,88^2 \times 0,33 + 428,95^2 \times 0,33 + 52,12^2 \times 0,34 = 73792,90 \text{ (тис.грн)} \quad (8)$$

$$M(Xb^2) = 12,77^2 \times 1,0 = 163,07 \text{ (тис.грн)} \quad (9)$$

$$M(Xs^2) = 101,0^2 \times 0,2 + 242,0^2 \times 0,4 + 48,0^2 \times 0,2 + 148,0^2 \times 0,2 = 30307,40 \text{ (тис.грн)} \quad (10)$$

Відповідно до розрахованих показників визначено прогностні значення витрат, які може понести підприємство у випадку виникнення ризикованої ситуації.

Розрахувавши прогностні абсолютні значення витрат, які можуть виникнути в прогнозованому періоді на досліджуваному підприємстві, розрахуємо можливі відхилення від розрахованих прогностичних значень (формули 11-20):

$$D(Xp) = 237871,94 - 378,03^2 = 94862,74 \text{ (тис.грн)} \quad (11)$$

$$D(Xk) = 10000,00 - 100,00^2 = 0,00 \text{ (тис.грн)} \quad (12)$$

$$D(Xz) = 73792,9 - 222,59^2 = 24246,59 \text{ (тис.грн)} \quad (13)$$

$$D(Xb) = 163,07 - 12,77^2 = 0,00 \text{ (тис.грн)} \quad (14)$$

$$D(Xs) = 30307,40 - 156,20^2 = 5908,96 \text{ (тис.грн)} \quad (15)$$

$$\sigma(X_p) = \sqrt{94862,74} = 308,00 \text{ (тис.грн)} \quad (16)$$

$$\sigma(X_k) = \sqrt{0,00} = 0,00 \text{ (тис.грн)} \quad (17)$$

$$\sigma(X_z) = \sqrt{24246,59} = 155,71 \text{ (тис.грн)} \quad (18)$$

$$\sigma(X_b) = \sqrt{0,00} = 0,00 \text{ (тис.грн)} \quad (19)$$

$$\sigma(X_s) = \sqrt{5908,96} = 76,87 \text{ (тис.грн)} \quad (20)$$

На підставі проведених розрахунків встановлено можливе відхилення витрат, пов'язаних з повторним виникненням задоволеної заборгованості на 308,00 тис. грн; витрат у зв'язку з порушенням податкового законодавства посадовими особами підприємства – на 155,71 тис. грн; витрат на сплату штрафних санкцій – на 76,87 тис. грн.

Враховуючи здійснені розрахунки та сценарний підхід до побудови бюджетів, побудуємо спрощену модель бюджету непередбачуваних витрат досліджуваного підприємства (таблиця 2).

Отже, як видно з даних табл. 2, загальний розмір планових непередбачуваних витрат досліджуваного підприємства за реального сценарію бюджету складатиме 869,59 тис. грн, а з урахуванням розрахованих можливих відхилень їх розмір складатиме 408,28 тис. грн та 1410,17 тис. грн за оптимальним та критичним сценарієм відповідно. Усі розраховані розміри непередбачуваних витрат повинні бути внесені до бюджету загальних витрат за відповідними сценаріями.

Як зазначалось вище, планові розміри доходів підприємства пропонуємо розраховувати шляхом використання історичної волатильності доходу. Волатильність – ступінь мінливості значення індикатора, змінної, параметра в часі [4].

Таблиця 2. Бюджет непередбачуваних витрат досліджуваного підприємства на прогнозний період

№ з/п	Показник	Можливі сценарії бюджету		
		оптимальний	реальний	критичний
1.	Ймовірні витрати, спричинені виникненням ризику			
1.1	Помилкове перерахування коштів на рахунки третіх осіб, тис. грн	100,00	100,00	100,00
1.2	Порушення податкового законодавства, тис. грн	66,88	222,59	378,30
1.3	Банкрутство контрагентів, тис. грн	12,77	12,77	12,77
1.4	Сплата штрафних санкцій, тис. грн	79,33	156,20	233,07
1.n	Інші витрати	-	-	-
Разом витрат		338,25	491,56	724,14
2.	Витрати на заходи щодо усунення наслідків дії ризику			
2.1	Створення резерву сумнівних боргів, тис. грн	70,03	378,03	686,03
2.n	Інші витрати на створення заходів	-	-	-
Разом витрат		70,03	378,03	686,03
Загальний розмір непередбачуваних витрат		408,28	869,59	1410,17

Історична ж волатильність дозволяє встановити ступінь мінливості досліджуваного показника з урахуванням зазначеного проміжку часу та розраховується за формулою 21.

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}} \times \sqrt{t} \times 100\%, \quad (21)$$

де S – історична волатильність,
 x_i та \bar{x} – темп приросту показника,
n – кількість років, які беруть участь у розрахунку,
t – загальна кількість досліджуваних років.

Використання показника історичної волатильності дозволяє встановити рівень мінливості сукупного доходу підприємства протягом декількох періодів часу. Розрахунок історичної волатильності доходу наведено в табл. 3 та за формулою 22.

Таблиця 3. Розрахунок прогнозного рівня доходу на досліджуваному підприємстві

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Розмір одержаного доходу, тис. грн	137146,00	219984,00	197781,60	213862,80	342441,60
Темп приросту доходу, %	X	60,4	-10,09	8,13	60,12
Історична волатильність доходу					80,50 %

Використовуючи показники динаміки та темпів приросту сукупного доходу досліджуваного підприємства, розрахуємо його історичну волатильність:

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^4 (60,4^2 + (-10,09)^2 + 8,13^2 + 60,12^2)}{4}} \times \sqrt{5} \times 100\% = 80,5\% \quad (22)$$

Отже, ступінь мінливості розміру сукупного доходу за останніх п'ять років існує в межах 80,5 %. Цей ступінь варто врахувати при визначенні прогнозних значень ходу за різними сценаріями.

Аналізуючи показники динаміки фінансових результатів досліджуваного підприємства за 2010-2014 рр. та з використанням методів математичної статистики, визначимо прогнозний рівень прибутковості підприємства та ступінь відхилення розрахованого значення (табл. 4 та формули 23-24).

Таблиця 4. Розрахунок прогнозного рівня прибутковості на досліджуваному підприємстві

№ з/п	Кількість подій (<i>i</i>) Податковий Ризик (<i>X</i>)	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
		1.	Розмір одержаного чистого прибутку, тис. грн, X_{pr}	359,0	384,0	2229,0
	P_i , коефіцієнт	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Використовуючи розраховані в таблиці 4 коефіцієнти ймовірності, визначаємо прогнозний розмір прибутку:

$$M(X_{pr}) = 359,0 \times 0,2 + 384,0 \times 0,2 + 2229,0 \times 0,2 + 2352,0 \times 0,2 + 69,0 \times 0,2 = 1078,6 \text{ (тис.грн.)} \quad (23)$$

$$M(X_{pr}^2) = 359,0^2 \times 0,2 + 384,0^2 \times 0,2 + 2229,0^2 \times 0,2 + 2352,0^2 \times 0,2 = 1049896,40 \text{ (тис.грн.)} \quad (24)$$

$$D(X_{pr}) = 1049896,40 - 1078,6^2 = 113481,92 \text{ (тис.грн.)} \quad (25)$$

$$\sigma(X_{pr}) = \sqrt{113481,92} = 336,87 \text{ (тис.грн.)} \quad (26)$$

Отже, на підставі проведених аналітичних дій встановлений прогнозний рівень прибутку складатиме 1078,60 тис. грн з можливим коливанням в 336,87 тис. грн.

Використовуючи здійснені вище розрахунки та дотримуючись концепції Target-Profit System, побудуємо узагальнений трисценарний бюджет фінансових результатів, у якому відобразатимуться загальні прогнозні розміри доходів, фінансового результату та витрат досліджуваного підприємства (табл. 5). Для реального сценарію пропонуємо брати розраховані прогнозні значення, а для оптимального та критичного – скориговані прогнозні значення на їх можливі відхилення.

Варто зауважити, що такий підхід щодо розрахунку прогнозних значень не враховує усіх особливостей діяльності суб'єкта господарювання, у зв'язку з чим визначені показники потребують обов'язкового вивчення щодо їх відповідності короткостроковим перспективам розвитку підприємства та можливості їх виконання. Якщо існує діапазон можливих відхилень від бюджету, то потрібно розуміти, яка потенційна ціна таких відхилень у вигляді, наприклад, додаткових коштів на їх покриття.

Таблиця 5. Узагальнений бюджет фінансових результатів досліджуваного підприємства на прогнозний період

№ з/п	Показник	Можливі сценарії бюджету		
		оптимальний	реальний	критичний
1	Сукупний дохід, тис. грн	618107,09	342441,60	275665,49
2	Фінансовий результат, тис. грн	741,73	1078,60	1415,47
3	Сукупні витрати, тис. грн	617365,36	341363,00	274250,02
	у т.ч. непередбачувані витрати	408,28	869,59	1410,17

Висновки та перспективи подальших розвідок

На основі проведених досліджень встановлено сучасні тенденції щодо удосконалення процесу бюджетування, який передбачає вивчення та врахування ризиків господарської діяльності. Такий підхід вимагає побудови діапазону значень будь-яких вхідних параметрів, найменша кількість яких може коливатися від 2-3 значень. Запропоновано модель процесу бюджетування фінансових результатів за умов ризик-орієнтованого управління підприємством, яка базується на використанні концепції управління Target-Profit System та системи мотивації Key Performance Indicators (KPI). Ця модель

забезпечує визначення ключових показників доходів, витрат та фінансових результатів на основі історичного досвіду діяльності суб'єкта господарювання, виокремлення в певну систему показників непередбачуваних витрат, які можуть відбуватися в результаті дії ризику, а також встановлення системи мотивації та відповідальності відповідно до результатів виконання ключових показників бюджету.

У перспективі подальших досліджень вбачаємо за необхідне побудувати систему контролю та мотивації відповідальних осіб за виконання пріоритетних параметрів бюджету шляхом визначення ключових показників ефективності.

Список літератури

1. Гнилицька, Л. В. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект / Л. В. Гнилицька // Економічні інновації. – 2014. – Випуск № 57. – С. 88-100.
2. Кузьмищев, А. Риск-ориентированное бюджетирование на примере [Електронний ресурс] / А. Кузьмищев // Финансовый директор. – Режим доступу: <http://fd.ru/articles/157254-risk-orientirovannoe-byudjetirovanie-na-primere>.
3. Публічна інформація ПАТ“Вінницький олійножировий комбінат” за 2010-2015 рр. // Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/participant/00373758>.
4. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=119244E97BE988E3647AFAFDA0CD678A?id=36985>.

References

1. Gnylytska, L. V. (2014). Information management of risk of business activity: accounting aspect. *Economic innovations*, 57, 88-100.
2. Kuzmyshev, A. Risk-oriented budgeting on example. *Financial Director* Retrieved from <http://fd.ru/articles/157254-risk-orientirovannoe-byudjetirovanie-na-primere>.
3. The annual financial statements of PJSC “Vinnytsya Oil and Fat Plant” for 2010-2015. The single information data set of issuers of securities, from: <http://smida.gov.ua/db/participant/00373758>.
4. Guidelines for the organization and operation of risk management in banks of Ukraine (2004). *Decision of the Board of National Bank of Ukraine*, 361.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2016 р.

Андрій Володимирович ЛІТОШЕНКО

аспірант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: andrewlit92@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ІТ-АУТСОРСИНГУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Літошенко, А. В. Проблеми визначення поняття ІТ-аутсорсингу та його особливості / Андрій Володимирович Літошенко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 88-92. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. ІТ-аутсорсинг є однією з найбільш поширених подібних послуг сьогодні, яка належить до практики пошуків технологій, ресурсів або залучення субпідряду з-поза організації для виконання всіх або частини ІТ-функцій. Компанії використовують ІТ-аутсорсинг для вирішення питань, що стосуються різних напрямків, починаючи від інфраструктури до розробки програмного забезпечення, разом із технічним обслуговуванням та підтримкою. Майже кожен вид бізнесу сьогодні має ІТ-потреби або принаймні має справу з технологіями на деякому рівні.

Аутсорсинг є інноваційною формою бізнесу. ІТ-ринок в Україні розвивається дуже швидко, а кадри, що мають українську ІТ-освіту, є конкурентоспроможними у всьому світі. Дослідження ІТ-аутсорсингу полягає у розробленні як теоретичної бази, так і практичних рекомендацій саме для України, із урахуванням політичної, економічної ситуації, а також іміджу ринку інформаційних технологій України в світі. У статті також досліджено міжнародний досвід розвитку поняття ІТ-аутсорсингу та його становлення у державах, що розвиваються.

Метою статті є аналіз розвитку поняття аутсорсингу. Сьогодні актуальна і популярна стратегія використання зовнішніх ресурсів для виконання робіт, що традиційно виконуються внутрішнім персоналом і ресурсами, що зумовлює інтерес дослідження концепції аутсорсингу, його розвиток в Україні та за кордоном.

Орієнтування на основні характеристики ІТ-аутсорсингу дозволить у майбутньому зробити більш точне прогнозування розвитку його ринку в Україні.

Методи. Під час написання статті були використані порівняльний, історичний методи, а також методи аналізу та синтезу.

Результати. Розглянуто еволюцію поняття і проблеми визначення окремих особливостей саме аутсорсингу інформаційних технологій, що дало змогу надати більш актуальне та повне визначення ІТ-аутсорсингу, а також його основних характерних ознак.

Ключові слова: аутсорсинг; інформаційні технології (ІТ); зовнішні ресурси; стратегія; приймаюча компанія.

Andriy Volodymyrovych LITOSHENKO

PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: andrewlit92@gmail.com

**PROBLEM OF DEFINITION OF THE CONCEPT OF IT OUTSOURCING
AND ITS CHARACTERISTICS**

Abstract

Introduction. IT outsourcing is one of the most common outsourcing services today. It refers to the practice of searching of technologies, resources or subcontract involvement of outside organizations to perform all or part of the IT functions. Companies can use IT outsourcing to address issues relating to various areas ranging from infrastructure to software development, including a maintenance and support.

Almost every type of business today is in IT needs, or at least dealing with technology on some level.

Outsourcing is an innovative form of business. IT market in Ukraine is developing very quickly, and personnel that have Ukrainian IT education are competitive worldwide. Research of IT outsourcing includes the development of theoretical framework and practical recommendations specifically for Ukraine, taking into account the political and economic situation as well as the image of Ukraine IT market in the world.

Purpose. *The aim of the article is to determine the most current definition of IT outsourcing and its major characteristics. Today relevant and popular strategy for using external resources to perform work which is traditionally performed by internal staff and resources – outsourcing – cause an interest of research of outsourcing concept, its development in Ukraine and abroad.*

Also the international experience of the concept of IT outsourcing and its evolution in developing countries is studied in the article.

Revealing the most important characteristics of IT outsourcing will allow forecast more accurate development of IT outsourcing industry in Ukraine.

Method (methodology). *The author uses comparative method, historical methods and also methods of analysis and synthesis.*

Results. *The author has explored the evolution of the concept of outsourcing and the problem of marking special aspects of outsourcing of information technologies. The author gives more relevant and complete definition of IT outsourcing and its main characteristics.*

Keywords: *outsourcing; information technology (IT); concept; external resources; strategy; the receiving company.*

JEL classification: M15, F21

Вступ

Сьогодні аутсорсинг у галузі інформаційних технологій (далі – ІТ) стає все більш важливим для ІТ-підприємств. Багато світових компаній або вже є споживачами зовнішніх ресурсів для забезпечення ефективної діяльності своєї ІТ-інфраструктури, або мають намір зробити це в найближчому майбутньому.

У зв'язку з тим, що цей ринок розвивається в Україні надзвичайно швидко, постала проблема визначення поняття ІТ-аутсорсингу та його особливостей порівняно з аутсорсингом в інших галузях, що дозволить з наукової та практичної точки зору визначити методичні та практичні рекомендації для подальшого економічного прогнозування розвитку ринку ІТ-аутсорсингу в Україні.

Саме поняття аутсорсингу вже неодноразово досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Ж. Л. Бравар, Д. Браун, С. Вілсон, А. Д. Воронченко, Ф. Гілмер, Дж. Кінн, Д. Кросс, В. В. Липчук, Р. Морган, С. В. Скородумов, А. С. Тихомиров. Проте поняття ІТ-аутсорсингу, на нашу думку, заслуговує особливої уваги та теоретичного обґрунтування, зважаючи на стрімкий розвиток галузі.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз розвитку поняття аутсорсингу. Завданням - окреслення найбільш актуального визначення поняття ІТ-аутсорсингу та його основних характерних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження

Цього року Україна посіла перше місце в Європі у галузі ІТ-аутсорсингу. Так, згідно із даними «IT Outsourcing News», на сьогодні в нашій державі налічується близько 100 тисяч ІТ-фахівців, кількість яких може збільшитися вдвічі протягом наступних 4 років, крім того, працює понад 100 науково-дослідних центрів таких світових високотехнологічних компаній, як «Cisco», «Oracle», «Rakuten», «Samsung» [1].

Дослідження теоретичного та практичного становлення та розвитку аутсорсингу всебічно можливе саме завдяки дослідженню останнього в галузі інформаційних технологій, оскільки саме цей напрям надання аутсорсингових послуг в Україні є найрозвиненішим.

За даними «IT Outsourcing News», обсяг експорту українського програмного забезпечення до 2015 року сягнув щонайменше 2,5 мільярда доларів. При цьому близько 80 % послуг надаються клієнтам зі США. Сполучені Штати залишаються найбільшим партнером України для спільної науково-дослідної діяльності (близько 45 %), за якими ідуть країни ЄС та Ізраїль [1].

Існує декілька схожих визначень аутсорсингу, одні з яких надто спрощують поняття, зводячи його лише до використання зовнішніх ресурсів для виконання внутрішніх завдань компанії, інші – навпаки, його обтяжують суміжними з іншими концепціями ознаками (наприклад, офшорингу), що підкреслює складність цього поняття і необхідність у його вивченні. Наше завдання - дати найбільш повне, точне, об'єктивне, але стисле визначення поняття ІТ аутсорсингу.

Термін «аутсорсинг» виник у кінці 1980-тих років для позначення процесу укладання договорів субпідряду в галузі інформаційних систем [2].

Сьогодні *аутсорсинг* – це стратегічне використання зовнішніх ресурсів для здійснення діяльності, яка традиційно виконуються внутрішнім персоналом і ресурсами.

Еволюцію розвитку самого аутсорсингу можна прослідкувати через зміни визначення поняття:

1985 р., К. Р. Харіган: сукупність виробничих рішень, з метою отримання необхідних товаро-матеріальних цінностей та послуг для виробництва товарів, на яких спеціалізується компанія.

1992 р., Н. Венкатраман: зовнішнє забезпечення постачальниками матеріальних або людських ресурсів, пов'язаних з інформаційно-технічною інфраструктурою організації-користувача.

1994 р., Дж. Кінн та Ф. Гілмер: зовнішня купівля послуги виконання певних робіт, у тому числі тих, які традиційно вважаються невід'ємною частиною внутрішніх функцій компанії, за умови, що вони не є частиною основних її функцій [3].

1995 р., Ж. Вентура: відносини обміну між кількома незалежними компаніями, з якими можуть бути підписані довготривалі угоди.

1995 р., Д. Лей та М. Хітт: акт довіри в можливості і навички зовнішнього виготовлення певних компонентів виробництва і різних капіталомістких видів діяльності.

1996 р., Б. Ротері та Я. Робертсон: акт звернення до зовнішньої організації для виконання функції, що раніше виконувалися всередині компанії, що тягне за собою передачу планування, управління і розвитку діяльності незалежній третій стороні.

1996 р., Дж. Касані: довгострокові зв'язки, пов'язані з розвитком або виконанням функцій (які не є ключовими для фірми) спеціалізованими професіоналами ззовні, які з часом стають стратегічними партнерами.

1998 р., Д. Блумберг: процес укладання договорів з третьою стороною для обробки та виконання частини завдань бізнесу фірми-клієнта.

1999 р., К. Сакрістан: угода про співпрацю між різними фірмами, в яких одна є фахівцем в області технології і робить значний внесок у розвиток іншої, шляхом надання матеріальних або людських ресурсів протягом певного періоду для того, щоб досягти певної мети.

1999 р., М. Гріавер: періодична передача внутрішньої діяльності і повноважень прийняття рішень іншим компаніям за договором.

2000 р., К. Гіллі та А. Рашид: заміщення суб'єкта виконання певної діяльності через його послуги ззовні, незважаючи на те, що фірма має необхідні управлінські і фінансові можливості для їх розвитку самостійно всередині компанії. Або утримання від здійснення певних видів діяльності всередині компанії.

2004 р., Я. МакКарті та А. Анагностоу: не лише придбання товарів або послуг із зовнішніх джерел, а й передача відповідальності за бізнес-функції і часто пов'язаних з ними знань до зовнішньої організації [2].

Таким чином, розглянувши наведені визначення, можна сказати, що більшість науковців у різні роки погоджувалися, що поняття аутсорсингу передбачає вихід за межі компанії та передачу певних, не основних, функцій третім компаніям задля досягнення певної мети. Проте у згаданих визначеннях по-різному тлумачаться окремі аспекти, що дозволяє нам поділити їх на три типи:

1. Аутсорсинг передбачає довгострокове співробітництво, стратегічне партнерство та відносини обміну між компаніями;
2. Аутсорсинг полягає у передаванні компанією своїх важливих, але не стратегічно, функцій третій компанії;
3. Аутсорсинг вимагає делегування управління і відповідальності за виконання певних функцій, відповідно до умов договору.

Аутсорсинг є процесом, за допомогою якого організація укладає контракт з спеціалізованими і ефективними постачальниками послуг. На відміну від наймання підрядників для конкретних видів робіт, аутсорсинг потребує істотної реструктуризації окремих видів бізнесу, у тому числі часто передачі персоналу від приймаючої компанії до фахівця, який, як правило, менший від компанії - замовника послуг аутсорсингу.

ІТ-аутсорсинг є стратегічним чинником, який визначає, наскільки ефективно і збалансовано будуть використані внутрішні і зовнішні ресурси.

Таким чином, аутсорсинг базується на балансі використання і впровадження внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Послуги повинні бути надані компанії після ретельної оцінки численних факторів і підготовки.

Крім того, важливо пам'ятати про те, що аутсорсинг частково є стратегією, шляхом реалізації якої компанія може отримати значні бізнес-переваги. Залежно від організації і сфери її діяльності ці переваги можуть містити не лише економію коштів і зниження економічних ризиків, а й досягнення стандартизації або просто отримання переваг перед конкурентами завдяки експортуванню функцій, що дозволять компанії зосередити увагу на інших своїх важливих функціях.

Стратегія ІТ-аутсорсингу полягає у прийнятті рішення про те, чи за виконанням відповідних функцій краще звернутися до зовнішніх ресурсів, чи ефективніше виконати їх за рахунок сил ІТ-відділу компанії.

Для багатьох організацій метою стратегії ІТ-аутсорсингу є забезпечення компанії найкращими технологіями за мінімально можливою вартістю.

Економія витрат, однак, не єдина мета стратегії ІТ-аутсорсингу. Деякі компанії вважають, що постачальники послуг аутсорсингу допоможуть їм у процесі розвитку або навіть трансформації бізнесу.

Характерною ознакою саме ІТ-аутсорсингу є те, що в ІТ-стратегії аутсорсингу застосовується багаторівневий підхід постачальників, тоді як в інших галузях організації часто використовують послуги одного великого постачальника ІТ-послуг для обробки всього проекту [4].

Також ІТ-аутсорсинг можна визначити як багатоманітну стратегію ведення бізнесу, що містить:

- можливість передачі непрофільної роботи зовнішньому постачальнику, який володіє компетенцією, здатностями і досвідом достатніми, щоб зробити цю роботу ефективніше, ніж внутрішній постачальник (тобто сама компанія);
- не стільки можливість зниження витрат, скільки забезпечення стратегічною спрямованістю на результат [5];
- можливість вивільнити кошти і інвестувати їх;
- швидкий доступ до технічних та ринкових знань і досвіду в індустрії, що постійно оновлюється;
- можливість вирішення виробничої проблеми за межами компанії, що дозволяє збільшити коефіцієнт продуктивності праці цієї компанії [6];
- не єдиний шлях до трансформації бізнесу, хоча при правильному управлінні областю дії він може виступати як каталізатор для зміни;
- завжди різний результат для кожної компанії, незважаючи на деякі спільні риси [7].

Цікавою думкою є те, що використання поняття «аутсорсинг» на сьогодні, особливо в галузі інформаційних технологій, є неактуальним. Більшість провідних спеціалістів, задіяних у цій галузі, схиляються до того, що правильніше буде вживати термін «надання ІТ-сервісу». У цьому випадку акцент робиться на тому, що компанія не просто перекладає внутрішні функції на іншу компанію, поняття «надання ІТ-сервісу» передбачає розробку інноваційних технологій для компанії-замовника, та не просто виконання окремих функцій, а надання цілісних галузевих рішень для омніканального обслуговування клієнтів, інтернет- і мобільних продажів, цифрового маркетингу, управління лояльністю та будь-яких інших питань, що можуть виникнути у компанії-замовника.

Такий підхід є дещо новим, але виправданим з точки зору того, що надання саме цілісних рішень, а не виконання окремих внутрішніх функцій дозволить компанії-замовнику поліпшити продуктивність, операційну ефективність і заощадити час.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, виокремивши найголовніші ознаки поняття, можемо запропонувати таке визначення аутсорсингу: ІТ-аутсорсинг є стратегічним рішенням, яке спричиняє зовнішнє укладання контрактів з різними постачальниками щодо певних видів важливих, але не стратегічно, функцій або бізнес-процесів, необхідних для виробництва товарів або надання послуг за допомогою угод або контрактів з більш високою пропускну здатністю фірм для виконання таких бізнес-процесів, з метою підвищення конкурентних переваг.

Це визначення має три важливі характеристики. Перша полягає в тому, що ІТ-аутсорсинг має бути стратегічним рішенням, яке є складовою частиною стратегії компанії і повинно бути спрямоване на досягнення основної мети – підтримання або підвищення конкурентної переваги. По-друге, компанія повинна бути в змозі визначити, які види діяльності або бізнес-процеси повинні бути здійснені третіми компаніями, чії здібності та навички перевершують її власні. Це означає визнання того, що аутсорсинг-рішення пов'язані з ресурсами і можливостями компанії. Третя характеристика полягає в концепції бізнес-процесів, оскільки самі по собі ресурси не можуть бути джерелом конкурентної переваги. Тобто ресурси можуть бути тільки джерелом конкурентної переваги, якщо вони експлуатуються за допомогою бізнес-процесів.

Що стосується подальшого дослідження, то воно буде спрямоване на зіставлення і співвідношення таких понять, як «ІТ-аутсорсинг» та «надання ІТ-сервісу», що за своєю суттю схожі, але мають різний кінцевий результат – виконання окремих функцій та надання цілісних галузевих рішень відповідно.

Список літератури

1. Україна посіла перше місце в Європі в галузі ІТ-аутсорсингу [Текст] : інтернет-видання, – 2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/21/586212>.
2. Еспіно Родрігес, Т.Ф. Аналіз аутсорсингу на основі ресурсного підходу на фірмі [Текст] / Т. Ф. Еспіно Родрігес, В. Падрон-Робайна. – Режим доступу: <http://wenku.baidu.com/view/dd6bf7160b4e767f5acfce22.html>.
3. Куїнн, Д. Б. Стратегічний Аутсорсинг [Текст] / Д. Б. Куїнн, Ф. Гілмер. – Режим доступу: <http://sloanreview.mit.edu/article/strategic-outsourcing>.

-
4. Стратегія ІТ аутсорсінгу [Текст]. – Режим доступу: <http://searchcio.techtarget.com/definition/IT-outsourcing-strategy>.
 5. Деккер, Ф. Аутсорсинг в 18 країнах Європи : роль влади працівника [Текст] / Ф. Деккер, Ф. Костер. – Режим доступу: <http://eid.sagepub.com/content/early/2016/02/16/0143831X16633760.abstract>.
 6. ІТ Аутсорсинг. Важливість збереження управлінських здібностей/ [Текст] : інтернет-видання, – 2004. – Режим доступу :<http://ism-journal.com/ITToday/outsource.pdf>.
 7. Уілкок, Л. ІТ Аутсорсинг і основні можливості: виклики та уроки [Текст] / Л. Уілкок, Д. Фіні. – Режим доступу :<http://ism-journal.com/ITToday/outsource.pdf>.
 8. ІТ аутсорсинг. Керівництво питанням купівлі-постачання/ [Текст]: інтернет-видання, – 2006. – Режим доступу :<https://www.cips.org/Documents/Knowledge/Categories-Commodities/IT-and-Telecoms/IT-Services-and-Software/BuyIT%20IT%20Outsourcing.pdf>.

References

1. *Ukraine ranked first in Europe in the field of IT-outsourcing.* (2016). Retrieved from:<http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/21/586212>.
2. Espino Rodriguez, T. F. (n.d.). *A review of outsourcing from the resource-based view of the firm.* Retrieved from:<http://wenku.baidu.com/view/dd6bf7160b4e767f5acfce22.html>.
3. Quinn, D. (2015). *Strategic Outsourcing.* Retrieved from: <http://sloanreview.mit.edu/article/strategic-outsourcing>.
4. *IT outsourcing strategy.* (2015). Retrieved from: <http://searchcio.techtarget.com/definition/IT-outsourcing-strategy>.
5. Dekker, F. (2016). *Outsourcing in 18 European countries: the role of power of employee.* Retrieved from: <http://eid.sagepub.com/content/early/2016/02/16/0143831X16633760.abstract>.
6. *IT outsourcing. The importance of conservation management skills.* (2004). Retrieved from: <http://ism-journal.com/ITToday/outsource.pdf>.
7. Wilcock, L. (n.d.). *IT outsourcing and options: Challenges and Lessons.* Retrieved from:<http://ism-journal.com/ITToday/outsource.pdf>.
8. *IT outsourcing. Management issues of purchase and supply.* (2006). Retrieved from: <https://www.cips.org/Documents/Knowledge/Categories-Commodities/IT-and-Telecoms/IT-Services-and-Software/BuyIT%20IT%20Outsourcing.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2016 р.

Олена Сергіївна МАКСИМОВА

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
E-mail: maxlenser@mail.ru

Сергій Володимирович МАКСИМОВ

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
E-mail: maxlenser@mail.ru

Ганна Володимирівна ТЕМЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
E-mail: maxlenser@mail.ru

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Максимова, О. С. Оптимізація виробничої програми підприємств гірничо-металургійного комплексу / Олена Сергіївна Максимова, Сергій Володимирович Максимов, Ганна Володимирівна Темченко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 93-101. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. На сьогодні металургійні підприємства України неефективно споживають енергетичні ресурси. При формуванні виробничої програми необхідно враховувати наявні можливості, у тому числі енергетичні.

Мета. Дослідження основних напрямків оптимізації виробничої програми через зниження енергетичних витрат на металургійних підприємствах України.

Методологія. У процесі було використано графічний та порівняльний методи для аналізу та динаміки впливу енерговитрат на формування оптимальної виробничої програми. Порівняльний метод дозволяє визначити оптимальну виробничу програму.

Результати. У статті окреслено напрямки формування оптимальної виробничої програми при врахуванні стану виробничого обладнання. Досліджено зміну питомих витрат електроенергії при заданих обсягах виробництва. У результаті оптимізації економіко-математичної моделі отримано найбільш потрібні параметри виробничої програми.

Ключові слова: виробнича програма; енерговитрати; питомі витрати; обсяги виробництва.

Olena Serhiyivna MAKSYMOVA

PhD in Economic,
Associate Professor,
Department of Economics, Organization and Management,
Kryvyi Rih National University
E-mail: maxlenser@mail.ru

Serhiy Volodymyrovych MAKSYMOV

PhD in Economic,
Associate Professor,
Department of Economics, Organization and Management,
Kryvyi Rih National University

Hanna Volodymyrivna TEMCHENKO

PhD in Economic,
Associate Professor,
Department of Economics, Organization and Management,
Kryvyi Rih National University

OPTIMIZATION OF THE PRODUCTION PROGRAM OF MINING AND METALLURGICAL COMPLEX

Abstract

Introduction. Today the metallurgical enterprises of Ukraine inefficiently consume energy resources. In the process of the production program formation the available resources, including energy resources, must be considered.

Goal. The aim of the article is to study the main directions of optimization of production program because of the reduction of the energy costs at the metallurgical enterprises of Ukraine.

The method (Methodology). The graphical and comparative methods for analysis and dynamics of the impact of energy costs on the formation of optimal production program are used in this article. Comparative method allows to determine the optimal production program.

Results. The directions of formation of optimal production program considering the production status of the equipment are considered in the article. The change of the specific power consumption for a given production volume is investigated. As a result of optimization of economic and mathematical model the optimal parameters of the production program are obtained.

Keywords: production program; energy costs; unit costs; production volumes.

JEL classification: D 240, D570, L230, M110

Вступ

Металургійна промисловість є найважливішим компонентом світової економіки, у ній виробляється майже половина всієї продукції промисловості та більше ніж половина всіх товарів, які експортуються у світі. Вона є головним постачальником матеріалів для машинобудування та будівництва. Головна проблема світової чорної металургії, яка зберігає свою актуальність протягом останніх 25 років, - це надлишок виробничих потужностей і стабільне надвиробництво.

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. внесла суттєві корективи у завантаження виробничих потужностей металургійного комплексу. Основним споживачем паливно-енергетичних ресурсів у ГМК є підприємства чорної металургії, загальне споживання якими паливно-енергетичних ресурсів складає 50 млн т у.п. Висока енергоємність виробництва, неефективне споживання паливно-енергетичних ресурсів спонукають витратити понад 8,5 млрд м³ природного газу та 18 млрд кВт-год. електроенергії. Енергоємність виробництва чавуну на українських металургійних підприємствах на 33 % вища, ніж на провідних підприємствах світу. На коксохімічних підприємствах України використовується майже 14 % витрат ПЕР [1].

Виробнича програма повинна формуватись із урахуванням можливостей підприємства, його забезпечення різними видами ресурсів, насамперед – енергетичними, при наявності певних резервів виробничої потужності для регулювання відповідності попиту і пропозиції на ринку чорних металів у сучасних умовах [2].

Коксохімічне виробництво – це не окреме підприємство, а підрозділ металургійного комбінату. Продукцією його в основному є: кокс, коксовий газ та хімічні продукти коксування. Практично весь вироблений кокс, сірчана кислота та очищений коксовий газ використовуються у виробництві підприємства. Виробнича програма коксохімічного виробництва розраховується таким чином, щоб забезпечити з надлишком потребу доменних цехів комбінату високоякісним паливом для виплавки чавуну. Це пояснюється необхідністю задовольнити потреби в коксі при збільшенні обсягів виробництва металу. Все, що не спожито в основному виробництві, реалізується іншим металургійним комбінатам. Сульфат амонію використовується для потреб сільського господарства, промисловості, на експорт. Кам'яновугільна смола необхідна смолообробним та коксохімічним підприємствам для подальшої переробки, транспортним організаціям та коксохімічним підприємствам на експорт. Сирий бензол відвантажується коксохімічним підприємствам з метою подальшої очистки і на експорт.

Аналіз показує, що існує низка резервів збільшення ефективності формування виробничої програми підприємств ГМК, у тому числі коксохімічного виробництва. Важливо враховувати такі фактори формування: енергоефективність, якість продукції, її конкурентоспроможність, упровадження досягнень галузевої науки тощо.

Мета статті

Мета статті - визначення основних напрямків зниження питомих витрат електроенергії при формуванні виробничої програми за умови повного задоволення потреб ринку на прикладі коксохімічного виробництва ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг».

Виклад основного матеріалу дослідження

Задачею КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» є переробка кам'яного вугілля із отриманням з нього якісної продукції – коксу, коксового газу і хімічних продуктів коксування. Нині на підприємстві експлуатується 4 коксових батареї із загальною проектною потужністю 2 млн 346 тис. тонн у рік коксу валовою 6 % вологості.

Аналіз зміни обсягів виробництва коксу за 2013-2014 рр. показує, що вони мають тенденцію до зниження (рисунок 1).

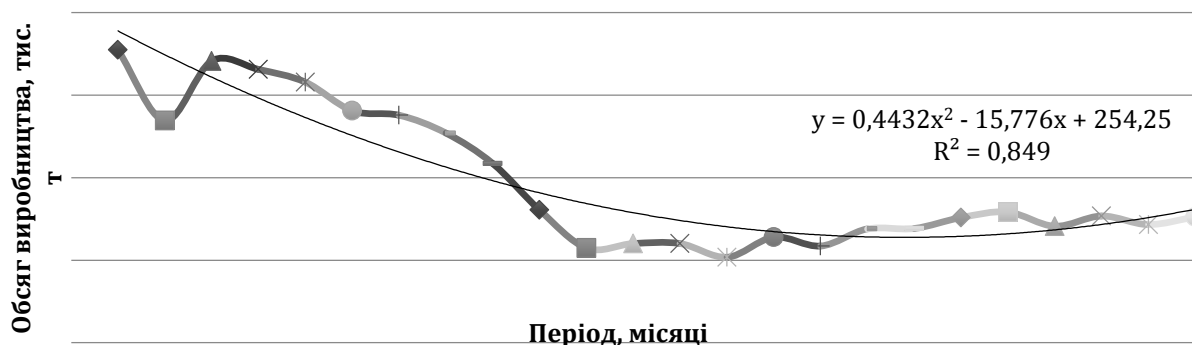

Рис. 1. Зміни обсягу виробництва коксу за період 2013-2014 рр*.

*Побудовано автором за даними річного звіту КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за період 2013-2014 рр.

Важливим ресурсом при виробництві коксу є витрати електричної енергії. Зміна питомих витрат електроенергії у часі за 2013-2014 рр. описується нелінійною моделлю (рисунок 2). При цьому слід ураховувати, що працююча коксова батарея, навіть не виробляючи коксу, не може бути вимкнена і споживає електроенергію для підтримання своєї працездатності. Якщо порівняти вищезазначений графік (рисунок 1), де показана зміна обсягу виробництва у часі, то побачимо обернену їх залежність.

Як бачимо, зв'язок фактору та результуючого показника досить міцний. Отже, при збільшенні обсягу виробництва на 1 % питомі витрати електроенергії знизяться.

Важливою умовою формування виробничої програми коксохімічного виробництва є стан коксових батарей, який характеризується таким показником пічного фонду підприємства, як кількість непрацюючих печей та їх зміна під впливом часу (рисунок 4).

Як бачимо, зміна кількості непрацюючих печей, яка залежить від обсягу капіталовкладень у ремонт коксової батареї, змінюється нелінійно. Проаналізуємо, яким чином кількість непрацюючих печей впливає на зміну обсягу виробництва (рисунок 5).

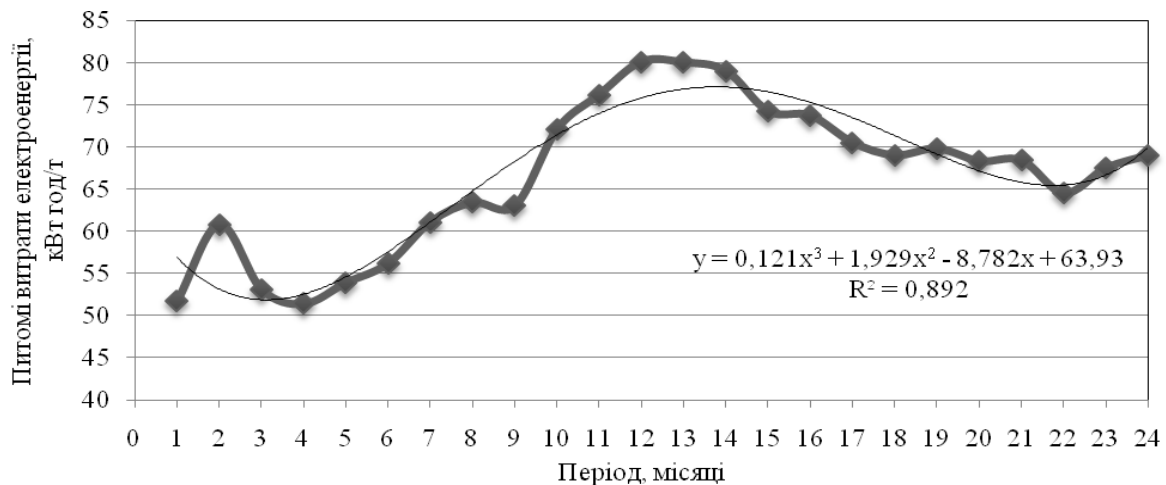

Рис. 2. Аналіз зміни питомих витрат електроенергії за період 2013-2014 рр*.

*Побудовано автором за даними КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за період 2013-2014 рр.

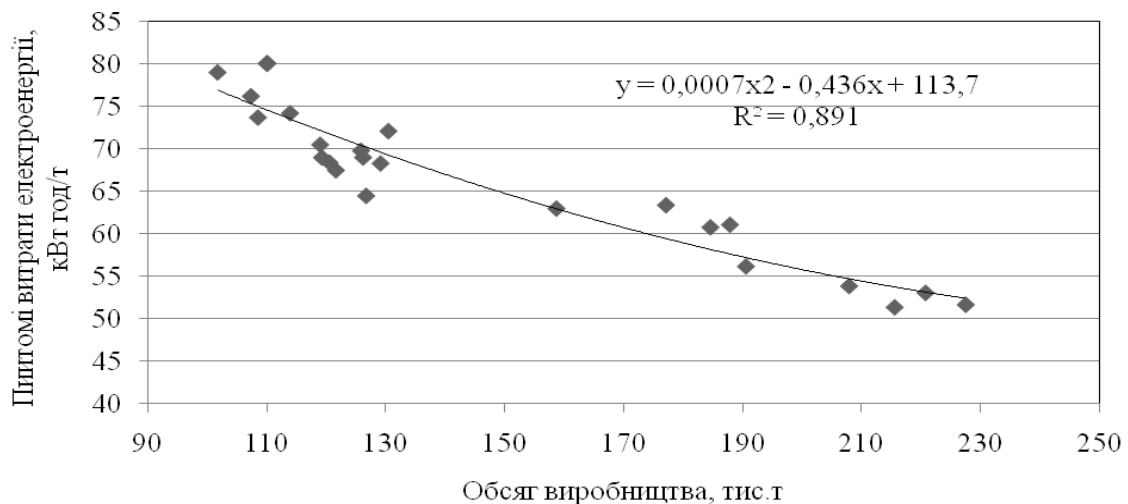

Рис. 3. Аналіз впливу зміни обсягу виробництва коксу на питомі витрати електроенергії*

*Побудовано автором за даними КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за період 2013-2014 рр.

Рис. 4. Аналіз зміни кількості непрацюючих печей за період 2013-2014 рр*.

*Побудовано автором за даними КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за період 2013-2014 рр.

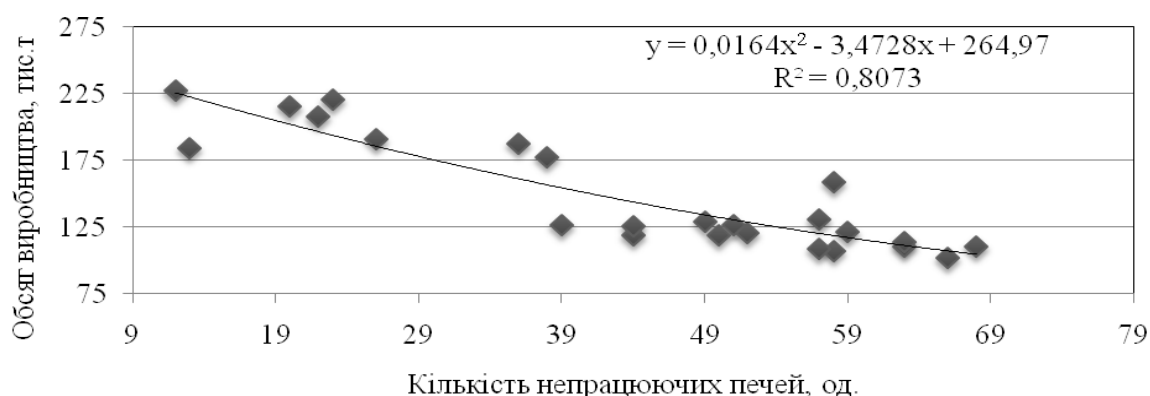

Рис. 5. Аналіз зміни кількості непрацюючих печей на обсяг виробництва*

* Побудовано автором за даними КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за період 2013-2014 рр.

Як видно із побудованої моделі, зв'язок між зазначеними факторами є нелінійним. Коефіцієнт детермінації свідчить про високий ступінь його щільності.

У результаті дослідження було визначено, що найбільш важливим фактором формування виробничої програми на КХВ ПАТ «АМКР» є питомі витрати електроенергії. Останні залежать від завантаженості коксових батарей та їх стану. При збільшенні кількості непрацюючих печей кількість виробленого коксу зменшується, у той час, як затрати електроенергії збільшуються через неможливість відімкнення коксової батареї від джерела електроенергії (рисунк 6).

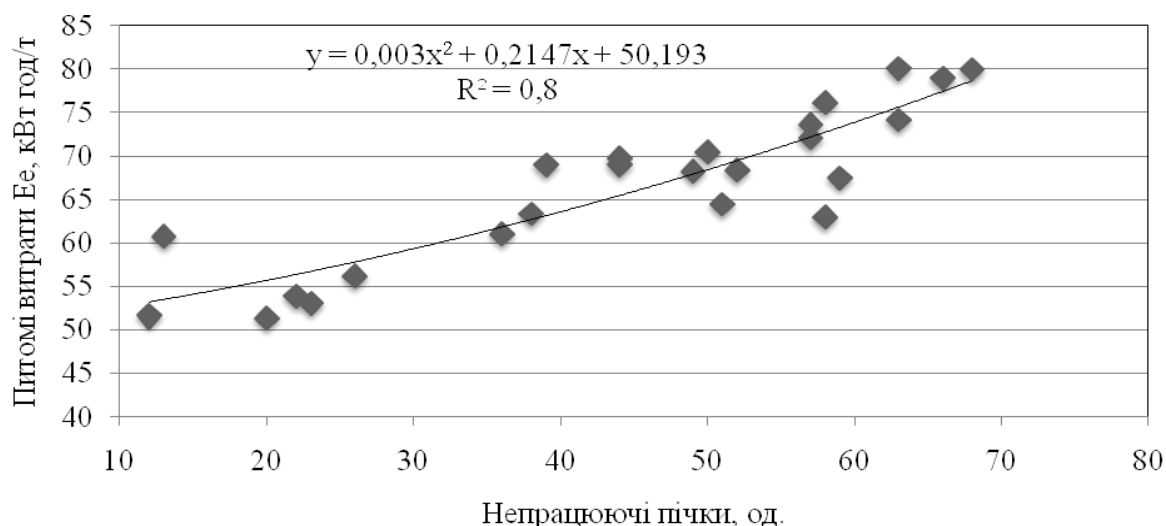

Рис. 6. Залежність між питомим витратами електроенергії та кількістю непрацюючих печей*

* Побудовано автором за даними КХВ ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» за період 2013-2014 рр.

Таким чином завдання зниження питомих витрат електроенергії було обрано головним критерієм формування оптимальної виробничої програми КХВ ПАТ «АМКР» при умові повного задоволення потреб у коксі основного виробництва [3].

Оскільки на КХВ ПАТ «АМКР» обсяг виробництва коксу має нелінійний зв'язок із питомими витратами електроенергії, то цільова функція для оптимізації виробничої програми може мати вигляд:

$$PE_e = \frac{E_{заг}}{Q_{В,К}} \rightarrow \min \quad (1)$$

де PE_e – питомі витрати електроенергії, кВт год/т;
 $E_{заг}$ – загальні витрати електроенергії;
 $Q_{В,К}$ – плановий обсяг виробництва валового коксу, тис. т.
 при умові:

$$Q_{B.K} \cdot H_K \geq Q_{B.ч}$$

де $Q_{B.ч}$ – плановий обсяг виробництва чавуну, тис. т.;

H_K – норма витрат коксу.

Доцільно буде загальні витрати електроенергії визначити як функцію від обсягу виробництва та кількості непрацюючих печей:

$$E_{заг} = f(Q, n_{непр}), \quad (2)$$

де $n_{непр}$ – кількість непрацюючих печей.

Непрацюючою коксова піч визнається за умови серйозної неполадки. Наприклад, це може бути поламка простінки чи її непрацездатність.

Залежність $E_{заг} = f(Q, n_{непр})$ є множинною нелінійною регресією, яка буде мати вигляд:

$$y = b_0 + b_1 x_1^2 + b_2 x_2^2 + b_3 x_1 + b_4 x_2 + b_5 x_1 x_2, \quad (3)$$

де b_0, b_1, \dots, b_5 – невідомі параметри моделі;

x_1 – обсяг виробництва коксу валового, тис. т.;

x_2 – кількість непрацюючих печей (дискретна величина);

U – загальні витрати електроенергії, кВт год.

Після визначення параметрів маємо модель наступного виду

$$y = 1381,908 - 0,17345 x_1^2 + 0,7923 x_2^2 + 87,1394 x_1 - 71,836 x_2 + 0,12 x_1 x_2 \quad (4)$$

Підставляємо це рівняння в цільову функцію (1) і отримуємо оптимізаційну економіко-математичну модель виду:

$$PE_e = \frac{1381,908 - 0,17345 x_1^2 + 0,7923 x_2^2 + 87,1394 x_1 - 71,836 x_2 + 0,12 x_1 x_2}{x_1} \rightarrow \min \quad (5)$$

Обмеженням такої моделі буде виступати система рівнянь, яка характеризує максимально можливий обсяг виробництва печей та їх кількість:

$$\begin{cases} 68,4 < x_1 < 195,5; \\ 0 < x_2 < 75; \\ x_2 - \text{цілочисленне.} \end{cases}$$

Як бачимо, обмеженням для першого фактору (обсягу виробництва) є середньомісячна виробнича потужність – 195,5 т та мінімально можливий попит – 68,4 т. Обмеженням для другого фактору є максимальна кількість непрацюючих печей, яка забезпечить виробництво необхідної кількості продукції.

Проведемо аналіз зміни питомих витрат електроенергії від зміни обсягу виробництва при заданій кількості непрацюючих печей (рисунок 7).

При розрахунку питомих витрат електроенергії було враховано, що при кількості непрацюючих печей – 68 обсяг виробництва коксу валового не може перевищувати 170 тис. т, адже виробнича потужність такої кількості печей менша. Тенденція врахована і при інших кількостях непрацюючих печей. Дані взято на основі статичного аналізу вихідних даних.

Також проаналізуємо, яким чином змінюються питомі витрати електроенергії при зміні кількості непрацюючих печей на заданому рівні обсягу виробництва (рисунок 8). Дані обмежені виробничою потужністю працюючих печей при визначеному рівні непрацюючих. Тому питомі витрати розраховані не на всьому діапазоні кількості непрацюючих печей.

Як бачимо, при збільшенні кількості непрацюючих печей обсяг питомих витрат електроенергії зменшується, але згодом значно зростає і утворює параболу. Це свідчить про нелінійний зв'язок.

Суміщення цих залежностей дозволяє знайти мінімальні питомі витрати електроенергії і побудувати графік (рисунок 9).

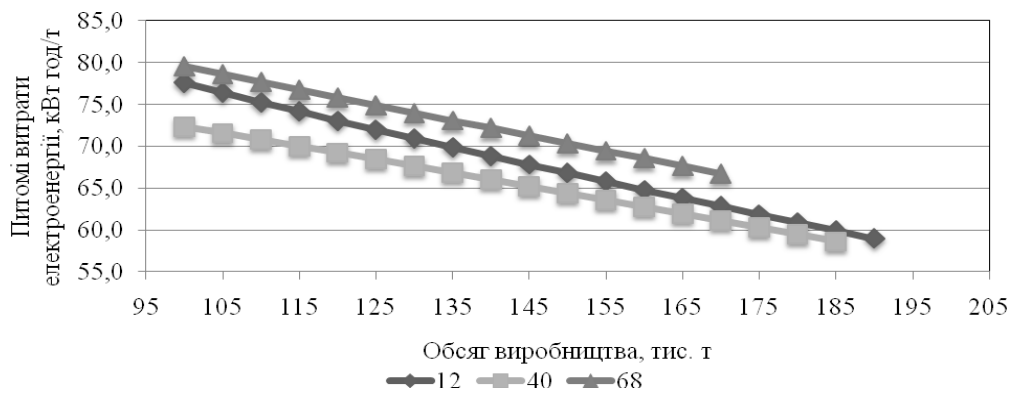

Рис. 7. Залежність питомих витрат електроенергії від зміни обсягу виробництва при кількості непрацюючих печей (12, 40, 68)

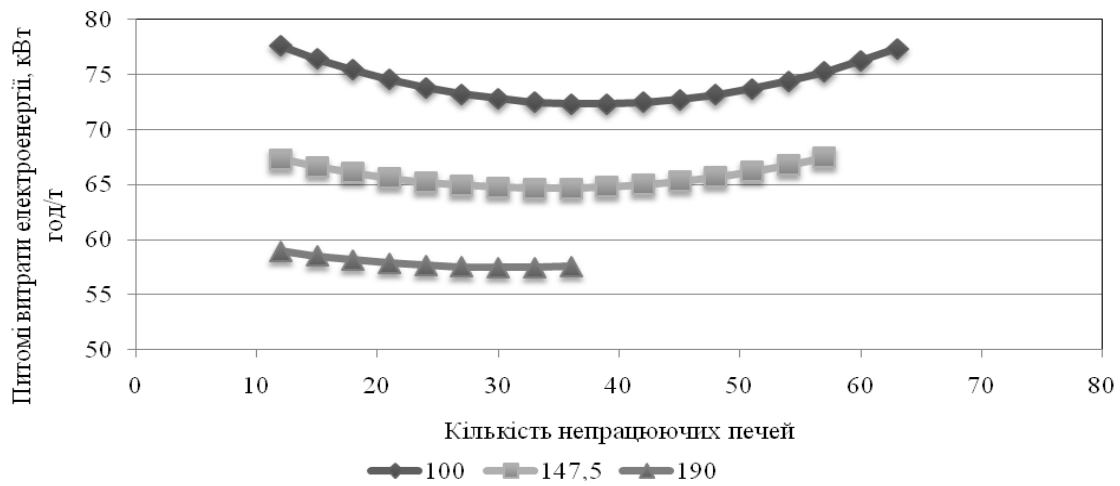

Рис. 8. Залежність питомих витрат електроенергії від кількості непрацюючих печей на заданому рівні обсягу виробництва (100, 147,5 та 190 тис. т)

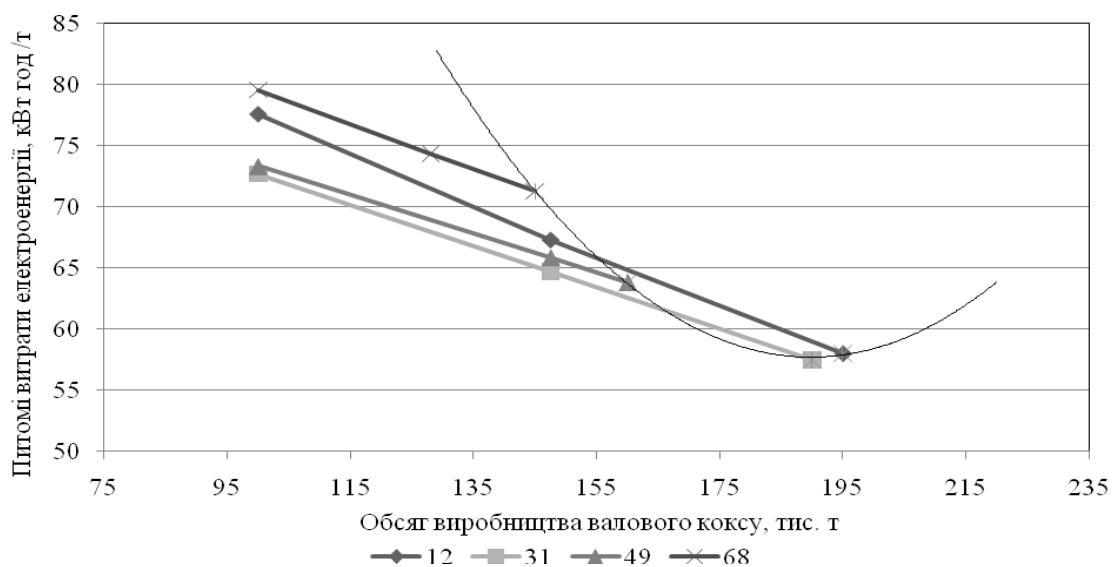

Рис. 9. Визначення залежності зміни питомих витрат електроенергії при зміні обсягу виробництва за певної кількості непрацюючих печей (12, 31, 49, 68)

Для знаходження оптимального рішення скористаємося функцією «Пошук рішень». З її допомогою можна визначити, при яких значеннях факторів формула в цільовому осередку набуває потрібного значення (мінімального, максимального або рівного якій-небудь величині). Для процедури пошуку рішення можна задати обмеження, причому не обов'язково, щоб при цьому використовувалися ті ж фактори.

Використавши цю програму, отримуємо оптимальне значення моделі. Розрахунок показано на рисунку 10.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	1381,908								
2	-0,17345								
3	0,7923			вп	195,5	68,425			
4	87,1394			печі	75				
5	-71,836		x1	190					
6	0,12		x2	31					
7		57,46386							

Поиск решения

Установить целевую ячейку:

Равной: максимальному значению значению:

минимальному значению

Изменяя ячейки:

Ограничения:

-
-
-
-

Рис. 10. Пошук оптимального рішення за допомогою середовища MS Excel

У результаті покращення економіко-математичної моделі отримано оптимальні параметри виробничої програми КХВ ПАТ «АМКР». Отже, за умови плану виробництва на рівні 190 тис. т коксу валового і при кількості непрацюючих печей не більше 31, питомі витрати електроенергії будуть найменшими, а саме 57,46 кВт год/т.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином нами було визначено, що у зіставленні з фактичною кількістю непрацюючих печей у 2014 р. – 53 та досягнутим рівнем питомих енергетичних витрат – 71,16 кВт год /т, перехід на оптимальну виробничу програму при плановій кількості непрацюючих печей, що не перевищує 31, питомі витрати електроенергії будуть найменшими, а саме 57,5 кВт год./т.

Ефект від оптимізації виробничої програми шляхом визначення оптимальної кількості непрацюючих печей становить 2504,0 тис. грн.

Список літератури

1. Галузева програма енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 р. – затверджено наказом міністра промислової політики України № 152 від 25.02.2009 року. - 123 с.
2. Максимова, О. С. Методика визначення ресурсного потенціалу гірничорудних підприємств / О. С. Максимова // Збірник наукових праць ДонДУУ: «Проблеми та сучасна практика ЗЕД в умовах глобалізації та інтеграції». – Серія «Економіка». – Т.VIII. – Вип. 92. – 2007 – с.352-359.
3. Сталинский, Д. В. Проблемы и перспективы энергосбережения в горно-металлургическом комплексе / Д. В. Сталинский, В. Г. Литвиненко, Р. А. Перетятко // Экология и промышленность. – 2012. – №1. – С. 4-10.

References

1. *Haluzeva prohrama enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennya na period do 2017 r.* (2009). Zatverdzheno nakazom ministra promyslovoyi polityky Ukrainy # 152 vid 25.02.2009 roku.
2. Maksymova, O. S. (2007). *Metodyka vyznachennya resursnoho potentsialu hirnychorudnykh pidpryyemstv. Problemy ta suchasna praktyka ZED v umovakh hlobalizatsiyi ta intehratsiyi*, VIII(92), 352-359.
3. Stalynskyy, D. V., Lytvynenko, V. H., Peretyatko, R. A. (2012). *Problemy y perspektivy enerhosberezhennya v hornno-metallurhycheskom komplekse. Ekolohiya i promyshlennost'*, 1, 4-10.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.

Ольга Іванівна МАСЛАК

доктор економічних наук, професор,
завідуюча кафедрою економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
E-mail: oimaslak@yandex.ua

Петро Іванович СОКУРЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
директор,
Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки та права
імені Альфреда Нобеля
E-mail: priem@academy.kremenchug.net

Оксана Миколаївна ЗБИРАННИК

аспірантка кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
E-mail: zbyrannykoksana@gmail.com

**ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД**

Маслак, О. І. Оцінювання інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: комплексний підхід / Ольга Іванівна Маслак, Петро Іванович Сокурєнко, Оксана Миколаївна Збиранник // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 102-107. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Визначені підходи до удосконалення методики оцінки рівня інноваційного розвитку підприємства дозволяють вирішити проблему невизначеності та недооцінки інноваційних результатів в практиці господарської інноваційної діяльності сучасних вітчизняних підприємств. Вирішення проблем підвищення рівня інноваційного розвитку машинобудівних підприємств перш за все пов'язане із дослідженням основних його складових, за допомогою яких можна здійснити комплексне оцінювання ефективності інноваційної діяльності у конкурентному середовищі.

Мета. Побудова логічної схеми оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємств машинобудування у конкурентному середовищі для визначення інтегральних показників по окремих групах складових з метою одержання реальної оцінки фактичної ситуації машинобудівних підприємств.

Метод (методологія). Проведений аналіз існуючих методів і підходів до дослідження інноваційного розвитку показав, що у більшості підходів ця категорія розглядається як сукупність певних показників, які можуть бути об'єднані у окремі групи. В результаті було систематизовано групи показників, і поєднано в один інтегральний показник за визначеними складовими як бази дослідження інноваційного розвитку машинобудівних підприємств.

Результати. Запропонований підхід є доцільним для формування єдиної бази інструментарію оцінювання інноваційних дій на підприємстві, яка представляє собою поєднання прийомів застосування часткових показників оцінки інновацій за будь-яким напрямком оцінювання результатів від впровадження нововведень на підприємстві (техніко-економічного, ресурсного, маркетингового напрямку оцінювання тощо) та прийому експертного опитування.

Ключові слова: рівень інноваційного потенціалу; адаптивність до ринкових умов; ефективність інноваційної діяльності; здатність до інноваційного розвитку; гнучкість підприємства; інтегральний показник.

Olga Ivanivna MASLAK

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Head,
Department of Economics,
Kremenchuk National University named after Mykhailo Ostrohradskyi
E-mail: oimaslak@yandex.ua

Petro Ivanovych SOKURENKO

PhD in Economic,
Associate Professor,
Director,
Kremenchuk Institute of Dnipropetrovsk University of Economics and Law named after Alfred Nobel
E-mail: priem@academy.kremenchug.net

Oksana Mykolayivna ZBYRANNYK

PhD Student,
Department of Economics,
Kremenchuk National University named after Mykhailo Ostrohradskyi
E-mail: zbyrannykoksana@gmail.com

EVALUATION OF THE INNOVATION DEVELOPMENT OF THE ENGINEERING ENTERPRISES: COMPREHENSIVE APPROACH**Abstract**

Introduction. We have defined the approaches to the improvement of methods of estimation of innovative development of enterprise. These approaches allow to solve the problem of uncertainty and underestimation of innovative results in practice of innovative activity of modern domestic enterprises. Solution of the problems of raising the level of innovation development of machine-building enterprises is primarily connected with research of the major success factors that can help you make comprehensive assessment of innovation activity in the competitive environment.

Purpose. The aim of the article is to construct a logical scheme of testing of innovation development of machine-building enterprises in competitive environment for determining the integral indicators according to the separate groups of components with the objective to obtain realistic assessment of the actual situation on machine building companies.

Method (methodology). The results of the analysis of existing methods and approaches to the investigation of innovation show that a great number of approaches consider this category as a set of specific indicators which can be combined into a single group. As a result the groups of indicators are systematized. Then, they are combined into one integral index by defined components which can be called the basis of innovative research of machine-building enterprises.

Results. The proposed approach is appropriate for the formation of a single database tools which can test the innovative actions in the company. This base is a combination of techniques of application of specific indicators of innovation estimation by any direction of results evaluation starting from the introduction of innovations at the enterprise (technical and economic, resources, marketing direction evaluation etc.) and reception of the expert poll.

Keywords: level of innovation capacity; adaptability to market conditions; effectiveness of innovation; capacity for innovation development; flexibility of the company; integrated indicator.

JEL classification: B49, C13

Вступ

Важливість інноваційного розвитку для сучасної економіки України переоцінити неможливо. Адже саме завдяки інноваціям може бути досягнуто економічне зростання вже в найближчій перспективі. Проблема інноваційного розвитку присвячено багато робіт, в яких досліджено зміст, чинники, напрями, стратегії і методи забезпечення такого типу розвитку, визначений його вплив на розвиток держави і регіонів, окремих галузей і підприємств. Провідними українськими дослідниками напрямів інноваційного розвитку підприємств є В. П. Александрова, І. В. Алексеев, О. І. Амоша, С. С. Аптекарь,

Мета та завдання статті

Метою статті є одержання реальної оцінки фактичної ситуації машинобудівних підприємств. Відповідно до поставленої мети завданням статті є побудова логічної схеми оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємств машинобудування у конкурентному середовищі для визначення інтегральних показників по окремих групах складових.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вирішення проблем підвищення рівня інноваційного розвитку машинобудівних підприємств перш за все пов'язане із дослідженням основних його складових, за допомогою яких можна здійснити комплексне оцінювання ефективності інноваційної діяльності у ринковому середовищі.

Сучасні напрями конкурентоспроможного розвитку машинобудування визначаються необхідністю зростання інноваційності виробництва при адаптації до умов висококонкурентного європейського ринку. Тому вважаємо, що саме досягнення стійкої конкурентної позиції є мірилом ефективної реалізації інновацій та інноваційного розвитку в цілому.

Враховуючи вище зазначені особливості функціонування механізму управління інноваційним розвитком машинобудівних підприємств в умовах нестабільного ринкового середовища вважаємо за доцільне здійснювати за наступним алгоритмом оцінювання (див. рисунок 1).

Рис. 1. Алгоритм оцінювання інноваційного розвитку машинобудівного підприємства

**Сформовано автором*

Слід зазначити, що у процесі оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства важливу роль відіграють послідовність і зміст етапів його формування.

I. Визначаючи мету оцінювання слід зазначити, що розвиток машинобудівного підприємства неможливий без вироблення стратегічних напрямів діяльності, які ґрунтуються на нововведеннях і мають інноваційний характер. Забезпечення конкурентоспроможності підприємства через створення стійких конкурентних позицій є стратегічним завданням, від вирішення якого прямо залежить тривалість ефективного функціонування підприємства, особливо – в умовах жорсткого конкурентного суперництва на ринку. Власне інноваційний характер виробництва є одним з найвагоміших факторів, що визначають успіх підприємства в ринковому середовищі, його конкурентоспроможність.

II. В умовах нестабільного ринкового середовища підприємства змушені постійно здійснювати моніторинг факторів, які впливають на оцінку рівня їх інноваційного розвитку. Моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища необхідний для своєчасного прийняття регулюючих рішень, які націлені на недопущення ймовірних втрат від реалізації програм інноваційного розвитку, а також на використання сприятливої кон'юнктури для отримання додаткових ефектів від їх реалізації.

III. Формування інформаційної бази для оцінювання рівня інноваційного розвитку машинобудівних підприємств з метою прийняття управлінських рішень та вироблення прогнозів економічного та соціального розвитку передбачає визначення механізмів обробки і передачі первинної та вторинної інформації про інноваційний розвиток підприємства, формування необхідного обсягу вихідних даних, встановлення кількісних характеристик основних складових інноваційного розвитку, при забезпеченні комплексного підходу до оцінювання інноваційного розвитку підприємства з подальшим формуванням відповідної діагностичної шкали підприємств машинобудівної галузі за рівнем інноваційного розвитку.

IV. Визначення та формування по окремих групах індикаторів інноваційного розвитку підприємства є складним етапом як з точки зору методологічного обґрунтування, та і практичної реалізації, оскільки при цьому має бути враховано особливості підприємства як суб'єкта господарювання та проаналізовано значну кількість показників з метою одержання реальної оцінки фактичної ситуації. Проведений аналіз існуючих методів і підходів до дослідження інноваційного розвитку показав, що у більшості підходів ця категорія розглядається як сукупність певних показників, які можуть бути об'єднані у окремі групи. В результаті аналізу було систематизовано групи показників, і поєднано в один інтегральний показник за визначеними характеристиками як бази дослідження інноваційного розвитку машинобудівних підприємств.

Серед індикаторів, які є базовими при визначенні рівня інноваційного розвитку особливої уваги заслуговують:

1) рівень інноваційного потенціалу, який можна визначити як: характеристику потоку нововведень, ефективності корпоративних НДДКР, швидкості доведення новацій до ринку, рівня технологічного лідерства, що обумовлює «синергетику» інноваційної діяльності різних структурних підрозділів.

Як індикатори оцінки інноваційного потенціалу підприємства використовують різнопланові характеристики, які являють собою: виробничо-технологічну; науково-технічну; інвестиційно-інноваційну; санаційну; фінансово-економічну; кадрово-соціальну; організаційно – управлінську.

2) досить складною є розробка критерія, який би дав можливість забезпечити строгу формалізацію оцінки рівня адаптованості підприємства до інноваційного розвитку на основі фактичних значень рівня сприйнятливості підприємств до інновацій та рівня стійкості підприємства до впливу інновацій з врахуванням закономірностей, які обумовлюють циклічність процесу інноваційної адаптації підприємства. Для застосування цього критерія пропонується ввести систему показників, які характеризують рівень адаптації підприємств до сприятливих і несприятливих ринкових умов, оскільки саме здатність до адаптації визначає їх ефективність та конкурентоспроможність [2, с. 61].

3) в сучасних умовах розвитку економіки основою успішного функціонування будь-якого суб'єкта господарювання є інноваційна діяльність, ефективність якої залежить від адекватної та об'єктивної оцінки. Необхідність проведення такої оцінки визначається багатогранністю і взаємозалежністю індикаторів, які б були спрямовані на вивчення стану, тенденцій розвитку, об'єктивну оцінку результатів інноваційної діяльності та розробку на цій основі рекомендацій щодо подальшого підвищення рівня її ефективності. Основні індикатори ефективності інноваційної діяльності: коефіцієнти ефективності капіталовкладень підприємства в інноваційну діяльність, збалансованості грошових потоків від інноваційної діяльності, результативності стадії проведення НДДКР, результативності стадії впровадження інновацій, частку прибутку від інноваційної діяльності в загальному обсязі прибутку підприємства.

4) оцінка здатності підприємства до інноваційного розвитку пропонується визначати шляхом порівняння його інноваційного потенціалу з набором індикаторів, підприємства, які характеризують оптимальний стан інноваційного розвитку на певному етапі. Дослідження причин, що обумовлюють процес інноваційного розвитку, дозволяє запропонувати систему показників рівня здатності до здійснення інноваційної стратегії підприємства, які структуровані у такі п'ять груп: технічний рівень; інноваційна діяльність; фінансовий стан; ресурсне забезпечення; управління підприємством.

5) підвищення вимог до рівня конкурентоздатності вітчизняних підприємств викликає нагальну потребу технічного переоснащення виробництва на інноваційній основі. В вітчизняних умовах повинна забезпечуватися матеріально-фінансова база гнучкості, тобто акцент ставиться на гнучкій технології, яка володіє великим функціональним потенціалом, а також на системі фінансів підприємства, що забезпечує рентабельність, достатню для підтримки здібності до змін. Таким чином, вважаємо, що оцінювання відповідності гнучкого інноваційного розвитку підприємства ринковій кон'юнктурі повинне проводитися в чотирьох ключових сферах: наукові дослідження і розробки; маркетинг; технологічне забезпечення; фінанси.

V. Оцінювання інтегрального показника рівня інноваційного розвитку підприємства базується на відборі основних індикаторів за кожним напрямом інтегральної оцінки. Здійснюється вибір групи експертів, які визначають коефіцієнти вагомості окремих часткових показників в системі узагальнюючих за напрямом оцінки. Проводиться розрахунок узагальнюючих показників за напрямом інтегральної оцінки інноваційного розвитку та узагальнення результатів оцінювання.

Для оцінки рівня інноваційного розвитку машинобудівного підприємства запропоновано використовувати шкалу градації стану інтегрального показника, яка наведена в таблиці 1.

Таблиця 1. Шкала градації інтегрального показника рівня інноваційного розвитку машинобудівних підприємств

Кількісне значення інтегрального показника	Характеристика рівня інноваційного розвитку підприємства
Високий рівень	
0,74 – 1,0	Гіперрозвитку. Організація інноваційної діяльності на підприємстві сприяє розвитку його потенціалу, що, відповідно, створює нові, більш широкі можливості для ефективної її реалізації на вітчизняних машинобудівних підприємствах. Це дає їм змогу приймати стратегічні та тактичні рішення щодо інноваційного розвитку що забезпечують конкурентну позицію підприємства на ринку. Такий стан можна охарактеризувати як максимально сприятливий.
Середній рівень	
0,41 – 0,73	Розвиваючий. Організація інноваційної діяльності на підприємстві є достатньо - сприятливою для розвитку його потенціалу, адаптованості, ефективності, рівня здатності та гнучкості, що дає можливість розвиватися стабільно, створюючи нові можливості для виявлення факторів і резервів його підвищення та виділити основні напрями вдосконалення діяльності машинобудівних підприємств.
Низький рівень	
0,20 – 0,40	Рецесійний. Характеризує поступовий вихід підприємства з кризового стану, однак, рівень реалізації інноваційного розвитку з врахуванням запропонованих основних складових забезпечення інноваційної діяльності є недостатнім для оцінки та підвищення ефективності управлінських рішень.

VI. Визначення напрямів інноваційного розвитку підприємства в перспективі стосуються виконання підготовчих і забезпечуючих робіт у виробничому процесі машинобудівних підприємств, інноваційними програмами, які стосуються основного виробництва, програмами що передбачають впровадження нових технологій, що мають за мету розробку нової машинобудівної продукції, та інноваційними програмами, що мають за мету покращання якості її виробництва.

Результати використання запропонованого комплексного підходу було апробовано на найбільших представниках машинобудівної галузі Кременчуцького регіону [3, с. 85 ; 4, с. 32].

Інноваційно-активним є: ПАТ «КВБЗ», яке має можливість швидкого переналагодження на випуск нової продукції, що дозволяє підприємству вчасно пристосовуватися до змін попиту на ринку. ПАТ «Кременчуцький завод дорожніх машин» доводиться проводити інноваційну діяльність в умовах значної обмеженості коштів і зношення основних виробничих фондів, а також погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків і значного скорочення попиту на дорожню продукцію, але безперечною перевагою підприємства є унікальні конструкторські розробки та техніко-експлуатаційні характеристики продукції, а також заслужена репутація надійного виробника серед споживачів. ПАТ «Кременчуцький колісний завод», оновлює асортимент, випускає нові моделі колісної та причіпної техніки (застосування здвоєних коліс), здійснює маркетингові заходи з метою виходу на нові ринки. Основна проблеми ПАТ «АвтоКрАЗ» пов'язана з дефіцитом власних фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності, складністю залучення та високою вартістю позикових ресурсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, проведення оцінки інноваційного розвитку підприємства з метою визначення рівня ефективності від впроваджених інновацій, потребує застосування комплексного підходу ефективності інноваційної діяльності на підприємстві за чітко сформованою системою індикаторів, які в найбільшій мірі будуть відповідати специфіці господарської діяльності підприємства та інформуванню різних зацікавлених сторін, залучених до інноваційних процесів на підприємстві, про якість отриманих інноваційних результатів. Подальший розробки даної проблематики націлені на застосування економіко-математичного апарату для прогнозування інноваційного розвитку промислового підприємства в перспективі.

Список літератури

1. Амоша, А. И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины [Текст] / А. И. Амоша, В. П. Вишневыский, Л. А. Збаразская // *Економіка промисловості*. – 2012. – №1-2 (57-58). – С. 3-36.
2. Маслак, О. І. Проблеми ефективного управління машинобудівними підприємствами Полтавського регіону / О. І. Маслак, Л. А. Квятковська, О. О. Безручко // *Економічний аналіз*. – 2011. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 60-63.
3. Сокурєнко, П. І. Проблеми інноваційно-інвестиційної діяльності машинобудівних підприємств міста Кременчука [Текст] / П. І. Сокурєнко, А. В. Табунщик // *Бізнес-Інформ*. – 2011. – № 7 (2). – С. 84-87.
4. Збиранник, О. М. Інноваційна діяльність машинобудівних підприємств Кременчуцького регіону [Текст] / О. М. Збиранник // *Аналітичний центр «Нова Економіка»*. – 2014. – Ч. 2. – С. 32-35.

References

1. Amosha, A. I. & Vyshnevskiy, V. P. & Zbarazskaya, L.A. (2012). Neoyndustryalyzacyya y novaya promyshlennaya polytyka Ukrayiny. *Ekonomika promyslovosti*, 1-2 (57-58), 3-36.
2. Maslak, O. I. & Kvyatkovska, L. A. & Bezruchko, O. O. (2011). Problemy efektyvnogo upravlinnya mashynobudivnyumu pidpryyemstvamy Poltavskogo region. *Ekonomichnyj analiz*, 9, 60-63.
3. Sokurenko, P. I. & Tabunshhyk, A. V. (2011). Problemy innovacijno-investycijnoyi diyalnosti mashynobudivnyx pidpryyemstv mista Kremenchuka. *Biznes-Inform*, 7 (2), 84-87.
4. Zbyrannyk, O. M. (2014). Innovacijna diyalnist mashynobudivnyx pidpryyemstv Kremenchuczskogo regionu. *Analitchnyj centr «Nova Ekonomika»*, 2, 32-35.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016 р.

Ольга Богданівна МНИХ

доктор економічних наук,
професор,
Національний університет «Львівська політехніка»

Богдан Дмитрович ГРЕЧИН

аспірант,
Національний університет «Львівська політехніка»

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ЕКОЛОГІСТИКИ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Мних, О. Б. Стратегічна роль екологістики в розвитку підприємства в умовах поглиблення екологічної кризи в Україні [Текст] / Ольга Богданівна Мних, Богдан Дмитрович Гречин // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 108-118. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Охарактеризовано сучасні вимоги до менеджменту в умовах поглиблення світової екологічної кризи і збільшення розриву в екологічних цілях розвитку та в їх ресурсному забезпеченні. Визначено особливості екологічної політики в Україні в умовах розвитку євроінтеграційних процесів. Доведено актуальність формування управлінських рішень системного характеру на різних рівнях управління економікою задля зниження негативного впливу на довкілля. Показано роль логістики у стратегічному розвитку підприємства та в досягненні його економічних, соціальних та екологічних цілей. Визначено тісні взаємозв'язки на різних рівнях управління економікою при впровадженні енергоощадних технологій у сфері постачання, виробництва і збуту, що диктує необхідність комплексного аналізу логістичних процесів в Україні. Підкреслено роль екологічної інформації та екологічних знань як особливого ресурсу в інноваційній економіці. З використанням методів регресійного аналізу побудовано тренди, які відображають динаміку нагромадження відходів від господарської діяльності підприємств та обсягів їх утилізації за 1994-2014 рр. Визначено вплив політико-правового середовища на діяльність світлотехнічних закордонних і вітчизняних підприємств. Виявлено особливості впровадження екологічного підходу у сфері логістики і нових підходів до оцінювання якості продуктового портфеля для світлотехнічних компаній. Дано змістовну характеристику екологістики як нової філософії бізнесу і визначено її практичну цінність у різних царинах діяльності підприємства. Побудовано регресійні моделі, які ілюструють темпи зміни показників діяльності світлотехнічного акціонерного підприємства «Іскра». Виявлено причини погіршення його фінансово-економічних показників в умовах поглиблення фінансової кризи в країні та девальвації національної валюти. Визначено фактори зовнішнього і внутрішнього характеру та їх вплив на процеси реструктуризації бізнесу світлотехнічних підприємств на засадах концепції екологістики. Екологістика розглядається як органічна складова загальної стратегії розвитку підприємства. Побудовано загальну модель факторної взаємодії у процесі реструктуризації світлотехнічного підприємства на засадах екологістики.

Ключові слова: навколишнє середовище; екологічна криза; відходи; логістика; екологістика; реструктуризація бізнесу.

OI'ha Bohdanivna MNYKH

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Lviv Polytechnic National University

Bohdan Dmytrovych HRECHYN

PhD Student,
Lviv Polytechnic National University

STRATEGIC ROLE OF ECOLOGISTICS IN BUSINESS DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DEEPENING OF ECOLOGICAL CRISIS IN UKRAINE

Abstract

The article proposes the characteristics of modern management requirements in conditions of deepening the global environmental crisis and the growing gap between environmental development goals and their resource provision. The features of environmental policy in Ukraine in terms of European integration processes are determined. It has been proven the urgency of forming a systemic nature of management decisions at different levels of economic management for the purpose of reducing the negative environmental impact. The role of logistics in the strategic development of the company and in achievement its economic, social and environmental objectives is defined. The researches have detected close relationships at different levels of economic management in the implementation of energy-saving technologies in the sphere of supply, production and distribution, which requires the analysis of complex logistics processes in Ukraine. The role of environmental information and environmental knowledge as a special resource in the innovation economy is emphasized. With the help of regression analysis methods we have built the trends that reflect the dynamics of accumulation of waste from business enterprises and volume of their utilization for the period from 1994 till 2014. The influence of the political and legal environment on the activities of foreign and domestic lighting enterprises is determined. The features of implementation of ecological approach into logistics and new approaches to evaluation of the quality of the product portfolio for lighting companies are found out. The content characteristics of ecologistics as a new business philosophy is considered and its practical value in various areas of the company is determined. The regression models that illustrate the rate of change of lighting performance of joint stock company "Iskra" has been built. We have identified causes of the worsening of its financial and economic performance in terms of deepening of financial crisis in the country and the devaluation of the national currency. The factors of external and internal nature and their impact on the process of restructuring of lighting companies on the basis of the concept of ecologistics are determined. Ecologistics is regarded as the organic component of the overall development strategy. A model of factor interaction in the process of restructuring of lighting enterprises on the principles of ecologistics is constructed.

Keywords: *environment; environmental crisis; wastes; logistics; ecologistics; business restructuring.*

JEL classification: M31, F12

Вступ

У світовій економіці на початку 21 століття майбутні вимоги щодо сфери виробництва і логістики усе ще підвищуються, адже розширюється економічний простір споживання природних ресурсів з різними як позитивними, так і негативними довготривалими наслідками. На період після 2020 року в Україні передбачається укладення нової глобальної кліматичної угоди, покликаної прийти на зміну Кіотському протоколу з метою забезпечення стабілізації викидів парникових газів, з урахуванням національних інтересів України у цій сфері [1]. Проте механізм фінансового контролю за цільовим використанням коштів екологічних фондів є відірваним від реальної практики впровадження екологічної політики централізації та децентралізації управлінських рішень «зверху-донизу» і не є дієвим, оскільки не пронизує всі функції стимулювання і мотивації товаровиробників у сфері постачання, виробництва, інноваційного маркетингу і менеджменту тощо [2-4]. Особливої гостроти набувають екологічні логістичні проблеми, породжені як зміною маркетингової географії постачальників після розгортання військової агресії Росії проти України та умов контрактних угод, так і вимушеною реструктуризацією бізнесу внаслідок переходу на енергоощадні технології виробництва, запровадженням нових реформ енергетичних дотацій у світі і в Європі та підходів до оцінювання якості продуктового портфеля (особливо після вступу України в зону вільної торгівлі (ЗВТ)). За оприлюдненими даними Міжнародного валютного фонду, Китай, Катар і Україна отримують найбільші дотації для викопного палива від фонду (Україна витрачає 61 % свого ВВП на дотації: 49 % на вугілля і 8 % на газ) [5]. Подібні проблеми мають системний характер, тому й рішення на різних рівнях управління економікою повинні бути

адекватними і органічно вписуватися у стратегію реструктуризації економічних систем на екологічних засадах.

Мета статті

Мета роботи – розкриття сутності екологістики як нової філософії бізнесу, кількісно-якісна оцінка основних трендів для світлотехнічного підприємства ПрАТ «Іскра» з використанням регресійних моделей та визначення загальної моделі факторної взаємодії у процесі реструктуризації підприємства на засадах екологістики.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів у факторній взаємодії з іншими ресурсами: виробничими, логістичними, маркетинговими і фінансовими -важливу роль відіграє інформація. У цьому контексті можна виокремити провідну роль екологічної інформації та спроможності різних ринкових агентів та суспільства генерувати, обробляти та ефективно використовувати цю інформацію, яка заснована на знаннях задля підвищення продуктивності в економіці.

Як зазначає Г.М. Кожушко, світовий обсяг викидів CO₂ оцінюється приблизно в 22·10⁹ т/рік (якщо віднести цю цифру до маси повітря земної атмосфери – 5,1·10¹⁵ т, тоді можна оцінити щорічне «збільшення» CO₂ в атмосфері, яке складає близько 4,3·10⁻⁶ % [6]. У вересні 2015 р. в Лондоні відбувся саміт, у якому взяли участь понад 400 світових лідерів від бізнесу, уряду, ЗМІ для обговорення довгострокової перспективи енергоефективності, нових технологій, фінансування і зміни політики. За оцінками спеціалістів, подвоєння продуктивності енергії дозволить країнам і підприємствам по всьому світу досягнути у два рази більше обсягів виробництва в розрахунку на одиницю використовуваної енергії. За даними Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), завдяки підвищенню продуктивності енергії можна буде генерувати додаткові \$ 18 трильйонів у світовому ВВП за період між 2012 і 2035 роками. Тому підвищення глобальної продуктивності енергії розглядається як фактор значного скорочення викидів парникових газів і вирішення проблем зміни клімату [7].

Україна є учасником понад 20 міжнародних конвенцій та двосторонніх угод, пов'язаних з охороною довкілля, а її міжнародні зобов'язання щодо використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки впливають з положень, які вже ратифіковані або знаходяться в стадії розгляду конвенцій та угод [8].

Упродовж чверті століття розбудови незалежної держави в Україні і надалі залишаються невирішеними проблеми щодо зниження забруднення вітчизняним виробництвом довкілля, навіть не зважаючи на падіння промислового виробництва, починаючи з 1991 р. Екологічна ситуація в зоні військових конфліктів є максимально наближеною до катастрофічної [9]. Статистичні дані по Україні яскраво свідчать про обмежену економічну сферу використання безвідходних технологій і, як наслідок, нагромадження величезних за розміром відходів у виробництві, що потребують утилізації (рис.1). Побудова обох графіків (рис.1 і рис.2) для різних часових періодів (1994-2009 рр. і 2010-2014 рр.) пояснюється тим, що до 2010 р. Державним комітетом статистики відображено дані від економічної діяльності підприємств та організацій, з 2010р. – з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах. Як видно з рис.2, у 2014 р. було утилізовано лише 30,8 % від загального обсягу відходів, утворених у виробництві і в побутовому секторі, що актуалізує проблему впровадження прогресивних безвідходних технологій, повторного використання відходів, що знижуватиме, зокрема, навантаження на їх транспортні перевезення.

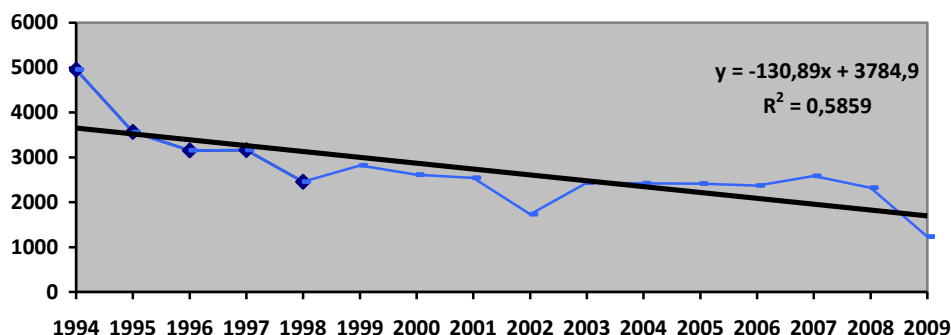

Рис.1. Тренд зміни обсягів утворених відходів від економічної діяльності підприємств та організацій в Україні за 1994-2009 рр. (у тис.т)*

*Побудовано авторами на основі джерела: [10]

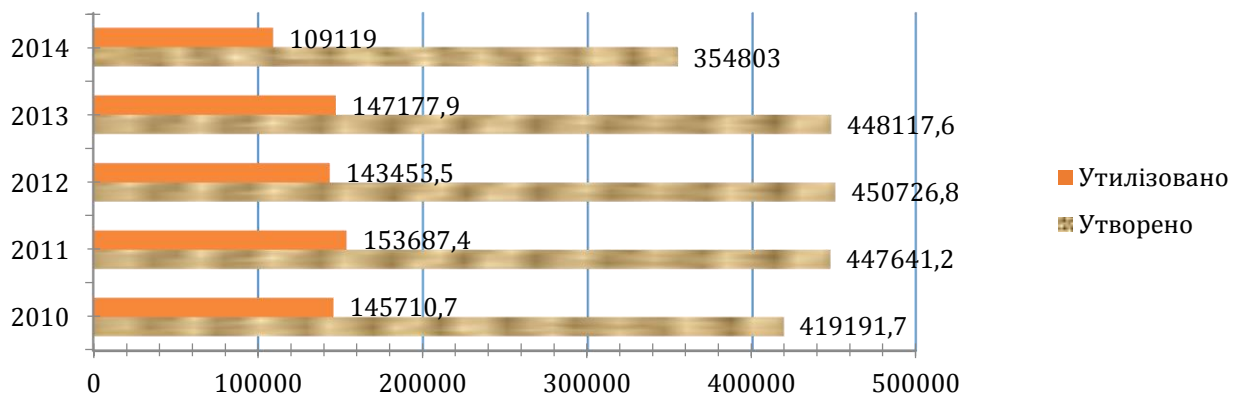

Рис. 2. Динаміка обсягів утворених відходів від економічної діяльності підприємств, організацій та побутового сектору в Україні та їх утилізації за 2010-2014 рр. (у тис. т)*

*Побудовано авторами на основі джерела: [10]

Для послаблення негативного впливу виробництва на довкілля спеціалізовані інститути виявляють основних «забруднювачів» та здійснюють контроль щодо впровадження ними комплексу екологічних заходів. Так Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Львівській області продовжує реалізацію пілотного проекту «Екологічний рейтинг підприємств – забруднювачів Львівщини» [11]. За його результатами у 2012 р. до «чорної» категорії потрапили 23 підприємства, серед яких: АТ «НПК-Галичина», ВАТ «Іскра», ВАТ «Львівська вугільна компанія», ВАТ «Шкіряне підприємство «Світанок», ДГХП «Полімінерал», ДП «Рава-Руський спиртовий завод», Добровірська ТЕС, ЗАТ «Галичина», ЗАТ «Енергія - Новий Розділ», ЗАТ «Ензим», ЛВ ГПУ «Полтавагазвидобування» та ін.

Упровадження екологічної політики за різними видами діяльності підприємств вимагає формування сучасної інформаційної бази даних. Так 30.03.16 р. в Міністерстві екології та природних ресурсів України було підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством екології та природних ресурсів України, департаментом екології та природних ресурсів Львівської облдержадміністрації, департаментом екології та природних ресурсів Закарпатської облдержадміністрації та Міжнародною благодійною організацією «Екологія-Право-Людина» щодо створення інтегрованої електронної системи екологічної інформації [12].

Інноваційна економіка передбачає постійний пошук альтернативних варіантів екологічного розвитку, який неможливий без високої концентрації інтелектуальних ресурсів, залучення професіоналів високого рівня кваліфікації з різних галузей науки для розроблення цінних для суспільства рішень у системі «постачання-виробництво-споживання», збагачення знань у сфері логістики та їх трансформації у стратегічні ресурси товаровиробників та організацій, що їх обслуговують.

В інноваційному оновленні виробництва, посиленні динаміки життєвого циклу галузі, підприємства і окремого виготовлюваного продукту важливу роль відіграють логістичні процеси, які впливають як на якість довкілля, так і життя людей, незалежно від того, чи протікають ці процеси в межах підприємства, чи мають відношення до виробництва в інших суміжних галузях і секторах економіки. Скрізь, де є потоки ресурсів - матеріально-речових, людських, інформаційних, фінансових, виникає необхідність грамотного регулювання тих потоків у просторово-часовому вимірі, організації контролю за їх інтенсивністю, частотою оновлення інформаційної бази даних на основі результатів екомоніторингу, за екологічною чистотою здійснюваних функцій та використовуваних технологій [13-15]. Активізація процесів екологічної трансформації спостерігається з початку 90-х років 20 століття. На початку 20 століття поглиблюється екологічна криза у європейському і світовому масштабах, що ставить нові виклики функціонуванню логістичних систем і змісту екологістики [16].

Екологістику ми розглядаємо як нову філософію бізнесу, яка базується на засадах ресурсощадних концепцій, впровадження яких у межах макро- і мікроекономіки, у поточному і перспективному періодах уможлиблює:

- мінімізацію шкоди довкіллю завдяки обмежувальним умовам щодо використання природних сировинних ресурсів у сфері постачання, виробництва і збуту;
- грамотний вибір векторів розвитку бізнесу (на етапі його проектування чи на етапі реструктуризації діючого підприємства) при використанні джерел біоенергетики та їх поєднанні з традиційними джерелами енергії;

-
- розвиток творчого потенціалу, стратегічного мислення менеджменту, зміцнення його компетенцій;
 - ефективну реструктуризацію підприємства на екологічних засадах та її змістовне функціональне забезпечення;
 - оптимізацію транспортних потоків для забезпечення потреб виробництва у матеріально-технічних засобах;
 - послаблення екологічної кризи завдяки обробленню відходів, їх рециклінгу;
 - зменшення витрат від «замороження» капіталу у вигляді товарно-матеріальних запасів на основі грамотно розроблених еко-орієнтованих бізнес-планів та координації дій у системі ділового партнерства;
 - активізацію інноваційної діяльності підприємства і його ділових партнерів у процесі впровадження нових екологічних стандартів з виробництва, управління якістю продукції, пакування, транспортування;
 - зміцнення конкурентних позицій бізнес-процесів завдяки своєчасному постачанню необхідної техніки та обладнання для введення в дію екологічно чистих («зелених») технологій;
 - практичне використання альтернативних джерел енергії для забезпечення необхідних функцій у сфері постачання, виробництва і збуту;
 - збагачення маркетингової інформаційної системи на основі формування екологічної інформації та екомоніторингу логістично-маркетингових мереж;
 - примноження економічного та соціального ефекту завдяки зниженню ресурсних витрат на одиницю виготовленої продукції чи послуг та підвищенню продуктивності праці в логістичному ланцюгу створення доданої вартості;
 - підвищення інвестиційної привабливості підприємства як фактора зростання його ринкової вартості.

У сукупності і взаємодії всі регульовальні заходи розвитку національних економік визначали напрямки екологічної орієнтації логістики, якісно змінили її функціональне навантаження і стратегічне значення в процесах створення вартості та суспільних цінностей. Висока енергомісткість виробництва та поглиблення світової екологічної кризи ставить підприємствам нові виклики, особливо тим, які використовують хімічні матеріали та природні ресурси у виробництві.

Спільні впровадження наукових досліджень і ефективних рішень у теорії і практиці сприяють формуванню якісно нового рівня логістики - екологістики, особливості якої розглянемо з використанням закордонної і вітчизняної практики світлотехнічного виробництва. Для прикладу, у світлотехнічному виробництві нагромаджуються відходи ливарних, механічних і штампувальних цехів, а від екологічності світлотехнічної продукції залежатимуть його подальші перспективи розвитку та зміцнення конкурентних позицій на екоринках. Світовий лідер на ринку освітлювальних приладів та обладнання німецька фірма «Osram GmbH» використовує «холодну» технологію демеркуризації відходів ламп і мінімізує негативний вплив ртуті на довкілля [17]. Зниження частки електроенергії, яка споживається на освітлення у виробничому і побутовому секторах, може забезпечити використання розрядних ламп низького та високого тиску. Тому саме на такі лампи припадає більше 80 % світлової енергії, що виробляється у світі. Той факт, що світлова віддача розрядних ламп в 4-8 разів, а строк служби в 6-15 разів вищі від аналогічних показників для ламп розжарювання, ще не є достатнім аргументом для визнання загального процесу їх виготовлення екологічно чистим, адже всі сучасні розрядні лампи, які використовуються для освітлення, вміщують невелику кількість ртуті, а відходи цих ламп є забруднювачами довкілля. Розширення сфери використання відходів світлотехнічного виробництва для цілей будівництва в компаніях «Philips», австрійської фірми «Luke Robert» та «Osram» супроводжувалося застосуванням прогресивного обладнання (зокрема, для оброблення склобою в «Osram» - «MRT System AB»). Пізні світлотехнічні проекти, зокрема «City People Light», залучають професіоналів у сфері освітлення з усього світу, підтримуючи креативні ідеї й досліджуючи взаємозв'язки між містом, людьми й освітленням [18]. В Україні, на жаль, не знайшлося прикладу позитивного проекту у сфері енергетики, профінансованого Європейським інвестиційним банком [19], що ставить під сумнів високу якість відбору ним об'єктів інвестування.

Вивчення закордонного і вітчизняного досвіду впровадження екологічних заходів дає підстави узагальнити, що впровадження екологічної концепції у сфері виробництва і логістики стає поштовхом для: розширення соціально-економічного простору взаємодії внутрішніх і зовнішніх ефектів; зміни продуктового портфеля для освоєння нових екоринків; розширення відносин виробника з іншими виробниками (відносини типу «B2B») в суміжних галузях економіки; розвитку капіталізаційних процесів на підприємствах завдяки формуванню довгострокових джерел вартості та підвищенню інвестиційної привабливості екофірм; формування системи відносин «виробництво-споживач» для подолання потенційного опору громадськості до інновацій; розроблення інноваційних рішень у системі корпоративного менеджменту для уникнення конфлікту інтересів різних співвласників акціонерного

капіталу (інноваційні екопроекти мають вищі ризики, що впливає на генерування чистих грошових потоків і ставку їх дисконтування) - рис. 3.

Світлотехнічним підприємствам України необхідно знаходити компромісні рішення в системі координат «економічна ефективність- екологічність- суспільна цінність», а їх реалізація тією чи іншою мірою зачіпатиме всі сфери життєдіяльності суспільства.

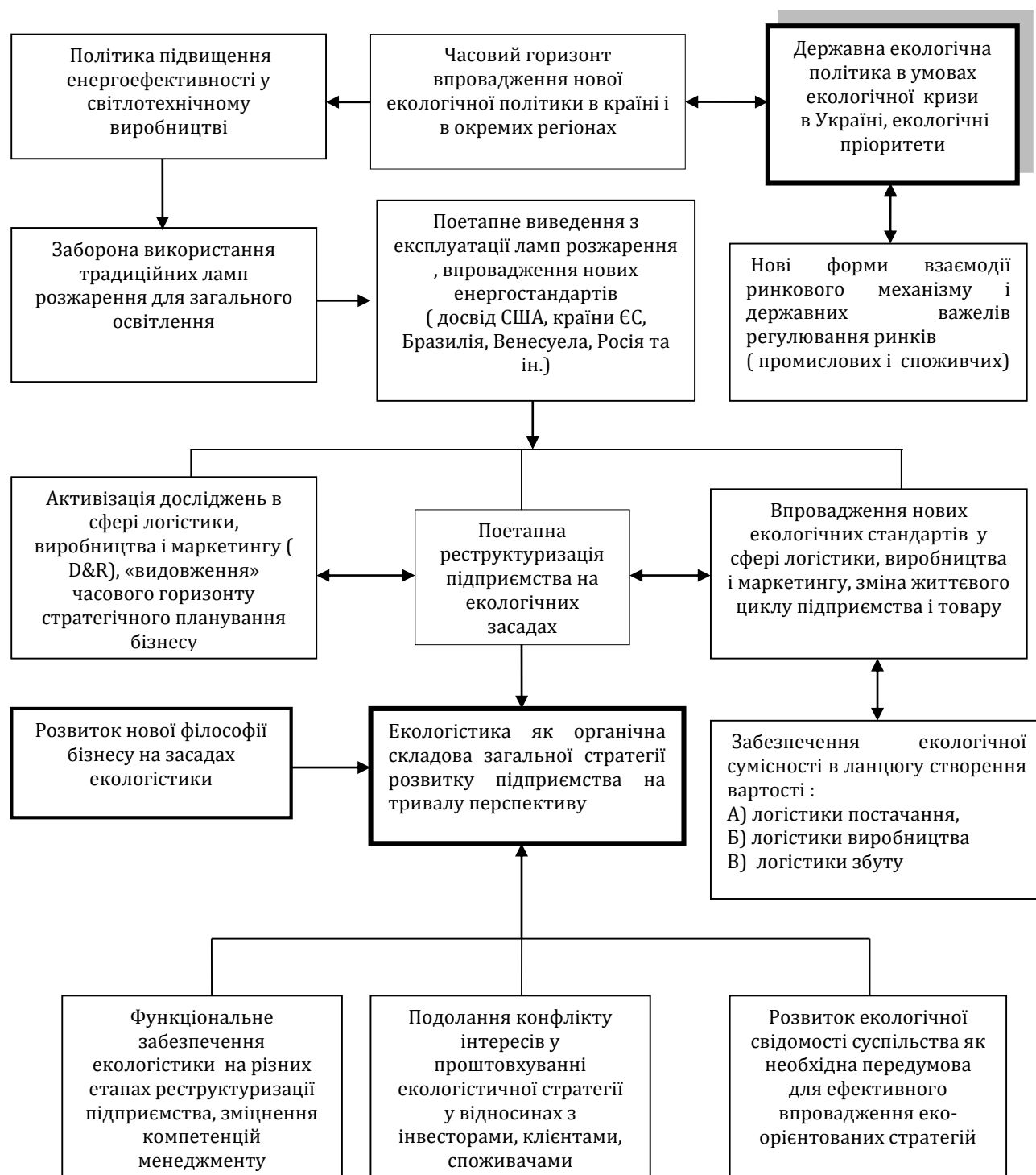

Рис. 3. Загальна модель взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів та її вплив на перспективи розвитку екологістики у світлотехнічному виробництві*

**Побудовано авторами*

Проілюструємо це на прикладі ПрАТ «Іскра», яке було засноване 1972 р. та реорганізоване в 1993р. у відкрите акціонерне товариство, станом на 31.12.2014 р. частки державного майна у статутному капіталі

підприємства немає. У 1999р. внаслідок реструктуризації вдалося врятувати його від фінансового краху, а в 2002 р. воно входило до десятки найпотужніших електротехнічних підприємств Європи і займало провідне місце у своїй галузі за високими темпами розвитку. У 2003р. ВАТ «Іскра» презентувало енергозберігальну продукцію - компактні люмінесцентні лампи під новою торговою маркою «Volta», його експорт охоплював 33 країни світу, а експортний потенціал складав 50 % виготовленої продукції, чому сприяли: система управління якістю ДСТУ ISO 9001-2001, сертифікати відповідності CE і TUV CS на лампи загального призначення та сертифікат CE і TUV GS відповідності EMC на компактні люмінесцентні лампи торгової марки «Volta» [20]. Результатом упровадження нових технологій у 2007-2012 рр., зокрема введення в експлуатацію другої енергоефективної печі і лінії по переробці відходів, є те, що понад 30 % усіх цоколів, які виготовляють і Європі, - це вироби з чорного скла ПрАТ «Іскра». Географія внутрішніх та міжнародних перевезень щорічно розширюється залежно від можливостей автопарку.

Основними видами продукції ПАТ «Іскра», крім газорозрядних ламп і ламп спеціального призначення, і надалі залишається виробництво ламп розжарювання, хоча в Європі, США, Бразилії та в інших країнах давно введена заборона на виробництво таких ламп (у Росії - з 2011р.) [21], а в Україні лише розроблено законопроект, що припускає виведення з обігу до 2017 року звичних лампочок розжарювання і заміни їх на енергозберігальні [22]. Тому відтягування часу щодо заборони лампочок розжарювання в нашій країні «працює», на перший погляд, на благо товаровиробникам, зменшуючи їх планові капітальні та операційні витрати на реструктуризацію бізнесу, проте, з погляду більш тривалої перспективи, формує їх пасивну позицію щодо технологічного оновлення виробництва і зміцнення конкурентних позицій на європейських і світових ринках.

Далеко не завжди темпи впровадження екологічних стандартів і витрати на просування продукції залежать від масштабу її виробництва. Як видно з рис.4, лінійний тренд зміни чистого доходу ПрАТ «Іскра» не корелює із параболічною зміною витрат на збут за цей же період - 2009-2014 рр. (рис.5), що пояснюється широкою маркетинговою географією збуту (експорт охоплює близько 30 країн світу) і зростанням у них не лише маркетингових витрат на рекламу та дослідження ринку, але й частки логістичних витрат: на пакувальні матеріали, ремонт тари, транспортування і страхування товарів, транспортно-експедиційні та інші послуги тощо.

Якщо питома вага витрат на збут у сукупному чистому доході в 2009 р. складала лише 2,8 %, то в 2014 р.- 9,5 %. Така геометрично зростаюча тенденція збільшення витрат на збут повинна бути виправданою у контексті екологістики, а саме - продажу і просування екологічно чистої продукції, використання екологічних пакувальних матеріалів, екологічних транспортних засобів для виходу на закордонні ринки, збільшення частки продукції, виготовленої із вторинної сировини і з використанням енергоощадних технологій тощо (рис.4).

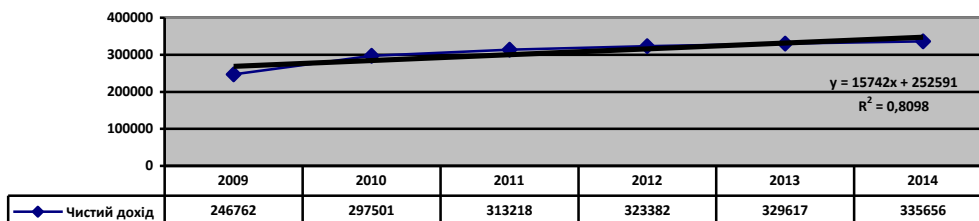

Рис. 4. Тренд, який відображає динаміку чистого доходу у ПрАТ «Іскра» за 2009-2014 рр. (у тис. грн)*

*Побудовано авторами на основі даних[23]

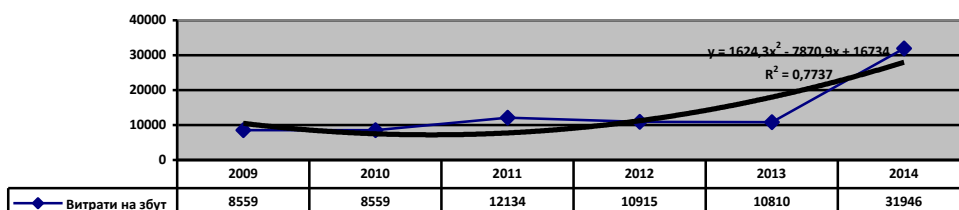

Рис. 5. Нелінійний тренд зміни витрат на збут у ПрАТ «Іскра» за 2009-2014 рр. (у тис. грн)*

*Побудовано авторами на основі даних [23].

Для досліджуваного періоду 2009-2014 рр. отримано такі розрахункові показники: індекс середнього геометричного зваженого для матеріальних витрат складає 1,0518; а для чистого доходу - рівний 1,0636. Це свідчить про випереджальні темпи зростання чистого доходу порівняно із вартістю матеріальних витрат (рис.6). Це є частковим виявом позитивного ефекту від упровадження раніше освоєних у ПрАТ «Іскра» енергоощадних технологій.

Проте зростання чистого доходу не могло забезпечити позитивних результатів операційної діяльності, про що свідчать емпіричні дані на діаграмі 7.

Різке зростання інших операційних витрат у 2014 р., до складу яких, зокрема, входять втрати від зміни курсу валюти та від безнадійної дебіторської заборгованості, стало вагомою причиною погіршення фінансової ситуації у ПрАТ «Іскра» (рис. 8).

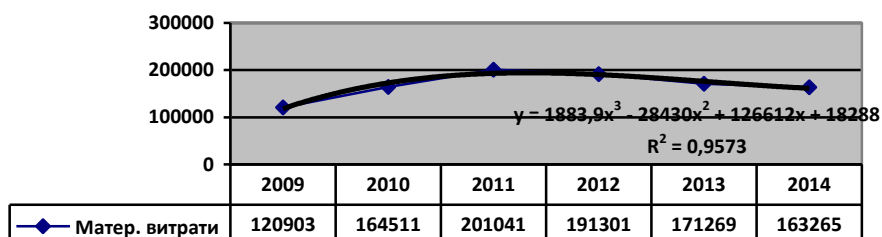

Рис. 6. Нелінійний тренд зміни матеріальних витрат у ПрАТ «Іскра» за 2009-2014 рр. (у тис. грн)

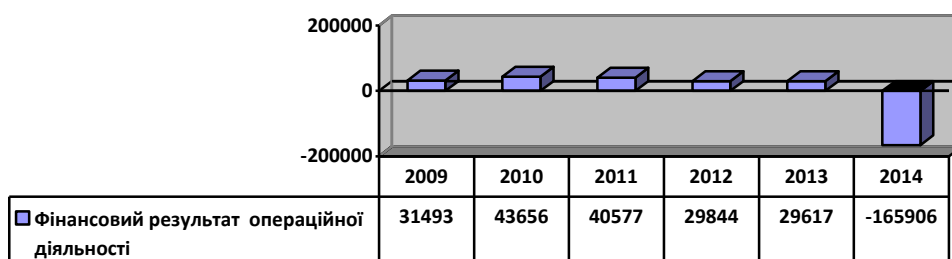

Рис. 7. Динаміка результатів операційної діяльності у ПрАТ «Іскра» за 2009-2014 рр. (у тис. грн)*

*Побудовано авторами на основі даних[23]

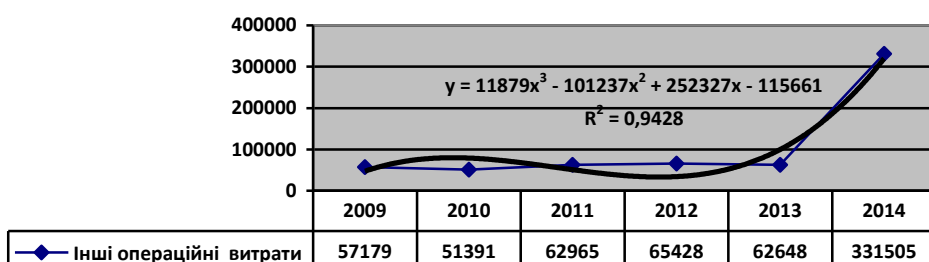

Рис. 8. Динаміка результатів операційної діяльності у ПрАТ «Іскра» за 2009-2014 рр. (у тис.грн)*

*Побудовано авторами на основі даних[23]

Навіть диверсифікація видів діяльності за 2014-2015 рр. не могла компенсувати погіршення результатів операційної діяльності (крім виготовлення спеціалізованої продукції, підприємством було отримано ліцензії на продаж алкогольних та тютюнових виробів). Інша причина такої ситуації має, на нашу думку, політичний характер - здійснювалася активна підготовка цього приватного підприємства до публічно оголошеної приватизації у 2016 р. [24] з метою зміни власника з невизначеними перспективами впровадження екологічного підходу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Основна функція екологістики орієнтована на мінімізацію втрати продуктивного капіталу і в процесі суспільного відтворення капіталу. З часом з'являється цілий ланцюг інших видів діяльності, які в

сукупності і взаємодії призводять до появи нових джерел створення вартості на різних етапах реструктуризації бізнесу. Екологістика розмиває межі макро-і мікроекономіки, і її необхідно розглядати як органічну складову загальної стратегії розвитку господарюючих структур, упровадження якої неможливе без ефективної взаємодії приватного і державного капіталу, високої якості інституційного середовища, прозорості екологічної інформації для суспільства. Важливою у плануванні екологістики є оцінка перспектив створення доданої вартості в системі «постачання-виробництво-збут» з використанням методик поєднання фінансових та нефінансових показників для оцінки якості екоорієнтованих логістичних структур.

Список літератури

1. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ns_rik/ns_u/utvut_u2014.html.
2. Белякова, О. В. Екологічні інновації – шлях розвитку ринку екологічно чистих товарів [Електронний ресурс] / О. В. Белякова. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_268_272.pdf.
3. Прокопенко, О. В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід / О. В. Прокопенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – С. 33.
4. Кабмін просить НАБУ розслідувати вигреш тендера на 480 млн грн "кіотських грошей" фіктивною фірмою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/318768.html>.
5. Європа заборонить енергоощадні лампочки? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teplodarets.com.ua/uk/new/ievgora-zaboronit-energooshchadni-lampochki>.
6. Кожушко, Г. М. Проблеми ртутного забруднення навколишнього середовища відходами розрядних ламп/ Г. М. Кожушко, Л. В. Дугніст, С. Г. Кислиця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/svitteh_2013_1_7.pdf.
7. Powering global growth: transformation in energy productivity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://b4esummit.com/b4e-climate-summit-2015/9-10 September 2015>.
8. Міжнародне екологічне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekologia.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=section&id=5&Itemid.
9. Щоб досягти екологічного балансу, потрібна взаємодія всіх органів влади... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/254214>.
10. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
11. Держуправління на Львівщині провело екологічний рейтинг підприємств-забруднювачів області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/10443>.
12. Підписано Меморандум щодо створення інтегрованої електронної системи екологічної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekologia.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2230&Itemid=87.
13. Мних, О. Б. Екологістична концепція : передумови виникнення та перспективи її впровадження / О. Б. Мних, Б. Д. Гречин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16838/1/174-Mnykh-282-283.pdf>.
14. Мних, О. Б. / Дослідження проблем розвитку екологічно-орієнтованої економіки (на прикладі промислових підприємств Львівської області) / О. Б. Мних, Ю. Р. Сокіл // Вісник «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку» Вид-во : НУ «Львівська політехніка», 2014. – №790. – С. 97-107.
15. Мних, О. Б. Зміна парадигми управління капіталізаційними процесами : роль інноваційних екологічних рішень у логістико-маркетингових стратегіях формування вартості / О. Б. Мних // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6. – С. 240-246.
16. Mnykh, O. V. The detection and estimation of contradictions between logistics and ecologization processes for the ecologicistic strategy implementation at the enterprise" / O. V. Mnykh, B. D. Hrechyn / Econtechmod. an International quarterly journal – 2016. vol. 1. no. 1. – p.127–131.
17. Osram [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osram.ru/osram_ru/trends-and-knowledge/halogen-lamps/professional-knowledge/reflector-technology/index.jsp.
18. Програма Місто. Люди. Світло. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lighting.philips.ua/education/city-people-light.html>.
19. Карта позитивних і негативних проектів ЄІБ у сфері енергетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://necu.org.ua/karta-pozytyvnyh-i-nehatyvnyh-proektiv-eib-u-sferi-enerhetyky>.
20. 6 березня ВАТ „Іскра”, одне з провідних виробників електроламп у Європі, представило свою нову торгову марку „Volta” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.daily.lviv.com/news/15088>.

21. У Європі заборонили продавати лампочки розжарювання по 60 Вт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1257050-u-evropi-zaboronili-prodavati-lampochki-rozzharyuvannya-po-60-vt>.
22. В Україні заборонять лампочки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://vremya.eu/stati/obshchestvo/v-ukra-n-zaboronjat-lampochki.html>.
23. База даних [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.smida.gov.ua.
24. Цього року приватизують Львівську вугільну компанію та завод "Іскра" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://varianty.lviv.ua/32977-tsoho-roku-pryvatzuyut-lvivsku-vuhilnu-kompaniiu-ta-zavod-iskra>.

References

1. *Pro Zahal'noderzhavnu prohramu formuvannya natsional'noyi ekolohichnoyi merezhi Ukrayiny na 2000-2015 roky: zakon Ukrayiny.* (2014). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ns_rik/ns_u/utvut_u2014.html.
2. Byelyakova, O. V. (2011). *Ekolohichni innovatsiyi – shlyakh rozvytku rynku ekolohichno chystykh tovariv.* Retrieved from: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_268_272.pdf.
3. Prokopenko, O. V. (2008). *Ekolohizatsiya innovatsiynoi diyal'nosti: motyvatsiynyy pidkhid.* Sumy : Universytet-s'ka knyha.
4. *Kabmin prosyt' NABU rozsliduvaty vyhrash tendera na 480 mln hrn "kiot-s'kykh hroshey" fiktyvnoyu firmoyu.* (n.d.). Retrieved from: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/318768.html>.
5. *Yevropa zaboronyt' enerhooshchadni lampochky?* (n.d.). Retrieved from: <http://teplodarets.com.ua/uk/new/ievropa-zaboronit-energooshchadni-lampochki>.
6. Kozhushko, H. M., Duhnist, L. V., Kyslytsya, S. H. (2013). *Problemy rtutnoho zabrudnennya navkolysn'oho seredovyshcha vidkhodamy rozryadnykh lamp.* Retrieved from: file:///C:/Users/User/Downloads/svitteh_2013_1_7.pdf.
7. *Powering global growth: transformation in energy productivity.* (2015). Retrieved from: <http://b4esummit.com/b4e-climate-summit-2015/> 9–10 September 2015.
8. *Mizhnarodne ekolohichne pravo.* (n.d.). Retrieved from: http://www.ekologia.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=section&id=5&Itemid.
9. *Shchob dosyahty ekolohichnoho balansu, potribna vzayemodiya vsikh orhaniv vlady...* (n.d.). Retrieved from: <http://www.golos.com.ua/article/254214>.
10. *Statystychna informatsiya.* Retrieved from: ukrstat.gov.ua.
11. *Derzhupravlinnya na L'vivshchyni provelo ekolohichnyy reytynh pidpryyemstv-zabrudnyuvachiv oblasti.* (n.d.). Retrieved from: <http://www.menr.gov.ua/content/article/10443>.
12. *Pidpysano Memorandum shchodo stvorennya intehrovanoyi elektronnoyi systemy ekolohichnoyi informatsiyi.* (n.d.). Retrieved from: http://www.ekologia.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2230&Itemid.
13. Mnykh, O. B., Hrechyn, B. D. (n.d.). *Ekolohistychna kontseptsiya : peredumovy vynyknennya ta perspektyvy yiyi vprovadzheniya.* Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16838/1/174-Mnykh-282-283.pdf>.
14. Mnykh, O. B., Sokil, Yu. R. (2014). *Doslidzhennya problem rozvytku ekolohichno-oriyentovanoyi ekonomiky (na prykladi promyslovykh pidpryyemstv L'vivs'koyi oblasti).* *Visnyk «Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku»,* 790, 97-107.
15. Mnykh, O. B. (2014). *Zmina paradyhmy upravlinnya kapitalizatsiyynykh protsesamy : rol' innovatsiynykh ekolohichnykh rishen' u lohistyko-marketynhovykh stratehiyakh formuvannya vartosti.* *Aktual'ni problemy ekonomiky,* 6, 240-246.
16. Mnykh, O. B., Hrechyn, B. D. (2016). *The detection and estimation of contradictions between logistics and ecologization processes for the ecologicistic strategy implementation at the enterprise.* *Econtechmod,* 1(1), 127-131.
17. *Osram.* (n.d.). Retrieved from: http://www.osram.ru/osram_ru/trends-and-knowledge/halogen-lamps/professional-knowledge/reflector-technology/index.jsp.
18. *Prohrama Misto. Lyudy. Svitlo.* (n.d.). Retrieved from: <http://www.lighting.philips.ua/education/city-people-light.html>.
19. *Karta pozytyvnykh i nehatyvnykh proektiv YEIB u sferi enerhetyky.* (n.d.). Retrieved from: <http://necu.org.ua/karta-pozytyvnyh-i-nehativnyh-proektiv-eib-u-sferi-enerhetyky>.
20. *6 bereznya VAT „Iskra”, odne z providnykh vyrobnykiv elektrolamp u Yevropi, predstavlyo svoyu novu torhovu marku „Volta”.* (n.d.). Retrieved from: <http://old.daily.lviv.com/news/15088>.

-
21. *U Yevropi zaboronyly prodavaty lampochky rozzharyuvannya po 60 Vt.* (n.d.). Retrieved from: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1257050-u-evropi-zaboronili-prodavati-lampochki-rozzharyuvannya-po-60-vt>.
 22. *V Ukrayini zaboronyat' lampochky.* (n.d.). Retrieved from: <http://vremya.eu/stati/obschestvo/v-ukra-n-zaboronjat-lampochki.html>.
 23. *Baza danykh.* (2016). Retrieved from: www.smida.gov.ua.
 24. *Ts'oho roku pryvatyzuyut' L'vivs'ku vuhil'nu kompaniyu ta zavod "Iskra".* (n.d.). Retrieved from: <http://varianty.lviv.ua/32977-tsoho-roku-pryvatyzuiut-lvivsku-vuhilnu-kompaniiu-ta-zavod-iskra>.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Тетяна Петрівна НАЗАРЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: tatyana.nazarenk@mail.ru

СЛУЖБА ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Назаренко, Т. П. Служба внутрішнього аудиту: особливості організації [Текст] / Тетяна Петрівна Назаренко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2016. – Том 23. – № 2. – С. 119-125. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Обґрунтовано необхідність функціонування служби внутрішнього аудиту на підприємстві. Розглянуто особливості та способи його організації, визначено їх позитивні та негативні аспекти.

Метою статті є розкриття необхідності внутрішнього аудиту на підприємстві та особливостей його організації.

Результати. З урахуванням особливостей діяльності підприємств, які мають відокремлені структурні підрозділи, запропоновано модель організації власної служби внутрішнього аудиту. Виокремлено основні етапи створення підрозділу внутрішнього аудиту, а саме: встановлення мети створення та завдань такої служби; її основних функцій; формування особового складу; визначення організаційного статусу; розробка внутрішніх нормативних документів для регулювання процесу внутрішнього аудиту. Визначено фактори впливу на чисельність працівників такої служби.

Ключові слова: внутрішній аудит; служба внутрішнього аудиту; аутсорсинг; косорсинг; внутрішній контроль.

Tetyana Petrivna NAZARENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: tatyana.nazarenk@mail.ru

THE INTERNAL AUDIT DEPARTMENT: FEATURES OF ORGANIZATION

Abstract

Introduction. The necessity of functioning of the internal audit department at the enterprise has been grounded. The features and methods of organization of internal audit have been considered. The positive and negative aspects of each method of organization of the internal audit department have been determined.

The purpose and objectives of the article are to disclose the necessity of internal audit at the enterprise and the features of its organization.

Results. Taking into account the features of activities of the companies that have separate structural divisions, the model of organisation of the internal audit department has been proposed. The main stages of creating of the internal audit department have been lined out, namely the determination of goal of creation and the objectives of the internal audit department; the determination of main functions of the internal audit department; the formation of personnel of the internal audit department; the determination of organizational status of the internal audit department; the development of internal regulatory documents to regulate the internal audit process. The factors of influence on the number of staff of the internal audit department have been determined.

Keywords: internal audit; internal audit department; outsourcing; co-sourcing; internal control.

JEL classification: L29, L84, M19

© Тетяна Петрівна Назаренко, 2016

Вступ

На сучасному етапі розвиток ринкових відносин нерозривно пов'язаний з концентрацією власності, інтеграційними процесами, що призвело до збільшення кількості холдингів, концернів, корпорацій та підприємств, які мають складну організаційну структуру. Зважаючи на це, набула поширення практика розподілу функцій управління та володіння. Така тенденція вплинула на виникнення розриву між реальним власником і власністю, що обумовило необхідність створення ефективної системи контролю за вкладеним капіталом та діяльністю менеджерів.

З огляду на це, власникам та топ-менеджерам потрібно не тільки уникнути ризику, а необхідно його передбачити, при цьому намагаючись одночасно знизити його до мінімального рівня. Для цього необхідно вести постійний і своєчасний контроль як за діяльністю працівників, так і в компанії загалом шляхом правильної постановки економічної, правової роботи, бухгалтерського обліку та звітності. Процес управління фірмою і відповідно організовану систему внутрішнього контролю не можна відокремити один від одного, при цьому не порушивши ефективність всієї системи управління. Звідси з'являється потреба в постійно діючому і ефективному інструменті, який входить у систему внутрішнього контролю і є її невід'ємною частиною, в ролі якого виступає служба внутрішнього аудиту, яка допомагає забезпечити власників і керівників необхідною інформацією щодо функціонування всіх підсистем та структурних одиниць підприємства. Значний внесок у розвиток наукової думки про внутрішній аудит належить таким вченим, як: Т. О. Каменська, Д. М. Хома, О. В. Філозоф. Окремі аспекти внутрішнього аудиту висвітлили у наукових працях вітчизняні дослідники: М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, З. В. Гуцайлюк, Г. М. Давидов, Н. І. Дорош, З. В. Задорожний, С. Я. Зубілевич, Л. М. Кіндрацька, М. В. Кужельний, Л. П. Кулаковська, Я. Д. Крупка, І. І. Пилипенко, Ю. В. Піча, О. А. Петрик, М. С. Пушкар, О. Ю. Редько, В. С. Рудницький, В. Я. Савченко, В. К. Савчук, В. В. Сопко, Б. Ф. Усач, В. О. Шевчук, М. Т. Щирба, а також зарубіжні – В. А. Андреев, А. Аренс, Дж. Лоббек, Дж. Робертсон, В. І. Подольський, А. Роджер, В. П. Суйц, А. А. Терехов, А. Д. Шеремет та ін. Не применшуючи ролі наукових праць дослідників, важливості їх впливу на подальший розвиток теорії та практики внутрішнього аудиту та віддаючи належне напрацюванням фахівців у цій сфері, слід зазначити, що внутрішній аудит швидко розвивається, внаслідок чого виникають нові проблеми, які потребують розв'язань.

Мета та завдання статті

Метою статті є розкриття ключових питань необхідності внутрішнього аудиту на підприємстві та його організації. З урахуванням специфіки діяльності підприємства основними завданнями, які ставляться в публікації є розробити модель організації служби внутрішнього аудиту, етапи створення підрозділу та визначення оптимальної чисельності персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно з визначенням Міжнародного інституту внутрішніх аудиторів (The Institute of Internal Auditors), внутрішній аудит – це діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на удосконалення діяльності організації. Тобто під поняттям внутрішнього аудиту слід розуміти встановлену внутрішніми документами компанії діяльність з контролю за усіма складовими управління і різними аспектами функціонування компанії, яка здійснюється персоналом спеціального контрольного органу в межах встановлених нормативів. Цілі і завдання внутрішнього аудиту на підприємствах визначаються залежно від стану системи внутрішнього контролю, у тому числі - від рівня менеджменту і персоналу фірми, а також системи управління ризиками. При цьому головною метою внутрішнього аудиту є пошук шляхів підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання та його структурних підрозділів.

Однак рішення про те, чи необхідний у компанії підрозділ внутрішнього аудиту, приймають власники та топ-менеджери компанії, зважаючи на наступні фактори: розподіл функцій володіння і управління бізнесом; розміри та ступінь розгалуженості організаційної структури компанії; географічне розташування структурних підрозділів та філій; рівень ризиків, властивих діяльності компанії, обсяг бізнес-процесів та ін.

Слід зазначити, що необхідність створення служби внутрішнього аудиту повинна диктуватися економічною доцільністю. Так, наприклад, для невеликих та частково середніх компаній у наявності функції внутрішнього аудиту, ймовірно, немає необхідності. Проте зі зростанням розмірів компанії та ускладненням процесів управління, у власників, які самостійно керують справами компанії, може скластися думка, що, незважаючи на всі зміни, діяльність підприємства знаходиться під контролем. Однак керівництво в більшості випадків за таких умов не в змозі контролювати ситуацію у всій повноті. Тому виникає необхідність організації служби внутрішнього аудиту.

З іншого боку, якщо в компанії кермо влади передається найманим працівникам-менеджерам, а власники лише займаються визначенням стратегії та напрямками розвитку бізнесу, не звертаючи уваги на деталі ведення справ, актуальності набуває питання контролю за діяльністю менеджерів та

діяльністю компанії загалом. За такої ситуації служба внутрішнього аудиту є інструментом забезпечення прав власника та невід'ємним елементом системи корпоративного управління, адже в основі розвитку теорії корпоративного управління лежить так звана проблема принципала-агента, яка полягає в тому, що власник, володіючи власністю, нею не керує, а менеджер, хоча і здійснює управління власністю, не володіє нею. При цьому інтереси і дії менеджменту не завжди відповідають інтересам самих власників.

Проте служба внутрішнього аудиту на підприємстві потрібна не лише власникам для отримання достовірної інформації про діяльність підприємства, але й управлінському персоналу. Зважаючи на основне завдання менеджерів, що полягає в ефективному управлінні підприємством та досягненні поставлених цілей, успішність виконання якого зазвичай залежить від того, чи володіє управлінець достовірною та повною інформацією, на основі якої приймає рішення та чи існує ефективна система контролю за виконанням управлінських рішень, менеджери не завжди здатні об'єктивно оцінити ситуацію. Навіть якщо управлінський персонал вважає, що ефективно контролює всі процеси, у нього, як правило, немає часу і специфічних навичок для збору і структурування відповідної інформації. Внутрішній аудит, зважаючи на свою специфіку, має доступ до інформації з усіх аспектів діяльності компанії та є інструментарієм для узагальнення та аналізу даних. З огляду на це, взаємодія зі службою внутрішнього аудиту підвищує ефективність прийняття рішень управлінським персоналом. Саме внутрішній аудит є тим об'єктивним джерелом інформації, що допомагає менеджеру по-новому та неупереджено оцінювати якість виконання прийнятих управлінських рішень.

Особливо важлива роль внутрішнього аудиту для холдингових компаній і компаній з розгалуженою філіальною мережею. Значення внутрішнього аудиту в цьому випадку визначається необхідністю для головної / материнської компанії отримувати своєчасну та об'єктивну інформацію про діяльність філій / дочірніх компаній. За допомогою внутрішнього аудиту у філіях / дочірніх компаніях мають змогу глибше зрозуміти політику і процедури головної / материнської компанії.

Незважаючи на те, що внутрішній аудит є елементом системи внутрішнього контролю підприємства, він оцінює ефективність системи контролю загалом, тобто виникає зворотний зв'язок (рис.1), який робить систему внутрішнього контролю стійкою і дозволяє налаштувати її залежно від змін, що відбуваються.

Рис. 1. Зв'язок системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту

Власники та менеджмент компанії, з огляду на власні потреби, можуть створювати й інші органи контролю: контрольно-ревізійну службу, службу безпеки, відділ контролю якості та ін. Однак зазвичай виникає проблема, коли такі контролюючі органи, які паралельно функціонують на підприємстві, значною мірою дублюють роботу один одного, і це, як правило, призводить до економічної неефективності їх діяльності. Значну роль при вирішенні питання про структуру органів контролю відіграє стан підконтрольного середовища в компанії та рівень розвитку її корпоративної культури загалом.

У зв'язку з необхідністю організації служби внутрішнього аудиту та потребою зробити її діяльність ефективною задля забезпечення безперервної діяльності підприємства, створення служби внутрішнього аудиту слід здійснювати в декілька етапів, які передбачають:

- *визначення мети створення та завдань служби внутрішнього аудиту:* визначення пріоритетів суб'єкта господарювання; обґрунтування необхідності створення служби внутрішнього аудиту; визначення її завдань;
- *визначення основних функцій служби внутрішнього аудиту:* визначення основних функцій, необхідних для виконання поставлених цілей;
- *формування особового складу служби внутрішнього аудиту:* економічне обґрунтування кількості працівників служби внутрішнього аудиту; визначення кваліфікаційних та етичних вимог до потенційних працівників служби внутрішнього аудиту;

- визначення організаційного статусу служби внутрішнього аудиту та основних моментів взаємовідносин служби внутрішнього аудиту та підрозділів підприємства: обґрунтування місця внутрішнього аудиту в управлінні підприємством та в системі внутрішнього контролю; визначення основних правил взаємодії з підрозділами суб'єкта господарювання та дочірніми підприємствами;
- розробка внутрішніх нормативних документів для регулювання процесу внутрішнього аудиту: розробка внутрішніх документів з регулювання діяльності служби внутрішнього аудиту відповідно до визначених завдань (складено на основі [1, с. 16]).

Вищезазначені етапи дають змогу власникам підприємств, по-перше, сформулювати склад підрозділу внутрішнього аудиту необхідної кваліфікації з огляду на цілі підприємства, по-друге, організувати роботу служби внутрішнього аудиту з максимальною користю для підприємства, врахувавши власні інтереси та чинне законодавство.

Окрім того, при створенні служби внутрішнього аудиту необхідно вирішити, яку вона матиме організаційну структуру. Варіантами останньої можуть бути підпорядкування внутрішньому аудиту фахівців різних відділів, які можуть виконувати окремі функції у межах завдань внутрішнього аудиту, або підпорядкування внутрішньому аудиту головної компанії аудиторів, що очолюють відповідні підрозділи внутрішнього аудиту в дочірніх компаніях [3, с. 188].

Внутрішній аудит на підприємстві може організовуватись кількома способами (рис. 2).

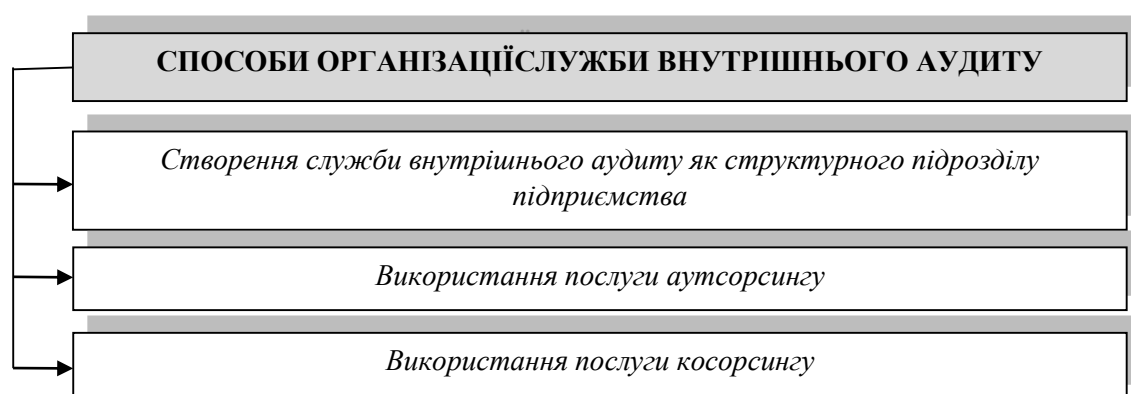

Рис. 2. Способи організації служби внутрішнього аудиту на підприємстві*

*Розроблено автором.

Як видно з рис. 2, було виокремлено три основні способи організації служби внутрішнього аудиту на підприємстві. Слід зазначити, що рішення про створення власної служби внутрішнього аудиту на підприємстві повинно бути економічно обґрунтованим та доцільним з точки зору затрат, які будуть понесені на створення такого структурного підрозділу. Однак суттєвою перевагою такого способу організації служби внутрішнього аудиту є те, що співробітники на достатньому рівні обізнані із внутрішньою організацією підприємства та галузевими особливостями бізнесу, при цьому отримані навички та досвід при виконанні завдань аудиту залишаються всередині підприємства.

Використання послуги аутсорсингу, що передбачає повну передачу функцій внутрішнього аудиту спеціалізованій компанії чи зовнішньому консультанту, надасть змогу певною мірою зекономити кошти на утримання штатного персоналу та його технічного забезпечення, а також послугами аутсорсингу підприємства можуть користуватися не постійно, а при виникненні такої необхідності. Однак, такий спосіб, на відміну від попереднього, значно програє в частині обізнаності суб'єктами здійснення внутрішнього аудиту про особливості бізнесу та діяльності фірми в цілому. Такий спосіб буде ефективним для невеликих компаній, які не в змозі утримувати на постійній основі підрозділ внутрішнього аудиту.

Що стосується використання послуги косорсингу як способу організації служби внутрішнього аудиту, то такі послуги передбачають поділ функцій між відповідальними службами підприємства і зовнішньою спеціалізованою організацією, яка залучається на стадії постановки служби внутрішнього контролю, а також для вирішення окремих завдань у процесі її функціонування. Тобто, при використанні цього способу в межах підприємства створюється служба внутрішнього аудиту, але у деяких випадках можуть залучатися експерти спеціалізованої компанії чи зовнішні консультанти. Косорсинг дозволяє якісно вирішити поставлені завдання при раціональних затратах.

Необхідність косорсингу виникає у окремих випадках, найбільш поширеними з яких є:

- потреба у проведенні разових або спеціальних проектів з внутрішнього аудиту;
- обмеженість власних кадрових ресурсів служб внутрішнього аудиту;

– потреба у професійній підготовці власних співробітників служб внутрішнього аудиту за допомогою прямої передачі знань і практичного досвіду від залучених для аутсорсингу фахівців.

В останньому випадку у компанії з'являється можливість побудови власного відділу внутрішнього аудиту, що має необхідні навички і знання для виконання покладених на них функцій та досягнення поставлених цілей. Консультанти при цьому можуть запропонувати розробку системи автоматизації діяльності підрозділу внутрішнього аудиту та контролю під вимоги конкретного замовника. Крім налаштування роботи програми, зовнішні фахівці можуть також забезпечити замовника кваліфікованими кадрами для подальшого виконання функцій внутрішнього аудиту та провести їх навчання [2].

Слід зазначити, що який би підхід не обрало підприємство, внутрішній аудит, незважаючи на безліч можливостей, не є універсальною панацеєю від усіх проблем підприємства. Однак вважаємо, що найбільш прийнятним для підприємств, які мають велику кількість філій, підрозділів та здійснюють значний обсяг операцій, доцільним є організація служби внутрішнього аудиту в межах підприємства як його структурного підрозділу. Організувати службу внутрішнього аудиту на таких підприємствах, на нашу думку, варто за наступною моделлю (рис. 3).

Рис. 3. Модель організації служби внутрішнього аудиту*

*Розроблено автором.

Примітка до запропонованої моделі організації служби внутрішнього аудиту:

1 – перевірка достовірності бухгалтерського обліку та ефективності системи внутрішнього контролю; надання консультацій керівництву в процесі планування діяльності та з питань підвищення ефективності бізнес-процесів.

2 – перевірка достовірності бухгалтерського обліку та ефективності системи внутрішнього контролю філій головного підприємства; надання консультацій керівництву економічних одиниць у процесі планування їх діяльності та з питань підвищення ефективності провадження бізнесу.

3 – надання достовірних даних власникам про стан компанії та її філій.

4 – безпосереднє підпорядкування служби внутрішнього аудиту власникам компанії.

Таким чином, відповідно до запропонованої моделі на рис. 3, служба внутрішнього аудиту є централізованою. Такий варіант є найбільш оптимальним для географічно розгалужених підприємств і холдингових компаній. Працівники служби територіально перебувають у головному/керуючому підприємстві.

Вітчизняна практика діяльності підприємств показує, що сьогодні служби внутрішнього аудиту є далекими від організаційної незалежності, яка є однією з найважливіших передумов об'єктивності та неупередженості внутрішнього аудиту. Тому безпосереднє підпорядкування власникам підприємства або Наглядовій раді реалізує основні принципи внутрішнього аудиту – незалежність та об'єктивність.

У межах децентралізованої структури працівники служб внутрішнього аудиту територіально перебувають у філіях або дочірніх підприємствах, але підпорядковуються керівникові служби внутрішнього аудиту головного/керуючого підприємства.

Однак за децентралізованої організації служби внутрішнього аудиту зростає ризик зниження керованості, а також втрати незалежності та об'єктивності служби внутрішнього аудиту. Крім цього, з урахуванням територіальної відстані структурного підрозділу, є вірогідність, що його керівництво буде

вживати вплив на «свого» внутрішнього аудитора, що негативно вплине на ефективність діяльності внутрішнього аудиту.

Щодо підприємств, які не мають розгалуженої структури, географічної розрізненості та розвинутого контрольного середовища, то такі на певному етапі можуть впроваджувати окремі елементи внутрішнього аудиту або введення у штат посади внутрішнього аудитора. У цьому випадку служба внутрішнього аудиту організується, в першу чергу, в інтересах вищого менеджменту, адже на невеликих підприємствах зазвичай власник і керуючий – одна особа. Щоб уникнути ситуацій, коли контролю будуть підлягати лише окремі підрозділи та процеси, слід розробити схему взаємин між підрозділом внутрішнього аудиту та ланками управління, визначити права та відповідальність кожної структурної одиниці.

Слід також звернути увагу на добір кадрів при формуванні служби внутрішнього аудиту, зважаючи на те, що більшість дослідників наголошують на проблемі недостатності кваліфікації вітчизняних аудиторів, що обумовлено відносно невеликим періодом функціонування такого виду внутрішньогосподарського контролю на вітчизняних підприємствах.

Зважаючи на це, принциповим питанням у процесі організації праці внутрішніх аудиторів є формування оптимального складу штату. На сьогодні, враховуючи те, що не існує зразка правильної організації служби внутрішнього аудиту, структура та чисельність такої служби буде визначатися індивідуально, враховуючи такі фактори, як:

- географічна розгалуженість організаційної структури підприємства;
- кількість та обсяг бізнес-процесів;
- кількість контрольно-наглядових функцій;
- ступінь схильності підприємства до різного роду ризиків;
- усвідомлення необхідності служби внутрішнього аудиту;
- обсяги завдань, які ставить перед внутрішніми аудиторами керівництво та власники.

Так, зокрема, якщо підприємство має розгалужену організаційну структуру, значний обсяг бізнес-процесів, що виконуються суб'єктом господарювання, підприємство має схильність до різного роду ризиків, керівництво усвідомлює необхідність контролю, перед яким ставляться значні обсяги завдань (наприклад: не лише перевірка звітності на дотримання вимог, повноти та достовірності, а і визначення резервів підприємства та оптимальних і альтернативних вирішень певного роду задач) кількість внутрішніх аудиторів повинна визначатися, зважаючи на наведені фактори, а також витрат часу на аудит кожного завдання. Витрати часу розраховуються з огляду на багато факторів, у тому числі, складність та повноту аудиторської програми та кваліфікацію аудиторів.

Джерелами набору спеціалістів у службу внутрішнього аудиту можуть бути: професійні бухгалтери та сертифіковані аудитори, внутрішні аудитори інших компаній, представники великих аудиторських фірм, співробітники інших відділів підприємства, які розуміються на внутрішньому контролі та знають особливості функціонування підприємства

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, в сучасних умовах внутрішньому аудиту надається широке поле для діяльності, щоб продемонструвати можливості і довести свою необхідність як власникам, так і менеджменту компаній. При організації відділу внутрішнього аудиту у керівництва з'являється потужний інструмент, за допомогою якого можна підвищити ефективність бізнесу і досягти нових цілей.

Доцільність створення служби внутрішнього аудиту диктується масштабами компанії, обсягами бізнес-процесів та складністю і розгалуженістю організаційної структури суб'єкта господарювання. При виникненні необхідності створення такої служби та зважаючи на потребу зробити її діяльність ефективною було визначено етапи створення такого підрозділу, а саме: формулювання мети створення та завдань служби внутрішнього аудиту; встановлення основних функцій; формування особового складу; визначення організаційного статусу служби; розробка внутрішніх нормативних документів для регулювання процесу внутрішнього аудиту. Зазначені етапи дають змогу власникам підприємств насамперед сформулювати склад підрозділу внутрішнього аудиту необхідної кваліфікації з огляду на цілі підприємства та організувати роботу служби внутрішнього аудиту з максимальною користю для підприємства, врахувавши власні інтереси та чинне законодавство. У процесі дослідження питання організації служби внутрішнього аудиту було виокремлено три основні способи: створення власної служби внутрішнього аудиту на підприємстві, використання послуг аутсорсингу та косорсингу. Слід зазначити, що рішення про власну службу внутрішнього аудиту на підприємстві повинно бути економічно обґрунтованим та доцільним з точки зору затрат, які будуть понесені на створення такого структурного підрозділу. Вважаємо, що для холдингових підприємств та територіально розгалужених необхідною є власна служба внутрішнього аудиту, зважаючи на розглянуті переваги та недоліки кожного способу організації.

Запропоновано модель організації власної служби внутрішнього аудиту для підприємств, які мають дочірні компанії, філії чи інші структурні економічні одиниці, при якій служба внутрішнього аудиту підпорядковується безпосередньо Наглядовій раді, що забезпечить дотримання основних елементів ефективної організації такого підрозділу – об'єктивність та незалежність.

Важливим є також питання структури, чисельності та добір кадрів у службу внутрішнього аудиту. Зважаючи на це, слід зазначити про відсутність єдиного, правильного підходу до організації таких аспектів. У кожному конкретному випадку чисельність служби внутрішнього аудиту визначаються індивідуально, на основі різних факторів, які було зазначено. Однак на сьогодні структура і чисельність служби внутрішнього аудиту здебільшого визначаються, зважаючи на величину виділеного бюджету, і при цьому виникає проблема ігнорування перерахованих вище факторів.

Список літератури

1. Крюкова, Ю. Г. Организационно-экономический механизм формирования системы аудиторского финансового контроля на предприятиях: автореф. дис... на соискание науч. степени канд. экон. наук: 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит", 08.00.12 "Бухгалтерский учет, статистика" / Ю. Г. Крюкова. – Москва, 2009. – 24 с.
2. Офіційний сайт Консалтингової компанії «EBS». – [Електронний ресурс] / Аутсорсинг і косорсинг функції внутрішнього аудиту. – Режим доступу: <http://ebskiev.com/ua/ebs-onlajn-dajdzhest/upravlinnya-kompanieyu/339-autorsing-i-kosorsing-funksiji-vnutrishnogo-audit.html>.
3. Хоруженко, О. І. Служба внутрішнього аудиту як підсистема управління корпоративною власністю: тези доповідей учасників V наукової конференції, присвяченої пам'яті д.е.н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України О. С. Бородіна ["Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: традиції, проблеми, перспективи"] / О. І. Хоруженко. – Київ, 2007. – 280 с. – С. 187-189.

References

1. Kriukova, Iu. G. (2009). *Organizational and economic mechanism of formation of the system of audit financial control system at the enterprises*: Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of Ph.D.: 08.00.10 "Finance, money circulation and credit", 08.00.12 "Accounting, statistics". Moscow.
2. Outsourcing and co-sourcing of internal audit functions. (n.d.). Retrieved from: <http://ebskiev.com/ua/ebs-onlajn-dajdzhest/upravlinnya-kompanieyu/339-autorsing-i-kosorsing-funksiji-vnutrishnogo-audit.html>.
3. Khoruzhenko, O. I. (2007). *The internal audit department as subsystem of management of corporate property*: abstracts of participants of the V-th scientific conference dedicated to the memory of Doctor of Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine O.S. Borodin ["Development of accounting, analysis and audit in Ukraine: the tradition, problems and prospects"]. Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2016 р.

Катерина Анатоліївна КАРАЧАРОВА

кандидат економічних наук,
доцент,
Український державний університет залізничного транспорту
E-mail: karacharovakatya@rambler.ru

Людмила Віталіївна НАЛИВАЙКО

Український державний університет залізничного транспорту
E-mail: lyuda.nalivajcko@yandex.ru

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ СТАНОМ ПІДПРИЄМСТВА

Карачарова, К. А. Сутність та особливості управління фінансовим станом підприємства [Текст] / Катерина Анатоліївна Карачарова, Людмила Віталіївна Наливайко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 126-130. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Якісний фінансовий стан підприємства показує результативність управління ним. Кожен господарюючий суб'єкт повинен мати чіткий план, що стосується ефективного управління фінансовим станом. Найважливіше - це правильно зрозуміти і виокремити основні методи аналізу, моделі та етапи формування управлінського рішення, що допоможуть підприємцю сформувавши найбільш ефективний план для управління організацією. Розуміння відповідних моделей, методів та етапів формування управлінського рішення не дозволить керівникові зробити помилки у своєму фінансовому становищі, що забезпечить йому ефективний розвиток.

Мета. Дослідити та запропонувати оптимальні та найбільш ефективні моделі, методи аналізу та етапи формування управлінського рішення, які б допомогли своєчасно виявити й знешкодити проблеми у фінансовому стані, під час або ж на початку функціонування підприємства.

Метод (методологія). У процесі дослідження було наведено приклади показників, які допомагають у проведенні аналізу фінансового стану підприємства для подальшого управління ним, етапи формування управлінського рішення, три основні типи моделей, які застосовуються найчастіше у процесі аналізу фінансового стану підприємства, та методика їх використання.

Результати. Під час написання статті визначено, розглянуто та запропоновано основні моделі, етапи аналізу й принципи ефективного управління фінансовим станом підприємства, що допомагають в правильно провести аналіз, надалі управляти фінансовим станом підприємства та забезпечити безперервну, якісну роботу господарюючого суб'єкта. Досліджено показники фінансового стану підприємства та надано власне трактування поняття управління фінансовим станом підприємства. Виокремлено основні етапи формування управлінського рішення щодо фінансового стану підприємства та зроблено висновки стосовно типів моделей, які слід використовувати під час моніторингу та управління фінансовим станом.

Ключові слова: управління; фінансовий стан; фінансова діяльність; фінансовий аналіз; моделі фінансового аналізу; управління фінансовим станом підприємства; управління підприємством.

Kateryna Anatoliyivna KARACHAROVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Ukrainian State University of Railway Transport

Lyudmyla Vitaliyivna NALYVAYKO

Ukrainian State University of Railway Transport
E-mail: lyuda.nalivajcko@yandex.ru

THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF FINANCIAL STATUS MANAGEMENT OF THE COMPANY

Abstract

Introduction. Qualitative financial status of the company shows the results of management. Each entity should have a clear plan for effective management of financial condition. The most important thing is to understand the entrepreneur and to determine the basic analysis methods, models and stages of management solutions that can help create the most effective plan for managing the organization. The understanding of the models, methods and stages of formation of administrative decision will not allow the manager of the company to make errors in the financial position. It can provide the effective development of the enterprise.

Purpose. The aim of the article is to investigate and offer the best and the most efficient models, methods of analysis and stages of the administrative decision that could help identify and defuse problems in financial state of the enterprise.

The method (methodology). In the course of the study we have presented the examples of indicators that help in analyzing the financial condition of the company for its further management; stages of the administrative decision; three main types of models that are used very often in the analysis of the financial condition of the company.

Results. The basic models, stages of analysis and principles of effective management of the financial condition of the company are considered. They can help carry the analysis, manage the financial condition of the company and ensure the continuous, qualitative work of the entity. We have studied financial ratio and provided the interpretation of the concept of the financial condition of the company. The basic stages of management decisions on the financial condition of the company are determined. The conclusions on the types of models to be used in the monitoring and management of financial condition are made.

Keywords: management; financial position; financial activities; financial analysis; financial analysis models; the financial condition of the company; management.

JEL classification: G300

Вступ

Управління підприємством - це складний процес, який потребує постійного моніторингу за діяльністю підприємства, ведення чіткого, безперервного стеження за фінансовим станом як у сучасному, так і в минулих періодах для прогнозування перспектив підприємства в майбутньому і за будь-яких умов.

Проблема управління фінансовим станом підприємства є актуальною і сьогодні, оскільки, з одного боку, він є ототожненим результатом діяльності підприємства, а з іншого - дає зрозуміти підприємству, чи має воно шанс на подальший розвиток. Негативна риса будь якої підприємницької діяльності в ринковій економіці - це ризик, який пов'язаний із можливістю банкрутства підприємства. Ризик банкрутства поширюється не тільки на власників чи підприємство взагалі, але і на учасників, які мали з ним економічні відносини в тій чи іншій формі (через комерційний чи грошовий кредит, купівлю акцій, закупівлю продукції і т. ін.).

Аналіз теоретичних напрацювань із зазначеної проблематики свідчить про високу зацікавленість вітчизняних та закордонних вчених. Водночас необхідні нові пропозиції, що дозволять досягти високих та дієвих економічних результатів в управлінні фінансовим станом підприємства за різних умов, які можуть вплинути на підприємство.

Вивчення останніх досліджень і публікацій показав що, вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних основ оцінки фінансового стану підприємства зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Поддєрьогін А. М. [1], Брейлі Р. [2], Майєрс С. [2], Ванькович Д. В. [4] та інші.

Мета та завдання статті

Мета статті - дослідити теоретичні аспекти і виявити оптимальні способи та методи аналізу управління фінансовим станом підприємства, а також спрямувати підприємця від початку своєї комерційної діяльності звертати увагу на правильне застосування такої методології.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах посилення зовнішньої та внутрішньої конкуренції, загострення економічної ситуації та нестабільного становища в політичній сфері нашої країни підприємства досить часто через непередбачене управління фінансовим станом опиняються на межі банкрутства. Через неправильне управління фінансовим портфелем усі підприємства, які не мають чіткого уявлення щодо їх фінансового стану та не знають як його контролювати, стикаються зі значними фінансовими й управлінськими труднощами.

Саме в зв'язку з цими проблемами й виникає питання про створення єдиного алгоритму аналізу в управлінні фінансовим станом для подальшого функціонування підприємства за різних умов, які можуть виникати впродовж всього життєвого циклу кожного підприємства. Адже правильне управління фінансовим станом, особливо за несприятливих умов - це запорука успішної та прибуткової діяльності в довгостроковому періоді.

Розвиток можливих негативних кризових явищ, які впливають на підприємство, можна попередити завдяки забезпеченню інформацією персоналу з управління, постійному моніторингу стану справ у країні, де знаходиться підприємство, та у світі, безперервному аналізу фінансового стану та аналізу поточного стану фінансової стійкості підприємства, своєчасній оцінці, його здатності втриматись на ринку в період кризового явища і мати розвиток після нього.

Для початку треба чітко усвідомити і зрозуміти, що містить дефініція «фінансовий стан підприємства». Відштовхуючись від визначення, яке сформулював А. М. Поддєрьогін, вважаємо, що це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів [1].

Досить важливим за сучасних умов господарювання є залучення до фінансового стану таких складових, як: ділова активність, потенціал формування та раціональне використання фінансових ресурсів підприємства, рівень фінансового ризику, платоспроможність, абсолютна величина прибутку. Взагалі фінансовий стан характеризує багато факторів, які вчені об'єднують в групи, найголовніші показники, на нашу думку, та складові цих груп наступні:

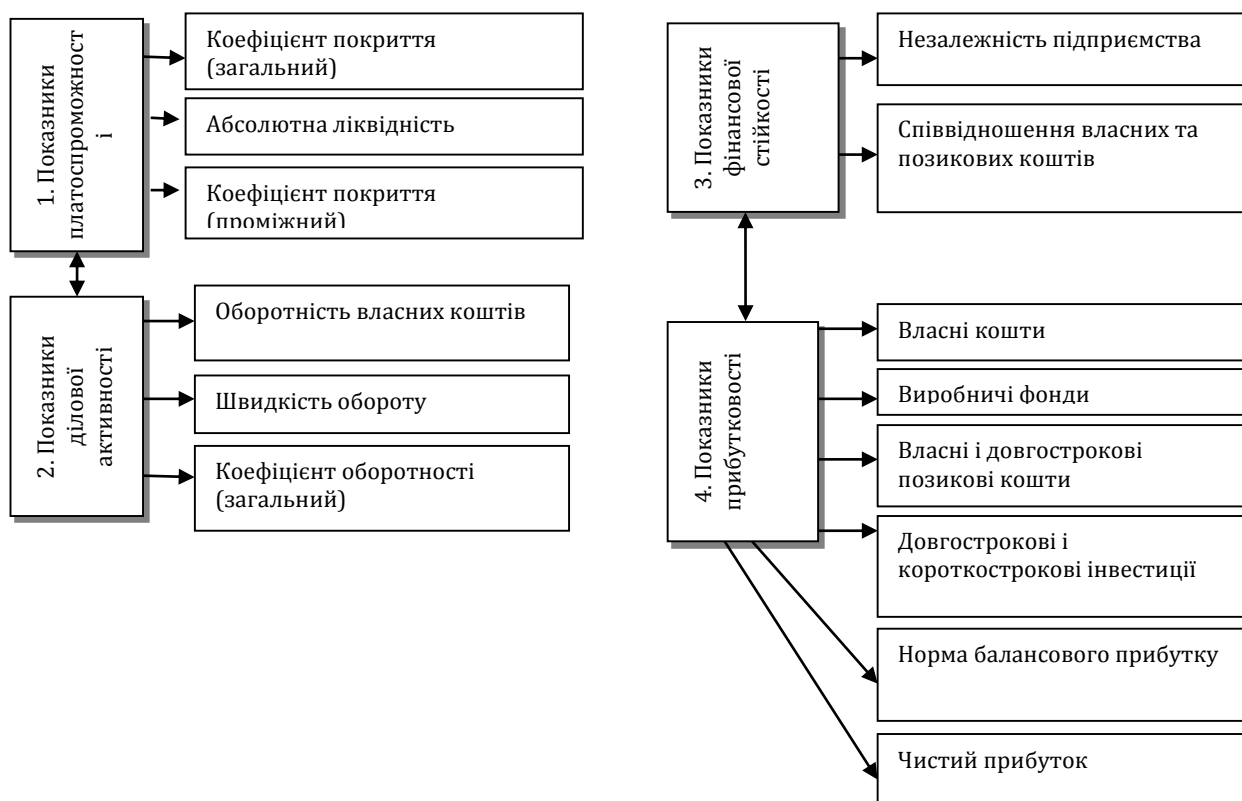

Рис. 1. Показники фінансового стану підприємства та їх складові [1]

Із наведеного вище матеріалу можна зробити висновок, що фінансовий стан - це одна із найважливіших складових господарського процесу, який має безліч складових. Тому ефективність роботи підприємства залежить не тільки від чітко окреслених складових та фінансових показників, але й від ефективності і правильності управління ними.

Основною метою управління фінансовим станом підприємства є своєчасне виявлення проблем та їх знешкодження, розробка та реалізація плану щодо оперативного відновлення платоспроможності, утримання фінансової стійкості, розробка програм на майбутнє з теми розвитку підприємства, а також виявлення та закріплення можливості продовжувати підприємством свою господарську, економічну, фінансову діяльність, яка забезпечить йому зростання виробництва, стійкість під час кризових явищ, платоспроможність, ліквідність та насамперед прибутковість.

Спираючись на думку вчених Брейлі Р. та Майєрс С., які виділяють у своїх роботах визначення *управління фінансовим станом* вважаємо, що для сучасних підприємств дуже важливо правильно оцінити роль ефективного управління фінансовим станом, тому що саме вмиле керування ресурсами підприємства, правильне розпорядження та своєчасне і термінове прийняття заходів щодо процесів, необхідних для стійкого функціонування підприємства [2].

Тому поняття *управління фінансовим станом* можна визначити як навмисне спрямування фінансових показників підприємства на досягнення нормативів, стійкого рівня збалансованості, стійкого функціонування та підвищення або утримання поставлених задач протягом усієї господарської діяльності підприємства.

Зміст управління фінансовим станом підприємства полягає в ефективному, безперервному моніторингу та в досягненні оперативних, тактичних та стратегічних цілей підприємства, що заплановані підприємством на поточний та майбутній період.

Формуванню управлінського рішення передують наступні етапи [3]:

1. Аналіз інформації та вибір з неї необхідних складових.
2. Обробка інформації.
3. Розрахунок необхідних показників.
4. Розрахунок необхідних коефіцієнтів.
5. Порівняльний аналіз значень показників та коефіцієнтів з нормативами.
6. Підготовка висновків, щодо фінансового стану підприємства.
7. Розробка заходів залежно від того, в якій ситуації знаходиться підприємство.

Управління фінансовим станом підприємства відтворюється за допомогою різних методів, принципів, методик аналізу, що в комплексі дають дієвий результат і ефективне управління. Це дає можливість одразу ж після проведення аналізу виявити недоліки, «больові точки» у фінансовій системі підприємства та способи за допомогою яких можна пом'якшити або усунути проблеми у фінансово- економічній діяльності господарюючого суб'єкта.

Кожен господарюючий суб'єкт обирає самостійно методики аналізу, принципи оцінки власного фінансового стану, тому що саме якісно вибрана методично підкріплена форма аналізу та оцінки фінансового стану підприємства слугує ефективному управлінню ним надалі.

Можна назвати три основні типи моделей, які застосовуються найчастіше у процесі аналізу фінансового стану підприємства [4]:

8. Дескриптивні
9. Нормативні
10. Предикативні

Перша модель, дескриптивна базується на основній фінансовій звітності підприємства (баланс, форма 1, форма 2, форма 3 та ін.) і передбачає подання фінансових звітностей у різноманітних типах аналізів, а саме вертикальний та горизонтальний аналіз, аналіз відносних показників, аналіз відносних коефіцієнтів, трендовий аналіз, порівняльний та факторний аналіз.

Друга модель, нормативна, ґрунтується на порівнянні фактичних результатів, які отримало підприємство під час своєї господарської діяльності, з нормативними показниками, які встановлюються на кожен статтю витрат, видів робіт, економічних та фінансових коефіцієнтів і з'ясуванні причин щодо відхилень, якщо вони є.

Третя модель, предикативна містить важливішу складову прогнози фінансового стану підприємства на майбутнє, характеризується такими складовими, як: 1) побудова точки беззбитковості; 2) побудова прогностичних звітів щодо фінансового стану підприємства; 3) побудова моделей ситуаційного аналізу та інші.

Усі ці моделі дуже важливі, але дієвими вони будуть лише сумісно і треба правильно та послідовно їх застосовувати, оскільки ефективне управління фінансовим станом не може відбутись лише завдяки одній із наведених моделей аналізу.

На нашу думку, необхідно використовувати моделі саме в хронологічному порядку, адже першою має бути фінансова звітність, з якої потрібно проаналізувати і вибрати необхідні показники, далі потрібна

нормативна модель для того, щоб порівняти отримані результати з нормативами, що встановлені, і остання модель – предикативна. Після проведення аналізу та порівнянні фактичних результатів з нормативними можна зробити висновок щодо майбутнього фінансового стану підприємства і приймати дієві рішення щодо управління фінансовим станом у майбутньому: або виходу з кризи, або втримання підприємства на своїх стійких позиціях.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підводячи підсумок проведеного дослідження, хочемо зазначити, що, по-перше, необхідно зрозуміти складову фінансового стану та поняття управління фінансовим станом підприємства, це є передумовою успішного та ефективного управління підприємства. Далі необхідно серед різних методів та моделей аналізу фінансового стану підприємства обрати для себе такі, які найбільше підходять для підприємства. Також у статті наведено найпоширеніші моделі аналізу фінансового стану підприємств та метод їх застосування. Треба пам'ятати, що кожна модель має власні складові і саме комплексність їх використання дає дієвий результат. Поглиблене вивчення окреслених проблем дасть змогу виявити і систематизувати всі зазначені методи та моделі управління фінансовим станом підприємства в єдиний алгоритм, що дасть змогу підприємцям чітко бачити «формулу» здійснення управлінської діяльності.

Список літератури

1. Фінанси підприємств: підручник / за ред. А. М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2002. – 460 с.
2. Брейли, Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс. – М.: Экономика, 1997. – 845 с.
3. Ванькович, Д. В. Удосконалення механізму реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємств / Д. В. Ванькович // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 112-117.
4. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, С. О. Булгакова, А. П. Куліш. – К.: КНЕУ, 2006. – 552 с.

References

1. Poddyerohin, A. M. (2001). *Finance of enterprises*. Kyiv : KNEU.
2. Breuil, R., & Myers, S. (1997). *Principles of Corporate Finance*. Moscow: Economics.
3. Vankovych, D. V. (2007). The mechanism of the reorganization of financial management of enterprises. *Finance of Ukraine*, 9, 112-117.
4. Poddyerohin, A. M., Bilyk, M. D., Buryak, L. D., Bulgakova, S. O., Kulish, A. P. (2006). *Finance enterprises*. Kyiv: KNEU.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2016 р.

Зоя Федорівна ПЕТРЯЄВА

кандидат економічних наук,
професор кафедри економічного аналізу,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: petryaeva_zoya@mail.ru

Ганна Анатоліївна ІВАЩЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного аналізу,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: ivanna00@rambler.ru

Олексій Олександрович ПЕТРЯЄВ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: dozchent@rambler.ru

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Петряєва, З. Ф. Управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки [Текст] / Зоя Федорівна Петряєва, Ганна Анатоліївна Іващенко, Олексій Олександрович Петряєв // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 131-138. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Господарювання в умовах зростання динамічності ринку, глобалізації економіки, підвищення активності конкурентної боротьби, загострення політичної кризи ставить перед вітчизняними підприємствами вимоги оперативно захищати свої фінансово-економічні інтереси. Підсистема управління фінансовими ресурсами повинна бути одним з ключових елементів системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Особливо важливо оптимізувати управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства. Будівництво значно відрізняється від інших галузей господарства, що пояснюється насамперед особливим характером продукції будівництва, методами організації будівельного процесу та особливостями технології будівельного виробництва. Проведення зваженої обґрунтованої політики в області управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі трансформації української економічної системи.

Мета: удосконалення управління фінансовими ресурсами будівельного підприємства в системі забезпечення його фінансово-економічної безпеки.

Метод. У процесі роботи використано нормативний метод для визначення межі фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств за показником «частка фінансових ресурсів», методи горизонтального (для порівняння показників достатності фінансових ресурсів) та вертикального (для визначення частки фінансових ресурсів) порівняльного аналізу.

Результати. Проведено аналіз достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли будувалась одночасно максимальна, середня та мінімальна кількість об'єктів. При максимальній кількості об'єктів, які будуються аналізованим будівельним підприємством, недостатньо фінансових ресурсів за два останні роки. При середній кількості недостатньо фінансових ресурсів тільки за один останній аналізований період. При мінімальній кількості об'єктів нерухомості, які будуються одночасно на ТОВ «Новаторбуд», виявлено перевищення оптимальної частки фінансових ресурсів. Визначено основні етапи управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства. Основною рекомендацією для підвищення рівня фінансово-економічної безпеки для невеликих будівельних підприємств є залучення

Ключові слова: фінансово-економічна безпека; будівельне підприємство; межа; фонди фінансування будівництва; фінансові ресурси; управління; тактика.

Zoya Fedorivna PETRYAYEVA

PhD in Economics,
Professor,
Department of Economic Analysis,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: petryaeva_zoya@mail.ru

Hanna Anatoliyivna IVASHCHENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Analysis,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: ivanna00@rambler.ru

Oleksiy Oleksandrovych PETRYAYEV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Public Administration, Public Administration and Regional Economics,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: dozchent@rambler.ru

**FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE SYSTEM
OF PROVISION OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY SUPPORT**

Abstract

Introduction. Economic management in the conditions of an increasingly dynamic market, globalization of the economy, increased competitive activity, worsening of political crisis sets the requirements before the domestic enterprises. One of them is to protect their financial and economic interests. Financial resources management subsystem should be one of the key elements of the system of financial and economic security. It is especially important to optimize the management of financial resources in the system of financial and economic security of construction enterprise. Construction is significantly different from other sectors of the economy, primarily due to the special nature of construction products, methods of organization of the construction process and building production technology features. A balanced policy in financial management in the system of financial and economic resources management is extremely important at the present stage of transformation of Ukrainian economic system.

The purpose. The aim of the article is to improve financial resources management of construction enterprise in the system of its financial and economic security.

Method. In the course of the study we have used such following methods: the normative method (to determine the regulatory limits of financial and economic security of construction companies' share of financial resources), method of horizontal analyses (to compare the adequacy of financial resources), method of vertical analyses (to determine the share of financial resources) and methods of comparative analysis.

Results. It has been carried out the analysis of the adequacy of financial resources to determine the financial and economic security of LLC "Novatorbud". This analyses has been done in conditions when there was at the same time maximum, average and minimum number of objects. When we have the maximum number of objects that are built by analyzed construction company then the financial resources for the last two years are considered to be not enough. With an average number of objects the financial resources are considered to be not enough for one last analyzed period. At a minimum number of properties that were built simultaneously by «Novatorbud" we have detected the excess of the optimal proportion of the financial resources. The main stages of financial management in the system of financial and economic security of construction enterprise are determined. The main recommendation to improve financial and economic security for small construction companies is to attract private investors to finance the construction through the finance construction fund.

Keywords: financial and economic security; building enterprise; limit; construction financing funds; financial resources; management; tactics.

Вступ

Сьогодні динамічний розвиток суспільного життя обумовлює перманентні зміни економічних процесів, які найчастіше відбуваються в умовах зростання невизначеності. Сучасні загрози можуть впливати на рівень ефективності виробництва, його конкурентоздатність, раціональне використання усіх видів ресурсів, забезпечення високого рівня рентабельності, платоспроможності та фінансової стійкості. Усе це вимагає вирішення проблем щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств. Не викликає заперечень і сумнівів, що фінансова діяльність підприємства має бути спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства. Це стосується суб'єктів господарювання усіх галузей, у тому числі і будівництва.

Вагомою теоретико-методологічною базою дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: Блажевич О. Г. [1-2], Бондар О. П. [3], Воробйов Ю. М. [4], Кириченко О. А. [7], Козаченко Г. В. [8], Пономарьов В. П. [8], Ляшенко О. М. [8], Пінчук Ю. Б. [10], Скорев Е. [11]. На сучасному етапі розвитку науки дослідження процесів забезпечення фінансово-економічної безпеки є достатньо детальними, але потребує удосконалення управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Мета та завдання статті

Метою написання наукової статті є удосконалення управління фінансовими ресурсами будівельного підприємства в системі забезпечення його фінансово-економічної безпеки.

Основними завданнями дослідження є:

- проведення аналізу достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства в умовах, коли будувалась одночасно максимальна, середня та мінімальна кількість об'єктів;
- визначення оптимальної кількості об'єктів, які доцільно будувати одночасно;
- визначити основні етапи управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства;
- розробити рекомендації щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки невеликого будівельного підприємства на базі удосконалення управління його фінансовими ресурсами.

Виклад основного матеріалу дослідження

Необхідний розмір фінансових ресурсів будівельного підприємства повинен залежати від масштабів фінансово-господарської діяльності будівельного підприємства; кількості об'єктів, які одночасно буде підприємство; вартості замовлених об'єктів будівництва; виробничої програми будівельного підприємства на поточний плановий рік (підписаних угод про будівництво об'єктів) [4].

Межа фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств за показником «частка фінансових ресурсів» зображена на рис. 1.

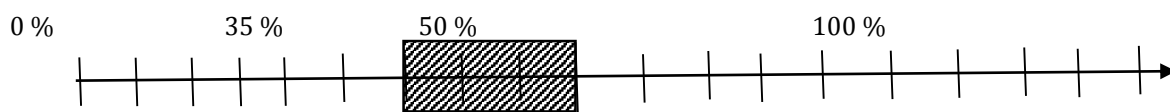
Частка фінансових ресурсів будівельного підприємства розраховується за формулою [4]:

$$ЧФР_{БП} = \frac{\Phi P_{БП}}{\Pi \Phi P_{БП}}, \tag{1}$$

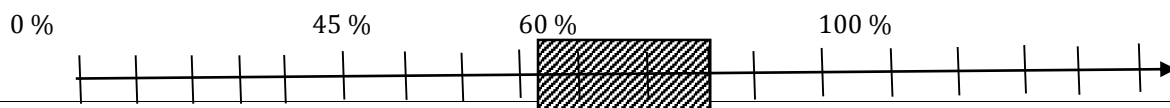
де $\Phi P_{БП}$ - сума фінансових ресурсів будівельного підприємства;

$\Pi \Phi P_{БП}$ - потреба у фінансових ресурсах будівельного підприємства.

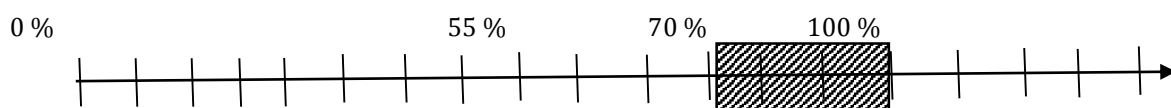
Показники достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли будувалась одночасно максимальна кількість об'єктів, подано в табл. 1.

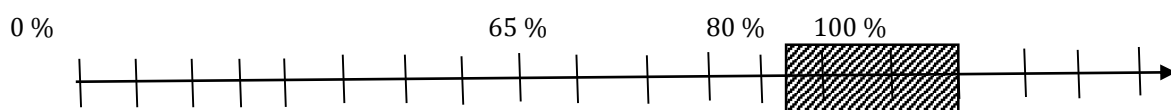
а) для будівельних підприємств, що одночасно будують від 1 до 3 об'єктів

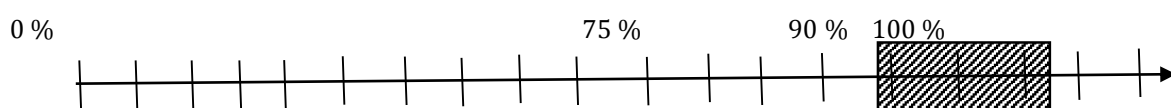
б) для будівельних підприємств, що одночасно будують від 3 до 5 об'єктів

в) для будівельних підприємств, що одночасно будують від 5 до 7 об'єктів

г) для будівельних підприємств, що одночасно будують від 7 до 10 об'єктів

д) для будівельних підприємств, що одночасно будують понад 10 об'єктів

зони фінансово-економічної безпеки

Рис. 1. Межа фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств за показником «частка фінансових ресурсів» [4]

Таблиця 1. Показники достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли одночасно будувалась максимальна кількість об'єктів

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення 2014 року від 2013 року	Відхилення 2013 року від 2012 року
Максимальна кількість об'єктів, які будувались одночасно, об'єкти	7	5	5	0	-2
Наявна сума фінансових ресурсів, млн грн	49,52	47,48	47,1	-2,04	-0,38
Потреби у фінансових ресурсах, млн грн	75	90	92	15	2
Частка фінансових ресурсів, %	66,03	52,76	51,20	-13,27	-1,56
Інтервал нормативних значень частки фінансових ресурсів	55 – 70 %	55 – 70 %	55 – 70 %	-	-

Показники достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли одночасно будувалась середня кількість об'єктів, наведено в табл. 2.

Показники достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли одночасно будувалась мінімальна кількість об'єктів, подано в табл. 3.

До складу показників достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки доцільно вносити наявну суму фінансових ресурсів, потреби у фінансових ресурсах, частку фінансових ресурсів, інтервал нормативних значень частки фінансових ресурсів.

Обсяги фінансових ресурсів, які можуть акумулювати із різних джерел будівельні підприємства, є головним елементом фінансово-господарської діяльності. Достатність фінансових ресурсів, їх відносно невелика вартість, своєчасне залучення та ефективне використання вирішує багато проблем будь-якого підприємства, зокрема і будівельного. Проте для будівельного підприємства достатність фінансових ресурсів, їх вартість, строки залучення, напрями і терміни використання складають головну проблему через специфіку будівельного бізнесу, який потребує великих обсягів фінансових коштів, рівномірність їх надходження, своєчасне використання.

Таблиця 2. Показники достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли будувалась одночасно середня кількість об'єктів

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення 2014 року від 2013 року	Відхилення 2013 року від 2012 року
Середня кількість об'єктів, які будувались одночасно, об'єктів	5	4	3	-1	-1
Наявна сума фінансових ресурсів, млн грн	44,8400	37,6500	35,5400	-7,1900	-2,1100
Потреби у фінансових ресурсах, млн грн	70,6500	71,8700	82,5300	1,2200	10,6600
Частка фінансових ресурсів, %	63,4678	52,3863	43,0631	-11,0815	-9,3231
Інтервал нормативних значень частки фінансових ресурсів	55 – 70 %	45 – 60 %	45 – 60 %	-	-

Таблиця 3. Показники достатності фінансових ресурсів для визначення фінансово-економічної безпеки ТОВ «Новаторбуд» в умовах, коли будувалась одночасно мінімальна кількість об'єктів

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення 2014 року від 2013 року	Відхилення 2013 року від 2012 року
Мінімальна кількість об'єктів, які будувались одночасно, об'єктів	3	2	1	-1	-1
Наявна сума фінансових ресурсів, млн грн	34,6200	23,6400	22,5400	-10,9800	-1,1000
Потреби у фінансових ресурсах, млн грн	50,5300	49,5400	54,7300	-0,9900	5,1900
Частка фінансових ресурсів, %	68,5138	47,7190	41,1840	-20,7947	-6,5350
Інтервал нормативних значень частки фінансових ресурсів	45 – 60 %	35 – 50 %	35 – 50 %	-	-

Вартість фінансових ресурсів також має суттєве значення для будівельного бізнесу через те, що зростання вартості фінансових ресурсів помітно збільшує вартість збудованих об'єктів, а внаслідок цього стримує бажання фізичних і юридичних осіб замовляти будівництво нових будівель. Це зменшує надходження фінансових ресурсів до будівельних компаній, зменшує їх дохід і прибуток.

Показники, які характеризують достатність фінансових ресурсів на ТОВ «Новаторбуд» для забезпечення безпеки їх використання, подано в табл. 4.

Таблиця 4. Показники, які характеризують достатність фінансових ресурсів на ТОВ «Новаторбуд» для забезпечення безпеки їх використання

Кількість об'єктів, які будувались одночасно	Достатність фінансових ресурсів для забезпечення безпеки їх використання		
	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Мінімальна	ні	так	так
Середня	так	так	ні
Максимальна	так	ні	ні

На підприємстві простежується така тенденція, що при максимальній кількості об'єктів, які будуються, недостатньо фінансових ресурсів за два останні роки. При середній кількості недостатньо фінансових ресурсів тільки за один останній аналізований період. При мінімальній кількості об'єктів нерухомості, які будуються одночасно на ТОВ «Новаторбуд», у 2012 році виявлено перевищення оптимальної частки фінансових ресурсів.

Управління фінансовими ресурсами в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства містить такі основні етапи:

- сформулювати стратегію та тактику будівельного підприємства;

-
- визначити джерела формування фінансових ресурсів;
 - виконати аналіз фінансового стану будівельного підприємства;
 - розробити модель залежності прибутку від низки чинників;
 - сформуванати рекомендації з удосконалення процесу управління фінансовими ресурсами будівельного підприємства для забезпечення його фінансово-економічної безпеки.

На першому етапі підприємство формує генеральну мету, яка необхідна для визначення стратегії й тактики управління фінансовими ресурсами. Водночас стратегія управління фінансовими ресурсами того або іншого суб'єкта господарювання багато в чому визначається вибором конкретної стратегії управління підприємства загалом.

Тактика управління фінансами спрямована на досягнення поставленої мети в конкретних умовах. У межах поточної діяльності вирішуються завдання зниження витрат, стимулювання підприємницької ініціативи, зростання продуктивності праці, раціоналізації витрат виробництва й обігу. Стратегічне управління фінансами спрямовано на пошук шляхів нагромадження капіталу й перерозподілу фінансових ресурсів у найбільш ефективні сфери господарської діяльності. З погляду управління фінансами підприємство повинно максимізувати прибуток, забезпечувати нарощування обсягів виробництва й збуту готової продукції, знижувати витрати виробництва; підвищувати якість роботи; раціонально використовувати ресурси виробництва.

Після того, як підприємство сформувало свою стратегію й тактику управління, воно визначає джерела формування фінансових ресурсів. До формування фінансових ресурсів входять власні, залучені та позичені кошти. Але на підприємстві запозичені кошти залучаються у невеликому обсязі, що свідчить про незалежність підприємства від кредиторів. Що стосується власних коштів підприємства, то їх достатньо для покриття заборгованості.

Наступним етапом процесу управління фінансовими ресурсами є аналіз фінансового стану підприємства, результатом якого є документ «Звіт про фінансовий стан», далі доцільно побудувати багатофакторну кореляційно-регресійну модель залежності прибутку від абсолютних та відносних факторів.

Як абсолютні показники, використовуються: кредиторська заборгованість, дебіторська заборгованість, собівартість реалізованої продукції та готова продукція. Як відносні фактори – коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт проміжної ліквідності, коефіцієнт загальної ліквідності, оборотність дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності готової продукції, а також: коефіцієнт автономії та коефіцієнт фінансової залежності. Останнім етапом процесу є формування рекомендацій з процесу управління фінансовими ресурсами для забезпечення його фінансово-економічної безпеки.

Невеликі будівельні підприємства розраховують насамперед на кошти приватних інвесторів, частково на кредити банків та власні кошти, які формуються за рахунок доходів і прибутків.

Для інвесторів, які мають на меті в результаті вкладання коштів у житлове будівництво отримати у власність житло, найбільш прийнятними є схеми фінансування житлового будівництва через фонди фінансування будівництва та випуск цільових облігацій. Інвестори, які планують отримати дохід від збудованої нерухомості, мають використовувати схеми за участю фондів операцій з нерухомістю, інститутів спільного інвестування, недержавних пенсійних фондів.

Інвестування у житлове будівництво через фонди фінансування будівництва (далі – ФФБ) та фонди операцій з нерухомістю (ФОН) для інвестора є менш ризикованим, ніж за допомогою інших дозволених законодавством механізмів [10]. Механізм фондів фінансування будівництва є стимулятором розвитку будівельної компанії.

Фінансування будівництва через ФФБ та ФОН введено до практики українського будівництва Законом України «Про фінансово-кредитні механізми управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю». Цим законом з метою зменшення ризиків інвесторів до звичної схеми фінансування будівництва, де основними суб'єктами були інвестор та забудовник, уведено фінансового посередника – управителя ФФБ (ФОН). Основними задачами управителя є акумулювання коштів інвесторів (довірителів), фінансування будівництва відповідно до календарного плану, визначеного договором із забудовником, контроль за цільовим використанням забудовником отриманих коштів [10].

Основною рекомендацією для підвищення рівня фінансово-економічної безпеки на ТОВ «Новаторбуд» є залучення приватних інвесторів до фінансування будівництва через фонд фінансування будівництва. Такий фонд знизить ризики приватних інвесторів та дозволить будівельній компанії залучити більше приватних інвесторів, що призведе до підвищення рівня фінансово-економічної безпеки (рис. 2).

Головною відмінністю механізму ФФБ від традиційної схеми прямого інвестування будівництва полягає в тому, що в механізмі ФФБ з метою зменшення ризиків інвестора його інтереси перед забудовником здійснює управитель ФФБ, якому інвестор довіряє управляти своїми коштами. Управитель ФФБ є професійним учасником ринку – це фінансова компанія, яка має ліцензію на

провадження діяльності із залученням коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва [10].

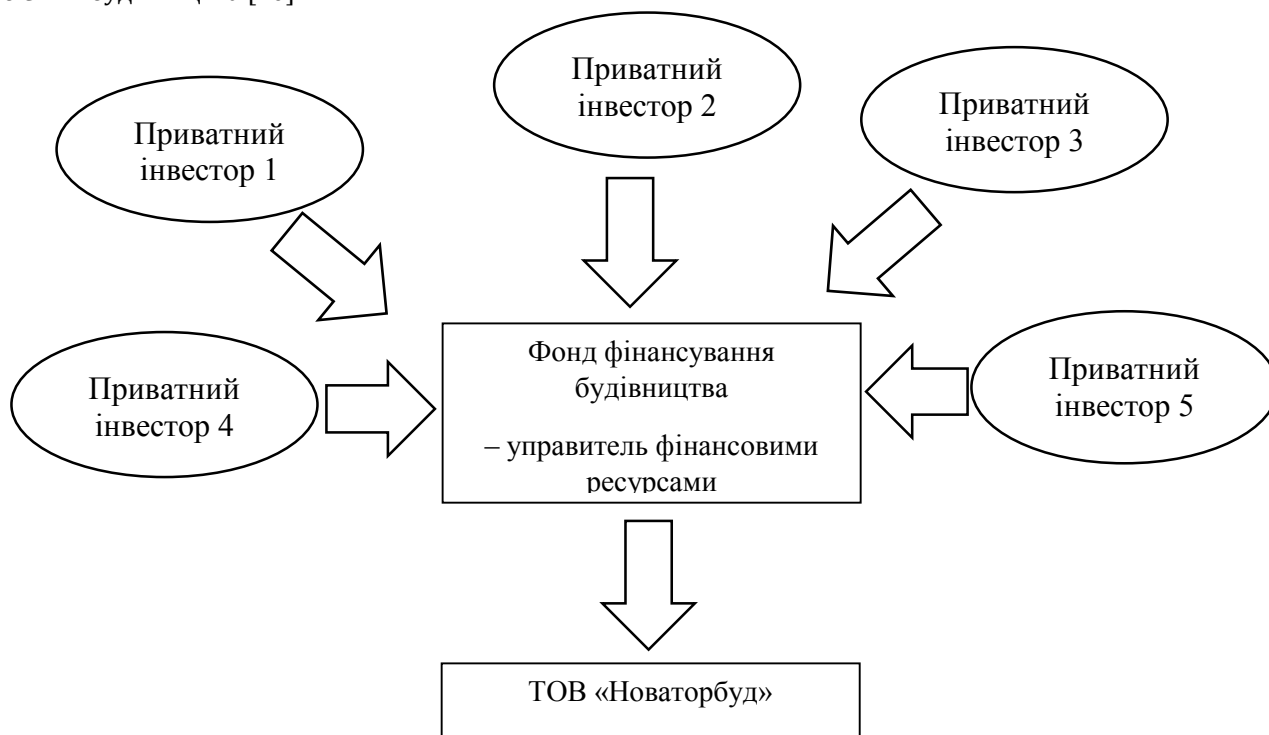

Рис. 2. Схема оптимізації переміщення фінансових ресурсів у будівництві для перерозподілу ризиків між суб'єктами

Відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [6], забудовник – особа, яка згідно із законодавством має право на виконання функцій замовника будівництва для спорудження об'єктів будівництва та уклала договір з управителем.

Управитель та забудовник укладають договір, за яким забудовник зобов'язується збудувати один або декілька об'єктів будівництва, ввести їх в експлуатацію в установленому порядку та передати об'єкти інвестування (квартири) довірителям у власність. Управитель зобов'язується здійснювати фінансування будівництва цих об'єктів будівництва.

Довіритель вносить кошти у ФФБ відповідно до встановленого графіку. За довірителем закріплюється обраний ним конкретний об'єкт інвестування (квартиру).

Управитель перераховує кошти на будівництво частинами, кожного разу контролюючи цільове використання попередньої частини. Забудовник організовує будівництво об'єкта, задуку об'єкта в експлуатацію.

По завершенні будівництва управитель та довіритель здійснюють остаточні розрахунки відповідно до фактичної площі збудованого житла. По завершенні будівництва та після оформлення забудовником необхідної технічної документації, довірителі отримують у власність закріплені за ними об'єкти інвестування (квартири) [10].

Управитель в інтересах довірителя може перевіряти фінансовий стан забудовника. Якщо в результаті перевірки управителем виявлено, що забудовник ризикує не виконати свої договірні зобов'язання, зокрема строки здачі об'єкта в експлуатацію можуть бути затримані більш ніж на 90 днів або вартість об'єкта збільшується більше ніж на 20 %, погіршення споживчих властивостей об'єктів будівництва, то управитель має право замінити такого забудовника.

Така схема оптимізації переміщення фінансових ресурсів дозволить ТОВ «Новаторбуд» залучити додаткових приватних інвесторів для будівництва зважаючи на те, що їх ризики зменшуються. Крім того, будівельна компанія зможе підвищити прибутковість, рентабельність та перерозподілити ризики. Тим самим ТОВ «Новаторбуд» підвищить рівень фінансово-економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування системи фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства на основі оптимізації управління його фінансовими ресурсами дасть змогу організувати її ефективно, тобто при мінімальних затратах часових, фінансових, трудових і матеріальних ресурсів забезпечити максимальний

рівень захисту будівельного підприємства, його активів і персоналу від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, які притаманні усім видам підприємницької діяльності. Крім того, така система фінансово-економічної безпеки будівельного підприємства дозволить захистити інтереси інвесторів у будівництво. Наступним етапом дослідження необхідно обрати проведення оцінки та аналізу безпеки використання фінансових ресурсів будівельного підприємства.

Список літератури

1. Блажевич, О. Г. Чинники, що впливають на рівень фінансової безпеки будівельних підприємств [Текст] / О. Г. Блажевич // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №4(13). – С. 36-42.
2. Блажевич, О. Г. Напрями підвищення рівня фінансової безпеки будівельних підприємств [Текст] / О. Г. Блажевич // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – №208. – С. 28-33.
3. Бондар, О. П. Фінансовий стан та фінансова безпека будівельних підприємств України [Текст] / О. П. Бондар // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №4(13). – С. 56-59.
4. Воробйов, Ю. М. Фінансова безпека будівельних підприємств [Текст]: монографія / Ю. М. Воробйов, О. І. Воробйова, О. Г. Блажевич. – Сімферополь : ВД «АРИАЛ», 2013. – 180 с.
5. Воробйова, О. І. Фінансування та кредитування будівельного комплексу України [Текст] / О. І. Воробйова, В. О. Гладжикурка // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – №1(2). – С. 70-81.
6. Про фінансово-кредитні механізми управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю [Текст] : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 52. – С. 377.
7. Кириченко, О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи [Текст] / О. А. Кириченко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2009. – №16. – С. 22-28.
8. Козаченко, А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения [Текст] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
9. Отенко, І. П. Економічна безпека підприємства [Текст]: навчальний посібник / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2012. – 252 с.
10. Пінчук, Ю. Б. Зменшення ризиків приватних інвесторів при фінансуванні житлового будівництва через фонди фінансування будівництва (ФФБ) [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Київ – 2010. – 22 с.
11. Скорев, Е. Управление финансовой безопасностью предприятия [Текст] / Е. Скорев // Предпринимательство. – 2009. – №4. – С. 78-81.
12. Blake, D. Financial Market Analysis [Text] / David Blake. John Wiley & Sons Ltd, 2002. – 721 p.

References

1. Blazhevych, O. H. (2011). Chynnyky, shcho vplyvaiut na riven finansovoi bezpeky budivelnykh pidpriumstv. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii*, 4(13), 36-42. (in Ukrainian)
2. Blazhevych, O. H. (2011). Napriamy pidvyshchennia rivnia finansovoi bezpeky budivelnykh pidpriumstv. *Kultura narodov Prychornomoria*, 208, 28-33. (in Ukrainian)
3. Bondar, O. P. (2011). Finansovyi stan ta finansova bezpeka budivelnykh pidpriumstv Ukrainy. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii*, 4 (13), 56-59. (in Ukrainian)
4. Vorobiov, Yu. M. Vorobiova, O. I., & Blazhevych, O. H. (2013). *Finansova bezpeka budivelnykh pidpriumstv*. Simferopol : ARIAL. (in Ukrainian)
5. Vorobiova, O. I., & Hladzhykurka, V. O. (2009). Finansuvannia ta kredytuvannia budivelnoho kompleksu Ukrainy. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii*, 1(2), 70-81. (in Ukrainian)
6. Pro finansovo-kredytni mekhanizmy upravlinnia mainom pry budivnytstvi zhytla ta operatsiiakh z nerukhomistiu. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 52, 377. (in Ukrainian)
7. Kyrychenko, O. A. (2009). Vdoskonalennia upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriumstv v umovakh finansovoi kryzy. *Fynansovyye rynkii tsennyye bumagi*, 16, 22-28. (in Ukrainian)
8. Kozachenko, A. V., Ponomarev, V. P., & A. N. Ljashenko (2003). *Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija: sushhnost' i mehanizm obespechenija*. Kiev: Libra. (in Russian)
9. Otenko, I. P., Ivashchenko, H. A., & Voronkov, D. K. (2012). *Ekonomichna bezpeka pidpriumstva*. Kharkiv: KhNEU. (in Ukrainian)
10. Pinchuk, Yu. B. (2010). *Decreasing of risks of private investors in financing of housing construction through the Construction Financing Fund (CFF). Extended abstract of PhD dissertation (Economics and Enterprise Management)*. Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv. (in Ukrainian)
11. Skorev, E. (2009). Upravlenie finansovoj bezopasnost'ju predprijatija. *Predprinimatel'stvo*, 4, 78-81. (in Russian)
12. Blake, D. (2002). *Financial Market Analysis*. John Wiley & Sons Ltd.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2016 р.

Саміра Тимофіївна ПІЛЕЦЬКА

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет
E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

**ОЦІНКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ
АКТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ**

Пілецька, С. Т. Оцінка фінансово-економічного стану підприємства в системі антикризового управління [Текст] / Саміра Тимофіївна Пілецька // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 139-145. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Систематичний і кваліфікований фінансовий аналіз виступає дієвим засобом як недопущення кризової ситуації у будь-якому суб'єктові господарської діяльності, так і, у разі її виникнення, своєчасного усунення негативних наслідків. Фінансовий аналіз дозволяє не лише з'ясувати, в чому полягають проблеми економіки підприємства-боржника, але і завчасно розробити і реалізувати заходи задля виходу підприємства з кризової ситуації.

Мета. Метою статті є розробка інтегрованої моделі визначення стадії розгортання кризи через фінансово-економічний стан та тип економічної стійкості на основі використання множинного регресійного моделювання.

Метод (методологія). Теоретичною та методологічною основою дослідження слугують роботи провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі антикризового управління підприємством. У ході дослідження були використані загальнонаукові знання з фінансового, економічного аналізу, структурно-динамічного аналізу, математичного прогнозування у межах регресійного аналізу, кваліметричного прогнозування в межах експертного аналізу, графічного - для наочного подання теоретичного і методичного матеріалу та абстрактно-логічного - для теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Результати. Запропоновано інтегровану модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом – фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості на основі використання множинного регресійного моделювання, яка дає можливість визначити фінансово-економічний стан підприємства, джерело виникнення кризового процесу та тип економічної стійкості, що дозволяє своєчасно розробляти антикризові заходи щодо розгортання кризових процесів на підприємстві. Проведений аналіз дозволив зробити висновки, що у більшості підприємств їх фінансово-економічний стан негативно впливає на економічну стійкість. До того ж з 2009 р. спостерігається погіршення фінансово-економічного стану промислових авіапідприємств. На більшості підприємств розгортається передкризовий та кризовий стан. Підприємства неефективно використовують основні фонди, неефективно управляють дебіторською заборгованістю, наявні високі запаси сировини, матеріалів, готової продукції на складі, незавершеного виробництва.

Ключові слова: криза; кризовий процес; регресійне моделювання; економічна стійкість; тип економічної стійкості; інтегрована модель.

Samira Tymofiyivna PILETSKA

Doctor of Sciences (Economics),
Associate Professor,
Professor,
Department of Finance, Account and Audit,
National Aviation University
E-mail: samirapiletskaya@mail.ru

**ESTIMATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC STATUS OF THE ENTERPRISE
IN SYSTEM OF ANTI CRISIS MANAGEMENT****Abstract**

Systematic and qualified financial analysis serves as an effective method to prevent the crisis in any business entity, and so in case of its occurrence, timely elimination of negative consequences. Financial analysis helps not only find out what the economic problems of the debtor are, but also develop and implement measures of company's exit from the crisis situation.

Purpose. *The aim of the article is to develop an integrated model of determination of stage of the crisis through the financial and economic status and the type of economic stability on the basis of the usage of multiplication regression modeling.*

Method (methodology). *The research works of leading domestic and foreign experts in the field of crisis management have become the theoretical and methodological basis of the article. In the process of study we have used the general scientific knowledge of the financial, economic analysis, structural and dynamic analysis, mathematical prediction within regression analysis, qualimetric forecasting within expert analysis, graphics analysis for visual presentation of theoretical and methodological material and abstract and logic analysis for theoretical generalizations and conclusions of study.*

Results. *An integrated model has been suggested for staging deployment of the source of the crisis. That is, the financial and economic situation and the type of economic stability with the help of usage of multiplication regression modeling, which makes it possible to determine the financial and economic performance, the source of the crisis and the type of economic stability that allows to develop anti-crisis measures to deploy critical processes in the enterprise. The results of the analysis showed that financial and economic situation of most companies has a negative impact on economic stability. In addition, from 2009 it is observed a worthening of financial and economic conditions of industrial airlines. Most of the companies are in pre-crisis and crisis conditions. Enterprises use capital assets ineffectively. They manage accounts receivable unsuccessfully. We can observe high inventories of raw materials, a great amount of finished products in warehouses. It confirms the evidence of ineffective management too.*

Keywords: *crisis; crisis process; regression modeling; economic stability; type of economic stability; integrated model.*

JEL classification: C53, C59, C69

Вступ

Систематичний і кваліфікований фінансовий аналіз виступає дієвим засобом як недопущення кризової ситуації у будь-якому суб'єктові господарської діяльності, так і, у разі її виникнення, своєчасного усунення негативних наслідків. Ще більше зростає роль фінансового аналізу в тих організаціях, які через різні причини, нерідко об'єктивної властивості, виявилися неспроможними боржниками.

Фінансовий аналіз дозволяє не лише з'ясувати, в чому полягають проблеми економіки підприємства-боржника, але і завчасно розробити і реалізувати заходи задля виходу підприємства з кризової ситуації.

Розвиток теорії та практики, які пов'язані з положеннями антикризового управління, висвітлені в багатьох працях таких вчених, як: І. Бланк, К. І. Залогіна, С. М. Іванюта, Л. Лігоненко та ін.

Питанням вдосконалення методів фінансово-економічного аналізу, оцінки фінансової та економічної стійкості в процесі управління підприємством присвячено увагу в працях таких вчених, як: І. Бланк, С. Г. Єзерська, К. В. Ізмайлова, Р. О. Костирко, О. В. Корчагіна та ін.

Проте авторами не розглядається такий аспект, як визначення на основі аналізу фінансово-економічного стану стадії розгортання кризового процесу та типу економічної стійкості підприємства.

Мета статті

Метою статті є розробка інтегрованої моделі визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом - фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості на основі використання множеного регресійного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для оцінки фінансово-економічного стану проводиться аналіз майнового стану, ділової активності, рентабельності, фінансової стійкості та ліквідності підприємства. Оскільки одна з вимог аналізу - це зіставність даних, позиції аналізованих підприємств на ринку цінних паперів не враховуються, тому що серед них є підприємства державної форми власності, які не мають права здійснювати емісію цінних паперів.

Оцінка майнового стану дає загальне уявлення про фінансовий стан підприємства. Вона показує частку кожного елемента в активах та співвідношення позикових і власних коштів у пасивах. У структурі вартості майна відображається специфіка діяльності кожного підприємства.

Показниками фінансових результатів діяльності підприємства, які дозволяють оцінити ефективність використання його ресурсів, є показники ділової активності. Ділова активність – це реальний вияв дій, що полягають у мобільності, заповзятливості, ініціативі.

Сукупність показників рентабельності всебічно відбиває ефективність виробничої (операційної), інвестиційної та фінансової діяльності підприємства і відповідає інтересам учасників економічного процесу.

Однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства є фінансова стійкість, яка характеризує ступінь фінансової незалежності підприємства щодо володіння своїм майном і його використання. Вона характеризується стабільним перевищенням доходів над витратами, вільним маневруванням грошовими коштами і їх ефективним використанням у процесі поточної діяльності підприємства.

У короткостроковій перспективі критерієм оцінки фінансового стану підприємства є його ліквідність, тобто здатність своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за короткостроковими зобов'язаннями.

Інтегровану модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом - фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості наведено на рис. 1.

Для проведення множинного регресійного моделювання використовувались дані чотирнадцяти досліджуваних авіапідприємств за період 2005-2015 рр.

За допомогою множинного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника майнового стану n -го підприємства у t -му періоді. Рівняння має вигляд:

$$I_1^n(t) = 7,30817 + 0,65401x_{111t} - 0,58454x_{112t} - 5,87063x_{113t} + 0,17950x_{114t} + 1,79611x_{115t} - 2,86507x_{116t} + 0,07373x_{117t}, \quad t = 1, \dots, 98 \quad (1)$$

де x_{111} – частка оборотних виробничих фондів в обігових коштах;

x_{112} – частка основних засобів в активах;

x_{113} – коефіцієнт зношення основних засобів;

x_{114} – коефіцієнт оновлення основних засобів;

x_{115} – частка довгострокових фінансових інвестицій в активах;

x_{116} – частка оборотних виробничих активів;

x_{117} – коефіцієнт мобільності активів;

t – число рівнів динамічного ряду.

На більшості аналізованих промислових авіапідприємствах основні виробничі фонди зношені, їх оновлення недостатнє, частка довгострокових фінансових інвестицій незначна. Майно досліджені промислові авіапідприємства використовують неефективно.

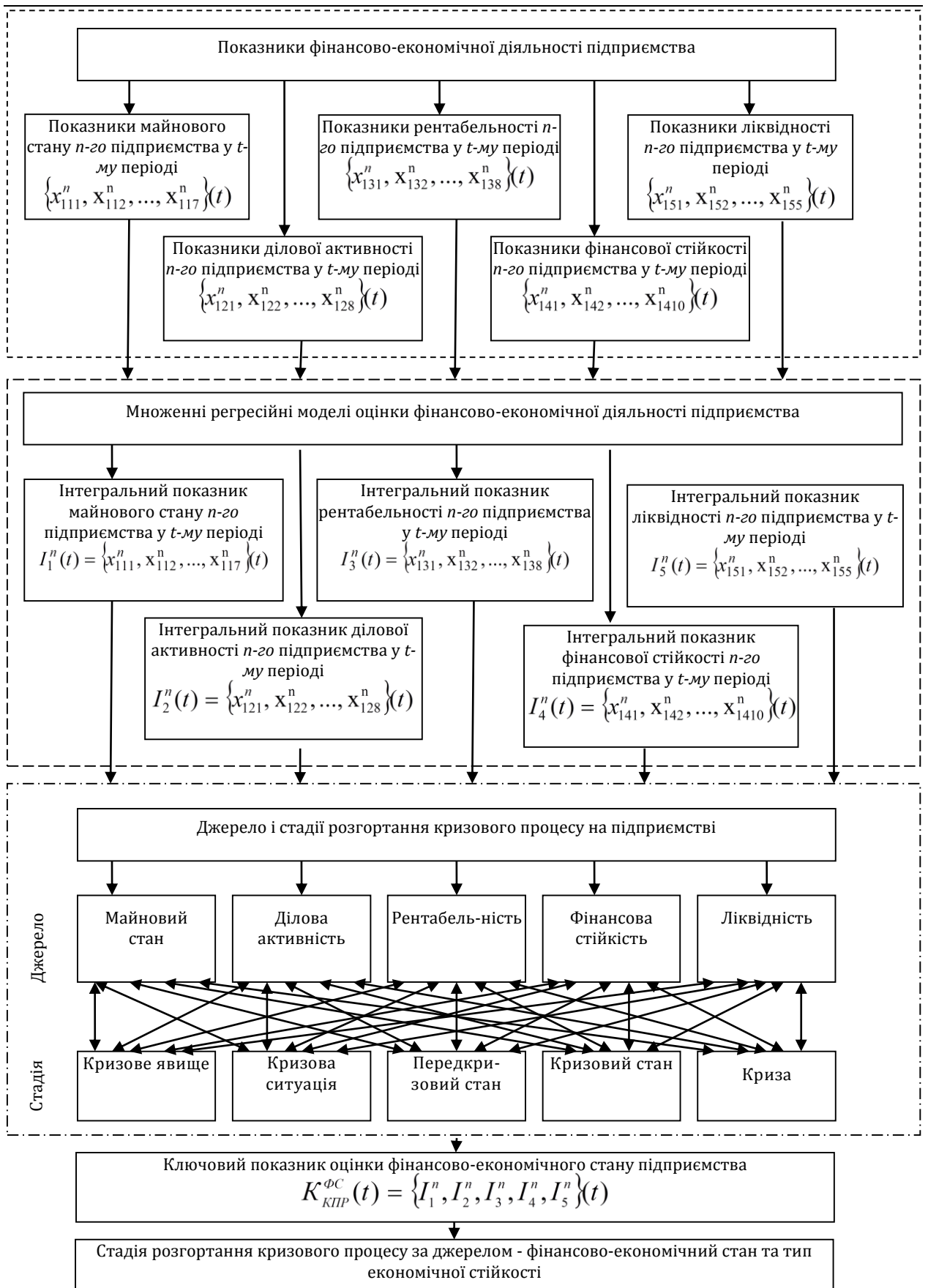

Рис. 1. Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом - фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості

За допомогою множинного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника оцінки ділової активності *n*-го підприємства у *t*-му періоді. Рівняння має вигляд:

$$I_2^n(t) = 0,489525 + 0,000695x_{121t} + 0,042218x_{122t} - 0,005474x_{123t} - 0,002835x_{124t} + 0,000600x_{125t} + 0,000228x_{126t} - 0,000261x_{127t} - 0,000360x_{128t}, \quad (2)$$

$$t = 1, \dots, 103$$

де x_{121} – оборотність активів;

x_{122} – фондвіддача;

x_{123} – коефіцієнт оборотності обігових коштів (обороти);

x_{124} – коефіцієнт оборотності запасів (обороти);

x_{125} – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороти);

x_{126} – коефіцієнт оборотності готової продукції (оборотів);

x_{127} – період фінансового циклу (днів);

x_{128} – коефіцієнт оборотності власного капіталу (оборотність);

t – число рівнів динамічного ряду.

Визначено, що підприємства неефективно використовують свої кошти: низька фондвіддача основних фондів, високі запаси сировини та матеріалів, високе незавершене виробництво та готова продукція на складі, висока дебіторська заборгованість.

За допомогою множинного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника рентабельності *n*-го підприємства у *t*-му періоді, рівняння має вигляд:

$$I_3^n(t) = 47,0966 + 34,2444x_{131t} + 4,3268x_{132t} + 10,8636x_{133t} - 21,5740x_{134t} - 30,0631x_{135t} - 8,6331x_{136t} + 0,9396x_{137t} - 0,2462x_{138t}, \quad (3)$$

$t=1, \dots, 103$

де x_{131} – рентабельність активів за прибутком від звичайної діяльності;

x_{132} – рентабельність капіталу (активів) за чистим прибутком;

x_{133} – рентабельність власного капіталу;

x_{134} – рентабельність виробничих фондів;

x_{135} – рентабельність реалізованої продукції за прибутком від реалізації;

x_{136} – рентабельність реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності;

x_{137} – рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку;

x_{138} – коефіцієнт стійкості економічного зростання;

t – число рівнів динамічного ряду.

Більшість аналізованих промислових авіапідприємств мають низьку рентабельність реалізованої продукції, а іноді мають збитки. Низькими є рентабельність власного капіталу та рентабельність їх активів.

За допомогою множинного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості *n*-го підприємства у *t*-му періоді, рівняння має вигляд:

$$I_4^n(t) = 0,415393 + 0,006205x_{141t} + 0,004173x_{142t} + 0,066515x_{143t} + 0,105033x_{144t} - 0,011744x_{145t} + 0,019890x_{146t} - 0,022313x_{147t} + 0,010333x_{148t} - 0,089355x_{149t} + 0,013650x_{1410}, \quad (3)$$

$t=1, \dots, 112$

де x_{141} – коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами;

x_{142} – маневровість робочого капіталу;

x_{143} – маневровість власних обігових коштів;

x_{144} – коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів;

x_{145} – коефіцієнт покриття запасів;

x_{146} – коефіцієнт фінансової незалежності (автономії);

x_{147} – коефіцієнт маневровості власного капіталу;

x_{148} – коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування);

x_{149} – показник фінансового левириджу;

x_{1410} – коефіцієнт фінансової стійкості;

t – число рівнів динамічного ряду.

Отже, ресурси, які вкладені у виробничу діяльність підприємств, не повною мірою окупаються через грошові надходження від господарювання, а отриманий прибуток не забезпечує самофінансування і незалежність авіапідприємства від зовнішніх і залучених джерел формування майна (активів).

За допомогою множинного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника ліквідності n -го підприємства у t -му періоді, рівняння має вигляд:

$$I_5^n(t) = 0,444999 - 0,005961x_{151t} + 0,064740x_{152t} + 0,229779x_{153t} - 0,023267x_{154t}, \quad t=1, \dots, 112 \quad (5)$$

де x_{151} – коефіцієнт ліквідності поточної (покриття);

x_{152} – коефіцієнт ліквідності швидкої;

x_{153} – коефіцієнт ліквідності абсолютної;

x_{154} – співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості;

t – число рівнів динамічного ряду.

Промислові авіапідприємства у короткостроковій перспективі не здатні своєчасно і в повному об'ємі розрахуватися по короткостроковим зобов'язанням. Їх активи не мають властивості при певних обставинах обернутися в готівку, вони не можуть отримати готівкові кошти для нормальної фінансово-господарської діяльності і відшкодування зобов'язань.

Оцінка рівня впливу інтегральних показників фінансової складової на ключовий показник оцінки фінансово-економічного стану підприємства проводиться при безпосередніх вимірах експертним шляхом.

Для здобуття інтерпретації ключового показника оцінки фінансово-економічного стану підприємства використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [11] (табл. 1).

Таблиця 1. Відповідність рівня ключового показника оцінки фінансово-економічного стану підприємства шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси дуже негативно впливають на його економічну стійкість, криза
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість, кризовий стан
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси мають середній рівень впливу на його економічну стійкість, передкризовий стан
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси майже не впливають на його економічну стійкість, кризова ситуація
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси не впливають на його економічну стійкість, кризове явище

Як свідчать дані у 2005-2008 рр., три (21,43 %) промислових авіапідприємства мають високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси майже не впливають на нього. Заданим джерелом кризових процесів виникають лише кризові ситуації. У цьому ж періоді десять (71,43 %) промислових авіапідприємств мають середній рівень фінансово-економічного стану та кризові процеси мають середній рівень впливу на економічну стійкість підприємства. За цим джерелом кризових процесів спостерігається передкризовий стан.

Слід зазначити, що у 2005-2008 рр. тільки одне (7,14 %) промислове авіапідприємство має низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно впливають на їх економічну стійкість. За цим джерелом кризових процесів спостерігається кризовий стан.

У 2009-2010 рр. тільки одне (7,14 %) промислове авіапідприємство має високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси майже не впливають на його економічну стійкість. У цих підприємств по цьому джерелу кризових процесів виникають лише кризові ситуації. У 2009-2015 рр. збільшується кількість підприємств з низьким рівнем фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно впливають на їх економічну стійкість, у підприємств за цим джерелом кризових процесів спостерігається лише кризовий стан.

Слід зазначити, що у більшості підприємств їх фінансово-економічний стан негативно впливає на економічну стійкість. До того ж з 2009 р. спостерігається погіршення фінансово-економічного стану

промислових авіапідприємств. На більшості підприємств розгортається передкризовий та кризовий стан. Підприємства неефективно використовують основні фонди, неефективно управляють дебіторською заборгованістю, наявні високі запаси сировини, матеріалів, готової продукції на складі, незавершене виробництво.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Запропонована інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом - фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості на основі використання множинного регресійного моделювання дає можливість визначити фінансово-економічний стан підприємства, джерело виникнення кризового процесу та тип економічної стійкості, що дозволяє своєчасно розробляти антикризові заходи щодо розгортання кризових процесів на підприємстві.

Список літератури

1. Глотов, В. А. Векторная стратификация / В. А. Глотов, В. В. Павельев. – М. : Наука, 1984. – 94 с.
2. Исмагилов, И. И. Принятие решений при количественных и качественных критериях описания альтернатив / И. И. Исмагилов // Исследования по информатике. – 2003. – № 6. – С. 21-28.

References

1. Glotov, V. A., & Paveliev, V. V. (1984). *Vectorial stratification*. Moscow: Nauka
2. Ismagilov, I. I. (2003). Making decision at the quantitative and high-quality criteria of description of alternatives. *Issledovaniya po informatike*, 6, 21-28.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2016 р.

Ніна Олександрівна ПІСКУНОВА

аспірантка кафедри фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара
E-mail: nina-kovalenko85@rambler.ru

КІЛЬКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІННОСТІ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Піскунова, Н. О. Кількісна характеристика змінності грошових потоків підприємств України [Текст] / Ніна Олександрівна Піскунова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 146-153. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Невизначеність та нестабільність умов функціонування підприємств підтверджує необхідність всебічного аналізу змінності грошових потоків господарюючих суб'єктів. Необхідність дослідження обумовлюється потребою в оцінці умов функціонування підприємств з одночасним вивченням нестабільності грошових потоків. Шляхом кластеризації грошових потоків залежно від їх волатильності утворюються групи видів економічної діяльності. Якісний склад кластерів дає змогу узагальнити зміст процесів та тенденцій, які відбуваються в економіці в умовах сьогодення.

Мета. Метою статті є виявлення найбільш суттєвих закономірностей змінності грошових потоків підприємств України.

Метод (методологія). Під час дослідження було використано загальнонаукові методи пізнання: абстрагування, аналіз, синтез, групування, порівняння, узагальнення, систематизацію, індукцію, статистичний аналіз даних.

Результати. У роботі розглянуто теоретико-методичні засади використання та розрахунку коефіцієнтів варіації, семіваріації при оцінці волатильності грошових потоків підприємств, наведено результати оцінки змінності грошових потоків доходів та витрат підприємств України. Наведено результати кластеризації видів економічної діяльності за змінністю грошових потоків доходів та витрат.

Ключові слова: грошовий потік; коефіцієнт варіації; коефіцієнт семіваріації; кластеризація; вид економічної діяльності; змінність.

Nina Oleksandrivna PISKUNOVA

PhD Student,
Department of Finance,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University
E-mail: nina-kovalenko85@rambler.ru

QUANTITATIVE CHARACTERISTIC OF VARIABILITY OF COMPANIES CASH FLOWS IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Uncertainty and instability of enterprises functioning conditions confirm the need for a comprehensive analysis of the variability of cash flows of businesses. The necessity of research is caused by the need to assess the conditions of operation of enterprises while studying the volatility of cash flows. By clustering cash flows depending on volatility the groups of types of economic activity can be formed. The qualitative composition of clusters allows to generalize the content of processes and trends which occur in the economy nowadays.

Purpose. The article aims to identify the most significant patterns of variability of cash flows of enterprises in Ukraine.

The method (methodology). In this research we have used such general scientific methods of knowledge as method of abstraction, method of analysis, method of synthesis, method of grouping, method of comparison, method of generalization, method of systematization, method of induction, statistical data analysis.

Results. This article examines the theoretical and methodological principles of the usage and calculation of the

coefficient of variatio. The results of evaluation of the variability of cash flows of income and expenses of enterprises of Ukraine are shown in the article. The article provides us with the results of the clustering of economic activities by the variability of cash flows of income and expenses.

Keywords: cash flow; coefficient of variation; clustering; type of economic activity; variability.

JEL classification: G32, C10,G30, M21

Вступ

Умови функціонування підприємству сучасних реаліях є достатньо невизначеними та нестабільними. Існує цілий перелік факторів, від яких залежить досягнення основної мети діяльності підприємств – отримання прибутку. До таких факторів належать не тільки фінансові, економічні, а й політичні зміни, суб'єктивні впливи на функціонування суб'єктів господарювання тощо. Нестабільними є не тільки організація роботи підприємств, їх внутрішні процеси, а й зовнішнє середовище.

Усе це визначає нестабільність функціонування економічного механізму підприємств, відображенням чого є, зокрема, значна змінність грошових потоків.

Широкий діапазон змін грошових потоків значно ускладнює процес управління ними, що відзначається у працях багатьох науковців. Зокрема оцінку нестабільності умов функціонування підприємств, результати досліджень управління грошовими потоками наведено в працях таких науковців, як І. О. Бланк, О. Д. Василик, В. В. Вітлінський, Г. Л. Вознюк, В. В. Галасюк, О. Дзюблюк, А. Г. Загородній, Г. А. Крамаренко, Л. О. Лігоненко, Н. Ю. Невмержицька, О. В. Павловська, А. М. Поддєрьогін, Н. М. Притуляк, та ін., а також зарубіжних вчених, серед яких М. Бертонеш, Ю. Брігхем, Дж. Ван Хорн, Б. Койлі, Б. Коласс, Р. Найт, Т. Райс, Л. Г. Риндін, Г. А. Шамаєв та ін.

Однак у більшості зазначених праць при докладному описі механізму управління грошовими потоками підприємств, його специфікації для підприємств різних типів чи різних видів діяльності, не визначається взаємозв'язок між особливостями управління грошовими потоками та їх змінністю.

Зважаючи на сучасну нестабільність функціонування більшості українських підприємств, актуальним є довести чи спростувати існування найбільш загальних закономірностей змінності грошових потоків.

Мета та завдання статті

Метою статті є виявлення найбільш суттєвих закономірностей змінності грошових потоків підприємств України. Завданнями статті виступають розгляд теоретико-методичних засад використання та розрахунку коефіцієнтів варіації, семіваріації при оцінці волатильності грошових потоків підприємств, аналіз оцінки змінності грошових потоків доходів та витрат підприємств України, кластеризація видів економічної діяльності за змінністю грошових потоків доходів та витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження

Найбільш широкоживаними показниками, які характеризують змінність економічних процесів, є коефіцієнт варіації та коефіцієнт семіваріації. Як відомо, коефіцієнт варіації – це відносна величина, що слугує для характеристики коливання (мінливості) ознаки та є відношенням середнього квадратичного відхилення τ до середнього арифметичного \bar{X} , виражається у відсотках [1, с. 530]:

$$v = \frac{\tau}{\bar{X}} \times 100 \% \quad (1)$$

Коефіцієнту варіації можна надати таке економічне трактування: це величина ризику, що припадає на одиницю доходу. Можна зробити висновок: що менше значення коефіцієнту, то меншим відносним ризиком обтяжений процес [2, с. 245].

Коефіцієнти варіації дають змогу порівнювати варіацію різних ознак або варіацію однієї ознаки у різних сукупностях. Варіювання вважається незначним, якщо $v < 10\%$, якщо v від $10-25\%$, то середнім і значним при $v > 25\%$.

Для оцінки мінливості використовують також показник коефіцієнта семіваріації, який розраховують за формулою [2, с. 246]:

$$CSV(X^+) = \frac{SSV^-(X^+)}{M^+(X^+)} \quad (2)$$

Інтерпретація співвідношення коефіцієнта варіації та семіваріації може бути наступною:

- у випадку, якщо семіваріація є більшою 0,5 коефіцієнта варіації, то математичне сподівання є меншим за медіану розподілу, тобто формується правобічна асиметрія. Це також означає, що з більшою імовірністю виникає менше значення економічної характеристики, якщо позитивну

інтерпретацію має зростання такої характеристики. Або це означає лівобічну асиметрію (медіана є меншою від математичного сподівання) для характеристики, для якої позитивну інтерпретацію має її зменшення,

- навпаки, якщо коефіцієнт семіваріації є меншим від 0,5 коефіцієнта варіації, виникає ситуація лівобічної асиметрії для характеристики, зростання якої сприймається як позитивне, та правобічної асиметрії для характеристики, для якої, як позитивне, сприймається її зменшення.

Для розрахунку зазначених коефіцієнтів як характеристики змінності грошових потоків було використано статистичні дані Державної служби статистики України [3] щодо обсягів грошових надходжень підприємств (далі позначено vDi) та обсягів грошових відтоків підприємств (далі позначено vVi). Групування даних здійснювалось за видами економічної діяльності відповідно до КВЕД – 2010 за період 2010-2014 роки.

Результати аналізу загалом свідчать про збитковість функціонування підприємств для переважної більшості видів економічної діяльності. Лише за двома видами діяльності спостерігалася прибутковість протягом 2010-2014 років: сільське, лісове, рибне господарство та освіта. Більшість видів діяльності є збитковими, та їх збитковість суттєво збільшилась у 2014 році.

Незважаючи на збільшення доходів у межах певних видів діяльності, їх діяльність у підсумку залишається збитковою у зв'язку з тим, що рівень збільшення витрат у межах певного виду діяльності є значно більшим, ніж рівень збільшення доходу.

Стосовно збитковості окремих видів економічної діяльності постає питання, яким чином такого роду суб'єкти господарювання з такими показниками фінансової звітності не закриваються, не ліквідуються, а продовжують функціонувати? Однією з можливих відповідей є забезпечення діяльності та «виживання» завдяки оборотності та оборотним коштам. У цій ситуації основна мета діяльності – отримання прибутку – не досягається, але виконується низка інших важливих функцій. Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України «Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [4]. Отже, суб'єкти господарювання можуть і не отримувати прибуток від своєї діяльності, але одночасно можуть бути досягнуті економічні і соціальні результати, зокрема, отримання валового доходу, виплата заробітної плати працівникам, сплата податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, забезпечення населення необхідними товарами та послугами тощо.

Результати оцінки змінності грошових потоків підприємств наведено у таблицях 1, 2.

Таблиця 1. Змінність грошового потоку доходів за видами економічної діяльності

(нумерація видів економічної діяльності зберігається і для інших результатів дослідження)

№	Види економічної діяльності за КВЕД 2010	Коефіцієнт варіації, %	Коефіцієнт семіваріації, %
1	сільське, лісове та рибне господарство	26,77	15,67
2	промисловість	8,26	4,90
3	будівництво	14,96	-
4	оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6,01	5,33
5	транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,15	-
6	тимчасове розміщування й організація харчування	8,25	4,49
7	інформація та телекомунікації	6,83	3,33
8	фінансова та страхова діяльність	35,46	5,30
9	операції з нерухомим майном	11,76	8,31
10	професійна, наукова та технічна діяльність	19,54	0,12
11	діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	15,52	5,41
12	освіта	4,85	2,02
13	охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	11,52	6,17
14	мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	49,81	16,08
15	надання інших видів послуг	11,49	5,75

**Таблиця 2. Змінність грошового потоку витрат
за видами економічної діяльності**

№	Види економічної діяльності за КВЕД 2010	Коефіцієнт варіації, %	Коефіцієнт семіваріації, %
1	сільське, лісове та рибне господарство	29,79	21,15
2	промисловість	10,07	3,02
3	будівництво	16,69	7,57
4	оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	7,47	3,81
5	транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	11,21	3,86
6	тимчасове розміщування й організація харчування	10,30	6,20
7	інформація та телекомунікації	15,05	16,21
8	фінансова та страхова діяльність	34,15	12,63
9	операції з нерухомим майном	34,89	-
10	професійна, наукова та технічна діяльність	24,05	15,59
11	діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	13,93	2,15
12	освіта	3,5071	1,02
13	охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	10,92	4,92
14	мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	44,56	24,65
15	надання інших видів послуг	11,90	5,72

Слід додати, що у таблицях коефіцієнт семіваріації не може бути розрахований для певних видів економічної діяльності, що пов'язано з технологією розрахунків.

За результатами оцінки коефіцієнтів варіації визначено, що:

- найменш змінними є доходні потоки за такими видами економічної діяльності (варіювання незначні, $vDi < 10\%$): освіта ($vD_{12} = 4,85\%$), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів ($vD_4 = 6,01\%$), інформація та телекомунікації ($vD_7 = 6,83\%$), тимчасове розміщування й організація харчування ($vD_6 = 8,25\%$), промисловість ($vD_2 = 8,26\%$),
- види економічної діяльності із середнім ступенем змінності доходного потоку (варіювання середні vDi від 10% до 25%): транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність ($vD_5 = 10,15\%$), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги ($vD_{13} = 11,52\%$), операції з нерухомим майном ($vD_9 = 11,76\%$), будівництво ($vD_3 = 14,96\%$), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування ($vD_{11} = 15,52\%$), професійна, наукова та технічна діяльність ($vD_{10} = 19,54\%$),
- найбільш змінними є доходні потоки за такими видами економічної діяльності (варіювання $vDi > 25\%$): сільське, лісове та рибне господарство ($vD_1 = 26,77\%$), фінансова та страхова діяльність ($vD_8 = 35,46\%$), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок ($vD_{14} = 49,81\%$),
- найменш змінними є витратні потоки за такими видами економічної діяльності (варіювання незначні, $vBi < 10\%$): освіта ($vB_{12} = 3,51\%$), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів ($vB_4 = 7,47\%$),
- види економічної діяльності із середнім ступенем змінності витратного потоку (варіювання середні vBi від 10% до 25%): промисловість ($vB_2 = 10,07\%$), тимчасове розміщування й організація харчування ($vB_6 = 10,30\%$), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги ($vB_{13} = 10,92\%$), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність ($vB_5 = 11,21\%$), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування ($vB_{11} = 13,93\%$), інформація та телекомунікації ($vB_7 = 15,05\%$), будівництво ($vB_3 = 16,69\%$), професійна, наукова та технічна діяльність ($vB_{10} = 24,05\%$),
- найбільш змінними є витратні грошові потоки за такими видами економічної діяльності (варіювання $vBi > 25\%$): сільське, лісове та рибне господарство ($vB_1 = 29,79\%$), фінансова та страхова діяльність ($vB_8 = 34,15\%$), операції з нерухомим майном ($vB_9 = 34,89\%$), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок ($vB_{14} = 44,56\%$).

Підсумовуючи, зазначимо, що отримано відповідності у змінності грошових потоків притоків та відтоків за групами видів економічної діяльності. Так у групі із найменшим рівнем змінності грошових потоків маємо збіг: освіта та оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. У групі видів економічної діяльності із середнім ступенем змінності є такий збіг: транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, будівництво, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування,

професійна, наукова та технічна діяльність. Стосовно збігів у групі видів економічної діяльності із високим ступенем змінності, то він спостерігається за такими видами діяльності: сільське, лісове та рибне господарство, фінансова та страхова діяльність, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Результати аналізу розрахованих коефіцієнтів семіваріації та їх співвідношення з коефіцієнтами варіації дали змогу виокремити наступні групи видів економічної діяльності:

- група видів економічної діяльності, відносно якої можна стверджувати, що з більшою імовірністю виникають більші значення потоку доходів: сільське, лісове та рибне господарство; промисловість; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; тимчасове розміщування й організація харчування; операції з нерухомим майном; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; надання інших видів послуг;
- група видів економічної діяльності, відносно якої можна стверджувати, що з більшою імовірністю виникають менші значення потоку доходів: інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; мистецтво, спорт, розваги, відпочинок;
- група видів економічної діяльності, відносно якої можна стверджувати, що з більшою імовірністю виникають менші значення потоку витрат: сільське, лісове та рибне господарство; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; професійна, наукова та технічна діяльність; мистецтво, спорт, розваги, відпочинок;
- група видів економічної діяльності, відносно якої можна стверджувати, що з більшою імовірністю виникають більші значення потоку витрат: промисловість; будівництво; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; фінансова і страхова діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; надання інших видів послуг.

Отримано такі збіги з позиції позитивного сприйняття збільшення доходів та зменшення витрат: сільське, лісове та рибне господарство; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; тимчасове розміщування й організація харчування. З точки зору негативного сприйняття зменшення доходів і збільшення витрат маємо збіг: діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта.

Розглянувши збіг коефіцієнтів варіації та семіваріації та узагальнивши отриману інформацію, сформульовано наступні узагальнення:

- з більшою імовірністю більші доходи та менші витрати виникають у реальному секторі економіки; з більшою імовірністю менші доходи та більші витрати виникають у сфері послуг – такі одночасні тенденції можуть свідчити про слабку розвиненість сфери послуг як сфери економіки, її більшу мінливість,
- з огляду на зазначене вище можна стверджувати, що економіка країни є нерозвиненою – сфера послуг є значно меншою порівняно з реальним сектором економіки.

Більш коректним є групування, виконане за допомогою спеціалізованих методів багатовимірної статистики, наприклад, кластерного аналізу.

Перше використання кластерний аналіз знайшов у соціології. Назва «кластерний аналіз» походить від англійського слова cluster – гроно, скупчення. Вперше у 1939 р. був визначений предмет кластерного аналізу та було зроблено його опис дослідником Тріоном (Tryon). Головне призначення кластерного аналізу – поділ множин досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні у відповідному розумінні групи чи кластери. Це означає, що вирішується задача класифікації даних та виявлення відповідної структури в ній. Велика перевага кластерного аналізу полягає в тому, що він дає змогу проводити розмежування об'єктів не за одним параметром, а за цілою сукупністю ознак. Кластерний аналіз дає змогу розглядати значний обсяг інформації та різко скорочувати, стискати великі масиви соціально-економічної інформації, робити їх компактними та наочними [5, с. 7].

Шляхом кластерно-ієрархічного аналізу за допомогою сервісу PSS Statistics побудовано дендрограми (від англійської «Statistical Package for the Social Sciences» — «статистичний пакет для соціальних наук») та визначено, які види діяльності утворюють між собою кластери.

Результати кластеризації видів економічної діяльності за змінністю потоку доходів відображено на рис. 1.

За даними дендрограми, можливо виокремити два великих кластери видів економічної діяльності :

- кластер 1: освіта, будівництво, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання інших видів послуг, операції з нерухомим майном, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, сільське, лісове та рибне господарство, професійна, наукова й технічна діяльність,
- кластер 2: надання інших видів послуг, операції з нерухомим майном, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, сільське, лісове та рибне господарство, професійна,

наукова й технічна діяльність, фінансова і страхова діяльність, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Меншими кластерами є:

- кластер: промисловість та тимчасове розміщування та організація харчування,
- кластер: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, інформація та телекомунікації.

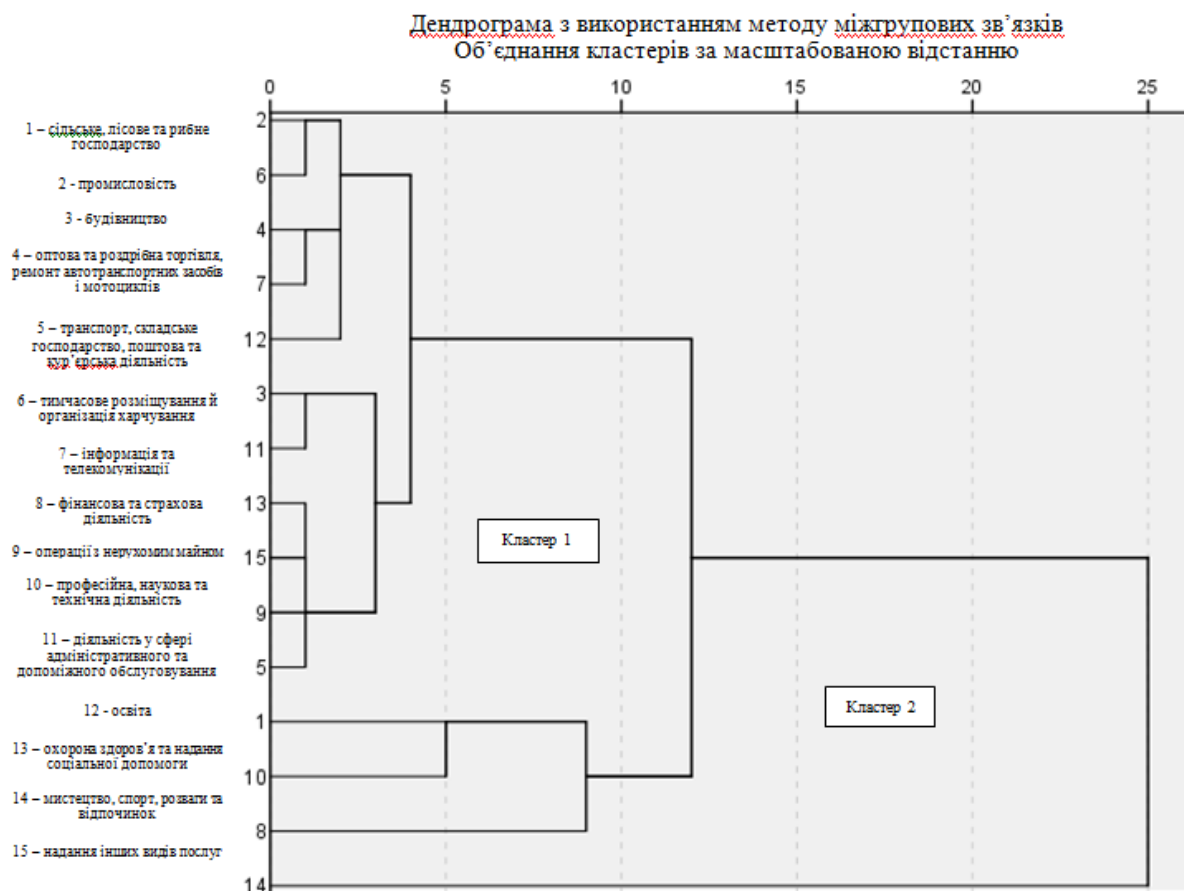

Рис. 1. Ієрархічний кластерний аналіз, побудований на змінності дохідного грошового потоку

Ієрархічно нижчими кластерами в межах кластеру 1 є:

- субкластер 1.1: будівництво та діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування,
- субкластер 1.2: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання інших видів послуг, операції з нерухомим майном, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність,
- субкластер 1.3: сільське, лісове та рибне господарство, професійна, наукова та технічна діяльність.

Ієрархічно нижчими кластерами в межах кластеру 2 є:

- субкластер 2.1: надання інших видів послуг, операції з нерухомим майном, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність,
- субкластер 2.2: сільське, лісове та рибне господарство, професійна, наукова та технічна діяльність, фінансова та страхова діяльність.

Результати кластеризації видів економічної діяльності за змінністю потоку витрат відображено на рис. 2.

За даними дендрограми можливо виокремити 4 великих кластери видів економічної діяльності:

- кластер 1: діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, будівництво, освіта, фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, сільське, лісове та рибне господарство, професійна, наукова та технічна діяльність,
- кластер 2: тимчасове розміщування й організація харчування, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання інших видів послуг, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів,
- кластер 3: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання інших видів послуг, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, інформації та телекомунікації, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування,

- кластер 4: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, інформації та телекомунікації, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, будівництво, освіта.

Меншими кластерами є:

- промисловість та тимчасове розміщування та організація харчування (збіг з малим кластером, сформованим за змінністю потоку доходів),
- будівництво, інформація та телекомунікації, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (майже збіг з кластером, сформованим за змінністю потоку доходів).

Ієрархічно нижчими кластерами в межах кластеру 1 є:

- субкластер 1.1: фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном,
- субкластер 1.2: сільське, лісове та рибне господарство, фінансова та страхова діяльність.

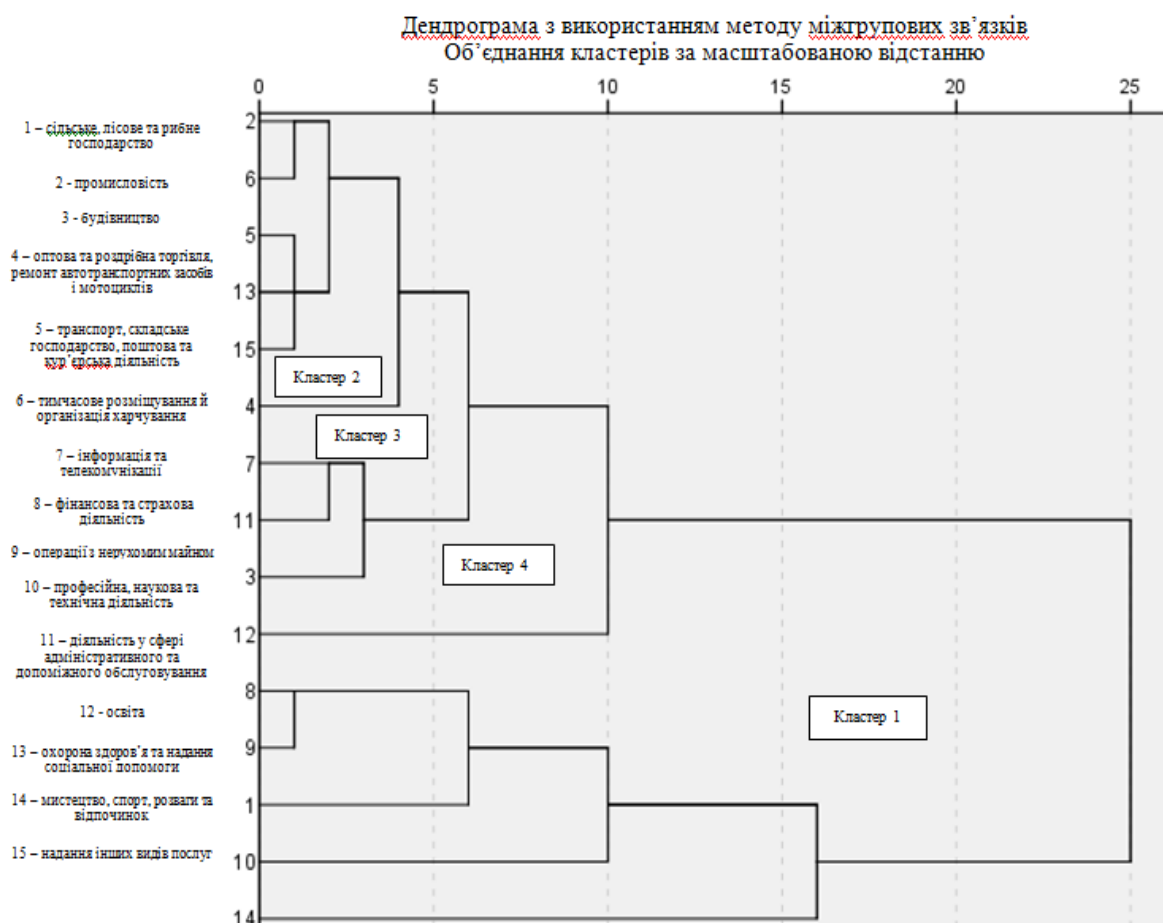

Рис. 2. Ієрархічний кластерний аналіз, побудований на змінності витратного грошового потоку

Ієрархічно нижчими кластерами в межах кластеру 2 є:

- субкластер 2.1: транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання інших видів послуг (майже збіг з кластером, сформованим за змінністю потоку доходів).

Ієрархічно нижчими кластерами в межах кластеру 3 є:

- субкластер 3.1: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання інших видів послуг (майже збіг з кластером, сформованим за змінністю потоку доходів),
- субкластер 3.2: інформація та телекомунікації, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування.

Ієрархічно нижчими кластерами в межах кластеру 4 є:

- субкластер 4.1: інформація та телекомунікації, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, будівництво.

Отже, серед малих кластерів, отриманих за різними змінними потоками, зафіксовано достатньо багато збігів.

Більш цікавим є збіг у двох великих кластерах, отриманих за різними змінними (кластер 1 з рис. 1 та кластер 1 з рис. 2): була утворена група таких видів економічної діяльності: діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, будівництво, освіта, операції з нерухомим майном,

сільське, лісове та рибне господарство, професійна, наукова та технічна діяльність. Таким чином утворилась група видів економічної діяльності з тісними міжгруповими зв'язками.

Зважаючи на ці збіги, можна констатувати структурні відповідності видів економічної діяльності за змінністю грошових потоків, що може бути підставою для специфікації управління грошовими потоками в них.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що існує стійке групування видів економічної діяльності за рівнем змінності грошових потоків у них.

Змінність грошових потоків доходів і витрат є незначною для таких видів економічної діяльності: освіта та оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

До групи видів економічної діяльності із середнім ступенем змінності грошових потоків належать: транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, будівництво, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, професійна, наукова та технічна діяльність.

Значною є змінність грошових потоків для таких видів економічної діяльності: сільське, лісове та рибне господарство, фінансова та страхова діяльність, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Кластеризація за програмою PSSS дала змогу виокремити таку групу видів економічної діяльності із тісними міжгруповими зв'язками: діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, будівництво, освіта, операції з нерухомим майном, сільське, лісове та рибне господарство, професійна, наукова та технічна діяльність. Для цієї групи видів діяльності можна використовувати близькі методи управління грошовими потоками. В утвореній групі видів діяльності переважним видом є послуги із середнім ступенем змінності грошових потоків. Виокремлюються лише освіта (незначна змінність грошових потоків) та сільське, лісове та рибне господарство (значна змінність грошових потоків).

Отримані результати дають підстави використовувати для стійких груп видів економічної діяльності споріднені методи управління грошовими потоками. Наприклад, доцільним є використовувати різні методи управління грошовими потоками для різних груп економічної діяльності.

Результатом дослідження також є те, що можна констатувати зміну структурного співвідношення реального та фінансового секторів економіки. Непрямим доказом є збіг асиметрії розподілу доходів та витрат у сфері послуг та невідповідність асиметрії доходів і витрат у реальному секторі економіки.

Гіпотетично це також свідчить про слабку розвиненість сфери послуг як сфери економіки.

Список літератури

1. Мала гірнича енциклопедія, т. 1 / За редакцією В. С. Білецького. – Донецьк: Донбас, 2004. – 640 с.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності: навч. посіб. / В. В. Вітлінський, Л. Л. Маханець. – Київ: КНЕУ, 2008. – 432 с.
3. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Економічна статистика. Діяльність підприємств. Формування чистого прибутку (збиток) підприємств. Формування чистого прибутку (збитку) підприємств за видами економічної діяльності у 2010-2014 роках. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Господарський кодекс України від 16.01.03 № 436-4 // Відомості Верховної Ради України. – Київ, 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - С. 144.
5. Буреєва Н. Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП "STATISTICA". учебно-методический материал по программе повышения квалификации «Применение программных средств в научных исследованиях и преподавании математики и механики» / Н. Н. Буреєва. – Нижний Новгород, 2007. – 112с.

References

1. Bilets'kyu, V. S. (2004). Mala hirnycha entsyklopediya. Donets'k: Donbas.
2. Vitlins'kyu, V. V. & Makhanets', L. L. (2008). *Ryzykologiya v zovnishn'oekonomichny diyal'nosti*. Kyiv: KNEU.
3. *Diyal'nist' pidpryyemstv. Formuvannya chystoho prybutku (zbytok) pidpryyemstv. Formuvannya chystoho prybutku (zbytku) pidpryyemstv za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti u 2010-2014 rokakh.* (2015). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Hospodars'kyu kodeks Ukrayiny vid 16.01.03 # 436-4. (2003). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 18-22, 144.
5. Bureeva, N. N. (2007). *Mnomomernyy statisticheskiy analiz s ispol'zovaniem PPP "STATISTICA"*. Nyzhnyy Novhorod.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2016 р.

Monika PIŚNIAK

mgr inż.
Politechnika Częstochowska, Poland

MODELLING OF DECISION IN MANAGEMENT ORGANIZATIONS

Piśniak, M. Modelling of decision in management organizations / Monika Piśniak// *Економічний аналіз* : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 154-159. – ISSN 1993-0259.

Abstract

This study stresses the validity of the problem of modeling of decision-making processes in sustainable management. The issue of a methodology for implementing intelligent decision-making systems in strategic management business organization, belongs to a group of research problems not only in the cognitive but also utilitarian. Changes in the economic environment of the organization resulted in the decision-making process modeling procedures are prone to operationalization, which resulted in the development of computerized decision support systems. Dynamically changing environment, diversity of resources, which the company manages, a significant amount of information that you must have in every process, and above all, the number of areas of economic activity, for influencing decisions tend to be interested in a variety of tools and methods of information technology supporting decision-making.

Keywords: *decision; decision making; management; decision support systems; modeling in management.*

JEL classification: D730

Introduction

All questions lead person in charge of economic organization to carry out the process of making rational decisions. The best solution is to create a model and simulate. It brings this process to take not only rational but also utilitarian decision, that such will lead to solving the problem in the most appropriate manner, taking into account all aspects, not only economically rewarding but also taking into account the employees.

The theory of decision-making is abstract, or formal, and therefore measurable. Detail can be called the theory of rational decision. It occurs when a person in the decision making process, has several solutions have a choice of several goals that are measurable. Even measurable in the sense that they can prioritize, or use the appropriate measuring scale, or you can talk about preference or utility. Of course not, it is assumed that the "measure" by a person other purposes, only the person having to make a decision. The interesting part of this theory are the situations related to the achievement of the objectives, the probability of which is not known to occur in situations of uncertainty, leading to the aforementioned risks. However, the most interesting element of decision theory, there are cases, which have been shown to interact with those others, where decisions are alternated, but it's a completely different topic¹.

Erich Fromm in his work "The Revolution of Hope" shows how important for the life of every man is the decision-making process. It emphasizes the importance of the method by which a man chooses the most suitable option for themselves, at the same time believing in the rightness of your choice. And even the so-called choice the "bad", but assuming at the same certainty about what the method².

At the moment we have no decision-making never a complete set of information, only the support of data we received from our historical analysis. This forces to try to guess the impact and future results of the current decision³. These decisions shall be taken in accepting or rejecting assumptions of conditions that describe a certain approximately realities decision-making process. These conditions are divided into deterministic, those which are certain, that can predict all the consequences of decisions made and non-deterministic, which is the

© Monika Piśniak, 2016

¹ *Encyklopedia filozofii, pod red. T.Hondericha, Zysk i S-ka, Poznań 1995 r, s.138.*

² *[...] człowiek ma silną potrzebę pewności – chce wierzyć, iż metoda za pomocą której podejmuje decyzje, jest właściwa. W rzeczywistości woli nawet podejmować „złą” decyzję i być jej pewnym, niż „dobrą” i być targanym wątpliwościami co do jej słuszności[...]* Erich Fromm, *Rewolucja nadziei*.

³ *P.G.Moore, Ryzyko w podejmowaniu decyzji, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1975 r., s.15.*

risk and uncertainty⁴.

The decision making process, in a general sense, is a purposeful and non-random selection of one of at least two alternative solutions to the problem. The beginning of this process is to see and interpret the decision situation, irregularities in the functioning of the organization hinders its normal (planned and efficient) operation, while the end of the process is choosing how to resolve this irregularity⁵.

In recent years, followed by a huge increase in the role of professional information systems used in the decision making process. Only in a consistent manner and adapted to the needs of specific user system is helpful in making decisions. This system, while the computer system will have the latest and properly processed which arise from the needs of users, leading to the integration around the target. This is due to the evolution taking place organization, and does an organization achieve success in their environment, whether it will be able to adapt to change, and even with the benefit depends most heavily on leadership⁶.

The main reason for this thesis is that it acts as a management decision-making, which in turn creates action, and then decisions. It will notice the separation of decision and action, it is true boundary is not clear. In this paper attention was focused on processes related to decision-making, but you can't skip the process of action, because in a very strong way to interact with each⁷.

Currently it is believed that the primary objective of the company is to create value -added, which is triggered to satisfy the material and intangible needs of stakeholders⁸.

For an industrial enterprise, this means among other things the manufacture of such products and services that meet customer expectations. Research conducted by Dohn shows that such features customer service as the availability of products in inventory, time, flexibility, reliability or completeness of the supply depend directly on the production process, especially since its organization and implementation, as well as held during the period of production capacity and use of the available resources⁹.

The economic decision-making processes and risks.

According to the dictionary of statistical terms, the decision is called a "final decision", one that ends the process of the draw. An example is the schematic drawing in quality control, where there are two possible decisions that are both final decisions. One is acceptable and the other rejected only if the scheme having three options, the third is the ability to redraw¹⁰.

The word "decision" refers to a variety of situations, you need to universal words, as stated above definition, all dictionaries agree that the decision is the end or the end result of the process. However, what it is the end point of a single decision, is also the beginning of another, because decision-making processes can be represented as a mirrored room, where the decision reflected by creating another.

The examples given in the literature indicate situations where there is a risk of not achieving an adequate level of output products. Therefore, it is crucial to take appropriate decisions based on whether we are dealing with conditions of certainty or uncertainty. Defining risk and its classification attempt took place in another job, therefore, is not incorporated herein by¹¹.

For criterion sure there is no problem with the choice of a particular strategy, you should only choose the one that gives the best result. In this case, each strategy leads to one result, because the certainty that a matrix has only one column, eg. payment, so choose the one that is the largest payment. In this case, problems are brought decision linear equations¹².

However, in the case of the most common situations, when they are making decisions under risk (uncertainty), there is no longer one result. There are several, for each possible state of nature and therefore the selection criterion strategy of uncertainty based on the relevant transition of all possible outcomes for each strategy or selecting one or more outcomes based on some rule. These are situations where it is impossible to predict the outcomes of this is due to the lack of the required information, or required knowledge to the decision-maker did not have her taken in conditions of uncertainty¹³.

⁴ J. Marcinkowski, *Ryzyko, jakość prognoz a efektywność inwestowania na rynkach finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009 r., s 113.

⁵ *Leksykon zarządzania, DIFIN*, Warszawa 2004, s. 435-436

⁶ D. W. Miller, M. K. Starr, *Praktyka i teoria decyzji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971 r. s. 22.

⁷ *Ibidem*, s. 22-23.

⁸ A. Lozano Platonoff, *Zarządzanie dynamiczne. Nowe podejście do zarządzania przedsiębiorstwem*, Difin, Warszawa 2009, s. 50-52

⁹ K. Dohn, *Studium oceny procesu produkcyjnego w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2006, s.9

¹⁰ M. G. Kendall, W. R. Auckland, *Słownik terminów statystycznych*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1986r, s.24.

¹¹ M. Piśniak, *Taksonomia definicji ryzyka i próba ich klasyfikacji*, Ekonomiczne i prawne wyzwania roku 2015, Lwów 2015 s. 137-140.

¹² D.W. Miller, M.K. Starr, *Praktyka i teoria decyzji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971 r. s.97-98.

¹³ P.G.Moore, *Ryzyko w podejmowaniu decyzji*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1975 r., s.155.

Therefore, decision-making at all levels of management requires gathering appropriate information resource which must conform to the characteristics such as credibility, brevity, speed and rationality collection and develop the information¹⁴.

The issue of decision-making

Often, decisions are made that are not rational, as mentioned earlier, and therefore to facilitate the decision making process used mathematical tools and computer programs. In the case of decision-making in local government units, you need to consider many aspects of investment, taking into account the individual nature of the undertaking. There are many determinants that affect the success of the project.

The decision making process consists of three steps: identify which problem identification, design and choice. These basic steps can be divided into sub-stages with a greater level of detail, which is often found in the literature and practice of management. Decision-making problem identification stage is aimed at full identification, diagnosis of the causes of its origin determine its effects and possible solutions. The design stage involves the determination of decision criteria, based on which will be developed and evaluated variants of decision-making and formulation of these variants. Selecting step is based on comparison with each decision variants and selecting one of them based on predetermined criteria. The decision making process is complex and multi-faceted, which affect elements of the environment and the internal components of the organization. Result decision process depends on many factors¹⁵.

Modelling in Management

The term "simulation" was borrowed for the purpose of learning from everyday language. Popularly "simulate" (lat. simulo- pretend) I mean to take the look of something else, as well as imitate, play something else¹⁶.

Simulation methods are used to describe, study and design of economic and social systems for decades. Applications simulation there since the Second World War, when born, a research approach called Monte Carlo. It enabled the mathematical modeling of real processes that were too complex to be able to predict their results by using analytical solutions. Initially, simulation method has been used mainly in physics and mathematics, but now examples of the application without the slightest difficulty can find not only in physical-mathematical sciences, but also everywhere in between chemistry, natural sciences and economics, management and financial practice.

Simulation is quite a special research approach. Is it in fact, not one approach, but a set of methods and techniques that mimic the real system, using a computer and various kinds of software. This multiplicity of approaches identified as simulation methods introduces some confusion, especially among beginners simulation. Under the common banner of the simulation are: discrete simulation, simulation handling (including the method of system dynamics), the Monte Carlo method (including simulations of static spreadsheet), game management, simulation quality, agents and others. Differences in these approaches, for example. Monte Carlo simulation and system dynamics makes people use such methods may have difficulty communicating with each other¹⁷.

Actual phenomena around us have a probabilistic nature, sought to demonstrate that the random nature of the results obtained captures the essence of the system, the model we built, and not the result of mistakes that we made during the development of the model; how to obtain simulation results and how to interpret them to deepen their knowledge on the audited system in which there are random factors. Albert Einstein, one of the greatest physicists of our time, disagreed Although the probabilistic interpretation of the world offered by quantum physics, which he expressed opinion, I would never believe that God plays with the world in the bone, but just the uncertainty of the effects of planned actions makes managers They are looking for tools to enable rational decision making under risk¹⁸.

In the literature you can come up with a different apprehension of the concept of simulation. Colloquially, it is understood that the simulation is the imitation of something else¹⁹, which is also reflected in many scientific definitions. And so Morgenthaller says that simulation is playing the essence of the system or its operation without using the same²⁰. However, not the same mapping is important, which may be made in the analysis and

¹⁴ T. Rojek, *Systemy informacji ekonomicznej jako narzędzie controllingu*, Materiały z konferencji naukowej: *Controlling w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, red. J.Duraj, Łódź 1999 r., s.91.

¹⁵ E. Markowski, *Intuicja jako czynnik wspomagający proces podejmowania decyzji w warunkach ekstremalnych*, Artykuł pochodzi z publikacji: *Zarządzanie kapitałem intelektualnym w organizacji inteligentnej*, (Red.) W. Harasim, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2012

¹⁶ *Słownik wyrazów obcych*. Pr. zb. pod red. J. Tokarskiego. PWN, Warszawa 1980, s. 720

¹⁷ B. Mielczarek, *Modelowanie symulacyjne w zarządzaniu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2009, s. 12-14.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ R.F. Barton, *Wprowadzenie do symulacji i gier*, WNT, Warszawa 1974, s. 9-11.

²⁰ R.C. Meier, W.T. Newell, H.L. Pazer, *Simulation in business and economics*, Prentice Hall, Englewood Cliffs NJ 1969, s. 2.

observation. Witte given that simulation is a test system using the substitute system (Ersatzsystem)²¹. Klein while the simulation is understood as a process of numerical solution of the model consists in carrying out a sequence of calculations²².

About experimenting on the model constituting the representation of reality he writes Bielecki

About experimenting on the model constituting the representation of reality he writes Bielecki²³. On the other hand Szabanowie indicate that the test carried out on a computer model "is based on the observation and analysis of changes over time, occurring in the model as a result of internal and external influences"²⁴. On the aspect of observing changes over time as a distinctive feature for simulation draws attention of many authors.

In publications of Gajda, it can be read that "it is amazing simulation model of the movement"²⁵. Tarnowski and Bartkiewicz however indicate that the purpose of the simulation, in addition to studies to characterize the subject's environment and internal properties, it is also restore process, wherein the mapping is performed using a computer on the basis of the mathematical model²⁶. Although the use of IT tools is not a prerequisite, it is. In practice, due to the large number of mathematical calculations, the simulation appears to be impossible without their use. Currently, the use of computer simulation considers it so obvious that identifies simulation with computer simulation. It should also be noted that in many publications can also find the concept of a simulation in connection with the Monte Carlo, games, operating or sampling model (stochastic simulations)²⁷.

In this article, a simulation shall be carrying out experiments using a computer program to model the dynamic mapping from the real system. So defined simulation has significant advantages. Mainly reducing the cost and time compared to similar studies conducted on the real system²⁸. It is also the so-called flexible simulation model, which means easy entry and taken into account in the model disturbance, extortion or input signals. In addition, the simulation is characterized by repetition of experiments, experiments on a model making it safe for a real system, it does not affect the structure²⁹. Moreover, simulation models, in contrast to other models, formal allow the mapping of the phenomena associated with the complex, complex problems that occur in reality³⁰. However, like any method of testing and simulation also has disadvantages. The most frequently mentioned in the literature include those related to the simulation model. It may be incomplete, ambiguous or illogical³¹. Furthermore it draws attention to the effort of building a model³² and the risk that it may generate useless results. A major problem is also the choice of the simulation.

Dilemmas of choice simulation methods in decision-making processes relating to sustainable management of the organization

When choosing a method of simulation in the context of fitness to make informed decisions about any matter in the management of economic organization, it is essential to consider those methods which in the literature are considered particularly useful in modeling the individual elements of business management.

The main criterion for the distribution of simulation methods is the type the modeled process. If the state changes in the test process taking place in certain units of time, talking about discrete simulation. Methods of discrete simulation can be distinguished, depending on the implementation of the system description. For processes with a large number of events where the system is indicated by events and actions of their service is dialed planning method events. If the system has a large number of activities and description of the present action for implementation, it is advisable to apply a method of the review and selection of activities³³. In this method in each step, the simulation conditions are checked the occurrence of events and time dependent on the system state.

Considering the production system, the events include: the acceptance, machine failure or purchase materials. It should be noted that in this case the predominant event dependent on other events, and they are

²¹ T. Witte, *Simulationstheorie und Ihre Anwendung auf betriebliche Systeme*, Gabler Verlag, Wiesbaden 1973, s. 17.

²² L.R. Klein, *Wykłady z ekonometrii*, PWE, Warszawa 1982, s. 119.

²³ W.T. Bielecki, *Informatyzacja zarządzania. Wybrane zagadnienia*, PWE, Warszawa 2001, s. 62.

²⁴ B. Szaban, J. Szaban, *Symulacja komputerowa systemów dynamicznych*, Wydawnictwo Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 1983, s. 21.

²⁵ J.B. Gajda, *Prognozowanie i symulacja a decyzje gospodarcze*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 1.

²⁶ W. Tarnowski, S. Bartkiewicz, *Modelowanie matematyczne i symulacja komputerowa dynamicznych procesów ciągłych*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000, s. 21.

²⁷ J. B. Gajda, *Prognozowanie i symulacja a decyzje gospodarcze*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2001, s. 4.

²⁸ R. Zdanowicz, J. Świder, *Modelowanie i symulacja systemów produkcyjnych w programie Enterprise Dynamics*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2005, s.15.

²⁹ R. Zdanowicz, *Modelowanie i symulacja procesów wytwarzania*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2007, s. 47.

³⁰ W.T. Bielecki, *Informatyzacja zarządzania. Wybrane zagadnienia*, PWE, Warszawa 2001, s. 63.

³¹ R. Kotowski, P. Tronczyk, *Modelowanie i symulacje komputerowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2009, s. 16.

³² R. Zdanowicz, *Modelowanie i symulacja procesów wytwarzania*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2007, s. 48.

³³ Z. Biniek, *Elementy teorii systemów modelowania i symulacji*, Infoplan, 2002, s. 141-169.

controlled based on logical conditions that must be in place so there may be a next event. Consequently, this method can be applied to problems where there are such mechanisms.

Discrete simulation methods, also identified with mass service models are used for the preliminary assessment system parameters in steady state, and to assess performance and decisions during the design and planning of production systems. For this type of model is necessary to know the characteristics of arriving requests into the queue, the process of handling requests and queues. As a result of such a simulation is achieved two fundamental characteristics of the queue, they are the average number of pending applications and their waiting time³⁴.

For problems where changes occur continuously, fuzzy, poorly described empirical data about the medium- and long-term, it is advisable to simulate continuous³⁵. The system described is therein by means of differential equations³⁶. With respect to simulate continuous states to the method of system dynamics. Creating a model that convention herein is based on the system by means of jets and levels where the streams determine the rate at which power levels are³⁷. This method is used primarily in order to know the characteristics of feedback and analysis of the relationship between streams³⁸.

Returning to the example of the production system, orders for materials, or the end of respective process steps take place in specific units of time, identified as discrete³⁹. However, you can find numerous system-dynamic models that incorporate issues production, the production process is considered in the category of economic process, and research has focused on the production as the supply chain. Therefore, the selection of an adequate method is determined by not only the characteristics of the production system, at the specificity of the decision problem, the characteristics of the input data as to whether the expected results. An important aspect in this context is to analyze the requirements for detail generated by simulation data and the period, which has taken the decision concern. At the same time it is necessary to analyze the specifics of modeling used in the production system variables and the relationship between them in terms of their random occurrence (deterministic and stochastic models) and behavior over time (continuous models and discrete)⁴⁰. Where the expected results in the form of detailed data concerning the short period of time, the simulation would be performed on the basis of discrete models. The studies relating to a long period, where the purpose of the simulation is not enough to determine the values of specific parameters, to know the behavior of the system, it is the use of continuous models.

Conclusions

The interest in simulation methods in the world is very high, evidence emerging new books each year and the subsequent resumption of respected academic textbooks. The Polish market in this respect is quite poor. There is a lack of translations of recognized foreign publications, and few studies on Polish authors are not able to fill the existing gap. Therefore it arises automatically request concerning the validity of agitated issues and the need to drill undertaken subject.

In the literature you can find different classifications of computer simulation methods. The basic division, taking into account the changes in the system being modeled and simulated time mapping method extracts the simulation of continuous, discrete and mixed. However, a number of other criteria for classification logic simulation.

When deciding, you never have a complete collection of the necessary information, so the decision-making processes require "guessing" the results of the present decision. This process only support our analysis of historical facts. Therefore, the most important thing is learning how to "guess" the results. This process can be risky, but analyzing the decision-making processes, it can be seen that in most cases we are dealing with conditions of uncertainty. In such a situation cannot be modeled in a linear fashion, and then choose the optimal strategy.

Pay attention to the relevance and validity of the decision-making process, the importance of math-oriented decision theory, thus giving the chance to choose the best option to choose the right course of action, but also accurately "predict" the effects of the election. Boiled down to solving the problem of decision-making, which is a deviation of the existing state of the desired condition. Solving the problem of decision-making lies in answering

³⁴ R. Zdanowicz, *Modelowanie i symulacja procesów wytwarzania*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2007, s. 44–46.

³⁵ Z. Biniek, *Elementy teorii systemów modelowania i symulacji*, Infoplan, 2002, s. 115

³⁶ B.P. Ziegler, *Teoria modelowania i symulacji*, WNT, Warszawa 1985, s. 271.

³⁷ E. Kasperska, D. Słota, *Metody matematyczne w zarządzaniu w ujęciu dynamiki systemowej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2000, s. 16.

³⁸ R. Łukasiewicz, *Dynamika systemów zarządzania*, PWN, Warszawa 1975, s. 36

³⁹ G. Gordon, *Symulacja systemów*, WNT, Warszawa 1974; L. Zawadzka, *Podstawy projektowania elastycznych systemów sterowania produkcją. Problemy techniczno-ekonomiczne*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2000.

⁴⁰A. Manikowski, Z. Tarapata, *Prognozowanie i symulacja rozwoju przedsiębiorstw*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2002.

the question: what should be done to compensate for the difference between the state of existing and desired state.

Literature

1. Barton R. F., *Wprowadzenie do symulacji i gier*, WNT, Warszawa 1974.
2. Bielecki W. T., *Informatyzacja zarządzania. Wybrane zagadnienia*, PWE, Warszawa 2001.
3. Biniek Z., *Elementy teorii systemów modelowania i symulacji*, Infoplan, 2002.
4. Dohn K., *Studium oceny procesu produkcyjnego w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2006.
5. *Encyklopedia filozofii*, pod red. T.Hondericha, Zysk i S-ka, Poznań 1995.
6. Gajda J. B., *Prognozowanie i symulacja a decyzje gospodarcze*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001.
7. Gordon G., *Symulacja systemów*, WNT, Warszawa 1974; L. Zawadzka, *Podstawy projektowania elastycznych systemów sterowania produkcją. Problemy techniczno-ekonomiczne*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2000.
8. Kasperska E., Słota D., *Metody matematyczne w zarządzaniu w ujęciu dynamiki systemowej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2000.
9. Kendall M. G., Auckland W. R., *Słownik terminów statystycznych*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1986.
10. Kotowski R., Tronczyk P., *Modelowanie i symulacje komputerowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2009.
11. Lozano A. Platonoff, *Zarządzanie dynamiczne. Nowe podejście do zarządzania przedsiębiorstwem*, Difin, Warszawa 2009.
12. Łukaszewicz R., *Dynamika systemów zarządzania*, PWN, Warszawa 1975.
13. Manikowski A., Tarapata Z., *Prognozowanie i symulacja rozwoju przedsiębiorstw*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2002.
14. Marcinkowski J., *Ryzyko, jakość prognoz a efektywność inwestowania na rynkach finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009.
15. Markowski E., *Intuicja jako czynnik wspomagający proces podejmowania decyzji w warunkach ekstremalnych*, Artykuł pochodzi z publikacji: *Zarządzanie kapitałem intelektualnym w organizacji inteligentnej*, (Red.) W. Harasim, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2012.
16. Meier R. C., Newell W. T., Pazer H. L., *Simulation in business and economics*, Prentice Hall, Englewood Cliffs NJ 1969.
17. Mielczarek B., *Modelowanie symulacyjne w zarządzaniu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2009.
18. Miller D. W., Starr M. K., *Praktyka i teoria decyzji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
19. Moore P. G., *Ryzyko w podejmowaniu decyzji*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1975.
20. Piśniak M., *Taksonomia definicji ryzyka i próba ich klasyfikacji*, Ekonomiczne i prawne wyzwania roku 2015, Lwów 2015.
21. Rojek T., *Systemy informacji ekonomicznej jako narzędzie controllingu*, Materiały z konferencji naukowej: *Controlling w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, red. J.Duraj, Łódź 1999.
22. Szaban B., Szaban J., *Symulacja komputerowa systemów dynamicznych*, Wydawnictwo Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 1983.
23. *Słownik wyrazów obcych*. Pr. zb. pod red. J. Tokarskiego. PWN, Warszawa 1980.
24. Tarnowski W., Bartkiewicz S., *Modelowanie matematyczne i symulacja komputerowa dynamicznych procesów ciągłych*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000.
25. Witte T., *Simulationstheorie und Imre Anwendung auf betriebliche Systeme*, Gabler Verlag, Wiesbaden 1973.
26. Zdanowicz R., *Modelowanie i symulacja procesów wytwarzania*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2007.
27. Zdanowicz R., Świder J., *Modelowanie i symulacja systemów produkcyjnych w programie Enterprise Dynamics*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2005.
28. Ziegler B. P., *Teoria modelowania i symulacji*, WNT, Warszawa 1985.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.

Тетяна Вадимівна ПОНОМАРЕНКО

кандидат економічних наук,
докторант,
кафедра обліку, аналізу, аудиту та адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
E-mail: dvnz@inbox.ru

**ПРОГНОЗУВАННЯ ІМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА В КОНТЕКСТІ ОЦІНЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Пономаренко, Т. В. Прогнозування імовірності банкрутства в контексті оцінювання економічної стійкості підприємства [Текст] / Тетяна Вадимівна Пономаренко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 160-168. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Оцінювання економічної стійкості є індикатором ефективності управлінських рішень на підприємстві, що актуалізує проблематику вибору найбільш адекватного інструментарію для її аналізу. Систематизація всіх підходів до визначення рівня економічної стійкості дозволила виокремити наступні групи: фінансово-моніторинговий; кризово-імовірнісний; агреговано-функціональний; бенчмаркінговий; нормативно-цільовий.

Мета. Найбільш репрезентованим та загальнозживаним є фінансовий зріз оцінювання економічної стійкості (моніторинговий та кризово-імовірнісний). Відповідно, метою статті є визначення комплексності та перспективності його використання, а також рівня прогностичної цінності.

Метод (методологія). Для отримання результатів використано наступні методи дослідження: теоретичне узагальнення та систематизацію (для типологізації підходів до оцінювання економічної стійкості загалом та прогнозування імовірності банкрутства зокрема); індукції і дедукції (для визначення причинно-наслідкових зв'язків формування рівня економічної стійкості); методи статистичного аналізу (для діагностики комплексності та прогностичної цінності моделей імовірності банкрутства).

Результати. Традиційний формат оцінювання економічної стійкості підприємства ґрунтується на показниках структури капіталу та ефективності його використання. Статистичні дані українських промислових підприємств за 2007-2014 рр. дозволили демонструють високу частку позикових у структурі джерел формування капіталу, які представлені переважно поточними зобов'язаннями, та значні девіації продуктивності та рентабельності активів, динаміка яких корелюється з кризовими явищами в економіці. Фінансово-моніторинговий зріз оцінювання економічної стійкості доповнений узагальненням можливостей прогнозування імовірності банкрутства. Емпіричними даними підтверджено неадекватність застосування зарубіжних моделей, які не враховують специфіку українського бізнесу. Використання вітчизняних моделей також не дозволило зробити однозначні висновки. Незважаючи на високу імовірність банкрутства, національні промислові підприємства не лише існують тривалий період, а й мають перспективні можливості щодо розвитку. Акцентовано увагу, що фінансові індикатори лише постфактум відображають наслідки життєдіяльності компанії. Причиною їх зниження є порушення параметрів конструктивної взаємодії зі стейкхолдерами. Саме вони є джерелами ресурсів для підприємства. Акцентовано увагу, що комплексний формат оцінювання економічної стійкості підприємства зумовлює необхідність урахування широкого спектру різноспрямованих параметрів (фінансового, матеріального та нематеріального характеру) і складних причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Ключові слова: економічна стійкість; оцінювання; фінансова стійкість; банкрутство; фінансові показники; промислові підприємства; харчові підприємства; металургійні підприємства; машинобудівні підприємства.

PREDICTION OF PROBABILITY OF BANKRUPTCY IN THE CONTEXT OF EVALUATION OF THE ENTERPRISE ECONOMIC SUSTAINABILITY

Abstract

Introduction. Evaluation of economic sustainability of the enterprise is an indicator of the effectiveness of management decisions at the company. It updates the perspective of selection of the most adequate tools for its analysis. Systematization of all approaches for determination of the level of economic stability has allowed the authors to single out the following groups: financial and monitoring; crisis and probabilistic; aggregated and functional; benchmarking; normative and targeted.

Purpose. The financial evaluation of economic viability (monitoring and crisis and probabilistic) is considered the most commonly used one. Accordingly, the purpose of the article is to define the complexity and the prospects of its use, and the level of predictive value.

The method (methodology). To get results we have used the following methods: method of theoretical generalization and systematization (for a typology of approaches as for the evaluation of economic sustainability in general, and prediction of the probability of bankruptcy in particular); method of induction and deduction (to determine causal connections of formation of economic stability); methods of statistical analysis (for diagnostic predictive value and complexity of models the probability of bankruptcy).

Results. The traditional format of evaluation of economic viability is based on indicators of capital structure and efficiency of its usage. Statistical data of Ukrainian industrial enterprises for 2007-2014 allowed noting the high proportion of debt in the structure of sources of capital sources, which consist mainly of current liabilities, and significant deviation productivity and profitability of assets. Their dynamics is correlated to the crisis in the economy. Financial and monitoring cut of the evaluation of economic stability is completed by generalization of capabilities of predicting the probability of bankruptcy. Inadequate use of foreign models that do not take into account the specifics of Ukrainian business is proved by the empirical data. Use of domestic models does not allow to make definite conclusions. Despite the high probability of insolvency, national industries not only exist for a long period, but have promising opportunities for development. The attention is focused on the fact that the financial indicators reflect the effects of companies activity only after the event. The reason for their decline is a contravention of the parameters of constructive engagement with stakeholders. They are a source of resources for the enterprise. The attention is paid to the fact that the complex format of evaluation of economic viability leads to the need to consider a wide range of divergent parameters (financial, material and non-material nature) and complex causal relationships between them.

Keywords: economic stability; evaluation; financial stability; bankruptcy; financial performance; industrial plants; food plants; steel mills; machine-building enterprises.

JEL classification: G32, M40

Вступ

Оцінювання економічної стійкості підприємства викликає зацікавлення як з наукової, так і з практичної точок зору, оскільки виступає моніторинговим індикатором ефективності управлінських процесів на підприємстві. Узагальнення повного спектру репрезентованих в економічній літературі підходів, які мають прямий або опосередкований характер стосовно досліджуваної проблематики, дозволило нам виокремити наступні їх групи [1, с. 44]:

- фінансово-моніторинговий – оцінка поточного стану та динаміки фінансових показників компанії (Р. Ю. Лоскутов, В. І. Рошін, Р. С. Сайфулін, С. Ю. Сидоренко, Л. Ю. Філобокова, А. Д. Шеремет та ін.);
- кризово-імовірнісний – аналіз прогнозних горизонтів настання банкрутства (Е. Альтман, У. Бівер, Г. Савицька, Р. Сайфулін, Р. Таффлер, О. Терещенко, Д. Фулмер та ін.);
- агреговано-функціональний – економічна стійкість інтегрально визначається сукупністю її функціональних видів (маркетингова, управлінська, виробнича тощо) (Н. М. Григорська, В. Є. Демінг, І. М. Євсюхін, О. А. Матушевська, Е. Р. Місхожев В. С. Мітюшин, І. М. Омельченко, М. Д. Соколов, О. А. Табекіна та ін.);

-
- бенчмаркінговий – економічна стійкість визначається рейтинговими позиціями підприємства відповідно до найкращого аналогу або стандарту (Л. Браун, П. Гомперс, А.В. Грачов, Д. Ісії, М. Г. Качеянц, М. Кейлор, В. В. Ковальов, А. Метрик, , Ф. М. Сафін, О. С. Щастливов, І. Є. Юдін та ін.);
 - нормативно-цільовий – діагностика вірогідності прогностичних можливостей досягнення цільових орієнтирів діяльності підприємства у невизначених умовах середовища господарювання (О. В. Лускатова, І. С. Орлов, С. В. Пестриков, О. В. Смірнов, А. В. Шмідт).

Контент-аналіз наукових публікацій дозволяє зробити висновок про широку варіабельність методологічних напрямів оцінювання рівня економічної стійкості підприємства, які відрізняються темпоральним дизайном дослідження, параметрами вихідної інформації та теоретичними передумовами постановки завдання дослідження.

Мета та завдання статті

Принципова трансформація цілей сучасного підприємства (від орієнтації на досягнення прибутку та інших соціально-економічних цілей до забезпечення найбільш масштабних та складно вимірюваних управлінських результатів – забезпечення економічної стійкості організації) розширює спектр традиційних управлінських функцій та визначає об'єктивну необхідність формування комплексних підходів до її оцінювання задля обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення. Найбільш репрезентованою в економічній літературі є фінансова логіка оцінювання економічної стійкості, відповідно до якої вона визначається структурою джерел формування і авансування капіталу підприємства та ефективністю його використання. Відповідно, метою статті є: 1) визначення перспективності її практичного використання в контексті сучасних технологій менеджменту; 2) оцінювання комплексності висновків стосовно стану підприємства за критерієм стійкості; 3) ідентифікація рівня прогностичної цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Часовий зріз оцінювання економічної стійкості крізь призму винятково фінансових показників дозволяє виокремити два підходи: моніторинговий та кризово-ймовірнісний. Перший передбачає проведення низки однотипних вимірів досліджуваного об'єкта з подальшим аналізом і порівнянням отриманих результатів для виявлення певних закономірностей, тенденцій і динаміки ключових індикаторів. Систематизовано погляди науковців на ключові фінансові фактори формування стійкості компанії, які виглядають наступним чином [2-6]: платоспроможність та інвестиційна привабливість; ефективне управління фінансовими ресурсами та стабільне перевищення доходів над витратами; формування оптимальних пропорцій у розподілі фінансових ресурсів; зростання прибутку як основного джерела платоспроможності; ліквідність та рентабельність діяльності підприємства.

Незважаючи на певні відмінності, спільним у вищезазначених працях є ототожнення економічної стійкості з фінансовим станом, що забезпечує виконання зобов'язань перед стейкхолдерами підприємства за умови перевищення доходів над витратами. На підставі вищезазначених детермінант нами сформовано динаміку фінансових показників діяльності промислових підприємств України (табл. 1). Для аналізу обрано підприємства базових галузей вітчизняної економіки та період з 2007 по 2014 рік, що дозволяє визначити варіації фінансових індикаторів у до-, післякризовий період та період самої кризи.

Статистичні дані демонструють недосконалу структуру джерел формування капіталу. Невиправдано високою є частка позикових джерел (на рівні 75 % у 2014 році), які представлені переважно поточними зобов'язаннями. Частка позикових джерел довгострокового залучення складає близько 25 %. Відповідно, формування капіталу спрямоване на поповнення потреби у оборотному капіталі на фоні зростання дебіторської заборгованості. Суттєві коливання показників структури капіталу за галузями відсутні.

Девіації рентабельності активів відповідають кризовим явищам: 1) зниження в період світової фінансової кризи; 2) відновлення після кризових явищ; 3) падіння протягом 2012-2014 рр. унаслідок економічної та політичної ситуації в країні. Продуктивність активів у галузевому аспекті дозволяє зазначити наступне:

- харчова промисловість є лідером за показником продуктивності активів, який традиційно перевищує середній рівень по промисловості;
- металургійна промисловість має однотипні для промисловості тенденції змін показника, який нижчий за середній рівень;
- машинобудівна галузь, незважаючи на високий рівень її наукоємності, має критично низькі значення показника продуктивності активів як у кризовий, так і у післякризовий період.

При цьому машинобудування та харчова промисловість є лідерами за рентабельністю активів. Найбільш критичні значення цього показника притаманні металургії. З 2009 року сумарні фінансові результати підприємств цього сектору мали від'ємні значення.

Таблиця 1. Фінансові показники діяльності промислових підприємств України

(Власні розрахунки)

Вид промислової діяльності	Рік							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Коефіцієнт автономії								
Промислові підприємства	0,47	0,40	0,38	0,35	0,34	0,39	0,39	0,29
Харчові підприємства	0,31	0,24	0,25	0,23	0,24	0,26	0,30	0,22
Металургійні підприємства	0,57	0,43	0,37	0,32	0,32	0,33	0,29	0,24
Машинобудівні підприємства	0,46	0,40	0,36	0,34	0,35	0,36	0,36	0,22
Коефіцієнт перманентного капіталу								
Промислові підприємства	0,61	0,57	0,54	0,50	0,50	0,59	0,58	0,52
Харчові підприємства	0,49	0,45	0,45	0,40	0,41	0,46	0,48	0,43
Металургійні підприємства	0,69	0,59	0,51	0,45	0,49	0,59	0,51	0,52
Машинобудівні підприємства	0,57	0,53	0,51	0,48	0,48	0,54	0,53	0,43
Коефіцієнт маневровості власних коштів								
Промислові підприємства	-0,12	-0,20	-0,27	-0,25	-0,27	-0,35	-0,37	-0,52
Харчові підприємства	-0,18	-0,30	-0,22	-0,20	-0,18	-0,09	-0,07	-0,17
Металургійні підприємства	0,21	0,01	-0,17	-0,15	-0,21	-0,36	-0,49	-0,61
Машинобудівні підприємства	0,11	-0,01	-0,04	-0,04	0,01	0,01	-0,01	-0,21
Продуктивність активів, грн/грн								
Промислові підприємства	0,95	0,94	0,76	0,87	0,96	0,80	0,72	0,71
Харчові підприємства	1,03	1,03	1,03	0,93	0,93	1,00	0,95	0,96
Металургійні підприємства	1,27	1,18	0,74	0,88	1,01	0,85	0,83	0,65
Машинобудівні підприємства	0,87	0,80	0,62	0,11	0,14	0,14	0,15	0,13
Рентабельність активів, %								
Промислові підприємства	3,86	0,57	-	0,95	2,31	0,15	-	-
Харчові підприємства	1,97	-	2,27	1,07	0,97	2,81	2,38	-
Металургійні підприємства	9,24	2,65	-	-	-	-	-	-
Машинобудівні підприємства	3,07	-	0,03	2,66	6,20	5,30	1,52	-
Рентабельність власного капіталу, %								
Промислові підприємства	8,23	1,40	-	2,73	6,88	0,38	-	-
Харчові підприємства	6,38	-	8,93	4,72	4,07	10,83	8,05	-
Металургійні підприємства	16,20	6,12	-	-	-	-	-	-
Машинобудівні підприємства	6,66	-	0,07	7,94	17,63	14,74	4,23	-

Фінансові показники є інформаційними базисом визначення імовірності банкрутства підприємства, що нараховує на сьогодні більш ніж 200 різноманітних моделей [7, с. 73], які органічно поєднуються у наступні групи:

- 1) статистичні моделі (*Statistical models*);
- 2) моделі формалізованих критеріїв (*Model formalized criteria*);
- 3) моделі аналізу коефіцієнтів (*Analysis model coefficients*);
- 4) моделі штучного інтелекту (*Artificial intelligence models*).

Логіка визначення ймовірності банкрутства ґрунтується здебільшого на індуктивних аргументаціях, які сфокусовані на симптомах кризового стану підприємства (табл. 2). У межах першої групи найбільш розповсюдженими є моделі дискримінантного аналізу (*Discriminant analysis*), в основу яких покладена дискримінантна функція та розрахунок інтегральних «Z-коефіцієнтів» (*z-score technique*): моделі Е. Альтмана, Р. Таффлера, Р. Ліса, Д. Фулмера та ін. Ідентифікація ступеня відповідності стану оцінюваної компанії переліку формалізованих критеріїв, які є характерними для підприємства, що вже зазнало фінансового краху, є змістом моделей формалізованих критеріїв (модель Аргенті – *A-score*, методика компанії *Ernst&Whinney*, метод Скоуна та ін.). Моделі аналізу коефіцієнтів ґрунтуються на прогнозуванні неплатоспроможності компанії шляхом дослідження фактичних значень обраної сукупності найважливіших фінансових коефіцієнтів та порівняння їх з еталонними значеннями цих показників (У. Бівер, Агенція з питань банкрутства).

Таблиця 2. Моделі оцінювання імовірності банкрутства підприємств

Назва моделі	Основна формула та граничні значення
<i>Модель Е. Альтмана</i>	$Z = 0.717X_1 + 0.847X_2 + 3.107X_3 + 0.42X_4 + 0.995X_5$, де X_1 – власні оборотні кошти / всього активів; X_2 – нерозподілений прибуток / всього активів; X_3 – балансовий прибуток / всього активів; X_4 – балансова вартість власного капіталу / позиковий капітал; X_5 – чиста виручка від реалізації / всього активів $Z < 1,23$ – підприємство збанкрутує у найближчі роки
<i>Модель К. Беєрмана</i>	$Z = 0,077X_1 + 0,813X_2 + 0,124X_3 - 0,105X_4 - 0,063X_5 + 0,061X_6 + 0,268X_7 + 0,217X_8 + 0,012X_9 + 0,165X_{10}$, де X_1 – позичковий капітал / валюта балансу; X_2 – чистий прибуток / валюта балансу; X_3 – чистий прибуток / позиковий капітал; X_4 – чистий прибуток / чиста виручка від реалізації; X_5 – грошовий потік / позичковий капітал; X_6 – чиста виручка від реалізації / валюта балансу; X_7 – запаси / чиста виручка від реалізації; X_8 – сума амортизації / вартість основних засобів на кінець періоду; X_9 – введені основні засоби / сума амортизації; X_{10} – заборгованість за банківськими позиками / позичковий капітал $Z > 0,32$ – підприємство знаходиться під загрозою банкрутства; $0,32 > Z > 0,236$ – неможливо ідентифікувати можливість банкрутства; $Z < 0,236$ – не загрожує банкрутство
<i>Модель Г. Спрінгейта</i>	$S = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D$, де A – робочий капітал / валюта балансу; B – прибуток до сплати податків та відсотків / валюта балансу; C – прибуток до сплати податків / поточні зобов'язання; D – чистий дохід / валюта балансу $S < 0,862$ – підприємство потенційний банкрут
<i>Модель Р. Ліса</i>	$L = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4$, де X_1 – оборотні активи / валюта балансу; X_2 – прибуток від реалізації / валюта балансу; X_3 – нерозподілений прибуток / валюта балансу; X_4 – власний капітал / валюта балансу $L < 0,037$ – свідчення наближення краху
<i>Модель Р. Дж. Тафлера</i>	$T = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4$, де X_1 – прибуток від реалізації / поточні зобов'язання; X_2 – оборотні активи / позикові кошти; X_3 – короткострокові зобов'язання / валюта балансу; X_4 – чистий дохід / валюта балансу $T < 0,20$ – банкрутство більш ніж імовірне; $T > 0,30$ – непогані довгострокові перспективи
<i>Модель ІДЕА</i>	$R = 8,38X_1 + 1,0X_2 + 0,054X_3 + 0,63X_4$, де X_1 – оборотні активи / валюта балансу; X_2 – чистий прибуток / власний капітал; X_3 – чистий дохід / валюта балансу; X_4 – чистий прибуток / сукупні витрати Імовірність банкрутства: $R < 0$ – максимальна; $R \in [0; 0.18]$ – висока; $R \in [0,18; 0,328]$ – середня; $R \in [0,32; 0,42]$ – низька; $R > 0,42$ – мінімальна
<i>Модель Міністерства фінансів України</i>	$Z = 1,04X_1 + 0,75X_2 + 0,15X_3 + 0,42X_4 + 1,8X_5 - 0,06X_6 - 2,16$ X_1 – коефіцієнт покриття; X_2 – коефіцієнт автономії; X_3 – коефіцієнт оборотності активів; X_4 – коефіцієнт рентабельності продажу за Cashflow; X_5 – коефіцієнт рентабельності активів за Cashflow; X_6 – коефіцієнт оборотності позикового капіталу $Z \leq -0,55$ – незадовільний фінансовий стан; $-0,55 \leq Z \leq 0,55$ – неоднозначність висновків щодо фінансового стану, необхідно провести додатковий експертний аналіз; $Z > 0,55$ – фінансовий стан підприємства є задовільним

На сьогодні науковці виокремлюють ще один клас моделей прогнозування ймовірності банкрутства: моделі штучного інтелекту (*Artificial intelligence models*) [7, с. 77-78; 8, с. 391-392], які передбачають використання комп'ютерних технологій для реалізації наступних методів моделювання: побудова дерева рішень, формування нейронних мереж, генетичних алгоритмів тощо, які теж ґрунтуються на сукупності фінансових показників, але використовують для їх обробки громіздкий математичний інструментарій. Таким чином прогнозування ймовірності банкрутства оцінюється переважно через призму інтегральних показників, варіативність яких зумовлюється спектром первинних моніторингових індикаторів, які здебільшого обмежуються, з одного боку, показниками ефективності використання ресурсних факторів та капіталу, з іншого, – показниками фінансового стану підприємства (ліквідності, ділової активності, фінансової стійкості).

Результати використання моделей оцінювання ймовірності банкрутства національних промислових підприємств наведено у табл. 3.

Таблиця 3. Результати оцінювання ймовірності банкрутства національних промислових підприємств у 2007-2014 рр.

(власні розрахунки)

Вид промислової діяльності	Роки								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Модель Е. Альтмана									
Промислові підприємства	1,89	1,67	1,36	1,55	1,68	1,44	1,36	0,91	
Харчові підприємства	1,80	1,46	1,74	1,61	1,61	1,79	1,76	1,40	
Металургійні підприємства	2,79	2,14	1,27	1,47	1,58	1,21	1,21	0,71	
Машинобудівні підприємства	1,84	1,52	1,35	0,94	1,15	1,14	1,00	0,33	
Умовні позначення:	- банкрутство у найближчі роки								
Модель К. Беермана									
Промислові підприємства	0,27	0,25	0,22	0,24	0,27	0,22	0,22	0,17	
Харчові підприємства	0,31	0,24	0,29	0,27	0,26	0,29	0,28	0,23	
Металургійні підприємства	0,33	0,28	0,17	0,19	0,21	0,18	0,18	0,14	
Машинобудівні підприємства	0,28	0,26	0,28	0,84	0,62	0,64	0,57	0,66	
Умовні позначення:	- банкрутство не загрожує		- невизначений стан			- загроза банкрутства			
Модель Г. Спрінгейта									
Промислові підприємства	0,73	0,53	0,30	0,47	0,58	0,42	0,35	-0,09	
Харчові підприємства	0,64	0,28	0,64	0,51	0,52	0,72	0,67	0,28	
Металургійні підприємства	1,40	0,81	0,11	0,30	0,42	0,14	0,11	-0,22	
Машинобудівні підприємства	0,73	0,46	0,43	0,35	0,56	0,59	0,37	-0,35	
Умовні позначення:	- потенційні банкрути								
Модель Р. Ліса									
Промислові підприємства	0,039	0,036	0,032	0,036	0,038	0,031	0,031	0,019	
Харчові підприємства	0,044	0,034	0,043	0,045	0,044	0,050	0,049	0,038	
Металургійні підприємства	0,059	0,048	0,033	0,038	0,036	0,025	0,027	0,015	
Машинобудівні підприємства	0,046	0,039	0,041	0,046	0,053	0,052	0,048	0,028	
Умовні позначення:	- наближення до краху								
Модель Р. Дж. Тафлера									
Промислові підприємства	0,41	0,36	0,30	0,36	0,39	0,31	0,30	0,19	
Харчові підприємства	0,40	0,33	0,41	0,39	0,38	0,42	0,40	0,32	
Металургійні підприємства	0,64	0,44	0,26	0,33	0,35	0,23	0,26	0,16	
Машинобудівні підприємства	0,42	0,34	0,33	0,28	0,33	0,32	0,27	0,13	
Умовні позначення:	- непогані довгострокові перспективи				- банкрутство більше ніж імовірно				
Модель ІДЕА									
Промислові підприємства	4,28	4,39	4,26	4,62	4,67	4,05	3,97	3,78	
Харчові підприємства	5,28	4,97	5,51	5,77	5,79	6,17	5,95	5,63	
Металургійні підприємства	5,01	5,13	4,56	5,09	4,90	4,13	4,02	3,62	
Машинобудівні підприємства	5,44	5,19	5,38	5,90	6,65	6,38	5,69	4,78	
Умовні позначення:	- мінімальний рівень ймовірності банкрутства								
Модель Міністерства фінансів України									
Промислові підприємства	-0,37	-0,55	-0,70	-0,69	-0,67	-0,61	-0,66	-1,02	
Харчові підприємства	-0,56	-0,84	-0,61	-0,73	-0,69	-0,46	-0,43	-0,77	
Металургійні підприємства	0,33	-0,25	-0,76	-0,76	-0,70	-0,71	-0,93	-1,15	
Машинобудівні підприємства	-0,20	-0,49	-0,51	-0,38	-0,18	-0,06	-0,30	-1,31	
Умовні позначення:	- фінансовий стан незадовільний								

Їх фактичні значення та якісна інтерпретація свідчать про значну розбіжність. Так, за моделлю Г. Спрінгейта, підприємства протягом усього досліджуваного періоду є потенційними банкрутами, хоча за моделлю Р. Дж. Тафлера вони мають непогану довгострокову перспективу. Емпіричні дані підтверджують той факт, що специфіка вітчизняного бізнесу (темпи інфляції, податкове законодавство, ступінь розвитку фондового ринку, нормативне забезпечення бухгалтерського обліку тощо) унеможливає адекватне застосування зарубіжних моделей прогнозування банкрутства з отриманням достовірних результатів. Цей проблемний аспект ініціював широкомасштабний розвиток аналогічних за змістом підходів на пострадянському просторі.

Українські реалії та галузеві особливості вітчизняних підприємств знайшли відображення у дискримінантній моделі О. Терещенка [9] та офіційній методиці Міністерства фінансів України в межах Порядку проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій [10].

Відповідно до останньої моделі, фінансовий стан національних промислових підприємств можна оцінити як незадовільний. У цьому контексті варто акцентувати увагу не лише на варіативності моніторингових параметрів, а й на тому факті, що, незважаючи на імовірність банкрутства, національні промислові підприємства не лише існують тривалий період, а й мають перспективні можливості щодо розвитку. Доцільно також зазначити, що фінансові показники та інтегральні індикатори імовірності банкрутства є лише наслідками перебування компанії у зоні нестійкого стану, а причиною виступає припинення виконання повсякденних дій та функцій, які підтримують структуру підприємства, забезпечують надходження ресурсів та зберігають лояльність персоналу.

Вияткового значення при цьому набувають параметри конструктивної взаємодії зі стейкхолдерами, які визначаються рівнем їх лояльності, задоволенням інтересів, тривалістю партнерських відносин, впливом на функціонування підприємства. До того часу, доки ці інтереси реалізуються завдяки взаємозв'язкам з підприємством і приносять вигоди, стейкхолдери виступають джерелами ресурсів для нього. Відтак забезпечення інтересів зацікавлених сторін дозволяє компаніям запозичувати та використовувати неентропійні ресурси будь-якої природи (сировинні, фінансові, інформаційні, інтелектуальні, репутаційні тощо) для подолання термодинамічного нарощення ентропії у внутрішньому середовищі організації та попередження можливого її банкрутства, руйнування, ліквідації. Діагностика вектору інтересів стейкхолдерів створює передумови для формування стійких мереж зацікавлених сторін, що дозволяє компанії з більш високим рівнем ймовірності прогнозувати майбутній стан та отримувати певні стабільні переваги.

Орієнтація виятково на фінансові аспекти функціонування компаній залишає поза увагою дослідників фактори нематеріального характеру, які на сучасному етапі розвитку бізнес-структур здебільшого є пріоритетними. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків стійкого/нестійкого стану компанії, які не пов'язані з фінансовою сферою: 1) набагато складніше; 2) більш різноманітне; 3) їх оцінювання має здебільшого суб'єктивний характер; 4) на сучасному етапі набуває пріоритетного значення, оскільки дозволяє забезпечити пролонгований ефект стійкого стану у перспективі.

Оцінювання економічної стійкості підприємства як складної системи повинно враховувати: 1) нестаціонарність (мінливість) окремих параметрів; 2) стохастичність, унікальність та непередбачуваність його поведінки в конкретних умовах, з одного боку, та граничні можливості, з іншого; 3) здатність змінювати свою структуру, зберігаючи цілісність. Значну увагу слід звернути радше на питання соціально-економічного призначення організації та цільових орієнтирів її розвитку; пріоритетної орієнтації на доступ до унікальних ресурсів, ніж на боротьбу з конкурентами; єдності корпоративних цінностей та ключових компетенцій; готовності до довгострокових альянсів та партнерських відносин при збереженні автономності компанії; здатності до маніпуляцій та порушення корпоративних кодексів; готовності до змін будь-якої природи; збалансованості логіки та інтуїції; здатності до підтримування життєдіяльності компанії в умовах, що відрізняються від інерційних; розуміння компанії як системи, яка здатна мобільно перебудовувати свою структуру під перспективні можливості.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведений аналіз дозволяє зазначити, що вияви фінансової нестійкості компаній оцінити нескладно, оскільки ці проблеми описуються за допомогою нечисленних понять, параметрів та коефіцієнтів. Не заперечуємо їх важливість, однак хочемо наголосити на тому, що вони лише постфактум констатують наслідки життєдіяльності компанії; не розкривають причин їх девіацій, потенційних передумов оптимізації у перспективному періоді та не враховують галузеві особливості бізнесу (тривалість операційного циклу, рівень прибутковості, специфіку структури активів тощо). Це унеможливає формування кумулятивних висновків щодо рівня економічної стійкості підприємства. До того ж початкові ознаки нестійкого стану відображаються у фінансовій звітності не одразу. Це може бути

зумовлено достатніми резервами ресурсів або часовим лагом перед безпосереднім відображенням негативних змін у показниках ефективності (результативності).

Методологічна проблематика комплексного оцінювання рівня економічної стійкості підприємства зумовлена: 1) об'єктивною необхідністю врахування широкого спектру різноспрямованих параметрів (фінансового, матеріального та нематеріального характеру) і складних причинно-наслідкових зв'язків між ними; 2) принциповою обмеженістю формалізованого опису параметрів та, відповідно, високим рівнем суб'єктивізму їх оцінювання. Необхідно формувати таку систему показників, яка б містила всі аспекти та сфери управління, що передбачає не просте розширення їх переліку за рахунок упровадження нефінансових індикаторів, а в побудові такої системи, яка б дозволяла відображати потенційні можливості збереження стійкого стану у довгостроковому періоді. При цьому традиційні фінансові показники не зникають, а набувають нової змістовності в контексті забезпечення стійкості.

Список літератури

1. Пономаренко, Т. В. Систематизація підходів до оцінювання економічної стійкості підприємства / Т. В. Пономаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – 2016. – Вип. 16. – Частина 3. – С. 43-47.
2. Bernstein, L. A. *Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation* / L. A. Bernstein, John]. Wild. – McGrawHill, 2006. – 738 p.
3. Brigham, E. F. *Financial management: theory and practice* / E. F. Brigham, M. C. Ehrhardt. – Thomson South-Western, 2008. – 1074 p.
4. Fabozzi, F. J. *Financial Management and Analysis* / F. J. Fabozzi. – John Wiley & Sons, Inc., 2008. – 1022 p.
5. Слободчикова, О. А. Механізм забезпечення стратегічної стійкості підприємства гірничо-металургійного комплексу в умовах проведення реструктуризації / О. А. Слободчикова // Економіка та управління підприємством. – 2012. – №7. – С. 44 – 46.
6. Крисько, Ж. Стратегічна стійкість підприємства: підходи до визначення та оцінки / Ж. Крисько // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – №14. – С. 111-119.
7. Сушко, В. І. Класифікація моделей оцінки ймовірності банкрутства підприємств / В. І. Сушко, Т. С. Павлюк // Економіка: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 72-83.
8. Чібісова, І. В. Методи оцінки і прогнозування банкрутства підприємств / І. В. Чібісова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(2). – С. 389-394.
9. Терещенко, О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
10. Порядок проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 01.04.2003 № 247 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0315-03>.

References

1. Ponomarenko, T. V. (2016). Systematyzacija pidkhdov do ocinjuvannja ekonomichnoji stijkosti pidpryjemstva. *Naukovyj visnyk Khersonskogho derzhavnogho universytetu*, vol. 16, no 3, pp. 43-47.
2. Bernstein, L. A., Wild, J. J. (2006). *Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation*. McGraw Hill.
3. Brigham, E. F., Ehrhardt, M. C. (2008). *Financial management: theory and practice*. Thomson South-Western.
4. Fabozzi, F. J. (2008). *Financial Management and Analysis*. John Wiley & Sons, Inc.
5. Slobodchikova, O. A. (2012). Mekhanizm zabezpechennja strategichnoji stijkosti pidpryjemstva ghirnycho-metallurghijnogho kompleksu v umovakh provedennja restrukturyzaciji. *Ekonomika ta upravlinnja pidpryjemstvom*, 7, 44-46.
6. Krysko, Zh. (2010). Strategichna stijkistj pidpryjemstva: pidkhody do vyznachennja ta ocinky. *Ukrainsjka nauka: mynule, suchasne, majbutnje*, 14, 111-119.
7. Sushko, V. I., Pavljuk, T. S. (2014). Klyasyfikacija modelej ocinky jmovirnosti bankrutstva pidpryjemstv. *Ekonomika: teorija ta praktyka*, 1, 72-83.
8. Chibisova, I. V. (2012). Metody ocinky i proghnozuvannja bankrutstva pidpryjemstv. *Naukovi praci Kirovohradsjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu*, 22(2), 389-394.
9. Tereshhenko, O. O. (2004). *Antykryzove finansove upravlinnja na pidpryjemstvi*. Kyjiv: KNEU.
10. *Porjadok provedennja ocinky finansovogho stanu beneficijara ta vyznachennja vydu zabezpechennja dlja obslughovuvannja ta poghashennja pozyky, nadanoji za rakhunok koshtiv mizhnarodnykh finansovykh*

organizacij: zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 01.04.2003 # 247. (2003).
Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0315-03>.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2016 р.

Олександр Миколайович РОМАНУХА

кандидат історичних наук,
доцент кафедри маркетингу та менеджменту,
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
E-mail: romanuxa@mail.ru

**РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗВИТКУ ФОРМАЛЬНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ГРУП**

Романуха, О. М. Роль неформальних організацій у розвитку формальних організаційних груп [Текст] / Олександр Миколайович Романуха // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 169-174. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Дослідження структури організації - один із важливих напрямків розвитку сучасного менеджменту. Особливо якщо це стосується функціонування та впливу неформальних організаційних груп. Їх вивчення допоможе краще зрозуміти фактори, що впливають на ефективність роботи підприємства, оптимізувати структуру організації, запобігти прояву її негативних факторів тощо.

Мета. Мета роботи – вивчити вплив та роль неформальних організацій, груп, що виникають у колективі під час робочих відносин, на роботу та рівень ефективності структурних елементів організації, підприємства.

Метод (методологія). Методологія дослідження базується на принципах методологічного плюралізму, діалектики, міждисциплінарного підходу. Конкретною основою методології менеджменту виступає теорія організацій, загальним методом проведення дослідження є моделювання.

Результати. У ході дослідження було доведено, що суспільний прогрес мав вплив на еволюцію підходів теорії організації, зміщуючи їх до гуманізму, ідей соціального індивіда. Зважаючи на це, характер відносин неформальних та формальних організацій варто розглядати з позиції взаємозв'язку: формальна організація дає життя у своїй формі неформальній, а та модернізує формальну, не даючи їй зникнути. Позитивних прикладів неформальних організацій чимало: профспілки, корпоративна культура тощо. Вони допомагають тримати в нормальному стані психологічну ситуацію в колективі, виступають стримувальними факторами у питаннях відтоку кадрів. Поряд з цим саме неформальна організація може призвести до порушення роботи компанії та її закриття. На нашу думку, така двоєка характеристика неформальної організації потребує більш чіткої класифікації. Спираючись на метод аналогії, доцільно застосувати кількарівневу класифікацію організаційних структур: робоча (формальна); допоміжна (неофіційна – позитивна); протестуюча (неофіційна – негативна). Такий підхід допоможе поглянути на неформальну організацію як на необхідну структурну частину формальної організації, розмежує позитивні та негативні аспекти її існування та сприятиме більш повному вивченню цього явища.

Ключові слова: організація управління; теорія організації; культура; структура; теорія; формальна група.

**ROLE OF INFORMAL ORGANIZATIONS
IN THE DEVELOPMENT OF FORMAL ORGANIZATIONAL GROUP**

Abstract

Introduction. Investigation of the structure of the organization is one of the most important areas of modern management. Especially if it concerns the functioning and impact of informal organizational groups. The study of these groups will help understand the factors which affect the enterprise activity, optimize the structure of the organization, prevent the manifestation of negative factors etc.

Purpose. The article aims to study the impact and role of informal organizations, groups, which can come up in any staff and the efficiency of structural elements of the company.

The method (methodology). Research methodology is based on the principles of methodological pluralism, dialectics, interdisciplinary approach. The theory of organizations is the basis for the methodology of management. Modeling is a common method of research.

Results. The study proves that social progress has had an impact on the evolution theory approach of shifting them to humanism, ideas of social individual. Therefore, the relationship of formal and informal organizations should be considered from the perspective of the relationship: formal organization gives life to an informal one. The latter upgrades the formal one without letting it disappear. There are a lot of positive examples of informal organizations, such as trade unions, corporate culture and more. They help to keep a situation in the team in good psychological condition, become the restraining factors in terms of outflow rate. Along with this the informal organization may affect the company and its closure. In our opinion, this dual characteristic of informal organization requires a clear classification. On the basis of the method of analogy, the following several tiered classification of organizational structures should be used: working one (formal); auxiliary one (unofficial - positive); protesting one (unofficial - negative). This approach will help to look at informal organization as at the required structural part of the formal organization, to differentiate positive and negative aspects of its existence and to contribute to a more complete study of this phenomenon.

Keywords: organization of management; organization theory; culture; structure; theory; formal group.

JEL classification: L30, M14

Вступ

Класична парадигма наукового дослідження базується на ідеї зовнішньої причинності (каузальності) дій, процесів, явищ. Такий підхід допомагає краще зрозуміти процеси, які відбуваються навколо нас, привести їх до норм певної системності. Система – це набір елементів, що знаходяться у взаємодії між собою та утворюють певну цілісність і єдність. Система наявна у всьому: кристалічній будові молекулярної сітки; годинниковому механізмі; людських взаємовідносинах. Вона впорядковує ці процеси, робить їх структурованими, зрозумілими та продуктивними. Відсутність системи породжує хаос та розпад. Не є винятком у цьому аспекті й організація – як система людської взаємодії з метою виробництва продукту та отримання прибутку. У процесі своєї еволюції організація зазнавала багато змін. Вона була суб'єктом і об'єктом загальнолюдського розвитку. Будучи неосяжною для ока формою гуртування, організація залишається однією з найбільш вивчених та одночасно загадковою темою наукового дискурсу.

Сьогодні питання вивчення організації має у своєму доробку значну кількість теоретичного та практичного матеріалу. Серед відомих теоретиків варто відзначити: Ч. Барнарда [1], М. Вебера [4], Д. Марча [11], Ф. Тейлора [7], А. Чандлера [10]. Вони не лише заклали основи вивчення теорії організації та сформулювали теоретичні засади її функціонування, але й на практиці довели правильність своїх тверджень. Так Ф. Тейлор у низці своїх робіт показав основні принципи побудови ефективної організації, зокрема: розподіл праці; функціональне керівництво; вимірювання праці; завдання-розпорядження; програми стимулювання; праця як індивідуальна діяльність; мотивація; роль індивідуальних здібностей [7]. Доповнив ці твердження своєю теорією бюрократії М. Вебер [4]. Він був переконаний, що саме чітка регламентація повноважень, обов'язків, дотримання інструкцій, дисципліна – запорука побудови ефективної організації. Далі науковці почали виходити за межі класичного розуміння організації як

виробничого механізму і стали розглядати її як живий організм, що може самовдосконалюватись. Так А. Чандлер встановив, що зі зміною стратегії компанії відповідним чином змінюється і її організаційна структура [10]. Необхідність стратегічних змін зумовлена вимогами зовнішнього середовища. Зміна умов функціонування організації приводить до зміни стратегії, а це здійснює прямий вплив на організаційну схему. Новим стало і твердження Р. Сайерт, Дж. Марч (модель «смітника») про домінування неформальності, індивідуальності, заповзятливості в роботі організації [11]. Це змістило акценти у вивченні організацій від формальних до неформальних. Проте аспекти взаємовпливу різних видів організацій один на одного, їх роль у еволюції залишаються мало вивченими, особливо в сучасних умовах. А тому потреба подальшої розробки теми не викликає сумнівів.

Мета та завдання статті

Мета дослідження полягає у визначенні ролі неформальних організацій у розвитку формальних організаційних груп.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити характерні ознаки неформальної організації; проаналізувати взаємозв'язок між розвитком організації та суспільним прогресом; виокремити специфічні типи та структуру неформальних організацій; виявити причини їх виникнення та взаємозв'язок із формальними організаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження

Організація стала об'єктом наукового дослідження лише на початку ХХ ст. Першочергово її розглядали як закриту систему, яка розвивається під дією внутрішніх факторів. З 60-х років ХХ ст. підходи змінилися. Питання ділового середовища, конкуренції, збуту, що виходили за межі внутрішньої організації та визначали зовнішнє для організації середовище, стають об'єктом уваги. Розвиток ринку остаточно змінив уявлення про структуру організації. Стало очевидним, що внутрішня динаміка останньої формується під впливом зовнішніх факторів. Теорія організації починає розглядати її як відкриту систему в єдності всіх складових частин і елементів, що сприймають зміни в зовнішньому середовищі і реагують на них. У цей самий час трансформуються погляди щодо природи організації у напрямі від раціонального до соціального. Серед менеджерів поширюється ідея, що рішення про цілі організації виражають характер ціннісного, а не механістичного вибору. Характер рішень, які приймаються, визначається не стільки ясністю думки, скільки сталими звичками, накопиченим досвідом вирішення аналогічних проблем, тобто тими чинниками, які визначають поведінку людей в організаціях. Інтеграція національних економік, глобалізація ринку, науково-технічний прогрес змінювали принципи роботи та побудови організації швидкими темпами. Організації переставали мати однотипні форми й урізноманітнювались. Так з часом виникли організації з простою структурою; механістичною або машинною бюрократією; професійною бюрократією; дивізійною структурою або структурою за відділами; адхократією. Звісно, головним двигуном такої еволюції був зовнішній вплив. Реагуючи на виклики, організації трансформувалися, пристосовувалися до вимог, змінювали свій вигляд та засади функціонування [2].

Проте наведені класифікації та процеси майже не враховують внутрішній фактор (потенціал) до трансформації. І хоча в науці існують теорії, які висували на перший план у роботі організації людину, її психологічні особливості, соціальні мотиви, вони подають це з точки зору індивідуальних особливостей, а не взаємодії в колективі, цивілізаційного впливу, культурологічної надбудови. Майже не враховується фактор неформальних відносин, спілкування, впливу, що виникає під дією культурної епохи, в якій вони проживають.

У зв'язку з цим у науці постало таке поняття, як організаційна схема. Фактично вона не лише допомагає зрозуміти роль неформальних відносин у колективі, знайти їхнє місце в життєдіяльності організації, але й пояснити будову базових елементів структури організації. Організаційна схема відображає заплановані, формальні зв'язки, необхідні для роботи організації, тобто її формальну структуру. За цим підходом організації поділяють на формальні та неформальні. Термін «формальний» означає, що організаційна структура спеціально розробляється менеджерами для досягнення стратегічної мети. Можна сказати, що формальна структура – це офіційний план виконання завдань, що приводить до досягнення мети організації. Формальна структура містить стійку систему формальних прав і обов'язків, посадові інструкції, положення про організацію, процедури виконання робіт. Іншими словами, формальна структура організації характеризує ті стандарти поведінки в організації, які поволі змінюються і є порівняно стійкими. Саме наявність формальної структури в організації робить поведінку людини у ній певною мірою відмінною від її поведінки в інших умовах.

Проте виконання робіт часто вимагає незапланованих, нестандартних дій і рішень та покладається на неформальні зв'язки членів організації. Ці незаплановані зв'язки і види діяльності, що прискорюють роботу організації, визначаються неформальною структурою організації.

Неформальна структура – це організаційні характеристики та відносини. Вони не є складовою формальної структури організації, але впливають на її успіхи в досягненні мети. Неформальна структура організації може виникати спонтанно або бути результатом певної політики її членів. Для неформальної структури не характерна ієрархія влади, оскільки зв'язки в ній – громадські. Така структура не спирається на формальні правила, вона управляється вільно за допомогою суспільних норм.

Неформальні групи, об'єднуючи людей різних підрозділів, часто з'являються усередині формальних організацій. Це природний процес, що виникає тоді, коли штатний розвиток комунікацій відстає від розвитку технологій, професіоналізму персоналу в організації. Відносини між членами такої групи формуються на основі особистих симпатій. Члени групи пов'язані спільністю поглядів, схильностями та інтересами.

Неформальні групи є в кожній організації. Вони незмінно «виростають» із дружби та інших відносин, які не визначаються організаційною схемою. Для організації важливо, щоб неформальні групи не домінували. Неформальні організації одночасно можуть бути схожими і несхожими на формальні організації, тому можна виокремити ознаки, властиві неформальним організаціям: соціальний контроль; опір змінам; неформальні лідери.

Вплив неформальних відносин можна контролювати, але для цього менеджер повинен мати чітке уявлення про те, як і чому функціонує неформальна організація. Коли у менеджера виникає базова мотивація функціонування неформальної групи, тоді він може розробити відповідну стратегію поведінки. Найявність неформальних груп в організації – цілком нормальне явище. Такі групи найчастіше зміцнюють трудовий колектив, і тому формальний керівник організації повинен їх підтримувати.

Існування неформальних організацій важливе й для розвитку самої організації. Окремі елементи неформальних організацій з часом стають важливими складовими роботи формальних. А добре знайомі елементи формальної організації втрачають свою важливість та опиняються на узбіччі структурної еволюції. Простіше кажучи, неформальна організація допомагає формальній адаптуватися до викликів ззовні та вчасно модернізуватися. Таке оновлення відбувається через систему ротації поколінь [6].

Основним критерієм формування неформальних організацій виступає вік. Вік людини – перший показник для вибору товаришів, співрозмовників, союзників, саме цей критерій є базовим в утворенні групи. У своєму розвитку неформальна група проходить етапи становлення, що супроводжуються зростанням авторитету (через зростання професіональності, компетентності – головний критерій зростання популярності на роботі) та поступового набуття формальності. Іншими словами, прийшовши на роботу молодим спеціалістом, через певний час людина стане провідним фахівцем, а ще через деякий час – можливо керівником організації. Проте і це не головне. Зміна кадрів, оновлення персоналу – типове явище в організації. Ключовим моментом тут виступає той факт, що кожне нове покоління є носієм певних культурних цінностей та норм, які поширюються та культивуються в організації разом із кар'єрним зростанням свого носія.

Цей підхід можна спробувати узагальнити до рівня поколінь. У сучасному менеджменті виокремлюють у розвитку теорії організації 4 етапи. Їх хронологічні рамки такі: 1900-1930-ті роки; 1930-1960-ті роки; 1960-1975-ті роки; 1975 – наш час. Якщо ми зіставимо ці межі з яскравими явищами в культурі, то побачимо, що перший і другий етапи збігаються з епохою модерну та постмодерну. Вони в свою чергу породили появу різноманітних мистецьких течій: 20-30-ті – джаз; 50-ті – рок-н-рол; 60-ті – «Бітлз», хіпі; 80-90-ті – рок, попкультура. Де факто кожен новий етап розвитку теорії організації збігається з новою епохою культурного чи мистецького прогресу, що змінював світ. Взаємозалежність цих процесів очевидна. Світова культура впливала на еволюцію структурної організації, все більше переводячи увагу з виробничих до невиробничих факторів [5].

Продуктом такого розвитку можна вважати не лише динаміку до відкритих систем і соціального індивіда, але й появу профспілки. Цікаво, що остання починала свій розвиток теж як неформальна структура, що об'єднувала за інтересами певну групу працівників, здійснювала соціальний контроль своїх членів, не сприймала зміни та мала неформальних лідерів. Проте сьогодні це вже невід'ємна структурна одиниця організації, що має права та обов'язки і з ними має рахуватися формальна організація. Профспілка має правові важелі впливу та багато в чому впливає на соціально-економічну стратегію розвитку організації, її структуру. Можна сказати, що формальна організація дає життя у своїй формі неформальній, а та модернізує формальну, не даючи їй зникнути.

Проявом неформальної організації можна вважати і корпоративну культуру. У наш час це поняття має більш офіційне трактування, пов'язане зі специфікою роботи організації, її мети та завдання. У нашому житті вже стали звичними такі вислови, як «корпоратив», «неофіційна зустріч». Вони підкреслюють саме офіційність неформальної зустрічі. Це допомагає покращити взаємини між співробітниками, налагодити контакт, міжлюдські стосунки у колективі.

Також неформальна організація сприяє задоволенню природного прагнення людини до об'єднання з іншими людьми, формування стійких форм взаємодії. Найпершою причиною вступу до неформальної групи, за даними наукових досліджень, є задоволення потреби в почутті приналежності. Люди, чия

робота не дає можливості встановлювати і підтримувати соціальні контакти, схильні бути незадоволеними. Можливість належати до групи, підтримка з її боку тісно пов'язані із задоволеністю співробітника. Почуття приналежності досягається через спілкування. Люди хочуть знати, що відбувається навколо них, особливо, якщо це зачіпає їх роботу. Також важливою причиною вступу людей у ту чи іншу групу є потреба у захисті.

Проте неформальні групи чинять як позитивний, так і негативний вплив на діяльність формальної організації. Неформальними каналами можуть поширюватися неправдиві чутки, що призводять до виникнення негативного ставлення до керівництва. Прийняті групою норми можуть призвести до того, що продуктивність організації буде нижчою за ту, що визначена керівництвом. Тенденція до опору будь-яким змінам і тенденція до збереження укорінених стереотипів можуть затримувати необхідну модернізацію виробництва. Все це частково відбувається в кожному колективі, проте що перемаже – позитивне чи негативне – багато у чому залежить від керівника [9].

Як видно, неформальна організація має двоякі функції: позитивні та негативні. В окремих випадках вона сприяє модернізації формальної організації, підтримує порядок та здорову робочу атмосферу, допомагає удосконалювати продуктивність праці, тримати структуру організації у балансі. Однак нерідко саме неформальна організація призводить до загибелі формальної. Вона вступає в офіційне протистояння з нею та прагне її знищення чи послаблення, що може призвести до її загибелі.

Аналогічні характеристики в культурології мають такі види культури, як субкультура та контркультура. Субкультура – це складова офіційної культури, що відрізняється від неї, проте діє в її межах і прагне збагатити офіційну культуру, модернізувати її до вимог часу. Контркультура – це напрям розвитку культури, який протистоїть офіційній культурі, прагне її знищити та посісти її панівне місце [3].

Спираючись на вищезазначену відповідність етапів розвитку науки «теорії організації» етапам культурологічного становлення людства, можна прирівняти за характером дії, цілями та метою, організацію до офіційної культури, а неформальну – до субкультури та контркультури.

Висновки та перспективи подальших розвідок

З метою окреслення більш чіткої характеристики структури організації, що сприятиме подальшому її вивченню, можна запропонувати наступну класифікацію структури організації: робоча (офіційна), допоміжна (неофіційна – позитивна), протестуюча (неофіційна – негативна). Термінологія звісно має удосконалюватись, проте принципи та підходи до визначення типів структур організацій можуть бути взяті до наукового обігу.

Отже, вплив неформальних організацій на розвиток формальних значний. Це чітко простежується на прикладі порівняння теорій та етапів розвитку теорії організації і культурології. Суспільний прогрес, безумовно, мав вплив на еволюцію підходів теорії організації, зміщуючи їх до гуманізму, ідей соціального індивіда. Зважаючи на це, характер відносин неформальних та формальних організацій варто розглядати з позиції взаємозв'язку: формальна організація дає життя у своїй формі неформальній, а та модернізує формальну, не даючи їй зникнути. Важливість такого симбіозу значна і має багато прикладів в історії. Неформальні організації дали нам профспілки, сформували корпоративну культуру, допомагають тримати в нормальному стані психологічну ситуацію в колективі. Нерідко вони виступають стримувальними факторами у питаннях відтоку кадрів. Оскільки для того, щоб бути членом групи, треба працювати в певній організації, відданість групі може перейти у відданість організації. Цілі групи можуть збігатися з цілями формальної організації, а норми ефективності неформальної організації можуть перевищувати норми формальної організації. Однак саме неформальна організація може призвести до порушення роботи компанії та її закриття. Така двояка характеристика неформальної організації потребує більш чіткої класифікації. Спираючись на методи аналогії, доцільно застосувати кількарівневу класифікацію організаційних структур: робоча (формальна); допоміжна (неофіційна – позитивна); протестуюча (неофіційна – негативна). Такий підхід допоможе поглянути на неформальну організацію як на необхідну структурну частину формальної організації, розмежує позитивні та негативні аспекти її існування та сприятиме більш повному вивченню цього явища.

Список літератури

1. Барнард, Ч. Функции руководителя: власть, стимулы и ценности в организации [Текст] / Ч. Барнард. – М.: ИРИСЭН, Социум, 2009. – 333 с.
2. Бахитова, Р. Х. Экономическая система: организация, управление, развитие [Текст] / Р. Х. Бахитова. – Уфа: РИО Баш ГУ, 2005. – 170 с.
3. Беляев, И. А. Культура, субкультура, контркультура [Текст] / И. А. Беляев, Н. А. Беляева // Духовность и государственность. Сборник научных статей. Выпуск 3; под ред. И. А. Беляева. – Оренбург: Филиал УрАГС в г. Оренбурге, 2002. – С. 5-18.
4. Вебер, М. История хозяйства [Текст] / М. Вебер. – М.: Канон-пресс-Ц : Кучково поле, 2001. – 574 с.

-
5. Вольнов, В. «Теория поколений» [Текст] / В. Вольнов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://svitoc.ru/topic/431-teoriya-pokoleniy>.
 6. Розанова Н. М. Эволюция взглядов на природу фирмы в западной экономической науке [Текст] / Н. М. Розанова // Вопросы экономики. – 2002. - №1. – С. 50-67.
 7. Тейлор, Ф. Принципы научного менеджмента [Текст] / Ф. Тейлор [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.improvement.ru/bibliot/taylor/index.shtm>.
 8. Шпенглер, О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Том 2: Всемирно-исторические перспективы [Текст] / О. Шпенглер. Перевод с немецкого и примечания Маханькова И. И. М.: «Мысль», 1998. – С. 194-201.
 9. Шрайэгг, Г. Изжила ли себя организационная структура? [Текст] / Г. Шрайэгг, К. Носс // Проблемы теории и практики управления. – 1994. № 4. – С. 78-83.
 10. Chandler, A. *Strategy and Structura*. – Boston, 1961.
 11. Cyert, R. M. *Behavioral Theory of the Firm*, 2nd ed. – : Wiley-Blackwell, 1992.

References

1. Barnard, Ch. (2009). *Funkcii rukovoditelja: vlast', stimuly i cennosti v organizacii*. Moscow: IRISJeN, Socium.
2. Bahitova, R. H. (2005). *Jekonomicheskaja sistema: organizacija, upravlenie, razvitie*. Ufa: RIO Bash GU.
3. Beljaev, I. A., Beljaeva, N. A. (2002). Kul'tura, subkul'tura, kontrkul'tura. *Duhovnost' i gosudarstvennost'*, 3. Orenburg: Filial UrAGS v g. Orenburge.
4. Veber, M. (2001). *Istorija hozjajstva*. Moscow : Kanon-press-C : Kuchkovo pole.
5. Vol'nov, V. (n.d.). «*Teorija pokolenij*». Retrieved from: <http://svitoc.ru/topic/431-teoriya-pokoleniy>.
6. Rozanova N. M. (2002). Jevoljucija vzgljadov na prirodu firmy v zapadnoj jekonomicheskoy nauke. *Voprosy jekonomiki*, 1, 50-67.
7. Tejlor, F. (n.d.). *Principy nauchnogo menedzhmenta*. Retrieved from: <http://www.improvement.ru/bibliot/taylor/index.shtm>.
8. Shpengler, O. (1998). *Zakat Evropy. Oчерki morfologii mirovoj istorii*. Moscow: Mysl'.
9. Shrajjegg, G., Noss, K. (1994). Izzhila li sebja organizacionnaja struktura? *Problemy teorii i praktiki upravlenija*, 4, 78-83.
10. Chandler, A. (1961). *Strategy and Structura*. Boston.
11. Cyert, R. M. (1992). *Behavioral Theory of the Firm*. Wiley-Blackwell.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2016 р.

Л. Р. СЕМОТЮК

пошукувач,
кафедра економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ПОТОЧНОГО ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

Семотюк, Л. Р. Аналітична оцінка поточного фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств [Текст] / Л. Р. Семотюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 175-180. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті проведено аналіз поточного фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств та державної політики щодо їх підтримки, результати якого свідчать, що рівень їх розвитку в Україні є недостатнім, державна політика щодо їх підтримки є малоефективною. У забезпеченні розвитку будь-якої країни важливу роль відіграє стан та функціонування суб'єктів підприємництва, в тому числі малого та середнього. Однак вони не завжди можуть ефективно функціонувати через вплив як соціально-економічних, так і організаційних факторів, обмеженість власних фінансових ресурсів, важкість доступу до середньо- та довгострокових кредитів, відсутність ефективної державної підтримки. На основі статистичної інформації досліджено основні тенденції розвитку малих та середніх підприємств. Отримані результати засвідчують незадовільний стан розвитку МСП і, як результат, вони не виконують ролі провідного сектору економіки, що здатен поліпшувати конкурентне середовище; не забезпечують створення додаткових робочих місць через повільне кількісне зростання; а також реалізацію інновацій. Результати досліджень доводять важкість доступу МСП до банківського кредитування, що зумовлено як проблемами банків-кредиторів, так і боржників-підприємців. Ринок банківського кредитування МСП має очевидні перспективи за умови його державної підтримки та банківського сектору.

Ключові слова: малі та середні підприємства; фінансування; прибуток.

L. R. SEMOTYUK

PhD Student,
Department of Economics of Enterprises and Corporations,
Ternopil National Economic University

ANALYTICAL EVALUATION OF THE CURRENT FINANCIAL AND ECONOMIC STATUS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Abstract

Scientific article analyzes the current financial and economic status of small and medium-sized enterprises and governmental policy of their support. The results of the analysis testify that the level of enterprises' development in Ukraine is insufficient and the government supports them inefficiently. The effective development of any country greatly depends on the status and functioning of the subjects of business activity, in particular small and medium-sized businesses. Thus, they cannot effectively function because of the effect of social and economical and organizational factors, the limitation of the own financial resources, the difficulties in receiving long-term and medium-term credits, the absence of an effective governmental support. On the basis of the statistical information, the main tendencies of development of the small and medium-sized businesses are researched. The obtained results prove the poor status of the development of small and medium-sized businesses, and as a result they cannot act the leading role of the sector of economy, which is capable to improve the competitive environment; they also cannot create new working places due to the slow quantitative growth; do not ensure the realization of innovations. The obtained results prove that there is a problem of access of medium-sized businesses to banks loans which is caused by problems of banks-creditors and debtors-entrepreneurs. The bank crediting market of medium-sized businesses can be very perspective if there is the governmental support of medium-sized businesses and bank sector.

Keywords: small and medium enterprises; financing; revenue.

JEL classification: G320

Вступ

Розвиток малих та середніх підприємств є потужним фактором структурної перебудови економіки, прискорення науково-технічного прогресу, покращення ефективності виробництва. Тому особливої актуальності набувають проблеми функціонування малих та середніх підприємств у посткризовий період.

Проблеми та перспективи діяльності малого підприємництва перебувають у полі зору таких вітчизняних вчених, як: З. С. Варналій, В. Вишневецький, А. В. Гринюк, А. І. Крисоватий, Т. Меркулова, Р. В. Рудик та інші.

Мета статті

Метою статті є аналітична оцінка фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств в Україні та державної підтримки їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Функціонуючи в ринковій економіці, малі та середні підприємства, здійснюють свою фінансово-господарську діяльність в умовах жорсткої конкуренції при постійному впливі зовнішніх факторів, які визначають стійкість і динаміку їх розвитку. Серед соціально-економічних факторів значний вплив на розвиток малих та середніх підприємств мають: питома вага зайнятого населення, рівень інфляції, стан та тенденції економічного розвитку, рівень податкового навантаження та податкова дисципліна, рівень доходів, фінансово-кредитна політика та її вплив на фінансове забезпечення тощо.

Наслідки кризи 2008-2009 років наочно продемонстрували, що розвиток економіки країни не може надалі розвиватися за рахунок розширення попиту. Адже борги і запозичення корпоративного сектору, наростаючий торговельний дефіцит, а також дефіцит платіжного балансу, хронічний дефіцит бюджету, а у зв'язку з цим і зростання державного боргу, соціальна поляризація, сповільнення розвитку малого і середнього підприємництва вплинули на економічне зростання (див. табл. 1).

Таблиця 1. Макроекономічні фактори розвитку економіки

Роки	ВВП (млрд грн)	Кінцеві спожив. витрати (% до ВВП)	Капітальні інвестиції, (млрд грн)	Прямі іноземні інвестиції, (млрд дол.)	Валютний зовнішній борг (млрд дол.)	Держ. зовнішній борг, (млрд дол.)	Експорт (млрд дол.)	Доходи населення, (млрд грн.)	Кред. економіки банками (млрд грн)
2008	948,1	80,1	272	10,7	97,7	14	78,7	1143	792
2009	913,3	84,7	193	4,8	101,7	13	49,3	1198	747
2010	1082,6	84,5	189	6,5	103,4	16	63,2	1540	755
2011	1302,1	85,5	259,9	7,2	117,3	17,9	82,2	1803	825
2012	1411,2	88,3	263	7,8	126,2	27,5	83,3	2100	815
2013	1454,9	92,8	247	-	135	28,7	63,3	-	911

Хоча впродовж 2010-2013 рр. спостерігається позитивна динаміка ВВП, проте її не можна класифікувати як стійке зростання, оскільки фактично відбувається лише часткове відшкодування падіння 2009 року. Тому швидше за все така динаміка засвідчує низьку базу зростання, а не структурне оздоровлення чи посилення конкурентоспроможності економіки України, які були результатом насамперед прискореного зростання споживання. Частка кінцевих споживчих витрат у ВВП на 01.01.2014 р. склала 92,8 %. Таким чином всі отримані ресурси як домогосподарств, так і державного сектору витрачаються на підтримання поточного рівня споживання і добробуту через відмову від нагромадження капіталу. За таких умов неодмінним наслідком кризи є зменшення капітальних інвестицій (у 2013 році їх обсяг склав 247 млрд грн, не досягнувши рівня докризового періоду). Інвестиційна політика 2010-2013 рр. по суті відвернула вітчизняних та іноземних інвесторів від України. Накопичення боргів сягнуло такого рівня, що бізнесу вигідніше експортувати капітал, ніж займатися розширенням попиту. З іншого боку, відбувалося зростання споживання в економіці через зростання зовнішнього боргу. Станом на 1.01.2014 року валовий зовнішній борг становив 135 млрд доларів, із яких

28,7 млрд доларів – зовнішній державний борг. Уся сума пішла в основному на підвищення заробітної плати та споживче кредитування з боку банків. Таке економічне становище означає, що в країні не створюється база стійкого економічного відновлення і по суті відбувається заморожування як виробничого сектору, так і добробуту населення, що значно обмежило сукупний попит, а відтак - і підприємницьке середовище. На низьку купівельну спроможність населення вплинули і дві значні інфляційні хвилі: перша – у березні – травні, зумовлена девальваційним шоком (обвал курсу із 38 грн за долар до 12 грн), друга – влітку – восени (курс гривні до долара зріс до 16 грн) унаслідок суттєвого підвищення житлово-комунальних тарифів. За таких умов основні інвестиційні ресурси підприємства отримують із власних джерел, власних нагромаджень. Адаже слабка економічна динаміка і високі фінансові та валютні ризики призводять до погіршення фінансових результатів підприємств, а відтак до зниження економічної та інвестиційної активності. За таких умов підприємства не можуть очікувати ані державної підтримки чи полегшення доступу до банківських ресурсів, ані іноземних інвестиційних ресурсів.

Враховуючи загальну тенденцію розвитку економіки у посткризовий період, слід зазначити, що і розвиток малих і середніх підприємств мав неоднозначну тенденцію (див. табл. 2). Хоча цей ринковий сегмент через свою специфіку функціонування швидше за інші може адаптуватися до зміни умов господарювання, кон'юнктури ринку і слугуватиме відновленню стабільності економіки через можливість свого швидкого відродження, проте зниження платоспроможного попиту, зменшення фінансової підтримки з боку держави та банківського сектора, жорстка конкуренція вкрай негативно позначилися на його посткризовому розвитку.

Таблиця 2. Основні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва України у 2008-2013 рр.

Рік	Показники суб'єктів підприємництва, у тому числі				фізичні особи-підприємці
	підприємства	з них			
		великі	середні	малі	
1	2	3	4	5	6
Кількість суб'єктів господарювання у відсотках у загальній кількості суб'єктів(%)					
2008	13,8	0,5	6,8	92,7	86,2
2009	13,1	0,5	5,8	93,7	86,9
2010	16,0	0,2	5,5	94,3	84,0
2011	20,4	0,2	5,5	94,3	79,6
2012	22,8	0,2	5,5	99,3	77,2
2013	22,8	0,2	4,8	95,0	77,2
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення (од.)					
2008	85	0	5	72	530
2009	88	0	5	75	579
2010	83	0	5	78	394
2011	82	0	5	77	290
2012	80	0	4	76	271
2013	86	0	4	82	292
Кількість зайнятих працівників (тис. осіб)					
2008	9051,0	3594,3	3137,7	2237,4	3989,0
2009	8350,3	3278,7	2844,1	2152,0	4223,5
2010	7958,2	2400,3	3393,3	2164,6	2814,5
2011	7793,1	2449,0	3252,6	2091,5	2371,4
2012	7679,1	2884,2	3144,2	2051,3	2277,9
2013	7406,2	2383,7	3011,8	2010,7	2322,6
Обсяг реалізованої продукції (млн грн)					
2008	3019046,7	1344754,3	1177609,4	492378,7	204951,6
2009	2745801,8	1249361,4	1034749,3	456667,8	159952,6
2010	3366228,2	1401596,8	1396364,3	568267,1	230418,2
2011	3991239,4	1775829,0	1607628,0	607782,4	211215,8
2012	4203169,4	1761086,0	1769430,2	672653,4	256649,2
2013	4049834,2	1717391,3	1662170,9	670272,0	284238,1

Як видно із табл. 2, криза, яка охопила вітчизняну економіку у 2008-2009 рр., перш за все негативно позначилася на кількості суб'єктів підприємництва, яка на 10 тис. осіб зменшилася у 2010 р. порівняно із

2009 роком на 5 осіб, а відповідно малих підприємств на 12 %, а кількість фізичних осіб – підприємців – на 32 %. Така ж тенденція прослідковується і у 2011 р. Зменшення кількості малих підприємств свідчить про їх нестійкість, незахищеність, нездатність протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам.

За даними державної служби статистики, на 1.01.13 року налічується 1600127 суб'єктів господарювання, з яких 698 суб'єктів великого підприємництва, 20550 суб'єктів середнього підприємництва та 1578879 суб'єктів малого підприємництва. Згідно зі статистичними даними, на 1.01.14 р. зменшилася питома вага середніх підприємств (із 5,5 % на 1.01.13 р. до 4,8 % на 01.01.14 р.), фізичних осіб – підприємців із 79,6 % на 1.01.12р. до 77,2 % на 1.01.14 р.). У структурі підприємництва частина малих підприємств становила 95 %, середніх - 4,8 % та великих - 0,2 %. На кінець 2013 року у структурі середнього та малого підприємництва працювало 5012,5 тис. осіб. Порівняно із 2012 роком кількість зайнятих працівників зменшилася на 183 тис. осіб, із них на малих підприємствах зменшення становило 49,4 тис. осіб. Водночас зросла кількість зайнятих працівників серед фізичних осіб – підприємців – на 44,7 тис. осіб порівняно із 2012 роком, що характеризує цей сектор економіки як важливе джерело формування робочих місць. Слід зазначити, що, починаючи із 2011 року, осіб – підприємців, які припинили свою діяльність, було більше, ніж зареєстрованих.

Загальне падіння споживчого попиту під час та у післякризовий період був тимчасовим. Уже у 2010 році доходи населення демонструють докризові показники, а кінцеві споживчі витрати у відсотках до ВВП почали зростати, починаючи із 2011 року. Тому тільки падіння споживчого попиту не змогло призвести до спаду чисельності МСП, кількості зайнятих та найманих працівників. Причому загалом за аналізований період зростали обсяги реалізації товарів і послуг. Починаючи із 2010 року, загальний обсяг реалізації серед підприємців зростав із 3666288 млн грн до 4049834,2 млн грн. Обсяг реалізації фізичними особами – підприємцями за вказаний період зріс із 230418,2 млн грн у 2010 році до 284238,1 млн грн у 2012 році. Негативна тенденція, яка проявляється у зменшенні реалізації фізичними особами у 2011 році, пояснюється очікуваннями, а потім введенням у дію нового податкового кодексу, який посилив певний тиск на функціонування малих та середніх підприємств. Податкове законодавство має значний вплив на розвиток підприємництва, про що свідчать дані табл. 2, як реакція підприємств на введення податкового кодексу, що призвело до скорочення кількості зареєстрованих ФОП. Чинна система оподаткування має низку вад, перш за все, це висока нестабільність податкового законодавства, велика кількість податків, складний механізм їх адміністрування. Вибір системи оподаткування згідно з новим податковим кодексом є важливим моментом розвитку підприємництва. Одним із основних положень податкового кодексу для фізичних осіб – підприємців є те, що затрати на придбання товарів, оплату послуг у фізичної особи та підприємця, який сплачує єдиний податок, не може бути віднесена контрагентом на затрати при визначенні обсягу прибутку до оподаткування. Більше того, спрощений варіант оподаткування малих підприємств передбачає оподаткування усього обсягу виручки від реалізації, не зменшеної на вартість затрат виробництва. Згідно з податковим кодексом, найбільш вигідним залишається варіант фіксованого податку. Проте, якщо скласти всі обов'язкові платежі разом із ставкою єдиного соціального внеску, то податкове навантаження стає неадекватним для фізичних осіб-підприємств. За таких умов підприємству не вигідно працювати легально. Про це свідчить і обсяг реалізованої продукції фізичними особами-підприємцями, питома вага якої в загальному обсязі реалізації продукції суб'єктами підприємництва у 2013 році фактично досягла рівня 2010 року (6,4 % у 2010 та 6,6 % у 2013 році).

З іншого боку, податкові органи, виконуючи план по надходженнях, відповідно збільшують тиск на платників податків, погіршуючи фінансовий стан підприємства, змушуючи його працювати нелегально. Саме таким чином можна пояснити катастрофічне згорання МСП та фізичних осіб-підприємств у 2010-2011 рр. За цей період, згідно з офіційними даними, скоротилися 583 тис. підприємств та 410233 фізичних осіб-підприємців (див табл.1). Отже, спроби реформування податкової системи України з упровадженням податкового кодексу призвело до зростання рівня тінізації та корупції в контролюючих органах. Більше ніж 50 % вітчизняних підприємств працює у тіньовій сфері, що є найбільшим показником у світі [2]. При цьому найбільшим інвестором України є Кіпр, логічним поясненням цієї ситуації є вивід коштів в офшори через конвертаційні центри, а потім повернення їх у вигляді інвестицій, з мінімізацією податків та платежів [3].

Таким чином, підприємству не вигідно працювати легально, з огляду на те, що, сплативши всі платежі та внески, вони не повинні стати банкрутами, і по-друге, повинна бути створена система контролю за дотриманням чинного законодавства [4]. Аналізуючи обсяги реалізації підприємницьких структур у посткризовий період, хочемо зазначити, що їх обсяги, починаючи із 2010 року, мали тенденцію до зростання. Проте характерно, що найбільшими темпами зростали обсяги на великих та середніх підприємствах, дещо меншими на малих підприємствах та фізичних осіб-підприємців. Але ці труднощі не можна однозначно пояснити загальноекономічною ситуацією. Однією із причин є спрощення доступу до фінансування в т.ч. і банківського кредиту. Труднощі із кредитуванням пов'язані як із проблемами-банків кредиторів, так і з проблемами боржників – підприємницьких структур.

Банківська система зазнала значних втрат у період фінансової кризи, про що свідчать:

- зростання обсягів проблемних кредиторів до 71,8 млрд грн станом на 2010 рік, що підвищила їх частку у кредитному портфелі до 10 %;
- зростання резервів на відшкодування втрат за активними операціями до 12,5 % (відновлення обсягу резервів активів банку), що зумовило зменшення ресурсної бази;
- втрата багатьма банками платоспроможності (у 25 банках призначені тимчасові адміністрації);
- загальні збитки у діяльності банків, що призвело до значних втрат капіталу та погіршення їх фінансового стану.

Проте на сьогодні створено необхідні внутрішні та зовнішні (макроекономічні умови для стабілізації в банківській системі). Виявлено довіру населення до банківської системи, про що свідчить залучення депозитів та зростання ресурсної бази вітчизняних банків. У 2012 році приріст депозитів склав 16,4 % порівняно із минулим роком. За останні роки фінансовий стан банківської системи значно покращився. Загальні збитки зменшилися втричі порівняно із кризовим періодом завдяки зменшенню обсягів нових резервів на покриття втрат за кредитними операціями. Але відсутність на ринку дешевих фінансових ресурсів призвела до значного зростання відсоткових витрат банків, які були змушені підняти ставки на кредитні продукти до 34 %. Тому із кінця 2012 року темпи зростання кредитних портфелів банків юридичним особам дещо призупинилися.

За таких умов, умов подорожчання ресурсів, користуватися позиками банків здатні підприємства з корисним циклом обігу активів та не більш 30 % боргового навантаження. Це пояснюється тим, що у таких підприємств витрати, які пов'язані із подорожчанням кредитних ресурсів, не надто впливають на вартість вироблених товарів. Особливе місце для підтримки МСП в Україні відводиться міжнародним фондам: ЄБРР, KfW та Європейському інвестиційному банку. Всі ці програми мають певний позитивний вплив на розвиток підприємництва, але налагодження ефективної співпраці банківського сектору та малого і середнього підприємництва має належати державі. Участь держави важлива не менше у впровадженні програм кредитування, але також у створенні умов прозорості роботи підприємств, сприянні інвестиційного клімату, у т.ч. вдосконаленні нормативної бази із захисту прав кредиторів, створенні повної та достовірної бази кредитної історії тощо.

Економічна криза в Україні продемонструвала низку недоліків, які пов'язані із внутрішніми проблемами малих та середніх підприємств, які значною мірою впливають на їх стійкість, зокрема: організаційну слабкість, подрібненість їх сегментів до рівня фізичних осіб-підприємців, значний рівень збитковості та мінімізації, зосередженість їх структур у посередницькому секторі економіки, що звужує інноваційний розвиток цих підприємств, недобросовісна конкуренція з боку малих та середніх підприємств та низька якість менеджменту.

У зв'язку із нестабільністю вітчизняної економіки, а також законорегулювальних процедур, більшість малих та середніх підприємств диференціюють свою діяльність та стають багатопрофільними. Перехід від спеціалізації та багатопрофільності пояснюється бажанням МСП оперативно орієнтуватися на кон'юнктурах ринку та одержувати постійний дохід із різних джерел. Це суттєво підвищує їх стійкість на ринку за рахунок вітчизняного перерозподілу ресурсів та робіт на різних сегментах ринку, але одночасно ставить проблему конкуренції між малими середніми та великими підприємствами, які не повинні перебувати в стані протидії або нищівної конкуренції. Їх економічні відносини повинні мати партнерський взаємодоповнювальний та взаємозабезпечувальний характер. З огляду на це, з метою забезпечення стійкого функціонування суб'єктів МСП та їх взаємовідносин між собою та між підприємствами великого бізнесу повинно стати важливою складовою державної та корпоративної політики. Адже в країнах з розвинутими ринковими відносинами значна частина малих підприємств діють у сфері інтересів великих підприємств тобто функціонують «при них» та «для них». Забезпечення стійкого господарювання суб'єктів підприємництва повинно супроводжуватися постійною діагностикою їх діяльності, яка дозволяє визначити та зіставити відносини в ході виробничих процесів. Така діагностика повинна будуватися на конкретній системі показників, які мають прикладний характер та задовольняють як інтереси самих підприємців, так і зацікавлених осіб, у т.ч. і банків. Проте в більшості країн світу фінансова криза змусила уряди і центральні банки вживати невідкладних та масштабних рішень щодо підтримки стійкості не тільки фінансової системи, зокрема банки, але і виробництва, при цьому мінімізуючи соціальні втрати працівників та населення. Системними заходами передбачається як розширення пропозиції кредитних ресурсів, так і підтримка малого та середнього підприємництва з боку держави. У цьому контексті актуальною проблемою є регіональна підтримка МСП, адже за регіонами зберігається низька ділова активність і мала кількість суб'єктів підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, малі обсяги та низька ефективність діяльності МСП, низький рівень розвитку суб'єктів інституційного забезпечення функціонування МСП, проблеми формування та відтворення людського капіталу тощо. Тому в межах державної регіональної політики необхідно вирішити низку заходів для розвитку та стійкого функціонування малих та середніх підприємств.

Список літератури

1. Статистичні дані Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Economics-journal.org>.
3. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]: офіційний вебсайт. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Новости украинского бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.Vlasnasprava.info/Ukrainian-business-news>.
5. Тенденции и перспективы развития рынка проблемных активов банков Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua>.

References

1. Statystychni dani Derzhkomstatu Ukrainy. (2016). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Economics. (2016). Retrieved from: <http://www.Economics-journal.org>.
3. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2016). Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Novosty ukraynskoho byznesa. (2016). Retrieved from: <http://news.Vlasnasprava.info/Ukrainian-business-news>.
5. Tendentsii i perspektivy razvitiya rynku problemnykh aktivov bankov Ukrainy. (2016). Retrieved from: <http://www.credit-rating.ua>.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Світлана Мирославівна СКОЧИЛЯС

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Скочиляс, С. М. Економічні механізми розвитку інноваційної діяльності підприємств [Текст] / Світлана Мирославівна Скочиляс // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 181-186. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Сучасний стан інноваційної діяльності характеризується низькою інноваційністю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних та соціальних аспектів. Аналіз багатовекторної категорії «інновації» дає змогу деталізувати її сутність та запропонувати власну інтерпретацію, тому актуалізується значущість систематизації знань у інноваційній сфері з виокремленням основних аспектів.

Мета. Розгляд концептуальних основ інноваційної спроможності економіки України, узагальнення яких дозволить сформулювати належне теоретико-методологічне обґрунтування на основі дослідження тенденцій інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Метод (методологія). Методологічним підґрунтям є сукупність системного, діалектичного та порівняльного аналізу, що забезпечило всебічність дослідження інноваційного розвитку. Під час опрацювання понятійного апарату застосовано такі наукові методи пізнання, як аналіз, синтез, наукове узагальнення, порівняння, системний підхід, метод компонентного аналізу, економіко-статистичний аналіз.

Результати. На підставі науково-практичних праць виокремлено сутнісні проблеми розвитку інноваційної діяльності підприємств України, систематизовано концептуальні підходи до визначення інноваційної діяльності, запропоновано оцінку поточних тенденцій та потенційної можливості інституційного забезпечення інноваційного розвитку, сформовано теоретико-методологічний базис його технології в Україні, що дасть змогу створити належні висхідні передумови зміцнення та розвитку факторних конкурентних переваг суб'єктів господарювання, які створюють значну частку доданої вартості та формують вітчизняний економічний потенціал. Виявлено основні тенденції та перспективи подальшого розвитку інноваційної діяльності в нашій державі.

Ключові слова: інновації; інноваційний процес; інноваційна діяльність; венчурні фонди; інноваційна інфраструктура; комерціалізація.

Svitlana Myroslavivna SKOCHYLYAS

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and Public Administration,
Ternopil National Economic University

**ECONOMIC MECHANISMS OF DEVELOPMENT
OF INNOVATION ACTIVITIES OF ENTERPRISES**

Abstract

Introduction. The current state of innovation activity is characterized by low innovation, institutional incompleteness, inconsistency and imbalance of technological, economic and social aspects. Analysis of multi-vector category "innovation" enables specification of its nature and gives an opportunity to offer the author's interpretation of this concept. So, the importance of systematization of knowledge in the field of innovation form becomes the actual reality. It helps to distinguish the fundamental aspects.

Purpose. The aim of the article is to review the conceptual basis of innovative capacity of Ukraine's economy. Such generalization will help to form proper theoretical and methodological study on the basis of research of trends in

© Світлана Мирославівна Скочиляс, 2016

innovative activity of entities.

The method (methodology). A set of systemic, dialectical and comparative analysis, which has ensured the comprehensiveness of research of innovative development, is the methodological basis of the research. In the process of study of the conceptual apparatus we have applied such scientific methods of knowledge as analysis, synthesis, scientific generalization, comparison, system approach, the method of component analysis, economic and statistical analysis.

Results. On the basis of scientific and practical papers we have singled out the essential problems of innovation activity of enterprises of Ukraine. The conceptual approaches to the definition of innovation are systematized. The assessment of current trends and the potential for institutional support of innovative development are proposed. The theoretical and methodological basis of its technologies in Ukraine is formed. It will enable a proper ascending of prerequisites to strengthen and develop competitive advantages of entities. The basic tendencies and prospects of further development of innovation in our country are revealed.

Keywords: innovation; innovation process; innovation; venture capital funds; innovation infrastructure; commercialization.

JEL classification: O320

Вступ

В умовах реформування економіки України та євроінтеграції інновації стають найвагомим чинником економічного зростання, який обумовлює рівень конкурентоспроможності національного господарства та забезпечує сталий розвиток країни. Інноваційність є визначальною характеристикою сучасних науково-технічних, виробничих, соціально-економічних та усіх суспільних процесів.

Подолання наслідків кризи і перехід до стійкого зростання безпосередньо залежить від ефективності зусиль держави та бізнесу в контексті розгортання процесів диверсифікації економіки, підвищення рівня її інноваційності та створення умов для реалізації креативних здібностей. Такий шлях обумовлює необхідність істотних перетворень в інституційному середовищі ведення бізнесу в Україні, формування сприятливого інноваційного клімату, активізації досліджень і розробок, здійснення прориву у сфері використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Україні належить подолати значне відставання за рівнем інноваційної активності підприємств порівняно з розвиненими країнами світу і насамперед своїми сусідами - країнами ЄС.

Щоб вирішити згадані завдання, потрібно систематизувати категорійно-понятійний базис теоретичних підходів. Встановлено, що вітчизняні та зарубіжні вчені звертають значну увагу на дослідження категорій і понять, таких, як інновації, інноваційна діяльність, інноваційно-інвестиційна діяльність. Але мінливість економічного середовища та зміна орієнтирів розвитку промислових підприємств потребує адаптивності теоретичного підходу та економічного оцінювання інноваційної діяльності.

Доцільно зазначити, що інноваційна діяльність підприємств і підвищення її ефективності є об'єктом постійних наукових пошуків. Багато теоретичних і прикладних аспектів здійснення інноваційної діяльності промислових підприємств знайшли своє відображення у працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, як В. Геець, А. Гриньов, С. Ілляшенко, Н. Краснокутська, Б. Твісс, Р. Фатхутдінов, Л. Федулова, Й. Шумпетер, А. Яковлев. Відповідно, у наукових джерелах наявні різноманітні підходи до визначення понять «інновація» та «інноваційна діяльність».

Мета та завдання статті

Мета статті – розгляд концептуальних основ інноваційної спроможності економіки України, узагальнення яких дозволить сформувати належне теоретико-методологічне обґрунтування на основі дослідження тенденцій інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Семантичний аналіз категорії «інновація» за своїм значенням пов'язаний з низкою понять, які незаперечно впливають на онтологію предметної галузі. Тому проаналізуємо наявні варіації дефініцій на адаптивність та застосовність до економічного оцінювання інноваційної діяльності. Сьогодні термін «інновація» використовується як окремо, так і для визначення низки споріднених понять: «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційне рішення» та ін.

У поданні [5] інноваційну діяльність розуміють в аспекті комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок, залишаючи поза визначенням інновації екологічного та соціального спрямування, які безпосередньо не сприяють випуску нових конкурентоспроможних товарів і послуг, але підвищують лояльність покупців до підприємства й торгової марки, що надалі збільшує обсяги продажу. Отже, врахування фактору конкурентоспроможності промислового підприємства у визначенні

інноваційної діяльності є неповним. Цей підхід не адаптивний до економічного оцінювання та до залучення підприємствами джерел для фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності.

А. І. Яковлев [10] розширює зміст процесу на блок реалізації та сферу управління. Оригінальним є його альтернативне трактування з точки зору управління, де інноваційна діяльність визначається як складна динамічна система дій та взаємодії різних методів, факторів і персоналу. Як вважає Н. В. Краснокутська [4], інноваційна діяльність – це комплексний процес, який охоплює такі види робіт, як пошук ідей, ліцензій, патентів, кадрів, організацію дослідницької роботи, інженерно-технічну діяльність, яка об'єднує винахідництво, раціоналізацію, конструювання, створення інженерно-технічних об'єктів, інформаційну та маркетингову діяльність. Р. А. Фатхутдінов [8] стверджує, що інноваційна діяльність – процес зі стратегічного маркетингу, НДДКР, організаційно-технологічної підготовки виробництва, впровадження та поширення інновацій в інші сфери.

Як бачимо, інноваційну діяльність описують з різних позицій. На нашу думку, останню доцільно розглядати з урахуванням взаємовідносин, взаємодії та зв'язків між ринком та інноваційною діяльністю підприємства. Тобто інновації доцільно тлумачити не тільки з точки зору функцій виробництва, але й з погляду їхнього якісного рівня. Споживачі самі вибирають споживчі властивості інновації. Це зумовлено тим, що інноваційна діяльність є одним з основних елементів системи управління виробництвом, а отже, справляє значний вплив на її організацію, структуру, функції, методи й засоби, а також на критерії оцінки ефективності.

Отже, інноваційна діяльність – це діяльність у межах інноваційного процесу, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг, *яка охоплює ідейний пошук, трансформацію розробок і результатів наукових досліджень, інших науково-технічних досягнень у технологічно нові, вдосконалені продукти або послуги, нові та вдосконалені технологічні процеси або способи проведення (передачі) послуг, у конкурентні переваги підприємства, товарів та послуг.*

Зараз в усьому світі інноваційну діяльність вважають ключем до конкурентоспроможності окремих фірм і економіки країни загалом. Завдяки їй зростає обсяг виробництва та реалізації, підвищується прибутковість, конкурентоспроможність, а також прискорюється забезпечення ринку якісно новими видами продукції. За даними звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність 2014–2015 рр. Україна посіла 76-е місце. У рейтингу «Індексу глобальної конкурентоспроможності 2015–2016» Україна знаходиться на 79 місці зі 140 країн світу між Гватемалою та Таджикистаном. Причому показник конкурентоспроможності України також знизився: на 0,11 з 4,14 до 4,03 [11]. Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) є найбільш комплексним вимірником конкурентоспроможності країн, який узагальнює експертні оцінки більш ніж 1300 незалежних експертів та дані офіційної статистики з різних країн.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складений з 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, які впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах), а на одну третину - із загальнодоступних джерел (статистичні дані і результати досліджень, які здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями).

За результатами 2015 року, Україна має декілька конкурентних переваг за інноваціями. Посіла 29 місце у рейтингу за наявністю наукових та інженерних кадрів, 43 – за якістю науково-дослідних закладів та 50 – за кількістю патентів на винаходи. Очевидно, що інновації є потенціалом для зростання економіки. Задля цього необхідні зусилля держави і бізнесу: слід збільшити державні закупівлі високотехнологічної продукції (наразі Україна знаходиться на 98-у місці) та вдосконалити співпрацю університетів і бізнесу у науці та інноваціях (74-е місце).

Саме в скрутній кризовій ситуації інноваційна діяльність має всі шанси сприяти інтенсивному розвитку промисловості, забезпечивши випуск конкурентоспроможної продукції та активніше вплинути на процеси реструктуризації, яка неодмінно сприятиме успішному виходу з кризи.

Згідно зі статистичними даними у 2014 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємств або 16,1 % загальної кількості промислових підприємств. Переважна частина інновацій, здійснюваних промисловими підприємствами проводиться за рахунок власних коштів – 72,9 % у 2014 році, 75,1 % у 2013 році, 71,3 % у 2010 році, розмір яких напряму залежить від обсягів збуту та прибутку кожного суб'єкта господарювання (див. табл. 1). Незначна кількість підприємств (2,8 % у 2010 році та 1,3 % у 2014 році) користується підтримкою державного або місцевого фінансування. Не зацікавлені у фінансуванні інноваційної діяльності інвестори, частка вітчизняного або іноземного інвестування за досліджувані роки не перевищила 1,5 % (у 2014 році 6 промислових підприємств скористалися коштами вітчизняних інвесторів і 11 підприємств – коштами іноземних інвесторів). У 2014 році порівняно з 2013 роком знизилось кредитування інновацій з 3,2 % до 2,4 %.[2]

Таблиця 1. Кількість промислових підприємств за джерелами фінансування інновацій

Показники	2010 рік		2013 рік		2014 рік	
	тис. грн	У відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	тис. грн	У відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств	тис. грн	У відсотках до загальної кількості інноваційно активних підприємств
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	1462	-	1715	-	1609	-
у тому числі за рахунок власних коштів	1043	71,3	1288	75,1	1173	72,9
державного бюджету	23	1,6	10	0,6	9	0,6
місцевих бюджетів	17	1,2	24	1,4	12	0,7
позабюджетних фондів	2	0,1	1	0,1	3	0,2
вітчизняних інвесторів	12	0,8	12	0,7	6	0,4
іноземних інвесторів	11	0,8	12	0,7	11	0,7
кредитів	36	2,5	55	3,2	39	2,4
інших джерел	8	0,5	11	0,6	6	0,4

Тому більшості підприємств необхідні зовнішні джерела фінансування, яких існує досить обмежена кількість на недосконалому фінансовому ринку України. Так, наприклад, у багатьох розвинених країнах світу інститути спільного інвестування (ICI) спрямовують кошти інвесторів до інноваційної сфери. В Україні станом на 01.01.2014 р. частка венчурних фондів у загальних активах українських ICI складає 94,6 %. А тенденції їх діяльності абсолютно інші — венчурні фонди досить слабо орієнтовані на нові технології, їх кошти інвестуються здебільшого в будівництво, торгівлю, сільське господарство та переробку сільгосппродукції [6].

Проте спостерігаються й інші тенденції. Так у квітні 2013 р. венчурні фонди «Runa Capital», «Almaz Capital», «TA Venture» й інноваційний парк «BIONIC Hill» оголосили про створення грантового фонду «Global Technology Foundation» (GTF). Фонд надаватиме гранти та підтримку перспективним українським ІТ-проектам передпроектної стадії розвитку. Згідно з планами засновників, головне завдання GTF — створити ефективний механізм передінвестиційної підтримки стартапів, що сприяє розвитку венчурної інфраструктури й екосистеми високотехнологічного бізнесу. Підтримуються технологічні проекти у таких галузях, які швидко розвиваються: програмне забезпечення, Інтернет, мобільні застосування. Прогнозується, що в найближчі кілька років частка ІТ у ВВП України повинна зрости у п'ять-шість разів, з 0,5 % до 2,5-3 %. Також у травні 2013 р. в Україні відкрився новий венчурний фонд «Harry Farm Fund», який об'єднав венчурних інвесторів України і США. Американсько-український інноваційний фонд «Harry Farm Fund» спрямований на підтримку ІТ-стартапів, спрямованих на завоювання глобальних ринків. У фокусі фонду — нові технології, що трансформують традиційні галузі бізнесу, особливо «Enterprise SAAS», «Consumer Digital», «Media Technologies», «Finance/Payments» [6].

Для прискорення інноваційних процесів є суттєвою реалізація проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 19.09.2014 № 5093 щодо застосування державою фінансово-кредитних та податкових важелів для створення економічно сприятливих умов для ефективного здійснення наукової й науково-технічної діяльності, забезпечення до 2025 року зростання фінансування науки за рахунок усіх джерел до 3 % валового внутрішнього продукту.

Визначення пріоритетних напрямків у галузі інноваційної діяльності має бути:

- пов'язано з вирішенням економічних завдань відповідної економічної стратегії розвитку держави (забезпечення енергоефективності, енергозабезпечення, переходу на альтернативні джерела енергії,

реструктуризація виробництв з низькою доданою вартістю, відновлення та посилення експортного спрямування галузей машинобудування, літакобудівної, космічної, суднобудівної, виробництва військової техніки тощо);

- спрямовано на вирішення нагальних питань щодо створення та розвитку системи фінансування наукової та науково-технічної, інноваційної діяльності та інноваційної інфраструктури;
- орієнтовано на підтримку науково-технічної та інноваційної діяльності наукових колективів та підприємств, які здійснюють розробки п'ятого та шостого технологічних укладів [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Відсутність в Україні зацікавленості в інноваційному розвитку на політичному рівні, гальмування підтримки інноваційної діяльності, а подекуди - і пряма протидія їй основних міністерств вимагає аналізу соціальних та економічних підстав такого становища. Основна причина невиконання законодавства у сфері науки та інновацій в Україні, складнощі його розроблення та ухвалення пов'язані з тим, що нормативно-правові акти ухвалюються за відсутності інноваційно спрямованої економічної стратегії України. Тому основним завданням є вироблення довгострокової програми економічного розвитку країни, в основі якої - застосування новітніх досягнень науки та техніки.

Інноваційна діяльність вітчизняних промислових підприємств характеризується низькою активністю порівняно з розвинутими країнами. Причинами неефективної інноваційної політики підприємств є негативне інвестиційно-інноваційне середовище бізнесу, що зумовлене: обмеженістю джерел фінансування; складністю дозвільних процедур; недостатньою інформованістю про сучасні технології та можливості ринків. Потребує подальших досліджень стимулювання інноваційної діяльності підприємств, сприяння поширенню інновацій та зменшення факторів, які перешкоджають діяльності українських інноваційних підприємств створити належні висхідні передумови зміцнення та розвитку конкурентних переваг суб'єктів господарювання.

Список літератури

1. Геєць, В. М. Інноваційна Україна: національна доповідь / В. М. Геєць, А. І. Даниленко, Е. М. Лібанова та ін. НАН України. – К., 2015. – 336 с.
2. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кучер, Т. Л. Інноваційні фінансові інструменти: теоретичні засади процесу утворення [Текст] / Т. Л. Кучер, В. С. Свірський // Інноваційна економіка. – 2012. – № 8 [34]. – С. 248-251.
4. Краснокутська, Н. В. Інноваційний менеджмент [Текст]: навч. посібник / Н. В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
5. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
6. Терьошкіна, Н. Є. Фінансово-економічні механізми реалізації національної інноваційної стратегії / Н. Є. Терьошкіна // Інноваційна економіка. – Вип. 2. – 2015. – С.12-17.
7. Твисс, Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
8. Фатхутдинов, Р. А. Инновационный менеджмент [Текст]: учебник для вузов / Р. А. Фатхутдинов– М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интеллект-синтез», 1998.– 600 с.
9. Федулова, Л. І. Інноваційна політика [Текст]: підручник / Л. І. Федулова, А. А. Мазаракі, Г. О. Андрощук. – К.: КНТЕУ, 2012. – 604 с.
10. Яковлев, А. І. Інноваційна діяльність як фактор економічного розвитку малих підприємств [Текст] / А. І. Яковлев// Економіка: реалії часу. – 2014. – Вип. 2. (12). – С. 115-119.
11. The Global Competitiveness Report 2014–2015 // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2014-15.pdf.

References

1. Heyets', V. M., Danylenko, A. I., Libanova, E. M. (2015). *Innovatsiyna Ukrayina*. Kyiv.
2. *Derzhavna sluzhba statystyky*. (2016). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Kucher, T. L., Svirs'kyi, V. S. (2012). Innovatsiyni finansovi instrumenty: teoretychni zasady protsesu utvorennya. *Innovatsiyna ekonomika*, 8 [34], 248-251.
4. Krasnokuts'ka, N. V. (2003). *Innovatsiynyy menedzhment*. Kyiv: KNEU,.
5. *Pro innovatsiynu diyal'nist'*. (2016). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
6. Ter'oshkina, N. Ye. (2015). Finansovo-ekonomichni mekhanizmy realizatsiyi natsional'noyi innovatsiyanoi stratehiyi. *Innovatsiyna ekonomika*, 2, 12-17.
7. Tviss, B. (1989). *Upravlenye nauchno-tekhnicheskymy novovvedenyuyamy*. Moscow : Ekonomika.
8. Fatkhutdinov, R. A. (1998). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: Byznes-shkola «Intellekt-sintez».
9. Fedulova, L. I., Mazaraki, A. A., Androshchuk, H. O. (2012). *Innovatsiyna polityka*. Kyiv: KNTEU.

-
10. Yakovlev, A. I. (2014). Innovatsiyna diyal'nist' yak faktor ekonomichnoho rozvytku malykh pidpryyemstv. *Ekonomika: realiyi chasu*, 2 (12), 115-119.
 11. *The Global Competitiveness Report 2014-2015*. (2015). World Economic Forum. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2014-15.pdf.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.

Оксана Валеріївна ТИМОШЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
E-mail: oksana.ovt@yandex.ru

Ольга Юріївна БУЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
E-mail: olga.butskaya@yandex.ru

Фарідаї Хушвахтзод САФАРІ

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

**АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Тимошенко, О. В. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства [Текст] / Оксана Валеріївна Тимошенко, Ольга Юріївна Буцька, Фарідаї Хушвахтзод Сафарі // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 187-192. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті розкрито сутність антикризового управління підприємством та обґрунтовано підходи до формування механізму його реалізації з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Мета. Метою статті є розкриття ключових моментів, які характеризують антикризове управління як передумову підвищення ефективності діяльності підприємства.

Метод (методологія). У роботі були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи. Методологічною основою дослідження щодо визначення процесу антикризового управління підприємством є загальнонаукові методи.

Результати. Розглянуто наукові підходи до визначення сутності антикризового управління, що дозволило сформулювати авторське тлумачення цього поняття. На основі аналізу та узагальнення фахових джерел з проблематики антикризового управління виокремлено й охарактеризовано основні структурні елементи антикризового фінансового управління підприємством: мету, завдання, об'єкт, суб'єкт. Вивчення основних складових антикризового управління та сучасного стану збиткових вітчизняних підприємств дозволило побудувати механізм антикризового управління в умовах трансформаційних процесів в Україні.

Визначено залежність між типами управління підприємством та зміною кризового стану в економічному середовищі. Встановлено, що антикризове управління підприємством має здійснюватись поетапно та передбачати послідовність дій. Уточнено, що завдання антикризового фінансового управління підприємством повинні розкривати його зміст з огляду на превентивну, реактивну та післякризову складові. Обґрунтовано причини, що найбільш суттєво впливають на результативність управління ефективністю підприємства за загальними ознаками факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ.

У висновках зазначено, що коректна оцінка ефективності механізму антикризового управління на підприємстві полягає у застосуванні комплексного підходу, який буде поєднувати аспекти різних механізмів антикризової стабілізації. Уточнено зміст та проблематику антикризового управління, запропоновано шляхи підвищення ефективності антикризового управління підприємством.

Ключові слова: антикризове управління; механізм антикризового управління; превентивне управління; реактивне управління; післякризове управління; кризові явища.

Oksana Valeriyivna TYMOSHENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance and Banking,
Poltava University of Economics and Trade
E-mail: oksana.ovt@yandex.ru

Olga Yuriyivna BUTSKA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance and Banking,
Poltava University of Economics and Trade
E-mail: olga.butskaya@yandex.ru

Fariday Hushvahtzod SAFARI

Poltava University of Economics and Trade

**ANTICRISIS MANAGEMENT AS PREREQUISITE FOR THE EFFICIENCY INCREASE
OF ENTERPRISE ACTIVITY**

Abstract

Introduction. *In the article the essence of anti-crisis management of company is revealed. The approaches to the modeling of mechanism of its fulfillment on the basis of factors of external and internal environment are grounded.*

Purpose. *The goal of the article is to discover the key points that characterize the anti-crisis management as a prerequisite for the efficiency increase of the company activity.*

Method (methodology). *General scientific and special methods are used in the article. The general scientific methods have become the methodological basis of the research in the field of determination the process of anti-crisis management of company.*

Results. *Scientific approaches for defining the essence of crisis management have allowed to form authorial interpretation of the term. On the basis of the analysis and generalization of the literature sources concerning anti-crisis management, the main structural elements of financial anti-crisis business management of company are determined. They are the goal, task, object, subject. All these elements are highlighted and described. Determination of the main components of anti-crisis management and the current state of unprofitable domestic enterprises have allowed to build a mechanism of anti-crisis management in the conditions of transformation processes in Ukraine. The dependence between the types of business management of company and changes of deflationary state in the economic environment is determined. It has been grounded that anti-crisis management of company has to be implemented in phases and to anticipate sequence of procedures. The task of financial anti-crisis management must disclose its content in terms of preventive, reactive and post-crisis constituents. Reasons that significantly affect the results of efficient management of the company by common factors of internal and external environment are grounded.*

We have come to the conclusions that the correct assessment of the effectiveness of the mechanism of crisis management of the company is in the usage of the complex approach that will combine aspects of different mechanisms of anti-crisis stabilization. The content and problematics anti-crisis management are determined. The ways of effective improvement of anti-crisis management of company are suggested.

Keywords: *anti-crisis management; mechanism of anti-crisis management; preventive management; reactive management; post-crisis management; crisis developments.*

JEL classification: D210, D810, G300, G330

Вступ

Виникнення кризових ситуацій є характерним для всіх стадій життєвого циклу підприємства. Це короточасні ситуації, проте вони можуть мати затяжний характер та завершуватися банкрутством. Для запобігання виникненню кризових ситуацій доцільно вчасно виявити причини, внаслідок яких підприємство опинилося в кризі, і здійснити заходи для їх усунення. Тому в умовах трансформації економіки України актуальним є процес розробки та використання ефективних методів і форм здійснення антикризового управління підприємством.

Проблематиці антикризового управління присвячені дослідження таких учених-економістів, як І. О. Бланк, Є. Бойко, І. П. Булеєв, М. Є. Брюховецька, В. А. Василенко, М. К. Колісник, Л. О. Лігоненко, О. О. Терещенко, С. Я. Салига та ін. Проте відсутній єдиний підхід до трактування сутності поняття антикризового управління, і це стримує впровадження в практичну діяльність підприємств дієвих заходів щодо запобігання кризовим явищам. Крім того, актуальною є необхідність упровадження механізму антикризового управління, адаптованого до специфіки економічного середовища діяльності вітчизняних підприємств.

Мета та завдання статті

Метою статті є розкриття ключових моментів, що характеризують антикризове управління як передумову підвищення ефективності діяльності підприємства. Основними завданнями статті є: розкриття економічного змісту поняття антикризового управління підприємством; аналіз фінансових результатів діяльності вітчизняних підприємств; обґрунтування необхідності побудови механізму антикризового управління підприємством та розкриття змісту його складових елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Фінансовий стан більшості підприємств України у сучасних умовах господарювання діагностується як кризовий. Проблема виживання в умовах трансформаційних змін економіки є поширеною, оскільки найбільшого удару зазнають підприємства саме тих країн, які знаходяться на етапі розвитку.

Проведене дослідження виявило, що фактичні результати діяльності більшості вітчизняних підприємств, за винятком малих та бюджетних установ, є далекими від бажаних, про що свідчить динаміка питомої ваги збиткових підприємств в Україні (рис. 1).

Також заслуговує на увагу той факт, що в останні роки розвитку вітчизняної економіки спостерігається перевищення фінансового результату збиткових підприємств над фінансовим результатом прибуткових суб'єктів господарювання (рис. 2). Зокрема у 2014 році, порівняно з 2013, у період зміни політичного та економічного курсів країни, що базується на впровадженні стандартів Європейського Союзу, фінансовий результат збиткових підприємств зріс у 4,2 раза, одночасно прибуткові підприємства покращили фінансовий результат діяльності лише на 42,6 %.

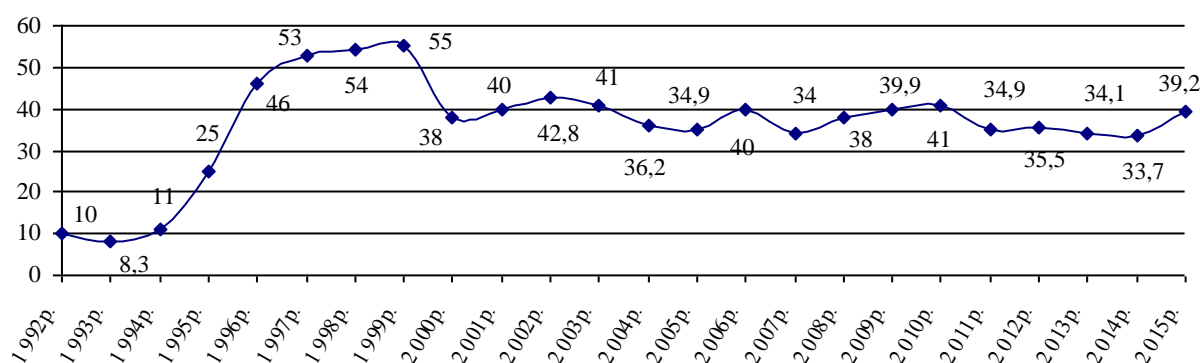

Рис. 1. Динаміка питомої ваги збиткових підприємств в Україні за 1992-2015 роки, %*

*Складено на основі [1].

Серед основних причин неплатоспроможності підприємств доречно виокремити наступні: нестабільна соціально-політична ситуація; розвиток інфляційних процесів (індекс інфляції в Україні у 2014 році був найбільшим і становив 124,9 %, при цьому у 2013 році – 100,5 %, а у 2012 році – 99,8%); значне підвищення ціни на газ та бензин, що спровокувало збільшення собівартості продукції; нестабільність фінансового та валютного ринків; значне знецінення національної валюти; непрофесійне управління.

У 2014 році кількість підприємств, які зазнали збитків від фінансово-господарської діяльності, відрізняється за видами економічної діяльності та за регіонами країни. Суттєве зростання збитків (більш ніж у 5 разів) спостерігається на підприємствах, які працюють у галузях сільського господарства, професійної і наукової діяльності, охорони здоров'я, операцій з нерухомістю. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що саме підприємства вказаних галузей мають найвищий ризик банкрутства. У зв'язку з цим актуальністю набуває проблема вивчення сутності антикризового управління, а також розробки й реалізації його дієвого механізму.

Рис. 2. Динаміка темпів зростання фінансових результатів підприємств України за 2012-2015 роки, %*

*Складено на основі [1]

Появу і використання терміну «антикризове управління», що в зарубіжній фаховій літературі трактують як «кризовий менеджмент» (crisis management), відносять до середини дев'яностих років минулого століття [2].

Окремі науковці розглядають антикризове управління як управління в умовах загальної кризи економіки [3], інші – як управління напередодні банкрутства [4], треті пов'язують поняття антикризового управління з діяльністю антикризових керуючих у межах судових процедур банкрутства [5].

Загалом особливістю антикризового управління, порівняно з іншими видами управління, є те, що ухвалення управлінських рішень у більшості випадків здійснюється в умовах високого рівня невизначеності, дефіциту часу, обмеженості фінансових ресурсів, наявності ознак розвитку кризових процесів.

Відсутність єдиного підходу до трактування сутності поняття антикризового управління дозволяє запропонувати його власне бачення. Антикризове управління підприємством - це система заходів передкризового (превентивного) характеру, спрямованих на проведення діагностики загрози банкрутства; реактивного характеру - пошук шляхів виходу підприємства з кризового стану; післякризового характеру, що містять оцінку посткризового стану підприємства та розробку і реалізацію дій щодо усунення підприємством негативних наслідків фінансової кризи.

Заслугове на увагу той факт, що, на думку окремих науковців, антикризові заходи слід застосовувати в умовах реальної перспективи банкрутства підприємства [6]. За такого підходу повністю ігнорується діагностика загрози банкрутства на ранніх стадіях її виникнення і акцентується увага лише на розробці і реалізації шляхів виходу підприємства з кризового стану.

Тому погоджуємося з думкою дослідників, які вважають, що антикризове управління можна поділити на чотири групи. Перша група містить проблеми розпізнавання передкризових ситуацій. Друга група проблем антикризового управління пов'язана з методологічними проблемами життєдіяльності організації. Ця група об'єднує комплекс проблем фінансово-економічного характеру. Проблематику антикризового управління можна подати і в диференціації технології управління (третя група проблем). Вона містить у найбільш загальному розгляді проблеми моніторингу криз і розробку прогнозів розвитку соціально-економічних систем, проблеми розробки управлінських рішень. Четверта група проблем стосується конфліктології та селекції персоналу, які завжди супроводжують кризові ситуації [7]. Вищезазначене підтверджує доцільність системного підходу до тлумачення сутності антикризового управління та розробки і реалізації його дієвого механізму, що полягає у запобіганні кризового стану, ефективному подоланні кризи та ліквідації негативних наслідків.

Під механізмом антикризового управління розуміємо систему цілеспрямованого впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства, що дозволяє передбачити, попередити, подолати та знизити ймовірності виникнення фінансової кризи і одночасно утримувати фінансову стійкість та стабільний розвиток підприємства (рис. 3).

Реалізація механізму антикризового управління підприємства покликана стабілізувати процес діяльності суб'єкта господарювання, збільшити гнучкість, адаптивність та стійкість до змін зовнішнього середовища й дії негативних факторів, забезпечити більшу високу ефективність використання наявних фінансових ресурсів.

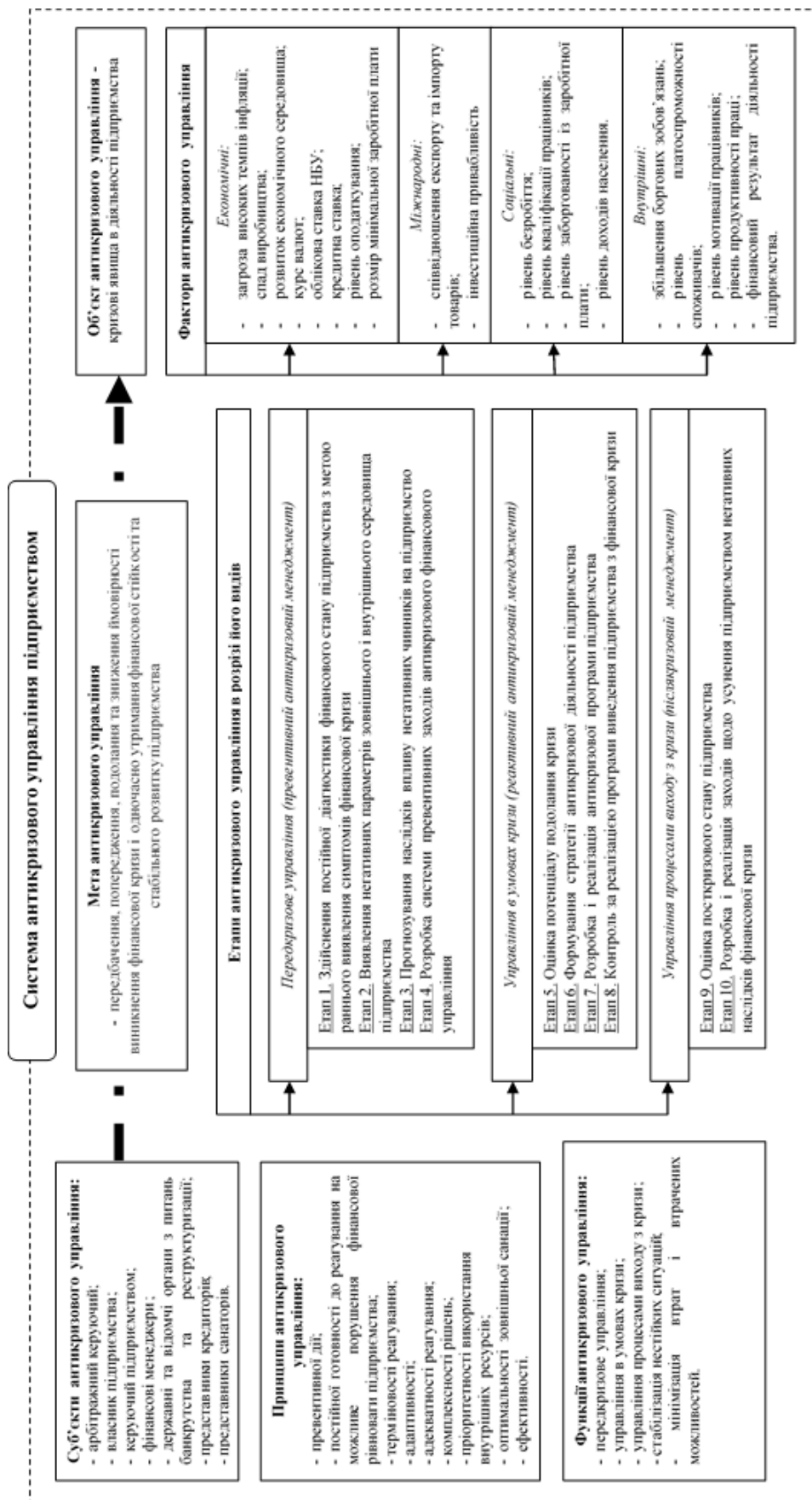

Рис. 3. Механізм антикризового управління підприємством*

*Власна розробка

Отже, для ефективної діяльності підприємства антикризове управління має здійснюватися на постійній основі. Практика проведення заходів антикризового управління на рівні вітчизняних підприємств не є досконалою. Проте її запровадження є необхідною передумовою розвитку суб'єктів господарювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У сучасних умовах розвитку України у більшості вітчизняних підприємств відсутня система управління ефективністю їх діяльності. Реагування на вплив зовнішніх та внутрішніх факторів відбувається хаотично. Підприємства в умовах трансформаційних змін економіки країни практично втратили здатність до активізації внутрішніх потенційних можливостей для адаптації із зовнішнім середовищем. Тому розробка та реалізація дієвого механізму антикризового управління дасть змогу підприємствам гнучко реагувати на його зміни, активно втручатися у хід виробничих процесів, сприяти зменшенню наслідків впливу фінансових ризиків. Усе це надасть можливість створити систему ефективного менеджменту з компетентними керівниками і спеціалістами високого рівня, що забезпечить безперервний і планомірний процес розвитку підприємства.

Перспективами подальших розробок у цьому напрямку є дослідження особливостей реалізації механізму антикризового управління підприємствами у різних галузях народного господарства, а також пошук шляхів його удосконалення.

Список літератури

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Асаул, А. Н. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса / А. Н. Асаул, И. П. Князь, Ю. В. Коротаяева / Под ред. д-ра экон. наук, проф. А. Н. Асаула. – СПб : АНО «ИПЭВ», 2007. – 224 с.
3. Боняр, С. М. Теоретичні основи антикризового управління / С. М. Боняр, Я. О. Скутова-Корх // Водний транспорт. - 2013. - Вип. 1. - С. 97-102.
4. Лігоненко, Л. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. О. Хіленко. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 377 с.
5. Телін, С. В. Антикризове управління – превентивний захід попередження банкрутства / С. В. Телін // Економіка промисловості. – 2010. – № 2. – С. 72-76.
6. Ван Хорн, Дж. К. Основы финансового менеджмента: пер. с англ. / Дж. К. Ван Хорн.— Москва: ООО "И.Д. Вильямс", 2008. — 1232 с.
7. Бланк, И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Київ : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.

References

1. *The official website of the Central Statistical Office in Ukraine.* (2016). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Asaul, A. N. (2007). *Theory and Practice Adoption of solutions for organizations output from crisis.* St. Petersburg: ANO «IPEV».
3. Bonyar, S. M. (2013). Theoretical Foundations of Crisis Management. *Vodniy transport*, 1, 97-102.
4. Ligonenko, L. O. (2005). *Crisis management of enterprises.* Kiev: KNTEU.
5. Telin, S. V. (2010). Crisis management - preventive measure preventing bankruptcy. *Ekonomika promislovosty*, 2, 72-76.
6. Van Home, J. C. (2008). *Fundamentals of Financial Management.* Moscow: Vilyams.
7. Blank, I. A. (2004). *Financial management.* Kyiv: Elga, Nika-Centre.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

Анатолий Викторович ФЕДОРКЕВИЧ

кандидат экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой бухгалтерского учета, анализа и аудита в агропромышленном комплексе и
транспорте,
Белорусский государственный экономический университет
E-mail: fedarkevich@tut.by

**РОЛЬ МАРЖИНАЛЬНОГО АНАЛИЗА В УПРАВЛЕНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ
ТРАНСПОРТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**

Федоркевич, А. В. Роль маржинального анализа в управлении деятельностью транспортных организаций [Текст] / Анатолий Викторович Федоркевич // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 193-198. – ISSN 1993-0259.

Аннотация

Вступление. В условиях рыночной экономики коммерческие организации, которые не выдерживают конкуренции, нередко становятся банкротами. Происходит это как по объективным (внутренним), так и субъективным (внешним) причинам. Полностью устранить влияние негативных факторов на экономику организации руководство предприятия не может, но противопоставить им выверенную стратегию и тактику – должно.

Цель. Обосновать необходимость использования маржинального анализа для принятия правильных управленческих решений в автотранспортных организациях.

Метод (методология). Использованы методы дедукции, индукции, сравнения, обобщения, графический метод.

Результаты. Раскрыта важность использования маржинального анализа для принятия правильных управленческих решений в автотранспортных организациях. На основе проведенного маржинального анализа обоснованы: 1. Выбор маршрута, на котором должны работать новые маршрутные микроавтобусы. 2. Сокращение нерентабельного вида деятельности для транспортной организации.

Ключевые слова: транспортные организации; пассажироперевозки; грузоперевозки; маржинальный анализ; управленческое решение.

Anatoliy Viktorovich FEDORKEVICH

PhD in Economics,
Associate Professor,
Head,
Department of Accounting, Analysis and Audit in Agro-Industrial Complex and Transport,
Belarusian State Economic University
E-mail: fedarkevich@tut.by

**THE ROLE OF MARGINAL ANALYSIS IN MANAGEMENT
OF TRANSPORT ORGANIZATIONS ACTIVITIES**

Abstract

Introduction. In market economy conditions the commercial organizations, that cannot compete, very often become bankrupts. It happens because of intrinsic (internal) and subjective (external) reasons. The management of the enterprise cannot provide complete elimination of the impact of negative factors on the economy of the organization. But it has to oppose them with a well-considered strategy and tactics.

Purpose. The article aims to justify the use of marginal analysis for making correct management decisions in the road transport organizations.

Method (methodology). In this research we have used the method of deduction, method of induction, method of comparison, method of generalization, graphical method.

Results. *The article reveals the importance of usage of the marginal analysis to make the right management decisions as for the activity of the road transport organizations. On the basis of the marginal analysis we have come to the following conclusions: concerning the choice of the route new minibuses should run on; reduction of unprofitable kinds of activity for transportation organization.*

Keywords: *transport organization; passenger transportation; cargo transportation; marginal analysis; management decision.*

JEL classification: C190, M400

Вступление

В условиях рыночной экономики коммерческие организации, которые не выдерживают конкуренции, нередко становятся банкротами. Происходит это как по объективным (внутренним), так и субъективным (внешним) причинам. Полностью устранить влияние негативных факторов на экономику организации руководство предприятия не может, но противопоставить им выверенную стратегию и тактику – должно.

Успех в бизнесе во многом предопределяется обоснованностью принимаемых управленческих решений. Однако не всегда решения, принимаемые руководством компании, имеют должное экономическое обоснование. Происходит это по той простой причине, что руководители больше полагаются на свои организаторские способности, интуицию и опыт, нежели на данные бухгалтерского учета и экономического анализа. В этой связи эффективность работы отдельных направлений деятельности организации анализируется не всегда.

Цель статьи

Обосновать необходимость использования маржинального анализа для принятия правильных управленческих решений в автотранспортных организациях.

Изложение основного материала

Особую роль в обосновании управленческих решений должен играть маржинальный анализ. В основу методики маржинального анализа положено деление затрат по основной деятельности на постоянные (их сумма не меняется при увеличении объема оказываемых услуг) и переменные (меняются пропорционально объему оказанных услуг).

Основной категорией маржинального анализа является маржинальный доход. Маржинальный доход (прибыль) – это разница между выручкой от реализации продукции, работ, услуг (без учета НДС и акцизов) и переменными затратами.

Маржа покрытия на единицу продукции, услуг показывает вклад каждой дополнительно произведенной и реализованной единицы продукции (оказанной единицы услуг) в общую сумму маржинального дохода.

Иногда маржинальный доход называют также суммой покрытия – это та часть выручки, которая остается на покрытие постоянных затрат и формирование прибыли. Чем выше уровень маржинального дохода, тем быстрее возмещаются постоянные затраты и организация имеет возможность получать прибыль.

С помощью маржинального анализа можно определить:

- безубыточный объем оказываемых транспортных услуг при заданных соотношениях цен (тарифов), постоянных и переменных затрат;
- зону безопасности (безубыточности) организации;
- необходимый объем транспортных услуг для получения заданной величины прибыли;
- критический уровень постоянных затрат при заданном уровне маржинального дохода;
- критическую цену (тариф) оказываемых услуг при заданном их объеме и уровне переменных и постоянных затрат.

С помощью маржинального анализа обосновываются и другие управленческие решения:

- сокращение или расширение отдельных видов деятельности организации;
- оптимальный выбор марки транспортных средств и оборудования при их покупке и др.

Чтобы подтвердить важность управленческого анализа для принятия правильных решений рассмотрим несколько конкретных ситуаций.

Пример 1. ОАО «Автотранс» занимается перевозками пассажиров маршрутными такси. Для увеличения объема оказываемых услуг планируется дополнительно закупить два микроавтобуса. В связи с этим менеджерам необходимо дать руководству предприятия аргументированные предложения по выбору маршрута, на котором должны работать новые автомашины.

Среднее количество дней в месяце – 30, в том числе при 9-ти часовой смене водителя – 21 день рабочий и 9 выходных.

Исходные данные для принятия решения представлены в табл.1 и табл.2.

Таблица 1. Характеристика маршрутов

Показатели	Номера маршрутов		
	1203	1208	1210
Протяженность маршрута, км	18	16	22
Количество машин на маршруте, шт.	7	5	8
Среднее количество рейсов 1 машины за час работы на маршруте.	2	3	2
Средняя загрузка автотранспорта, %	50	55	52,5
Количество пассажирских мест в машине	18	18	18
Часы работы маршрута	с 6 до 24	с 6 до 24	с 6 до 24
Стоимость проезда, грн.	4,5	4,0	5,0
Количество водителей, обслуживающих маршрут, чел.	20	15	23
Количество смен работы водителя	2	2	2
Продолжительность смены, включая 1 час на обеденный перерыв, ч	9	9	9
Среднемесячный пассажирооборот, чел.	60480	71280	72576

Таблица 2. Ежемесячные затраты ОАО «Автотранс», тыс. грн

Показатели	Номера маршрутов			Итого
	1203	1208	1210	
Переменные затраты, В том числе:	172,44	164,23	240,869	577,539
Зарплата водителей с начислениями	78,382	74,650	109,486	262,518
Затраты на топливо	87,091	82,944	121,651	291,686
Прочие затраты	6,967	6,636	9,732	23,335
Постоянные затраты				173,262

По традиционной методике рентабельность рассчитывается как отношение прибыли к себестоимости. Поэтому постоянные затраты следует разделить между отдельными маршрутами пропорционально пробегу автомобилей (километражу маршрута).

Километраж маршрута 1203 составит:

$$18 \text{ км} \times 7 \text{ машин} \times 2 \text{ поездки} \times 16 \text{ часов} \times 30 \text{ дней} = 120960 \text{ км}$$

Километраж маршрута 1208:

$$16 \text{ км} \times 5 \text{ машин} \times 3 \text{ поездки} \times 16 \text{ часов} \times 30 \text{ дней} = 115200 \text{ км}$$

Километраж маршрута 1210:

$$22 \text{ км} \times 8 \text{ машин} \times 2 \text{ поездки} \times 16 \text{ часов} \times 30 \text{ дней} = 168960 \text{ км}$$

Определим общий месячный километраж:

$$120960 \text{ км} + 115200 \text{ км} + 168960 \text{ км} = 405120 \text{ км}$$

Распределим постоянные затраты пропорционально совокупному месячному километражу маршрутов в таблице 3.

Таблица 3. Распределение постоянных затрат, тыс. грн

№ маршрута	Километраж	Удельный вес километража, %	Постоянные затраты
1203	120 960	30	51,979
1208	115 200	28	48,513
1210	168 960	42	72,770
Итого:	405 120	100	173,262

Определим выручку на каждом маршруте как произведение пассажирооборота на стоимость поездки на маршруте.

Для маршрута 1203:

$$60\,480 \times 4,5 \text{ грн.} = 272\,160,0 \text{ грн.}$$

Для маршрута 1208:

$$71\,280 \times 4,0 \text{ грн.} = 285\,120,0 \text{ грн.}$$

Для маршрута 1210:

$$72\,576 \times 5,0 \text{ грн.} = 362\,880,0 \text{ грн.}$$

Результаты выполненных расчетов систематизируем в таблице 4 для определения размера прибыли и уровня рентабельности каждого маршрута в отдельности и организации в целом.

Таблица 4. Определение размера прибыли и уровня рентабельности

Показатели	Номера маршрутов			Итого
	1203	1208	1210	
1.Выручка, тыс. грн.	272,160	285,120	362,880	920,160
2.Переменные затраты, тыс. грн.	172,440	164,230	240,869	577,539
3.Постоянные затраты, тыс. грн.	51,979	48,513	72,770	173,262
4.Итого затраты (стр.2 + стр.3) тыс. грн.:	224,419	212,743	313,639	750,801
5.Прибыль (стр.1 - стр.4), тыс. грн.	47,741	72,377	49,241	169,359
6.Рентабельность (стр.5 : стр.4) * 100, %	21,3	34,0	15,7	22,6

Вывод: рентабельность пассажирских перевозок в ОАО «Автотранс» составляет 22,6 %. При этом наиболее рентабельным является маршрут №1208 (34 %), а наименее рентабельным – маршрут № 1210 (15,7 %). Следовательно, новые микроавтобусы необходимо направить на маршрут №1208.

Проанализируем ситуацию вторым методом, рассчитав показатели маржинального дохода и нормы в таблице 5.

Таблица 5. Расчет маржинального дохода, нормы маржинального дохода и прибыли ОАО «Автотранс»

Показатели	Номера маршрутов			Итого
	1203	1208	1210	
1.Выручка, тыс. грн	272,160	285,120	362,880	920,160
2.Переменные затраты, тыс. грн	172,440	164,230	240,869	577,539
3.Маржинальный доход (стр.1 – стр.2), тыс. грн	99,720	120,890	122,011	342,621
4.Норма маржинального дохода (стр.3 : стр.1) * 100, %	36,6	42,4	33,6	37,2
5. Постоянные затраты, тыс. грн	-	-	-	173,262
6. Прибыль, тыс. грн	-	-	-	169,359

Вывод: прирост выручки на маршруте №1208 на 1000 грн увеличит маржинальный доход на 424 грн, на маршруте №1203 – на 366 грн, на маршруте 1210 – на 336 грн. Следовательно, новые микроавтобусы необходимо направить на маршрут №1208, как и было определено по обычной методике. Однако следует отметить, что норма маржинального дохода по трем маршрутам отличается не так существенно, как рентабельность маршрутов, определенная по обычной методике.

Пример 2. ОАО «Автотранс» занимается междугородними грузоперевозками и перевозками грузов для населения. Для осуществления указанных видов деятельности в организации имеется 10 автомобилей «Газель». В связи с низкой рентабельностью работы ОАО «Автотранс» необходимо принять решение о сокращении одного из видов деятельности. Исходные данные, необходимые для расчета, представлены в таблице 6.

Таблица 6. Исходные данные для анализа.

Показатели	Виды деятельности		Итого
	междугородние грузоперевозки	перевозка грузов для населения	
Выручка за оказанные услуги, грн	65 039,7	119 056,6	184 096,3
Переменные затраты, грн	54 200,0	94 280,0	148 480,0
В том числе: з/плата с начислениями	20 100,0	56 280,0	76 380,0
Постоянные затраты, грн			34 917,0
Среднесписочная численность рабочих, чел.	5	15	
В том числе:			
– водители	5	5	
– грузчики	-	10	
Количество машин, шт.	5	5	

Справочно: для целей калькулирования себестоимости оказываемых услуг и ценообразования, постоянные затраты распределяются в ОАО «Автотранс» пропорционально прямой заработной плате с начислениями.

Распределим постоянные затраты пропорционально прямой заработной плате с начислениями в табл. 7.

Таблица 7. Распределение постоянных затрат.

Вид деятельности	З/плата с начислениями, грн	Удельный вес з/платы с начислениями, %	Постоянные затраты, грн
Междугородние грузоперевозки	20 100,0	26,3	9 183,2
Перевозка грузов для населения	56 280,0	73,7	25 733,8
Итого:	76 380,0	100	34 917,0

Определим размер прибыли и уровень рентабельности каждого вида деятельности в отдельности, а также для организации в целом в табл. 8.

Таблица 8. Определение размера прибыли и уровня рентабельности

Показатели	Виды деятельности		Итого
	междугородние грузоперевозки	перевозка грузов для населения	
1. Выручка, грн	65 039,7	119 056,6	184 096,3
2. Переменные затраты, грн	54 200,0	94 280,0	148 480,0
3. Постоянные затраты, грн	9 183,2	25 733,8	34 917,0
4. Итого затрат (стр.2 + стр.3) грн	63 383,2	120 013,8	183 397,0
5. Прибыль (стр.1 - стр.4), грн	1 656,5	-957,2	+ 699,3
6. Рентабельность (стр.5 : стр.4) * 100, %	2,6	не рент.	0,4

Вывод: рентабельными являются междугородние грузоперевозки (2,6 %), а перевозка грузов для населения является убыточной (-957,2 грн). Следовательно, для повышения рентабельности ОАО «Автотранс» необходимо сократить перевозки грузов для населения, а освободившиеся 5 автомобилей использовать для увеличения объема междугородних грузоперевозок.

Проанализируем эту же ситуацию вторым методом. Для этого рассчитаем показатели маржинального дохода и нормы маржинального дохода в таблице 9.

Таблица 9. Расчет маржинального дохода, нормы маржинального дохода и прибыли ОАО «Автотранс»

Показатели	Виды деятельности		Итого
	междугородние грузоперевозки	перевозка грузов для населения	
1. Выручка, грн	65 039,7	119 056,6	184 096,3
2. Переменные затраты, грн	54 200,0	94 280,0	148 480,0
3. Маржинальный доход (стр.1 - стр.2), грн	10 839,7	24 776,6	35 616,3
4. Норма маржинального дохода (стр.3 : стр.1) * 100, %	16,7	20,8	
5. Постоянные затраты, грн	-	-	34 917,0
6. Прибыль, грн	-	-	699,3

Вывод: прирост выручки от оказания услуг населению по перевозке грузов на 1000 грн увеличит маржинальный доход на 208 грн, в то время, как на междугородних перевозках – на 167 грн. Следовательно, необходимо сокращать междугородние перевозки и увеличивать объем перевозки грузов для населения. Это позволит увеличить рентабельность деятельности ОАО «Автотранс», а также не только сохранить имеющиеся рабочие места, а создать новые, так как для увеличения объема оказываемых услуг по перевозке грузов для населения понадобятся грузчики.

Таким образом, использование маржинального анализа позволяет правильно определить рентабельность отдельных направлений деятельности организации и не допустить принятия неправильных управленческих решений.

Список литературы

1. Вахрушина, М. А. Управленческий анализ: учеб. пособие / М. А. Вахрушина. – 5-е изд. – М.: Издательство «Омега», 2008. – 399с.
2. Ивашкевич, В. Б. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. для ВУЗов / В. Б. Ивашкевич. – М.: Юрист, 2003. – 618с.
3. Савицкая, Г. В. Экономический анализ: учеб. / Г. В. Савицкая. – 14-е изд., перераб. доп. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 649 с.

References

1. Vakhrushina, M. A. (2008). *Upravlencheskiy analiz*. Moscow: Omega.
2. Ivashkevich, V. B. (2003). *Bukhhalterskiy upravlencheskiy uchet*. Moscow: Yurist.
3. Savitskaya, H. V. (2013). *Ekonomicheskij analiz*. Moscow: INFRA-M.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016 р.

Маріанна Миколаївна ШАРКАДІ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри кібернетики і прикладної математики,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: marjancuk@mail.ru

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ РЕЙТИНГУ КОНКУРЕНТІВ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ

Шаркаді, М. М. Методика визначення рейтингу конкурентів з перевезення пасажирів [Текст] / Маріанна Миколаївна Шаркаді // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 199-205. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Найголовнішими критеріями ефективної роботи пасажирського транспорту є безпека та комфорт пасажирів, а також зменшення часу, витраченого на поїздку. Таким чином, необхідно розглядати перевізників пасажирів через призму конкуренції та визначення їх рейтингової оцінки.

Мета. Метою роботи є опис методики визначення оцінки якості автотранспортного обслуговування пасажирських перевезень в умовах конкурентної боротьби за допомогою багатокритеріального аналізу із використанням апарату теорії нечітких множин. Частина даних про перевізників вимірюється в якісних, а частина - у кількісних шкалах, тому для того, щоб ці дані були зіставними, необхідно зробити перехід від значень різнотипних оцінок критеріїв до їх нечітких оцінок, які вимірюються в одній кількісній шкалі.

Метод (методологія). Визначення рейтингової оцінки якості автотранспортного обслуговування пасажирських перевезень із використанням апарату нечіткої математики.

Результати. У результаті дослідження нами запропоновано методику вибору перевізника-претендента в умовах різнотипності даних із застосуванням теорії нечітких множин, яка містить 9 критеріїв і дозволяє визначити не тільки переможця конкурсу, а і проранжувати всіх претендентів-перевізників.

У дослідженні використовується апарат теорії нечітких множин, що дозволяє формалізувати нечітко визначені параметри послуг пасажирського автотранспорту, підвищити ефективність автобусних перевезень у транспортній системі міста та зменшити суб'єктивність прийняття рішень при розв'язанні відповідних задач на основі аналізу показників обслуговування пасажирів.

Ключові слова: перевезення пасажирів; рейтинг перевізників-претендентів; шкала показників; якість обслуговування пасажирів; конкурс з перевезення пасажирів.

Marianna Mykolayivna SHARKADI

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Cybernetics and Applied Mathematics,
Uzhhorod National University
E-mail: marjancuk@mail.ru

METHOD OF COMPETITORS RANKING FOR PASSENGER TRANSPORTATION

Abstract

The most important criteria for efficient operation of passenger transport are the safety and comfort of passengers and the reduction of time spent on the trip. Therefore the carriers of passengers should be considered from the position of competition and their rating determination.

The purpose of this article is to describe methods of the motor service passenger transport quality measurement in the conditions of competition with the use of multicriterial analysis with the help of apparatus of fuzzy sets.

Part of the data carriers is measured by qualitative scale. So in order to make these data comparable it is necessary to perform the transition from the values of different types of criteria to their fuzzy estimates, which are measured by one quantitative scale.

To sumer it up we should propose the method of carrier selection in conditions of different types of data with the use of fuzzy sets theory, which includes 9 criteria and allows to determine not only the winner but also to rank all

carriers-applicants.

The apparatus of fuzzy sets is used in this study. It allows to formalize unclear identified parameters of passenger transport services, improve efficiency of bus transport in the transport system of the city and reduce subjectivity of decision making in solving such tasks on the basis of the analysis of passenger service indicators.

Keywords: passenger transportation; ranking of the carriers-applicants; scale of the parameters; quality of the passenger transport service; competition of the passenger carriers.

JEL classification: D700, D810, R410, C130

Вступ

Міський транспорт посідає особливе місце у загальній структурі пасажирського транспорту, що пояснюється безупинним зростанням ролі міста у житті суспільства, обумовленого розподілом праці та особливостями сучасного існування. Оптимально організована робота муніципального транспорту дозволяє вирішити багато проблем міської інфраструктури, зокрема: зменшити транспортну напругу на дорогах, покращити екологічну ситуацію, зменшити аварійність та кількість дорожньо-транспортних пригод, забезпечуючи при цьому беззбиткову роботу транспортних підприємств.

У різних країнах проводиться активна робота з розвитку транспорту загального користування, підвищення його комфорту та безпеки, оскільки якість пасажирських перевезень впливає на психологічний та фізичний стан людини, продуктивність праці та відпочинок. Отже, удосконалення організації пасажирських перевезень, підвищення їх якості має важливе народногосподарське та соціальне значення. Найголовнішими критеріями ефективної роботи пасажирського транспорту є безпека та комфорт пасажирів, а також зменшення часу, витраченого на поїздку. Таким чином, необхідно розглядати перевізників пасажирів через призму конкуренції та визначення їх рейтингової оцінки через модель багатокритеріального аналізу, що дозволить покращити умови надання послуг [1].

Розвиток міст України призвів до модифікації структури потреб населення в перевезеннях і перебудові маршрутних систем міст. Питанням ефективного та безперебійного функціонування міського пасажирського транспорту присвячені роботи відомих українських та російських вчених П. Ф. Горбачова, В. Х. Далека, В. В. Димченко, В. В. Костецького, В. М. Лисюка, М. Ю Радченко та інших. Суспільно значущий характер роботи громадського транспорту повинен втілюватися в гарантованості високої якості перевезень та рівноцінності умов обслуговування різних категорій пасажирів. Удосконалення пасажирських перевезень у різних містах в умовах ринкової економіки є актуальною задачею.

Мета та завдання статті

Метою нашої статті є опис методики визначення оцінки якості автотранспортного обслуговування пасажирських перевезень в умовах конкурентної боротьби за допомогою багатокритеріального аналізу із використанням апарату теорії нечітких множин.

Завданням статті є розробити методіку визначення оцінки якості пасажирських перевезень, зменшуючи суб'єктивність оцінок за критеріями.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для покращення умов пасажирських перевезень, спираючись на теорію конкуренції, перевізників автомобільного пасажирського транспорту визначають на конкурсних засадах.

Метою визначення автомобільного перевізника на конкурсних засадах є:

- реалізація основних напрямів розвитку галузі автомобільного транспорту;
- створення безпечних умов для перевезення пасажирів автомобільним транспортом;
- покращення якості пасажирських перевезень;
- створення конкурентного середовища;
- забезпечення оновлення рухомого складу;
- підвищення рівня безпеки перевезень пасажирів;
- забезпечення виконання соціально значущих перевезень.

Для забезпечення прозорості та чесності проведення конкурсу з перевезення пасажирів умови визначення автомобільного перевізника вказані у Постанові Кабінету Міністрів України №1081 від 3 грудня 2008 року.

Об'єкт конкурсу визначається організатором. Організатор - орган виконавчої влади, виконавчий орган сільської, селищної, міської ради, який самостійно або із залученням робочого органу (підприємства (організації), що має фахівців у галузі автомобільного транспорту, матеріальні ресурси та технології, а також досвід роботи не менше як три роки з питань організації пасажирських перевезень) проводить конкурс.

Організатор утворює конкурсний комітет – це постійний або тимчасовий орган для розгляду конкурсних пропозицій та прийняття рішення про визначення переможця конкурсу. Рішення конкурсного комітету обов'язкове для виконання організатором. До складу конкурсного комітету входять представники відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Укртрансінспекції, Державтоінспекції та громадських організацій. При цьому кількість представників громадських організацій, діяльність яких пов'язана з автомобільним транспортом, повинна становити не менше ніж 50 % загальної кількості представників громадських організацій.

Під час проведення конкурсу конкурсний комітет розглядає пропозиції перевізників-претендентів винятково за такими показниками:

- наявність достатньої кількості автобусів, які відповідають умовам конкурсу за класом та пасажиромісткістю (категорія, пасажиромісткість, наявність багажних відділень, додаткового обладнання);
- наявність, характеристика та кількість резерву автобусів для заміни рухомого складу в разі виходу техніки з ладу;
- наявність транспортних засобів, пристосованих для перевезення осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- наявність свідоцтва відповідності автобуса параметрам комфортності (для міжміського перевезення);
- строк експлуатації автобусів (рік виготовлення, строк фактичної експлуатації);
- наявність сертифіката відповідності послуг з перевезення пасажирів автобусами ліцензійним умовам;
- наявність та характеристика виробничої бази;
- умови підтримання належного технічного та санітарного стану рухомого складу;
- умови контролю технічного стану транспортних засобів перед виїздом;
- умови виконання регламентних робіт з технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів;
- досвід роботи перевізника-претендента;
- наявність та тяжкість порушень безпеки дорожнього руху, транспортного законодавства, ліцензійних умов;
- якість роботи автомобільного перевізника на певному маршруті (у разі обслуговування на умовах договору (дозволу), укладеного (наданого) на підставі попереднього конкурсу);
- інвестиційний розвиток суб'єкта господарювання та соціальний ефект від його діяльності;
- умови контролю за станом здоров'я водіїв.

Під час проведення конкурсу представники організатора та органів державного контролю, які входять до складу конкурсного комітету, відповідно до їх компетенції надають інформацію про діяльність перевізника-претендента. Представники органів державного контролю несуть персональну відповідальність за достовірність поданої інформації відповідно до законодавства.

У разі участі в конкурсі двох або більше перевізників-претендентів конкурсний комітет визначає кращого з використанням бальної системи оцінки пропозицій перевізників-претендентів (табл. 1).

Сумарна кількість балів, одержаних кожним перевізником-претендентом, є підставою для визначення переможця конкурсу. Переможцем конкурсу визнається перевізник-претендент, який за результатами розгляду набрав найбільшу кількість балів відповідно до системи оцінки пропозицій.

Запропонуємо методику вибору перевізника-претендента в умовах різнотипності даних із застосуванням теорії нечітких множин.

Нехай $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ - множина перевізників, із яких потрібно вибрати «найкращого». $C = \{c_1, c_2, \dots, c_m\}$ - множина критеріїв, які використовуються для оцінки множини A . Задача полягає у розташуванні (впорядкуванні, ранжуванні) елементів множини A в порядку переваг за значеннями критеріїв множини C .

Як уже зазначалось, частина даних про перевізників вимірюється в якісних, а частина - у кількісних шкалах, тому для того, щоб ці дані були порівнюваними, необхідно зробити перехід від значень різнотипних критеріїв до їх нечітких оцінок, які вимірюються в одній кількісній шкалі [3].

Визначимо шкалу вимірювань у вигляді інтервалу чисел $[0,1]$ і для кожного перевізника $a_i \in A$ ($i = \overline{1, n}$) за значенням кожного критерію $c_j \in C$ ($j = \overline{1, m}$) встановимо числову оцінку $\mu_j(a_i) \in [0,1]$, яка

характеризує, наскільки цей перевізник відповідає поняттю «найкращий за J -им критерієм». У результаті кожен перевізник a_i тепер буде описуватись не множиною значень критеріїв, а множиною $\{\mu_1(a_i), \mu_2(a_i), \dots, \mu_m(a_i)\}$ відповідних їм числових оцінок. При цьому всі вони вимірюються в одній і тій самій числовій шкалі (інтервал $[0,1]$), а отже, можуть бути використані в чисельних розрахунках.

Таблиця 1. Шкала показників нарахування балів за системою оцінки пропозицій перевізників-претендентів

Показники, які оцінюються конкурсним комітетом, та механізм нарахування балів	Кількість балів
1. Характеристика роботи перевізника-претендента:	
1) сумарна пасажиромісткість автобусів (не нижче Євро-2), які є власністю, співвласністю перевізника або взяті у лізинг для відповідного виду перевезень, місць:	
– для міст з кількістю жителів до 300 тис.:	
– від 400 до 600 включно	+6
– понад 600	+10
– для міст з кількістю жителів від 300 до 700 тис.:	
– від 600 до 1000 включно	+6
– понад 1000	+10
– для міст з кількістю жителів понад 700 тис.:	
– від 1500 до 2000 включно	+6
– понад 2000	+10
2) строк експлуатації автобусів (повних років з року виготовлення), роки:	
– до 1	+6
– від 1 до 4 включно	+4
– від 4 до 7 включно	+2
2. Середньооблікова кількість працівників за період протягом року до дати оголошення конкурсу з окладом за штатним розписом заробітною платою не менше встановленого законодавством мінімуму, що працюють на повну ставку, осіб:	
– від 50 до 100	+6
– від 100 до 150	+8
– понад 150	+10
3. Наявність:	
– не менше як трьох працівників, які здійснюють щоденний контроль за технічним станом транспортних засобів	+5
– не менше як двох працівників, які проводять щоденний огляд стану здоров'я водіїв	+4
4. Робота перевізника-переможця попереднього конкурсу не менше передбаченого (дозволом) строку на маршруті (маршрутах), що є об'єктом конкурсу	+11
5. Наявність протягом року до дати оголошення конкурсу дорожньо-транспортних пригод:	
– з вини водія перевізника, у яких є загиблі	-14
– з вини водія перевізника, у яких є постраждалі	-6
6. Наявність протягом року до дати проведення конкурсу порушень, передбачених статтею 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення, щодо заявленого на конкурс виду перевезень (середня кількість випадків на одного водія)	
від 0,01 до 0,05 включно	-4
понад 0,05	-15
7. Наявність свідоцтв відповідності автобусів, які заявлені для виконання перевезень за об'єктом конкурсу, параметрам комфортності(застосовується на міжміських маршрутах):	
– від 0,25 до 0,5 включно	+3
– від 0,5 до 1 включно	+5
– понад 1	+6
8. Наявність сертифіката відповідності послуг	+4

Таким чином, для кожного $c_j \in C$ побудуємо множину $\{\mu_j(a_1), \mu_j(a_2), \dots, \mu_j(a_n)\}$, кожен елемент якої характеризує відповідність перевізника поняттю «найкращий» за цим критерієм. Це поняття можна

представити нечіткою множиною «кращий перевізник», заданою на універсальній множині перевізників A , $\tilde{A} = \left\{ \frac{\mu_j(a_1)}{a_1}, \frac{\mu_j(a_2)}{a_2}, \dots, \frac{\mu_j(a_n)}{a_n} \right\}$ з функцією належності $\mu_j(a)$, що характеризує ступінь належності будь-якого перевізника даній нечіткій множині.

Оцінки критеріїв, які є значеннями функції належності, можна отримувати безпосередньо від експерта (прямий метод), або якщо у нього виникають труднощі із значеннями функції належності, можна використовувати деякі опосередковані методи. Наприклад, метод вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваги[2].

Опишемо запропоновану нами методику. Припустимо, що відомі (задані): $B = [\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_m]^T$ - вектор коефіцієнтів вагомості заданих критеріїв, $M = \begin{bmatrix} \mu_1(a_1) & \dots & \mu_m(a_1) \\ \dots & \dots & \dots \\ \mu_1(a_n) & \dots & \mu_m(a_n) \end{bmatrix}$ - матриця значень функцій належності нечіткій множині ($\mu_i(a_j) \in [0,1]$) - функція належності j -го перевізника за i -им критерієм).

Визначимо вектор $M_{\tilde{c}}$ з елементами $\mu_{\tilde{c}}(a_1), \dots, \mu_{\tilde{c}}(a_n)$

$$M_{\tilde{c}} = M \cdot B \quad (1)$$

де $\mu_{\tilde{c}}(a_i) = \sum_{j=1}^m \beta_j \cdot \mu_j(a_i)$, $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_m$ - невід'ємні числа ($\sum_{j=1}^m \beta_j = 1$), що характеризують відносну важливість критеріїв c_1, c_2, \dots, c_m . Ранжування варіантів відбувається на основі значень елементів вектору $M_{\tilde{c}}$.

Найкращим перевізником вважається варіант з максимальним значенням

$$\mu_{\tilde{c}}(a^*) = \max_{a_i \in A} \mu_{\tilde{c}}(a_i). \quad (2)$$

Важливим етапом у розв'язку задачі вибору перевізника є побудова функції належності, що потребує окремого дослідження.

Для прикладу розглянемо задачу вибору найкращого перевізника для заданого маршруту серед трьох перевізників a_1, a_2, a_3 , які характеризуються критеріями, наведеними у табл. 2.

Таблиця 2. Критерії оцінки перевізників

Критерій	Шкала вимірювання
Сумарна пасажиромісткість автобусів (не нижче Євро-2), які є власністю, співвласністю перевізника або взяті у лізинг для відповідного виду перевезень (c_1)	$(0, \infty)$, місьць
Строк експлуатації автобусів (повних років з року виготовлення) (c_2)	$(0, \infty)$, років
Середньооблікова кількість працівників за період протягом року до дати оголошення конкурсу з окладом за штатним розписом заробітною платою не менше встановленого законодавством мінімуму, що працюють на повну ставку (c_3)	$(0, \infty)$, осіб
Робота перевізника - переможця попереднього конкурсу не менше передбаченого (дозволом) строку на маршруті (маршрутах), що є об'єктом конкурсу (c_4)	{Ні, так}
Наявність протягом року до дати оголошення конкурсу дорожньо-транспортних пригод з вини водія перевізника (c_5)	$(0, \infty)$, ДТП
Наявність не менше як трьох працівників, які здійснюють щоденний контроль за технічним станом транспортних засобів та не менше як двох працівників, які проводять щоденний огляд стану здоров'я водіїв (c_6)	{Ні, так}
Наявність свідоцтв відповідності автобусів, які заявлені для конкурсу (c_7)	{Ні, так}
Наявність сертифіката відповідності послуг (c_8)	{Ні, так}
Наявність протягом року до дати проведення конкурсу порушень, передбачених ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заявленого на конкурс виду перевезень (середня кількість випадків на одного водія) (c_9)	$(0, \infty)$, правопорушень

Зазначимо, що в такому випадку використовуються дані, які вимірюються у кількісній та якісних шкалах. Якщо для кількісної шкали допускаються як логічні, так і арифметичні операції, то для якісних шкал використання арифметичних операцій неприпустиме. Мало того, до таких шкал можна застосовувати лише одну логічну операцію – порівняння на еквівалентність.

Значення критеріїв перевізників подані у табл. 3.

Таблиця 3. Характеристики перевізників

Критерій	Перевізник		
	a_1	a_2	a_3
c_1	150	200	300
c_2	3,5	3	2
c_3	40	45	40
c_4	так	ні	так
c_5	1	3	2
c_6	так	ні	так
c_7	Так	Так	Ні
c_8	Так	Ні	Так
c_9	0	1	1

Для прийняття рішення необхідно насамперед зробити так, щоб дані, які характеризують різнотипні критерії, стали зіставними та кількісними. Для цього експертом значення кожного критерію по кожному перевізнику було оцінено числом з інтервалу $[0,1]$, яке характеризує, наскільки його влаштовує таке значення (відповідає поняттю «найкращий»). Крім цього, експерт оцінив вагомість кожного критерію в числових значеннях b_1, b_2, \dots, b_m із інтервалу $[0,10]$ (так йому було зручніше). Згідно з цими даними

обчислено значення коефіцієнтів вагомості $\beta_j = \frac{b_j}{\sum_{k=1}^m b_k}$, $j = \overline{1, m}$, які задовольняють умову $\sum_{j=1}^m \beta_j = 1$.

Отримані результати наведено у табл. 4.

Таблиця 4. Експертна оцінка значень критеріїв

Критерій	Експертна оцінка вагомості	Коефіцієнт вагомості	Перевізник		
			a_1	a_2	a_3
c_1	8	0,13	0,5	0,6	0,8
c_2	7	0,12	0,8	0,8	0,9
c_3	9	0,15	1	1	1
c_4	6	0,09	0,85	0,6	0,85
c_5	10	0,16	0,85	0,75	0,8
c_6	3	0,05	0,5	0,4	0,5
c_7	7	0,12	0,7	0,7	0,5
c_8	3	0,05	0,4	0,3	0,4
c_9	8	0,13	1	0,75	0,75

Отже, маємо

$$M = \begin{bmatrix} 0,5 & 0,8 & 1 & 0,85 & 0,85 & 0,5 & 0,7 & 0,4 & 1 \\ 0,6 & 0,8 & 1 & 0,6 & 0,75 & 0,4 & 0,7 & 0,3 & 0,75 \\ 0,8 & 0,9 & 1 & 0,85 & 0,8 & 0,5 & 0,5 & 0,4 & 0,75 \end{bmatrix},$$

$$V = [0,13; 0,12; 0,15; 0,09; 0,16; 0,05; 0,12; 0,05; 0,13]^T.$$

За допомогою формули (1) отримаємо матрицю елементів, які визначають переваги перевізників:

$$M_{\tilde{c}} = \begin{bmatrix} 0,7825 \\ 0,7145 \\ 1,4575 \end{bmatrix}.$$

Таким чином, використовуючи прямий метод, перевізники будуть проранжовані наступним чином a_3, a_1, a_2 . Спираючись на формулу (2), отримуємо, що найкращим перевізником слід вважати a_3 .

Висновки і перспективи подальших розвідок

Наведена шкала визначення рейтингу, яка використовується конкурсними комісіями, дозволяє визначити переможця конкурсу з перевезення пасажирів. Однак, на нашу думку, виникає необхідність ранжування всіх претендентів з метою можливого порівняння і покращення якості обслуговування пасажирів для кожного із перевізників.

Для оцінки якості обслуговування нами запропоновано використовувати комплексний інтегральний показник якості обслуговування, який ураховує різні фактори сервісного обслуговування пасажирів, а також їх пріоритетність.

Запропонована нами методика із використанням апарату теорії нечітких множин дозволяє формалізувати нечітко визначені параметри послуг пасажирського автотранспорту, підвищити ефективність автобусних перевезень у транспортній системі міста та зменшити суб'єктивність прийняття рішень при розв'язанні відповідних задач на основі аналізу показників обслуговування пасажирів.

Список літератури

1. Автомобільний транспорт в Україні: нормативна база. – К.: АТІКА, 2004. – 504 с.
2. Волошин, О. Ф. Моделювання конкурентоспроможності об'єктів економічної діяльності за допомогою нечітких множин / О. Ф. Волошин, М. М. Маляр, М. М. Шаркаді // Вісник національного університету «Львівська політехніка». №690 Логістика. – Львів, 2010. – С. 534-540.
3. Зайченко, Ю. П. Нечеткие модели и методы в интеллектуальных системах / Ю. П. Зайченко – К.: «Издательский дом «Слово», 2008. – 344 с.

Referenses

1. *Avtomobilniy transport v Ukraini. Normativna baza.* (2004). [Road transport in Ukraine. Legislation]. Kyiv: АТІКА. [in Ukrainian].
2. Voloshin, O. F., Malyar, M. M., & Sharkadi, M. M. (2010). Modelyuvannya konkurentospromozhnosti obektiv ekonomichnoyi diyalnosti za dopomogoyu nechitkih mnozhin. [Modeling of the economic activity objects competitiveness using fuzzy sets]. *Visnik natsionalnogo universitetu «Lvivska politehnika»*, 690. Logistika. Lviv. [in Ukrainian].
3. Zaychenko, Yu. P. (2008). *Nechetkie modeli i metody v intellektualnyih sistemah* [Fuzzy models and techniques in intelligent systems]. Kyiv: Slovo. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016 р.

Олена Дмитрівна ЩЕРБАНЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту,
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: Elenascherban@mail.ru

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ТА ДІЛОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Щербань, О. Д. Стратегічні орієнтири управління ліквідністю та діловою активністю підприємства [Текст] / Олена Дмитрівна Щербань // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 206-212. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання значною мірою ускладнюється тривалою кризою неплатежів, зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості, несприятливою податковою політикою, скороченням виробництва, а також дефіцитом фінансових ресурсів. Невиконання підприємством своїх зобов'язань негативно відображається на перспективах його подальшого існування. Визначенні проблеми мають вивчатися при запровадженні ефективної політики управління ліквідністю підприємства. Саме тому необхідно звернути увагу на проблеми управління ліквідністю та діловою активністю підприємства задля покращення його функціонування, підтримки стабільності фінансового стану підприємства, рівня ефективності використання ресурсів (капіталу) і стабільності економічного зростання, підвищення ефективності роботи підприємства відносно величини авансованих ресурсів або відносно величини їх споживання в процесі виробництва.

Мета. Метою написання статті є розкриття теоретичних положень та удосконалення процесу управління ліквідністю та діловою активністю підприємства.

Метод (методологія). Досягнення поставлених завдань при викладенні матеріалу здійснюється за допомогою наступних методів: дедукції, індукції, логічного узагальнення, аналізу, синтезу для дослідження теоретичних основ управління ліквідністю та діловою активністю підприємства.

Результати. Розвиток ринкових відносин в Україні призводить до відповідальності та самостійності підприємств та інших суб'єктів ринку у розробленні та ухваленні управлінських рішень. Ліквідність підприємства в ринковій економіці є першочерговою умовою існування останнього як суспільно-економічного інституту. Політика управління ліквідністю та діловою активністю важлива насамперед з позиції забезпечення безперервної, ефективної поточної діяльності підприємства, підтримання стабільного фінансового стану та забезпечення постійного розширення й зростання обсягів виробництва, реалізації. Тому показники ліквідності та ділової активності стають основним інструментом при впровадженні на підприємстві комплексної системи ефективності контролінгу. Практичне застосування результатів роботи допоможе вирішити проблемні питання щодо ефективного управління ліквідністю та діловою активністю підприємства, прийняття рішень, що зможуть вплинути на подальше покращення менеджменту підприємства.

Ключові слова: фінансовий механізм; властивості; підходи; критерії; оцінка; взаємозв'язок.

Olena Dmytrivna SHCHERBAN

PhD in Economics,
Assistant Professor,
Department of Finance and Credit,
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National university of trade and economics
E-mail: Elenascherban@mail.ru

STRATEGIC LANDMARKS OF MANAGEMENT OF LIQUIDITY AND BUSINESS ACTIVITY OF AN ENTERPRISE

Abstract

Introduction. At a current stage of economic development the activity of domestic business entities becomes complicated due to the lasting defaults crisis, debts growths, unfavorable tax policy, production shortening and a deficit of financial resources. Failure of fulfilling their obligations makes a negative impact on future perspectives of business entities. Problems, that have been determined, have to be studied while the setup of liquidity management of a business entity. That's why it is important to investigate problems of liquidity and business activity management for the improvement of business entity's functioning, financial stability, increasing the efficiency of resources (capital) expenditure and stability of economic growth, increasing the efficiency of activities of an enterprise regarding amounts of advanced resources and a level of their consumption during production.

Purpose. The article aims to disclose theoretical statements and to improve the liquidity management process and business activity of an enterprise.

Method (Methodology). We have used the following methods in this research: method of deduction, method of induction, method of logical generalization, method of analysis, method of synthesis for investigation of theoretical background of liquidity management and business activity management of an enterprise.

Results. Market relations development in Ukraine leads to increase of responsibility and independence of business entities and other market participants in the process of preparation and affirmation of management solutions. Liquidity of an enterprise in the market economy is a prior condition of existence of an enterprise as social and economic institution. First of all, liquidity management and business activity policy is important from the perspective of ensuring continuous and effective current activity of an enterprise, maintenance of a stable financial state and ensuring lasting extension and growth of production and sales rate. That's why liquidity and business activity indicators become a main tool for the implementation of a complex effective controlling system at the enterprise. Practical use of the results of this article will help to solve problems regarding effective liquidity and business activity of an enterprise, and to make decisions which will be able affect further improvement of an enterprise management process.

Keywords: financial mechanism; characteristics; approaches; criterion; estimation; correlation.

JEL classification: G30, G31, G32

Вступ

Ринкові трансформаційні процеси в економіці нашої країни вимагають удосконалення всіх складових господарського механізму. Суттєвих змін потребує сфера управління не тільки на макроекономічному рівні, а і на рівні основної ланки економіки на підприємствах. Ефективність суб'єктів господарювання значною мірою залежить від об'єктивної, своєчасної та всебічної оцінки фінансового стану підприємства загалом і ліквідності та ділової активності зокрема. Адже достатність забезпеченості підприємства власними та залученими фінансовими ресурсами зумовлюють його здатність здійснювати ефективну господарську діяльність та розраховуватися за своїми зобов'язаннями.

На сучасному етапі розвитку економіки діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання значною мірою ускладнюється тривалою кризою неплатежів, зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості, несприятливою податковою політикою, скороченням виробництва, а також дефіцитом фінансових ресурсів. Невиконання підприємством своїх зобов'язань негативно відображається на перспективах його подальшого існування. Визначені проблеми мають вивчатися при встановленні ефективної політики управління ліквідністю підприємства. Вивчення проблем управління ліквідністю та діловою активністю необхідне задля покращення його функціонування, підтримки стабільності фінансового стану підприємства, рівня ефективності використання ресурсів (капіталу) і стабільності економічного зростання, підвищення ефективності роботи відносно величини авансованих ресурсів або відносно величини їх споживання в процесі виробництва.

Проблеми визначення сутності та оцінювання ділової активності розглядаються в працях таких науковців, як Н. М. Гайдис [1], О. А. Гринькевич [2], О. О. Глущенко [3], Т. М. Ісаєва [5], І. М. Макаруч [6], Н. Л. Мешкова [7], Н. М. Нейф [8], С. Нестерова [9], Л. Т. Снитко [11]. Водночас механізми оцінки ділової активності залишаються слабо розробленими, оскільки кожен з фахівців пропонує різні методики розрахунку її показників, які здебільшого характеризують тільки окремі аспекти ефективності окремого суб'єкта господарювання.

Мета та завдання статті

Метою є розкриття теоретичних положень та удосконалення процесу управління ліквідністю та діловою активністю підприємства. Поставлені завдання полягають у дослідженні основних складових фінансового механізму управління ліквідністю підприємства; висвітленні засобів задля вирішення проблем у процесі оцінки та управління ліквідністю підприємства; наданні характеристики критеріям ділової активності та оцінці її у фінансовому, виробничому та комерційному аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах ринкової економіки діяльність кожного господарюючого суб'єкта стає предметом уваги значного кола інших сторін, зацікавлених у результатах його функціонування.

На основі доступної фінансово-облікової інформації партнери підприємства, інвестори, державні органи, керівництво прагнуть адекватно оцінити його фінансовий стан. Усе це значно збільшує роль аналізу їхнього фінансового стану: створення, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Зовнішнім виявом фінансової стійкості є платоспроможність, тобто можливість наявними ресурсами своєчасно погасити свої платіжні зобов'язання. Оцінка платоспроможності здійснюється на основі характеристики ліквідності поточних активів, тобто часу, необхідного для перетворення їх у готівку.

Завданнями управління ліквідністю є [4]:

- здійснення діагностики рівня (стану) ліквідності, оцінка впливу дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на ліквідність підприємства;
- управління активами за термінами погашення;
- управління вартістю ресурсів, які використовуються для забезпечення ліквідності, прогнозування потреби в ліквідних коштах.

Ефектом від упровадження факторингу є перетворення дебіторської заборгованості на вільні для обігу грошові кошти, що сприяє поліпшенню ліквідності, у зв'язку з чим з'являється можливість отримання знижок у своїх постачальників (рис. 1).

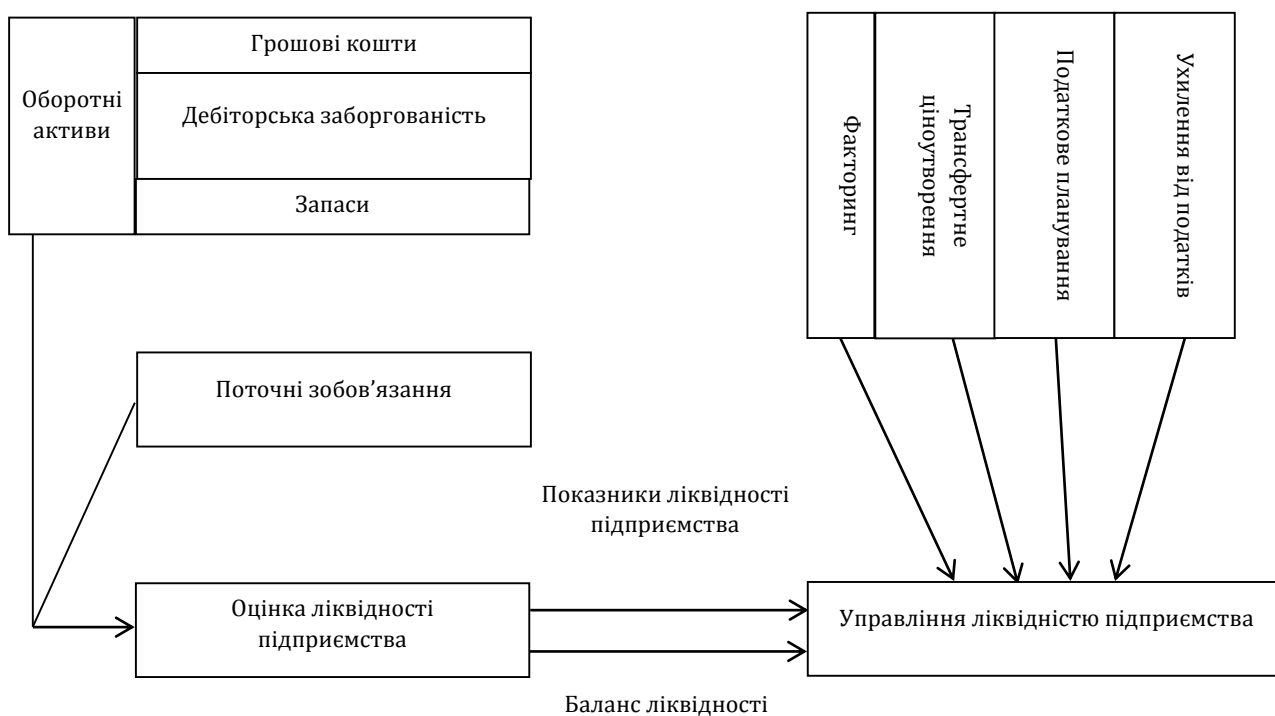

Рис. 1. Засоби для вирішення проблем у процесі оцінки та управління ліквідністю підприємства [10]

Поняття фінансового механізму управління ліквідністю та його елементів є досить різноманітними, тому пропонуємо розглядати структуру фінансового механізму управління ліквідністю підприємства, спираючись на чотири основні складові: елементи забезпечення, політику підприємства, інструменти управління ліквідністю та ризик-менеджмент ліквідності (рис. 2).

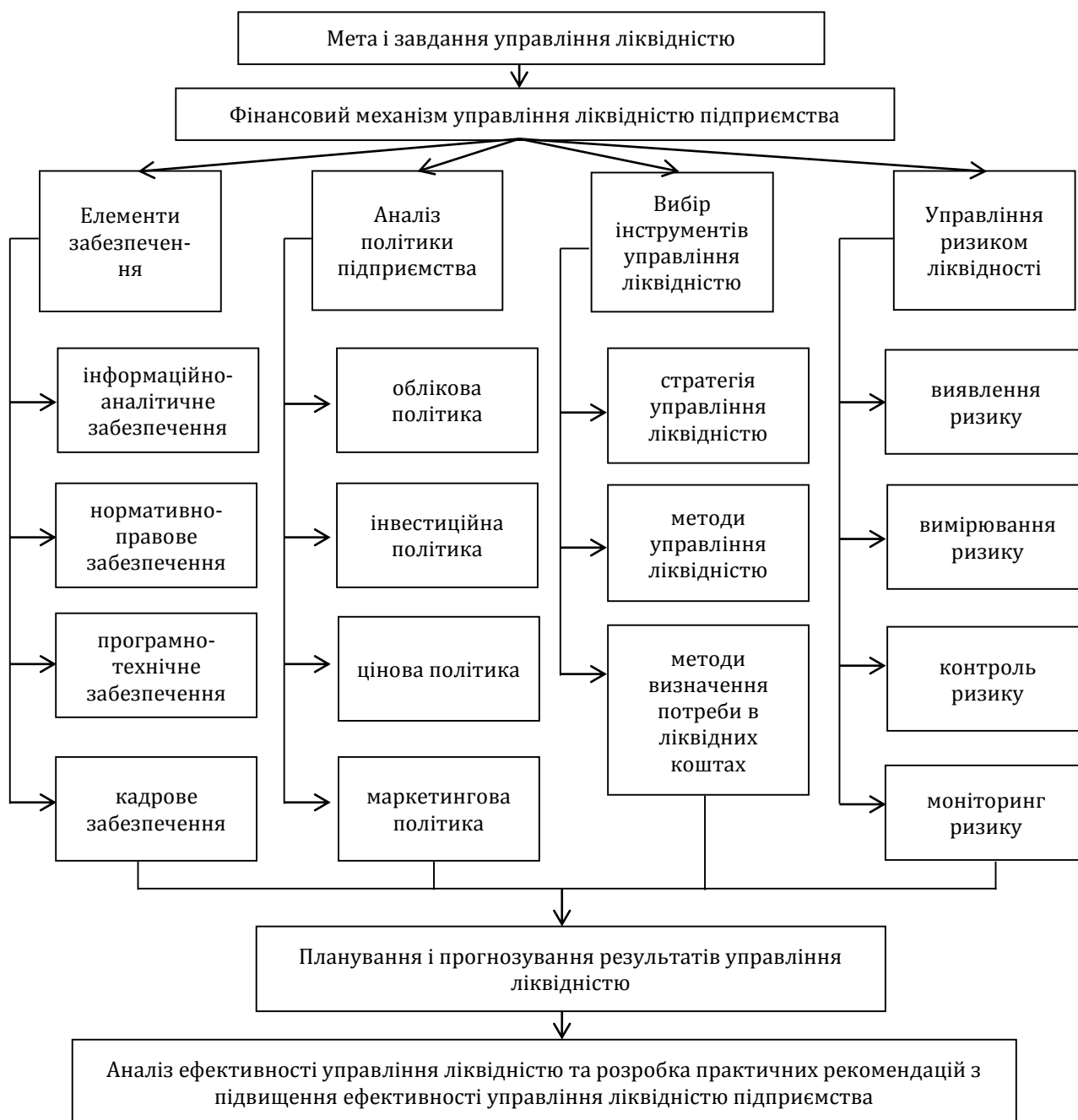

Рис. 2. Основні складові фінансового механізму управління ліквідністю підприємства

Для вирішення проблем, пов'язаних з оцінкою та управлінням ліквідністю підприємства, рекомендовано користуватися різними показниками та засобами, інструментами та підходами, серед яких: факторинг, трансфертне ціноутворення, податкове планування, ухилення від податків та інші. Оборотні активи та поточні зобов'язання є складовими коефіцієнтного аналізу, за допомогою якого проводиться аналіз ліквідності балансу, поточної ліквідності підприємства.

При наявності на підприємстві системи трансфертного ціноутворення можна правильно визначити доходи та витрати підрозділів, а отже, і його прибутковість. Такий метод визначення фінансового

результату підрозділу має реальний характер і дає можливість регулювати внутрішні економічні відносини підприємства ринковими засобами [12].

Податкове планування за умови його правильної організації дає можливість звести до мінімуму податкові зобов'язання, максимально збільшити прибуток та ефективно керувати грошовими потоками, що, як наслідок, сприяє поліпшенню ліквідності на підприємстві [10].

Ухилення від податків як складова податкового планування базується на наступних інструментах: використання податкових пільг; використання податкових лазівок; використання спеціально розроблених схем, оптимізації податкових платежів, які, зазвичай, і є основним інструментом податкового планування.

До методів управління ліквідністю підприємства також можна віднести розподіл коштів по різних каналах, розподіл активів відповідно з термінами пасивів, наукове управління [13].

Ділова активність підприємства може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу відносно сукупності показників конкурентів.

Показникам ділової активності притаманні такі властивості, як зіставність (показник виявляється за умов зіставлення одного об'єкта з іншим) і динамічність (показник не може розглядатися як довгострокова характеристика незалежно від ефективності діяльності підприємства).

Загальноживаної на сьогодні методики визначення та оцінки ділової активності підприємства не існує. Узагальнення сучасних підходів дозволило виокремити основні методики оцінки, що використовуються в теорії та практиці фінансового аналізу. Оцінка ділової активності здійснюється за такими напрямками [7]:

- оцінка ступеня виконання планів, норм, нормативів;
- оцінка динамічності розвитку фірми, згідно з якою $100 \% < \text{темп зміни активів} < \text{темп зміни прибутку}$, причому прийнятний темп зростання дорівнює відношенню реінвестованого прибутку до власного капіталу на початок періоду;
- оцінка рівня ефективності використання ресурсів (фондовіддача, оборотність активів та їх окремих елементів, тривалість операційного циклу).

Науково-теоретичні підходи до оцінки ділової активності у науковій літературі, які підкреслюють методологічні підходи щодо аналізу ділової активності підприємства шляхом узагальнення якісних та кількісних критеріїв, різні.

Оцінка ділової активності на якісному рівні може бути отримана в результаті порівняння діяльності певного підприємства з однотипними за сферою застосування капіталу підприємства. Показник «економічна додана вартість» найчастіше є визначальним при прийнятті рішень про інвестування коштів у діяльність господарюючого суб'єкта. Таким чином, відображення цього показника у звітності та його використання в аналітичних розрахунках і обґрунтуваннях дозволить більш повно задовольнити інформаційні запити власників фірми та її потенційних інвесторів.

Кількісна оцінка ділової активності здійснюється у таких напрямках: ступінь виконання планових показників за заданими темпами їх зростання; рівень ефективності використання ресурсів [3].

Розглядати та аналізувати ділову активність підприємства також можна в трьох аспектах: фінансовому, виробничому і комерційному (рис. 3).

Комерційний аспект визначає певний результат господарської діяльності підприємства, внаслідок якої воно отримує певний зиск (прибуток) або зазнає збитків (упущена вигода). Цей показник визначається рівнем ділової активності, надійності та розвиненості економічних зв'язків підприємства з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури, його конкурентним потенціалом та часткою на ринку збуту, рівнем організації продажу, сервісним обслуговуванням тощо. Аналіз ефективності маркетингової діяльності підприємства доцільно провадити з позицій оцінки рентабельності витрат, пов'язаних з рекламою та розширенням ринку збуту. Одним із визначальних є аналіз конкурентоспроможності товару, що базується на відповідності якостей певного товару стандартам та нормам, що встановлені на ринку.

Виробничий аспект пов'язаний із продуктивністю праці на підприємстві та з ефективністю виконання робочого плану. Так аналіз ефективності виробничої діяльності доцільно провадити у контексті аналізу витрат та рентабельності продукції, що виробляється.

У фінансовому аспекті проявляється насамперед у швидкості обороту його коштів, відображає ефективність роботи підприємства відносно величини авансованих ресурсів або відносно величини їх споживання в процесі виробництва. Фінансове положення організації варто аналізувати шляхом визначення показників оборотності основних категорій функціонування суб'єктів підприємництва, таких, як запаси, активи, дебіторська та кредиторська заборгованість.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів підприємства може розглядатися як умова розвитку ресурсного потенціалу та зростання ділової активності. Дослідження ресурсних факторів економічної динаміки формування ділової активності підприємства можна проводити за допомогою аналізу екстенсифікації та інтенсифікації, а аналіз співвідношення екстенсивних та інтенсивних ресурсних факторів дозволить визначати стадію економічної динаміки і виявляти резерви розвитку ресурсного потенціалу підприємства, залучення яких сприятиме зростанню ділової активності.

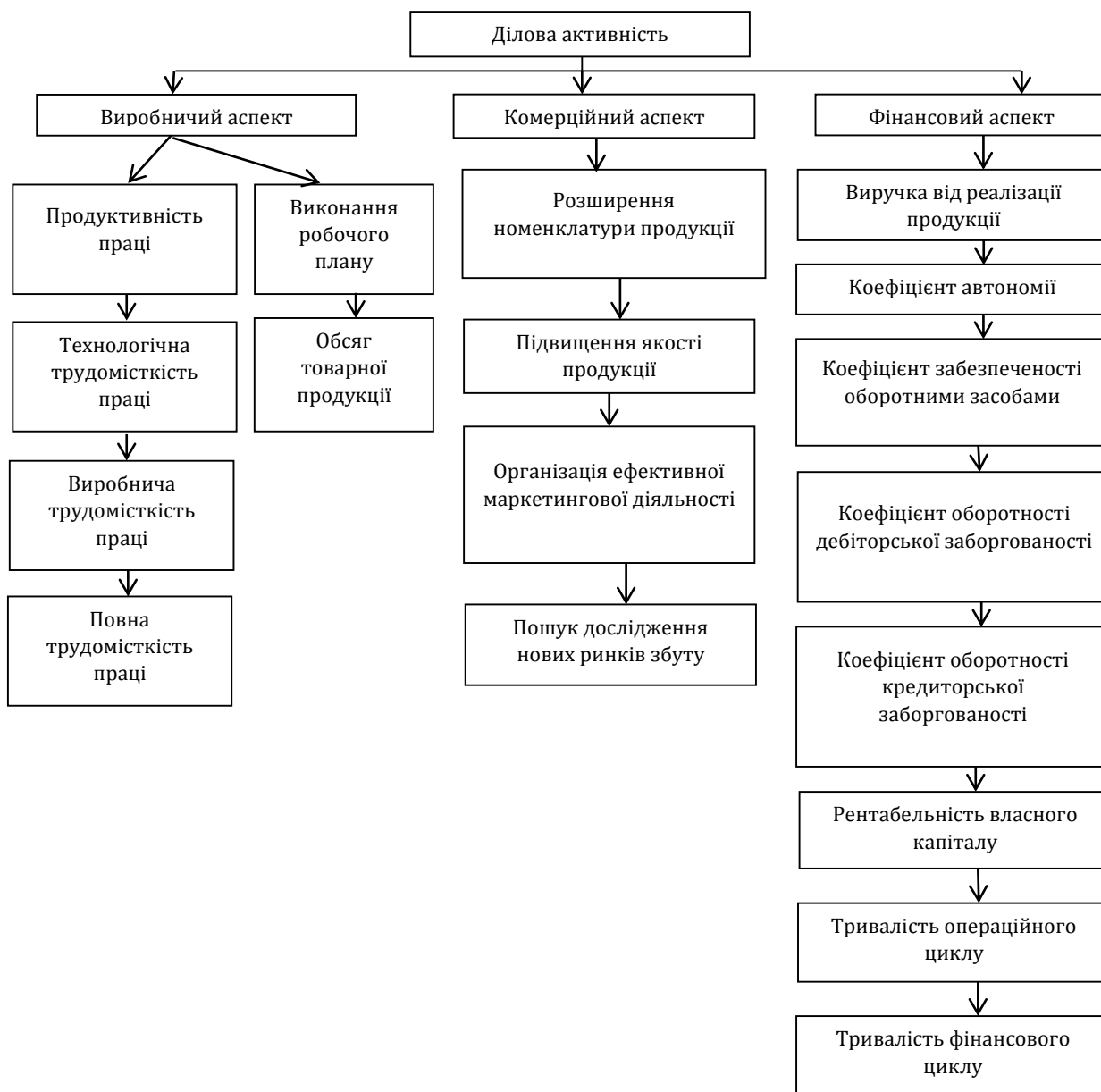

Рис. 3. Схема оцінки ділової активності підприємства

Список літератури

1. Гайдис, Н. М. Фінансовий аналіз : навч.-метод. посібн. / Н. М. Гайдис. – Львів : Вид-во ЛБІ НБУ, 2006. – С. 414.
2. Гринькевич, О. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління діловою активністю підприємств / О. А. Гринькевич, Г. І. Кіндрацька // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 215.
3. Глуценко, О. О. Вдосконалення менеджменту ліквідності (платоспроможності) за умов платіжно-розрахункової кризи в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/8483/1/04.pdf>.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 07.08.2011р. № 996-14.

5. Ісаєва, Т. М. Оцінка ефективності діяльності підприємства на основі застосування збалансованої системи показників / Т. М. Ісаєва // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 2 (18). – С. 79-84.
6. Макарчук, І. М. Теоретичні основи оцінки фінансового стану підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Makarчук.pdf.
7. Мешкова, Н. Л. Розвиток теоретичних аспектів управління діловою активністю підприємства / Н. Л. Мешкова, І. А. Фесенко // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2013. – №3.
8. Нейф, Н. М. Методологические подходы к оценке деловой активности предприятия / Н. М. Нейф, Н. А. Дозорова // Вестник Ульяновской государственной сельскохозяйственной академии. – 2011. – № 3. – С. 135-140.
9. Несторова, С. Адаптація аналізу ліквідності та платоспроможності до сучасних умов господарювання / С. Несторова, М. Стегней, В. Сідун // Економічний аналіз. – 2011 рік. – № 8. Ч. 2. – С. 279- 282.
10. Організація податкового планування на підприємстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://taxoffshore.org.ua/stat01.html>.
11. Снитко, Л. Т. Управление деловой активностью организаций потребительской кооперации: теоретические основы и методическое обеспечение : [монография] / Л. Т. Снитко, Л. Е. Клименко. – Белгород : Кооперативное образование, 2010. – 322 с.
12. Трансфертні ціни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1325031353872/ekonomika/transfertni_tsini_sutnist_funktsiyi_printsipi.
13. Управління ліквідністю підприємства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitohlyad.com.ua/biznes/upravlinnya-likvidnistyu-pidpryemstva>.
14. Факторинг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3>.

References

1. Haydys, N. M. (2006). *Finansovyy analiz*. L'viv : Vyd-vo LBI NBU.
2. Hryn'kevych, O. A. Kindrats'ka, H. I. (2010). Informatsiyno-analitychne zabezpechennya upravlinnya dilovoyu aktyvnistyu pidpryemstv. *Ekonomichnyy analiz*, 6, 215.
3. Hlushchenko, O. O. (2004). *Vdoskonalennya menedzhmentu likvidnosti (platospromozhnosti) za umov platizhno-rozrakhunkovoyi kryzy v Ukraini*. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/8483/1/04.pdf>.
4. *Pro bukhholders'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini*. (2011). Zakon Ukrainy vid 07.08.2011r. # 996-14.
5. Isayeva, T. M. (2012). Otsinka efektyvnosti diyal'nosti pidpryemstva na osnovi zastosuvannya zbalansovanoi systemy pokaznykiv. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2(18), 79-84.
6. Makarchuk, I. M. (2011). *Teoretychni osnovy otsinky finansovoho stanu pidpryemstv*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Makarчук.pdf.
7. Myeshkova, N. L., Fesenko, I. A. (2013). Rozvytok teoretychnykh aspektiv upravlinnya dilovoyu aktyvnistyu pidpryemstva. *BIZNESINFORM*, 3.
8. Neyf, N. M., Dozorova, N. A. (2011). Metodolohycheskye podkhody k otsenke delovoy aktyvnosti predpryyatyya. *Vestnyk Ul'yanovskoy gosudarstvennoy sel'skokhozyaystvennoy akademyy*, 3, 135-140.
9. Nestorova, S., Stehney, M., Sidun, V. (2011). Adaptatsiya analizu likvidnosti ta platospromozhnosti do suchasnykh umov hospodaryuvannya. *Ekonomichnyy analiz*, 8 (2), 279-282.
10. *Orhanizatsiya podatkovoho planuvannya na pidpryemstvi*. (n.d.). Retrieved from: <http://taxoffshore.org.ua/stat01.html>.
11. Snytko, L. T., Klymenko, L. E. (2010). *Upravlenie delovoy aktivnost'yu orhanyzatsii potrebitel'skoy kooperatsii: teoreticheskie osnovy i metodicheskoe obespechenie*. Belhorod : Kooperativnoe obrazovanye.
12. *Transfertni tsiny*. (n.d.). Retrieved from: http://pidruchniki.com/1325031353872/ekonomika/transfertni_tsini_sutnist_funktsiyi_printsipi.
13. *Upravlinnya likvidnistyu pidpryemstva*. (n.d.). Retrieved from: <http://svitohlyad.com.ua/biznes/upravlinnya-likvidnistyu-pidpryemstva>.
14. *Faktorynh*. (2016). Retrieved from: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3>.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016 р.

РЕЦЕНЗІЇ

Олена Володимирівна АРЕФ'ЄВА

доктор економічних наук, професор,
декан факультету економіки і підприємництва,
Національний авіаційний університету (м. Київ)

РЕЦЕНЗІЯ

НА МОНОГРАФІЮ “ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ” КАНДИДАТА ЕКОНОМІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ЖУРАВЛЬОВОЇ І. В.

Рух України шляхом інтеграції у світову спільноту мусить обов'язково кореспондуватися із сучасними глобальними процесами, що визначаються прогресивним зростанням значущості інтелектуальної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту.

Особлива роль у виконанні цього завдання належить розбудові концепції функціонування інтелектуального капіталу. Аналіз теоретичних і практичних розробок на сучасному етапі розвитку ринкової економіки показує, що інтелектуальний капітал багато в чому визначає можливості та напрями застосування фінансового і матеріально-речовинного капіталу. Саме він стає першоосновою і рушійною силою становлення нової економіки. На мікро-, мезо- та макроекономічному рівнях економічні системи вже не можуть забезпечувати істотні конкурентні позиції тільки за рахунок матеріальних і фінансових ресурсів. Ринкові переваги і лідерство економічних систем усе частіше стають наслідком ефективного використання унікальних за своєю природою факторів нематеріального характеру, таких, як знання й уміння працівників, професійна кваліфікація, патенти, права на дизайн, торговельні марки, стосунки зі споживачами, інформаційні технології та інші, поєднані у категорію інтелектуального капіталу. Останній стає головним чинником у визначенні ринкової вартості високотехнологічних компаній та формуванні високого рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, регіонів, країн.

Тому створення та активне використання концепції функціонування інтелектуального капіталу є одним із найважливіших завдань, що потребують вирішення. Це свідчить про актуальність обраної автором проблеми, висвітленої в монографії.

Аналізуючи соціально-економічну ситуацію в Україні, важливо усвідомити необхідність здійснення фундаментальної системної перебудови, опанування інноваційною моделлю структурної перебудови та зростання, реалізація якої має забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності економіки на засадах формування та використання інтелектуального капіталу. Це вимагає розроблення і застосування теоретичних основ та методичних підходів до створення дієвої системи моніторингу функціонування інтелектуального капіталу.

Авторкою монографії досліджено та висвітлено науково-теоретичні аспекти визначення сутності інтелектуального капіталу вирішив теоретичні та методичні питання функціонування інтелектуального капіталу, обґрунтував його роль у комплексі взаємопов'язаних процесів економічного зростання на мікро-, мезо та макроекономічному рівнях. Вивчено та узагальнено теоретичну базу дослідження, згенеровано концепцію функціонування інтелектуального капіталу, сформульовано методологічні основи його моніторингу, визначено методичні основи оцінювання інтелектуального капіталу.

У монографії окреслено теоретичні передумови розбудови теорії інтелектуального капіталу. Дослідницею систематизовано та розвинуто підходи щодо трактування сутності поняття «інтелектуальний капітал підприємства», на підґрунті яких запропоновано удосконалене визначення цього терміна шляхом об'єднання ознак системності та елементів понятійно-категоріального апарату теорії інтелектуального капіталу на підґрунті об'єктивного історичного і логічного аналізу та врахування зміни ролі інформації та знань в умовах постіндустріальної економіки.

Автором запропоновано концепцію функціонування інтелектуального капіталу як цілісної системи компетентнісного, структурного, споживчого капіталів з урахуванням пріоритетності розвитку людської складової на підґрунті системного, процесного, ресурсно-ситуаційного, синергетичного, компетентнісного та комунікативного підходів.

У монографії розвинуто теорію систем економічного моніторингу в частині розроблення системи моніторингу інтелектуального капіталу, що є сукупністю методологічних, теоретичних та науково-методичних засад побудови та функціонування таких систем та містить, зокрема, мету, завдання, функції, методологічні принципи та основні методологічні положення, які повинна задовольняти подібна система.

До новизни результатів монографічного дослідження слід зарахувати також розроблення методичного підходу до бенчмаркінгу функціонування інтелектуального капіталу з використанням нечітких множин. Викладений концептуальний підхід до бенчмаркінгу інтелектуального капіталу розкриває сутність, принципи, об'єкти дослідження, основні правила аналізу і етапи процесу бенчмаркінгу, основні джерела інформації та контроль у цій системі.

У праці розглянуто існуючі підходи щодо оцінювання інтелектуального капіталу, проведено вибір інформативних часткових показників оцінки рівня інтелектуального капіталу на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях, синтезовано його узагальнювальний показник методом багатовимірного аналізу, розроблено методичні підходи до оцінювання інтелектуального капіталу країни, регіону, суб'єкта господарювання. Методичні підходи до оцінки функціонування інтелектуального капіталу на макро- та мезоекономічному рівнях є двоетапними за стадіями колообігу інтелектуального капіталу: формування та використання. Система показників складається з інтегрального показника інтелектуального капіталу, узагальнювальних показників його складових та системи часткових монетарних і немонетарних показників, що дозволяє провести моніторинг поточного стану сформованості інтелектуального капіталу економічної системи певного рівня. Оцінка впливу інтелектуального капіталу на результативність економічної системи певного рівня відповідає стадії його застосування. Практичне використання розроблених методичних підходів дозволить оцінити його стан та ефективність.

Розроблено метод оцінки інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання на підґрунті запропонованої системи показників оцінювання, що складається з критерію ринкової вартості капіталу, узагальнювальних показників його сформованості й ефективності використання за складовими та системи часткових монетарних і немонетарних показників, що дозволяє провести моніторинг поточного стану та ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства та визначити резерви його функціонування.

Загалом монографія є самостійно виконаною науковою роботою. Сформульовані результати дослідження в сукупності вирішують проблему формування цілісної системи функціонування інтелектуального капіталу та її подальший розвиток.

Таким чином, монографія є завершеною фаховою працею, у якій розглядається важливе наукове питання узагальнення теоретичних основ функціонування інтелектуального капіталу на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях та подальше розроблення його науково-методичного забезпечення.

Оформлення монографії відповідає вимогам до наукових видань.

Але до зауважень до монографії Журавльової І. В. "Функціонування інтелектуального капіталу: методологічне та методичне забезпечення" слід віднести такі:

1. Для оцінки рівня сформованості та використання інтелектуального капіталу недостатньо обґрунтовано вибір методів моделювання.
2. При викладенні концептуальних підходів до бенчмаркінгу інтелектуального капіталу в роботі було б доцільно конкретизувати часткові показники для різних груп економічних систем і видів бенчмаркінгу.

Але ці дискусійні положення та перелічені недоліки не знижують наукової новизни та прикладного значення монографії.

Монографія к. е. н., доц. Журавльової І. В. "Функціонування інтелектуального капіталу: методологічне та методичне забезпечення" є завершеним науковим дослідженням, має теоретичне й практичне значення, відповідає всім вимогам до наукових видань і може бути корисна науковим співробітникам, практикуючим менеджерам, керівникам підприємств, аспірантам, студентам економічних спеціальностей. Вважаю, що монографія Журавльової І. В. "Функціонування інтелектуального капіталу: методологічне та методичне забезпечення" може бути надрукована у поданому варіанті.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

*Том 23
№ 2
2016 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 27.04.2016 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-01-16
Умовно-друк. арк. 26,88. Обл.-вид. арк. 18,15.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.